freud

PSYCHOPATHOLOGIE VŠEDNÍHO ŽIVOTA

O zapomínání, přeřeknutí, přehmátnutí, pověře a omylu

JULIUS ALBERT

Vyšlo anglicky, polsky, holandsky, španělsky, francouzsky, portugalsky, maďarsky, rusky, švédsky, japonsky a srbochorvatsky

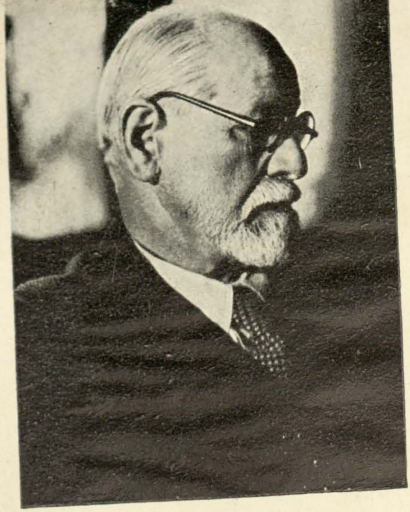

Sigmund Freud

PSYCHOPATHOLOGIE VŠEDNÍHO ŽIVOTA

Toto dílo nejlépe uvádí do základních zásad psychoanalysy, neboť mu lze nejsnáze porozumět, a každý, kdo jen poněkud dává pozor na vlastní chování a chování svého okolí, může je bez jakékoli průpravy přezkoumat. Žádná kniha o psychoanalyse není tak zábavná a zároveň tak poučná.

Prof. Bleuer v Münchener Med. Wochenschr.

Toto dílo patří k nejnapínavějším, které si jen můžete představit. Jsou to pravé záblesky, objasňující pohnutky našeho duševního života.

Tägliche Rundschau, Berlín.

Půvabným slohem bez veškeré vědecké pompésnosti se čtenář dovídá, jak podivuhodná myšlenková spojení působí v lidské mysli.

Frankfurter Zeitung.

Překlad dra Oty Friedmanna je znamenitý. Jeho převody mají jazykovou úroveň, s jakou se u překladů vědeckých děl setkáváme jen velmi zřídka.

Pavel Eisner, Praha.

Dosud vyšlo: anglicky, polsky, holandsky, španělsky, francouzsky, portugalsky, maďarsky, rusky, švédsky, japonsky a srbocharvátsky.

brož. Kč 45·—, váz. Kč 60·—

Obdržíte u všech knihkupců!

PSYCHOPATHOLOGIE VŠEDNÍHO ŽIVOTA

30V16802

SIGMUND FREUD

PSYCHOPATHOLOGIE VŠEDNÍHO DNE

K PSYCHOPATHOLOGII KAŽDODENNÍHO ŽIVOTA

O zapomínání, přeřeknutí, přehmátnutí,
pověře a omylu

1938

Julius Albert Praha

Tato kniha je překladem německého originálu ZUR PSYCHOPATHOLOGIE DES ALLTAGSLEBENS (K PSYCHOPATHOLOGII VŠEDNÍHO ŽIVOTA), který vyšel v Internationaler Psychoanalytischer Verlag ve Vídni, po prvé r. 1904 a v jedenáctém vydání v roce 1929.

Dosud byly uveřejněny tyto autorisované překlady: ruský (1910), polský (1912), anglický (1914), holandský (1916), španělský (1922), francouzský (1922), maďarský (1923), švédský (1924), portugalský (1926), japonský (1928), srbocharvátský (1931).

AUTORISOVANÉ VYDÁNÍ

Teď vzduch tak nasák samým přízrakem,
že vládnou nám, ať hnem se, kam hnem.

(Faust, 2. díl, 5. dějství. Přeložil Otokar Fischer.)

1

Zapomínání vlastních jmen

V ročníku 1898 časopisu »Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie« uveřejnil jsem pod názvem »Zum psychischen Mechanismus der Vergesslichkeit« malou stať, jejíž obsah zde zopakuji a učiním východiskem dalších úvah. Častý případ dočasného zapomenutí vlastních jmen jsem tam psychologicky rozebral na pregnantním příkladě z vlastního sebepozorování a dospěl jsem k výsledku, že se tento — obyčejný a prakticky ne příliš významný — jednotlivý případ selhání jedné psychické funkce, rozpomínání, dá objasniti způsobem, který daleko přesahuje obvyklé zhodnocování tohoto jevu.

Psycholog, od něhož bychom žádali vysvětlení, proč nás mnohdy nenapadá jméno, které podle vlastního soudu známe, spokojil by se, jestliže se příliš nemýlím, odpovědí, že vlastní jména podléhají zapomenutí snáze než jiný obsah paměti. Uvedl by pochopitelné příčiny, proč zde mají přednost vlastní jména, ale jinou podmíněnost tohoto pochodu by netušil.

K zevrubnému výzkumu dočasného zapomínání jmen dalo mně podnět pozorování jistých podrobností, které lze v některých případech, byť ne ve všech, dosti jasně postřehnouti. V těchto případech nejen z a p o m í n á m e, nýbrž si zároveň k l a m n ě v z p o m í n á m e. Osobě, která usiluje o vybavení jména, které jí vypadlo z paměti, přicházejí na mysl jiná — n á h r a d n í j m é n a —, jejichž nesprávnost sice ihned poznává, která se jí však přes to s velikou houževnatostí vnucují. Pochod, který má vésti k reprodukci hledaného jména, se jaksi p ř e s u n u l a tím přivodil nesprávnou náhradu. Nuže, já mám zato, že toto přesunutí není ponecháno psychické libovůli, nýbrž probíhá po zákonitých a vypočítatelných drahách. Jinými slo-

vy, domnívám se, že náhradní jméno nebo náhradní jména jsou s hledaným jménem v souvislosti, kterou lze vypátrat, a podaří-li se mně dokázati tuto souvislost, doufám, že také osvětlím, jak zapomínání jmen probíhá.

V příkladě, jejž jsem si r. 1898 vybral pro rozbor, šlo o jméno mistra, který v orvietském chrámě vytvořil velkolepé fresky o »posledních věcech« člověka. Marně jsem se snažil vzpomenout si na jeho jméno; místo hledaného — Signorelli — vtírala se mně jména dvou jiných malířů — Botticelli a Boltraffio —, která můj soud hned a rozhodně zavrhl jako nesprávná. Když mně kdosi sdělil správné jméno, poznal jsem je okamžitě a bez kolísání. Šetření, pod jakými vlivy a po jakých asociačních cestách se reprodukce přesunula tímto způsobem — ze Signorelli na Botticelli a Boltraffio —, vedlo k těmto výsledkům:

a) Příčinou pro vytracení jména Signorelli z paměti nebyla ani zvláštnost tohoto jména, ani psychologická povaha souvislosti, do které bylo včleněno. Zapomenuté jméno znal jsem stejně dobře jako prvé jméno náhradní — Botticelli — a mnohem líp než druhé jméno náhradní — Boltraffio —, o jehož nositeli vím sotva víc, než že náležel k milánské škole. A souvislost, ve které se toto zapomenutí jména událo, zdá se mně bezvýznamná a nevede k nijakému dalšímu objasnění: Jel jsem vozem z Dubrovníka v Dalmácii do jedné hercegovinské stanice s kterýmsi cizincem; hovořili jsme o cestování v Italii a já jsem se ptal spolucestujícího, zda byl už v Orvietě a viděl proslulé fresky od ***.

b) Zapomenutí tohoto jména se vysvětluje, teprve když si vzpomínám na téma, které v onom rozhovoru bezprostředně předcházelo, a jeví se jako rušení tématu, nově se vynořujícího, tématem předchozím. Krátce předtím, než jsem se svého spolucestujícího zeptal, zda již byl v Orvietě, mluvili jsme o mravech Turků, žijících v Bosně a Hercegovině. Vyprávěl jsem, co jsem kdysi slyšel od kolegy, mezi těmito lidmi pracujícího, že zpravidla projevují naprostou důvěru k lékaři a úplnou odevzdanost v osud. Musí-li jim ohlásit, že pro nemocného není již záchrany, odpovídají: »Nač ještě mluvit, pane

(Herr)? Kdyby se zachránit dal, dojista bys ho byl zachránil!« — Teprve v těchto větách nalézáme slova a jména: B o s n a, H e r c e g o v i n a, H e r r, která lze včlenit do asociační řady mezi S i g n o r e l l i — B o t t i c e l l i a B o l t r a f f i o.

c) Předpokládám, že myšlenková řada o mravech Turků v Bosně atd. měla proto způsobilost, rušiti nějakou další myšlenku, poněvadž jsem od ní odvrátil pozornost dříve, než byla dokončena. Vzpomínám si totiž, že jsem chtěl vyprávět druhou anekdotu, která v mé paměti odpočívala blízko prvé. Tito Turkové nade vše si cení pohlavního požitku a při sexuálních poruchách upadají v zoufalství, které podivně kontrastuje s jejich resignovaností při nebezpečí smrti. Jeden pacient mého kolegy mu kdysi řekl: »Vždyť víš, p a n e *(Herr)*, jestliže t o již nejde, nemá život ceny.« Potlačil jsem sdělení tohoto charakteristického rysu, poněvadž jsem se nechtěl tohoto tématu dotýkat v hovoru s cizím člověkem. Ale učinil jsem ještě více; odvrátil jsem pozornost také od pokračování myšlenek, které by ve mně byly mohly navázat na téma »smrti a sexuality«. Tehdy jsem byl ještě ovlivněn účinkem zprávy, kterou jsem dostal o několik neděl dříve za krátkého pobytu v T r a f o i. Pacient, se kterým jsem si dal velikou práci, zakončil pro nevyléčitelnou pohlavní poruchu svůj život. Vím zcela určitě, že mně na oné cestě do Hercegoviny tato smutná událost a vše, co s ní souvisí, vůbec nepřišlo vědomě na mysl. Ale shoda mezi T r a f o i a B o l t r a f f i o nutí mne k předpokladu, že tato vzpomínka přes úmyslné odvrácení pozornosti tehdy ve mně působila.

d) Zapomenutí jména Signorelli nemohu již považovat za událost nahodilou. Musím uznati, že při tomto pochodu působila nějaká p o h n u t k a. Byly to pohnutky, které mne podnítily, abych se přerušil ve sdělování svých myšlenek (o mravech Turků atd.) a které mne ponoukaly, abych z uvědomění vylučoval myšlenky, na toto sdělení navazující, poněvadž by vedly ke zprávě, kterou jsem obdržel v Trafoi. Chtěl jsem tedy něco zapomenout, něco jsem z a p u d i l. Chtěl jsem arci zapomenout něco jiného než jméno orvietského mistra; ale to jiné bylo s to, aby se s jeho jménem uvedlo v asociační souvislost, takže se akt

mé vůle minul cílem a já zapomněl jednu věc proti své vůli, zatím co jsem druhou věc chtěl zapomenout úmyslně. Odpor proti vzpomínání směřoval proti jednomu obsahu; neschopnost, vzpomenouti si, projevila se u jiného. Zřejmě by šlo o případ jednodušší, kdyby se odpor proti vzpomínání a neschopnost, vzpomenouti si, týkaly téhož obsahu. — Ani náhradní jména se mně již nezdají tak zcela neoprávněna jako před tímto objasněním; připomínají mně (na způsob kompromisu) stejnou měrou to, co jsem zapomněl, jako to, nač jsem si chtěl

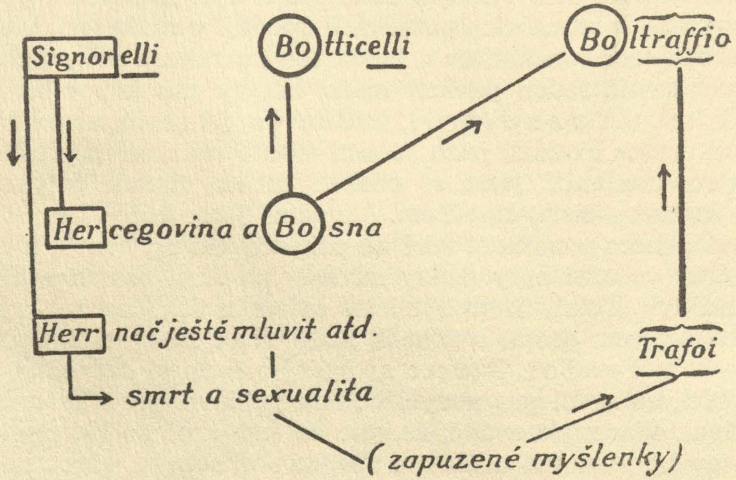

vzpomenout, a ukazují mně, že můj úmysl, něco zapomenouti, ani se zcela nezdařil, ani zcela neztroskotal.

e) Velmi nápadný je způsob spojitosti, která se vytvořila mezi hledaným jménem a zapuzeným tématem (o smrti a sexualitě atd., tématem, ve kterém se vyskytují jména Bosna, Hercegovina a Trafoi). Tuto spojitost znázorňuje výše zařazený obrazec, přejatý ze stati z roku 1898. Jméno Signorelli bylo při tom rozděleno na dvě části. Jedna dvojice slabik se nezměněná vrátila v jednom náhradním jméně (elli), druhá získala překladem Signor — Herr několik různých vztahů ke jménu, obsaženému v zapuzeném tématě, ale tím byla ztracena pro reprodukci. Její nahrazení se událo tak, jako by bylo provedeno pře-

sunutí podél spojení jmen »Hercegovina a Bosna«, beze zřetele k smyslu a akustickému ohraničení slabik. Při tomto pochodu bylo tedy se jmény nakládáno tak jako s obrazy písma, znázorňujícími větu, která má být proměněna v obrázkovou hádanku (rebus). O celém ději, který místo jména Signorelli vytvořil těmito cestami jména náhradní, nebylo vědomí vůbec zpraveno. Z p r v u se zdá, že nelze nalézti takovou spojitost mezi tématem, ve kterém se vyskytlo jméno Signorelli, a zapuzeným tématem, časově předcházejícím, která by přesahovala tento návrat stejných slabik (lépe řečeno sledů hlásek).

Není možná zbytečné, podotknouti, že toto objasnění neodporuje oněm předpokládaným podmínkám vybavování a zapomínání, které hledají psychologové v jistých vztazích a disposicích. My jsme jen pro jisté případy ke všem dávno uznávaným momentům, které mohou způsobit zapomenutí jména, připojili ještě jednu p o h n u t k u a kromě toho jsme objasnili mechanismus chybného vzpomenutí. Ony disposice jsou také pro náš případ nepostradatelné, umožňujíce, aby se zapuzený prvek asociačně zmocnil hledaného jména a zatáhl je do sféry zapuzeného. U jiného jména s reprodukčními podmínkami příznivějšími by se to třeba nestalo. Vždyť je pravděpodobné, že se potlačený prvek vždy snaží, aby se uplatnil někde jinde, ale tohoto úspěchu dosahuje jen tam, kde mu jej usnadní vhodné podmínky. Jindy se potlačení zdaří bez porušení funkce nebo, jak bychom mohli právem říci, bez p ř í z n a k ů.

Shrneme-li podmínky pro zapomenutí jména, spojené s chybným vzpomenutím, ukáže se: 1. jistá disposice k jeho zapomenutí, 2. krátce předtím nastalý pochod potlačení, 3. možnost vytvořiti v n ě j š í asociaci mezi oním jménem a prvkem, který byl předtím potlačen. Poslední podmínce nesmíme pravděpodobně přisuzovat příliš veliký význam, poněvadž se, vzhledem k nepatrným nárokům na asociaci, dá asi prosadit ve většině případů. Jiná a hlubší je otázka, zda taková vnější asociace je vskutku postačující podmínkou, aby zapuzený prvek rušil reprodukci hledaného jména, zda není přece jen potřebí niternější souvislosti obou témat. Při povrchním šetření bychom tento požadavek asi odmítli a za dostatečné považovali časové

střetnutí při naprosto odlišném obsahu. Ale při zevrubnějším zkoumání častěji a častěji zjišťujeme, že oba, vnější asociací spojené prvky (zapuzený a nový) mají krom toho souvislost obsahovou, a lze ji prokázat také v příkladě Signorelli.

Význam poznatku, jejž jsme získali při rozboru příkladu Signorelli, závisí ovšem na tom, zda chceme tento případ prohlásit za typický nebo za ojedinělý. Já jsem nucen tvrdit, že se zapomenutí jména, spojené s chybným vzpomenutím, velmi často udává způsobem, který jsme vyanalisovali v případě Signorelli. Pokud jsem tento jev mohl pozorovati na sobě, byl jsem téměř vždy s to, abych si výše uvedeným způsobem vysvětlil, že je motivován zapuzením. Ve prospěch typické povahy našeho rozboru musím ještě uplatnit jiné hledisko. Nejsme, soudím, oprávněni, dělati zásadní rozdíl mezi oněmi případy zapomenutí jména, ve kterých nastává chybné vzpomenutí, a oněmi případy, ve kterých se nesprávná jména náhradní nedostavila. Tato náhradní jména se v jistém počtu případů vynořují samovolně; v jiných případech, ve kterých nás samovolně nenapadla, můžeme je napětím pozornosti donutit k vynoření a tehdy jeví stejné vztahy k zapuzenému prvku a k hledanému jménu, jako kdyby se byla dostavila samovolně. Aby se náhradní jméno stalo vědomým, jsou, zdá se, rozhodné dva momenty, za prvé namáhání pozornosti, za druhé jedna vnitřní podmínka, která lpí na psychickém materiálu. Tu bych mohl hledati ve větší nebo menší snadnosti, se kterou se vytváří požadovaná vnější asociace mezi oběma prvky. Značná část případů zapomenutí jmen bez chybného vzpomenutí se takto řadí k případům s tvořením náhradních jmen, pro které platí mechanismus příkladu Signorelli. Dojista se však neodvážím tvrdit, že se všechny případy zapomenutí jména dají zařadit do stejné skupiny. Nepochybně jsou případy zapomenutí jména, které probíhají mnohem jednodušeji. Vylíčíme stav věcí asi dost opatrně, řekneme-li: Kromě jednoduchého zapomínání vlastních jmen vyskytuje se také zapomenutí, které je motivováno zapuzením.

2

Zapomínání cizích slov

Obvyklá zásoba slov našeho vlastního jazyka, pokud se týká normální funkce, zdá se zajištěna proti zapomínání. Jinak je tomu, jak známo, se slovíčky jazyka cizího. Disposice k jejich zapomenutí existuje pro všechny části řeči a jakýsi první stupeň poruchy funkce se jeví v nestejnoměrnosti, se kterou ovládáme bohatství cizího jazyka, v nestejnoměrnosti, závislé na našem celkovém stavu a na stupni naší únavy. Toto zapomenutí probíhá v řadě případů podle téhož mechanismu, jejž nám odhalil příklad »Signorelli«. Na důkaz uvedu rozbor sice jediný, ale který se vyznačuje cennými zvláštnostmi a týká případu zapomenutí nesubstantivního slova z latinského citátu. Budiž mi dovoleno, abych jej vylíčil obšírně a názorně.

V létě minulého roku jsem obnovil — zase na prázdninové cestě — známost s mladým mužem akademického vzdělání, který, jak jsem brzy zpozoroval, znal některé moje psychologické spisy. V hovoru jsme připadli — nevím už ani jak — na sociální postavení kmene, k němuž oba náležíme, a můj ctižádostivý společník projevoval lítost, že jeho generace, jak pravil, je odsouzena zakrnět, nemůže rozvíjet svých vloh a ukojit své potřeby. Vášnivou svou řeč zakončil známým Vergilovým veršem, ve kterém nešťastná Dido svou pomstu na Aeneovi přenáší na potomstvo: *Exoriar(e)...*, lépe řečeno, chtěl tak končit, neboť ve skutečnosti nebyl s to, aby správně citoval, a snažil se zakrýt zřejmou mezeru ve vzpomínce přemístěním slov: *Exoriar(e) ex nostris ossibus ultor!* Posléze řekl rozmrzele: »Prosím, nechovejte se tak výsměšně, jako byste se kochal na mých rozpacích, a raději mi pomozte. V tomto verši něco chybí. Jak vlastně zní celý?« Milerád, odvětil jsem a citoval jsem správné znění:

Exoriar(e) aliquis nostris ex ossibus ultor![1])
»To je hloupé, zapomenout takové slovo. Ostatně vy přece tvrdíte, že nic nezapomínáme bez příčiny. Jsem zvědav a rád bych věděl, proč jsem zapomněl toto neurčité zájmeno *aliquis!*«
Ochotně jsem přijal výzvu, neboť jsem doufal, že z toho vzejde příspěvek pro mou sbírku. Proto jsem řekl: To se můžeme ihned dovědět. Musím vás jen požádat, abyste mně upřímně a bez kritiky sdělil vše, co vás napadne, když bez určitého úmyslu obrátíte pozornost k zapomenutému slovu.[2])
»Dobrá, mám tedy směšný nápad, abych to slovo rozdělil na *a* a *liquis*.«
Nač to děláte? — »Nevím.« — Co vás k tomu dále napadá? — »Pokračuje to takto: relikvie — likvidace — tekutina — fluid. Víte teď už něco?«
Ne, ještě dlouho ne. Ale pokračujte prosím!
»Myslím,« pravil a výsměšně se při tom smál, »na Šimona tridentského, jehož relikvie jsem před dvěma lety viděl v jednom tridentském chrámě. Myslím na obvinění z krevních zločinů, které je právě nyní znovu vznášeno proti židům, a na Kleinpaulův spis, jenž ve všech těchto domnělých obětech spatřuje inkarnace, jakási nová vydání Spasitele.«
Tento nápad není zcela bez souvislosti s tématem, o kterém jsme hovořili, než vás napadlo latinské slovo.
»Správně. Dále myslím na článek z italských novin, který jsem nedávno četl. Byl, myslím, nadepsán: Co praví sv. Augustin o ženách. Co si s tím počnete?«
Počkám.
»Tedy, teď přijde něco, co nepochybně vůbec nesouvisí s naším tématem.«
Zdržte se laskavě každé kritiky a —
»Už vím. Vzpomínám si na skvělého starého pána, se kterým jsem se minulý týden setkal na cestě. Je to originál. Vypadá jako veliký dravec. Jmenuje se, chcete-li to vědět, Benedikt.«

[1]) Povstaniž nějaký mstitel z našich kostí! Pozn. překl.
[2]) Toto je obecná cesta, jak přivésti k vědomí představové prvky, které se skrývají. Srv. můj „Výklad snů", str. 91.

Přece aspoň jisté seřazení světců a církevních otců: svatý Šimon, sv. Augustin, sv. Benedikt. Jeden církevní otec se jmenoval, tuším, Origines. Tři z těchto jmen jsou ostatně také křestní jako Paul ve jméně Kleinpaul.

»Nyní mne napadá svatý Januarius a zázrak s jeho krví — soudím, že to tak mechanicky pokračuje dále.«

Toho zanechte; svatý Januarius a svatý Augustin mají oba něco společného s kalendářem.[3]) Nechcete mně připomenout onen zázrak s krví?

»To přec jistě znáte! V jednom neapolském chrámě je ve fiole uchována krev svatého Januaria, která se v určitý svátek zázrakem stává tekutou. Lid tomu přikládá veliký význam a je velice rozčilen, jestliže se zázrak opozdí, jako se kdysi stalo v době francouzské okupace. Tehdy si velící generál — Nebo se snad mýlím? Byl to Garibaldi? — vzal stranou duchovního a naznačil mu, velmi srozumitelně ukazuje na venku seřazené vojáky, že doufá, že zázrak brzy nastane. A zázrak se vskutku stal...«

Nuže a dále? Proč se zarážíte?

»Teď mě arci něco napadlo... to je však příliš intimní, abych to mohl sdělit... Ostatně nevidím žádnou souvislost, ani nutnost, abych to vyprávěl.«

O souvislost bych se postaral já. Nemohu vás ovšem nutit, abyste vyprávěl, co je vám nepříjemné; ale pak na mně nežádejte, abych vám pověděl, jakou cestou jste zapomněl ono *aliquis?*

»Skutečně? Myslíte? Nuže, myslil jsem náhle na dámu, od které bych snadno mohl dostat zprávu, která by pro nás oba byla dost nepříjemná.«

Že se nedostavily měsíčky?

»Jak jste to mohl uhodnout?«

To už není obtížné. Dostatečně jste mne na to připravil. Pomyslete na kalendářové svaté, na to, že se krev v určitý den stává tekutou, na rozčilení, když se ta událost nedostaví, na zřejmou vyhrůžku, že se ten zázrak stát musí, jinak... Zpracoval jste zázrak sv. Januaria ve skvělou narážku na měsíčky oné dámy.

[3]) *Januar:* leden, *August:* srpen. Pozn. překl.

»Aniž jsem o tom věděl. A vy skutečně myslíte, že jsem pro toto úzkostné očekávání nemohl reprodukovat slovíčko *aliquis?*«

To mám za nesporné. Uvažte jen rozdělení na *a-liquis* a promyslete si asociace: relikvie, likvidace, tekutina. Mám ještě do souvislosti zařadit svatého Šimona, který byl obětován jako dítě a k němuž jste se dostal od relikvií?

»To raději nedělejte. Tyto myšlenky, pakliže jsem je skutečně měl, neberete, doufám, vážně. Za to se vám přiznám, že ta dáma je Italkou a že jsem s ní byl také v Neapoli. Ale nemůže to všechno být náhodou?«

Musím ponechat vašemu vlastnímu posouzení, zda si můžete všechny tyto souvislosti vysvětlit předpokladem nějaké náhody. Řeknu vám však, každý podobný případ by vás při rozboru přivedl ke stejně podivným »náhodám«.[4])

Mám několik důvodů, abych si cenil této malé analysy, za jejíž přenechání jsem svému tehdejšímu spolucestujícímu zavázán. Za prvé proto, že mně bylo v tomto případě dovoleno, čerpat ze zdroje, který je mně jindy nepřístupen. Většinou jsem nucen, abych zde uváděné příklady pro nejvšednější poruchy psychické funkce bral z vlastního sebepozorování. Mnohem hojnějšímu materiálu, který mně dodávají moji neurotičtí pacienti, snažím se vyhnout, poněvadž se obávám námitky, že tyto jevy jsou výsledkem a projevem neurosy. Má tedy pro mé účely zvláštní cenu, nabídne-li se mně cizí a nervově zdravá osoba za objekt takového zkoumání. V jiném směru nabývá tato analysa významu tím, že osvětluje případ zapomenutí slova bez náhradního vzpomenutí a potvrzuje napřed stanovenou větu, že vynoření nebo nevynoření nesprávných náhradních vzpomínek nemůže být podkladem podstatného rozlišování.[5])

[4]) Tato malá analysa vzbudila v literatuře velikou pozornost a vyvolala živé rozpravy. Právě na ní se E. Bleuler pokusil matematicky postihnouti hodnověrnost psychoanalytických výkladů a dospěl k závěru, že mají vyšší hodnotu pravděpodobnosti než tisíce nepopíraných lékařských „poznatků" a že její zvláštní postavení vyvěrá jen z toho, že nejsme dosud zvyklí, pracovat ve vědě s pravděpodobnostmi psychologickými. (Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Überwindung. Berlín, 1919.)

[5]) Jemnější pozorování ještě poněkud omezuje protiklad mezi ana-

Ale hlavní cena příkladu *aliquis* záleží v jiném rozdílu od případu »Signorelli«. V tomto příkladě je vybavení jména rušeno dodatečným účinkem myšlenkového pochodu, který byl krátce předtím započat a přerušen, jehož obsah však nebyl v žádné jasné souvislosti s novým tématem, ve kterém bylo obsaženo jméno Signorelli. Mezi tématem zapuzeným a tématem zapomenutého jména byl jen vztah časové soumeznosti; tato stačila, aby obě témata mohla k sobě získat spojení skrze vnější asociaci.[6]) Naproti tomu v příkladě *aliquis* není ani stopy po takovém nezávislém zapuzeném tématu, které by bylo bezprostředně předtím

lysou „Signorelli" a analysou *aliquis* vzhledem k náhradním vzpomínkám. Také zde se totiž zdá, že je zapomenutí provázeno náhradním výtvorem. Když jsem se svého partnera dodatečně optal, zda ho při jeho úsilí, vybavit si chybící slovo, náhradou nenapadlo něco jiného, vyprávěl, že zprvu pocítil pokušení, vřadit do onoho verše *ab: nostris ab ossibus* (možná, že oddělenou část slova *a-liquis*) a že se mu potom zvlášť jasně a tvrdošíjně vtíralo slovo *exoriare*. Jakožto skeptik podotkl: patrně proto, že to bylo první slovo verše. Když jsem ho požádal, aby přece jen dával pozor na asosiace od slova *exoriare*, uvedl exorcismus. Mohu si tedy snadno představit, že zesílení slova *exoriare* při reprodukci mělo vlastně hodnotu takového náhradního výtvoru. Ten možná vznikl skrze asociaci: e x o r c i s m u s, vycházející od jmen s v ě t c ů. Avšak to jsou jemnosti, kterým nemusíme přičítat význam. (P. W i l s o n : The imperceptible Obvious, Revista de Psiquiatria, Lima, leden 1922, proti tomu uvádí, že zesílení slova *exoriare* má vysokou vysvětlující hodnotu, poněvadž exorcismus je nejlepší symbolickou náhradou zapuzené myšlenky na odstranění obávaného dítěte potratem. S povděkem přijímám tuto opravu, jež neruší závaznost uvedené analysy.) — Je však docela dobře možné, že vyskytnutí jakékoli náhradní vzpomínky je stálým nebo třeba jen charakteristickým a zrádným znamením tendenčního zapomenutí, motivovaného zapuzením. Tento náhradní výtvor by pak také tam, kde nenastává vynoření nesprávných jmen náhradních, záležel v zesílení jednoho prvku, který sousedí se zapomenutým. Na př. v případě „Signorelli": Pokud mně bylo malířovo jméno nepřístupno, byla visuální vzpomínka na cyklus fresek a na jeho autoportrét, umístěný v koutě jednoho obrazu, n a d m í r u j a s n á, rozhodně mnohem intensivnější, než bývají jindy stopy mých visuálních vzpomínek. V jiném případě, který jsem rovněž uvedl ve stati z roku 1898, jsem z adresy nepohodlné návštěvy v cizím městě beznadějně zapomněl jméno ulice, a zato jsem si jakoby na posměch nadmíru jasně zapamatoval — číslo domu, ačkoli mně jindy vybavování čísel působí největší obtíže.

[6]) Nechtěl bych se s plným přesvědčením zaručovat, že v případě Signorelli chybí vnitřní souvislost mezi oběma myšlenkovými okruhy. Jestliže pečlivě sledujeme zapuzené myšlenky o tématu smrti a pohlavního života, narážíme na ideu, která se těsně dotýká tématu orvietských fresek.

zaměstnávalo vědomé myšlení a nyní dodatečně působilo jako rušení. Zde vychází rušení reprodukce z vnitřních vlastností započatého tématu tím, že se nevědomě zdvihá odpor proti přání, znázorněnému citátem. Musíme si postup rekonstruovati takto: Mluvčí vyslovil politování, že je nynější pokolení jeho kmene zkracováno ve svých právech; nové pokolení, věští jako Dido, ujme se pomsty na utiskovatelích. Vyslovil tedy přání po potomstvu. V tomto okamžení se vmísí myšlenka odporující. »Vskutku si tak živě přeješ potomstva? To není pravda. V jakých rozpacích by ses octl, kdybys teď obdržel zprávu, že s jisté strany, kterou znáš, musíš očekávat potomka? Ne, žádné potomstvo, — třebas je potřebujeme pro pomstu.« Tento odpor se nyní uplatní tím, že vytvoří, přesně tak jako v případě Signorelli, vnější asociaci mezi jedním ze svých představových prvků a jedním prvkem závadného přání, a to tentokrát velmi násilně skrze asociační okliku, která se zdá umělá. Druhá podstatná shoda s případem Signorelli vyplývá z okolnosti, že odpor pochází ze zapuzených zdrojů a vychází z myšlenek, které by vyvolaly odvrácení pozornosti. — Tolik o různosti a vnitřní spřízněnosti obou příkladů zapomenutí jmen. Poznali jsme druhý mechanismus zapomínání, rušení nějaké myšlenky vnitřním odporem, vycházejícím ze zapuzeného. S tímto pochodem, který se nám zdá snáze srozumitelný, se během našich vývodů setkáme ještě vícekrát.

3

Zapomínání jmen a sledů slov

Zkušenosti, jako právě uvedená, o průběhu zapomenutí části ze sledu cizojazyčných slov mohou probudit dychtivost po vědění, zda zapomínání sledů slov v mateřském jazyce vyžaduje vysvětlení podstatně odlišného. Nepodivujeme se sice, jestliže si dovedeme vzorec nebo báseň, kterým jsme se naučili zpaměti, vybavit jen nevěrně, se změnami a mezerami. Ale protože toto zapomenutí nezasahuje stejnou měrou to, čemu jsme se v jedné souvislosti naučili, nýbrž z toho oddrobuje opět jen jednotlivé části, stojí snad za to, analysovat jednotlivé příklady takového chybného vybavení.

Mladší kolega, který v hovoru se mnou vyslovil domněnku, že by zapomínání básní v mateřském jazyce mohlo být motivováno podobně jako zapomínání jednotlivých prvků ze sledu cizojazyčných slov, zároveň se nabídl za výzkumný objekt. Ptal jsem se ho, na které básni chce tento pokus provésti, a on si vybral »Korinthskou nevěstu«, podotýkaje, že tuto báseň velice miluje a aspoň některé sloky zná zpaměti. Na počátku reprodukce se projevila tato nápadná nejistota. »Stojí tam: ‚Cestou *z* Korinthu *do* Athén',« ptal se, »nebo ‚Cestou *z* Athén *do* Korinthu'.« Také já jsem chvíli kolísal, až jsem se smíchem řekl, že název básně »Korinthská nevěsta« nezanechává nejmenších pochybností o tom, kterou cestou se mladík dal. Reprodukce první sloky pak šla hladce nebo aspoň bez nápadného falšování. Po první řádce druhé sloky chvíli hledal slova; brzy však pokračoval a recitoval takto:

Ale jak ho asi uvítají?
Teď, kdy každý den přináší něco nového?

On a jeho rod se k bohům znají,
oni přijali už kříž a křest.

Již předtím jsem s podivením napjal sluch; po dokončení posledního řádku byli jsme oba za jedno, že zde bylo provedeno nějaké znetvoření. Jelikož se nám však nepodařilo je napravit, spěchali jsme ke knihovně pro Goethovy básně a k svému překvapení jsme zjistili, že druhá řádka této sloky má docela jiné znění, které kolegova paměť jaksi vyhodila a nahradila něčím cizím. Správně tam stojí:

Ale jak ho asi uvítají?
Nevykoupil draho tuhle čest?

Se slovem »čest« se rýmoval »křest« a mně se zdálo podivné, že konstelace: bohové, kříž a křest, mu byla tak málo nápomocna při restituování textu.
Dovedete si vysvětlit, ptal jsem se kolegy, proč jste v básni, kterou, jak pravíte, dobře znáte, tak úplně škrtl řádku, a máte ponětí, z jaké souvislosti jste čerpal náhradu?
Byl s to, aby, ačkoli zřejmě nerad, podal vysvětlení. »Řádka: Teď, kdy každý den přináší něco nového, je mně povědomá; zdá se mi, že jsem těchto slov nedávno užil se zřetelem k své praxi, s jejímž rozmachem jsem, jak víte, nyní velmi spokojen. Jak se dostala ta věta právě sem? Vím o jedné souvislosti. Řádka ‚Nevykoupil draho tuhle čest?' nebyla mně zřejmě příjemná. Souvisí to s jistými námluvami, které byly po prvé odmítnuty, a které chci nyní, kdy se moje hospodářské postavení velmi zlepšilo, opakovat. Nemohu vám říci více, ale, budu-li nyní přijat, nemůže mně být příjemné, připomínat si, že tehdy i nyní přivodila rozhodnutí jistá vypočítavost.«
To se mně zdálo pochopitelné, třebaže jsem neznal bližších okolností. Ale ptal jsem se dále: Jak to, že vůbec vměšujete své soukromé poměry do textu »Korinthské nevěsty«? Jde snad ve vašem případě o takové rozdíly v náboženském vyznání, jaké se uplatňují v této básni?

(Věrné lásky cit
ze srdce je plit,
nová víra v rozpuku-li jest.)

Nehádal jsem správně, ale bylo pozoruhodné se dovědět, jak ta jediná dobře namířená otázka náhle ho učinila jasnovidným, takže mně mohl odpovědět něčím, co do té doby nepochybně zůstalo neznámo i jemu samému. Pohleděl na mne ztrápeně a s nevolí a zamumlal si jedno pozdější místo básně:

Přihlédni jen blíž,
zítra zšedivíš.[7])

a krátce podotkl: Ona je poněkud starší než já. Abych mu nepůsobil další muka, ustal jsem v otázkách. Vysvětlení se mně zdálo postačující. Ale dozajista nás překvapuje, že se úsilí, vyšetřit příčinu nevinného chybného výkonu paměti, musilo dotknout tak vzdálených, intimních a trapným afektem obsazených záležitostí pokusné osoby.

Další příklad zapomenutí části sledu slov ze známé básně uvádím podle C. G. Junga[8]):
»Kterýsi pán chtěl odříkávat známou báseň: ‚O samotě stojí smrk atd.' V řádce: ‚Přichází naň spánek', beznadějně uvázl, úplně zapomněl slova ‚s bílou pokrývkou'. Toto zapomenutí v tak známé básni bylo mně nápadné a vyzval jsem ho, aby reprodukoval, co ho napadne k ‚bílé pokrývce'. Vznikla tato řada: ‚Při bílé pokrývce myslím na pokrývku pro mrtvého — prostěradlo, kterým se přikrývá mrtvola — (přestávka) — nyní mně přichází na mysl jeden blízký přítel — jeho bratr nedávno docela náhle zemřel — byl prý raněn srdeční mrtvicí — t a k é byl velmi tělnatý — můj přítel je t a k é tělnatý a já jsem si už mys-

[7]) Kolega ostatně to krásné místo básně trochu pozměnil, co se týče doslovného znění i smyslu. Strašidelná dívka praví k svému snoubenci:

Já svůj zlatý řetízek ti dala,
s sebou pak si odnáším tvůj vlas.
Přihlédni jen blíž,
zítra zšedivíš,
teprv onde, milý, zhnědneš zas.

(Překlad Otokara Fischera, na dvou místech upravený s hlediska celkové souvislosti. Pozn. překl.)

[8]) C. G. Jung, Über die Psychologie der Dementia praecox, 1907, str. 64.

lel, že by se mu to mohlo také přihodit — patrně se příliš málo pohybuje — když jsem uslyšel o tomto úmrtí, dostal jsem náhle strach, že by se mně to mohlo také přihodit, poněvadž naše rodina má beztak sklon k ztučnělosti a můj děd také zemřel na srdeční mrtvici; také já se považuji za příliš tělnatého a proto jsem v těchto dnech začal provádět odtučňovací kuru.'«
Jung k tomu podotýká: »Pán se tedy nevědomě ihned ztotožnil se smrkem, který je zahalen bílou pokrývkou.«

Následující příklad zapomenutí sledu slov, který mně dodal můj přítel S. Ferenczi z Budapešti, vztahuje se, na rozdíl od předchozích, na vlastní řeč pokusné osoby, nikoli na větu, přejatou od básníka. Zároveň nám demonstruje ne zcela obvyklý případ, kdy zapomenutí slouží naší obezřelosti, je-li tato v nebezpečí, že podlehne okamžitému chtíči. Chybný výkon tak nabývá užitečné funkce. Jakmile vystřízlivíme, dáme za pravdu onomu vnitřnímu proudění, které se předtím mohlo projevit jen selháním (zapomenutím, psychickou impotencí).
»Ve společnosti kdosi řekl *‚Tout comprendre c'est tout pardonner'*.[9]) Podotkl jsem, že první část věty stačí; ‚pardonování' je projevem domýšlivosti, to ponechme Bohu a duchovním. Jeden z přítomných se o této poznámce vyslovil velmi pochvalně; tím vzbudil mou odvážnost a — patrně, abych si zajistil dobré mínění blahovolného kritika — řekl jsem, že mě nedávno napadlo něco lepšího. Ale když jsem to chtěl vyprávět, nenapadlo mě to. — Ihned jsem se odebral do samoty a sepsal krycí nápady. — Nejprve přichází jméno přítele a ulice v Budapešti, kteří byli svědky zrození onoho (hledaného) nápadu; potom jméno jiného přítele, Max, jemuž obyčejně říkáme Maxi. To mě vede k slovu maxima a k vzpomínce, že tehdy (stejně jako v případě, na počátku uvedeném) šlo o pozměnění známé maximy. Ku podivu mne k tomu nenapadá maxima, nýbrž toto: Bůh stvořil člověka podle své podoby, a pozměnění této věty: člověk stvořil Boha podle podoby své. Potom se ihned vynořuje vzpomínka na hledanou větu: Přítel tehdy v An-

[9]) Vše pochopit znamená vše odpustit. Pozn. překl.

drássyho třídě pravil: Nic lidského mně není cizí, načež jsem, narážeje na psychoanalytické zkušenosti, řekl: Měl bys jít dále a doznat, že ti není cizí nic zvířecího.«

»Ale teď, kdy jsem konečně nabyl vzpomínky na hledanou větu, nemohl jsem ji v této společnosti již vůbec vyprávět. Mezi přítomnými byla také mladá choť přítele, kterému jsem v Andrássyho třídě připomněl animálnost nevědoma, a já věděl, že nebyla nijak připravena na vyslechnutí takových neradostných poznatků. Zapomenutím jsem byl ušetřen řady nepříjemných otázek od ní a beznadějné rozpravy, a právě to bylo nepochybně pohnutkou k dočasné amnesii.«

»Je zajímavé, že se jako krycí nápad dostavila věta, ve které je božstvo degradováno na lidský výmysl, zatím co se v hledané větě poukazuje na zvířecí, které je v člověku. Společným prvkem je tedy *capitis diminutio.* A celek je patrně jen pokračováním onoho hovorem podníceného myšlenkového pochodu o chápání a odpouštění.«

»Že se v tomto případě hledaná věta dostavila tak rychle, je možná způsobeno tím, že jsem se ze společnosti, ve které byla censurována, okamžitě odebral do prázdného pokoje.«

Mnohokrát jsem již analysoval případy zapomenutí nebo chybného vybavení sledu slov a pro shodný výsledek těchto rozborů jsem se přiklonil k názoru, že mechanismus zapomenutí, který byl prokázán v příkladech »*aliquis*« a »Korinthská nevěsta«, má téměř všeobecnou platnost. Většinou není příliš pohodlné, sdělovat takové analysy, poněvadž vedou, tak jako analysy výše uvedené, vždy k záležitostem intimním a pro analysovaného trapným; proto už ani nebudu rozmnožovat počet těchto příkladů. Všem těmto případům bez rozdílu materiálu je společné, že to, co bylo z kterékoli asociační cesty zapomenuto nebo skresleno, je spojováno s nějakým nevědomým myšlenkovým obsahem, ze kterého vychází účinek, zjevný v podobě zapomenutí.

Nyní se opět vrátím k zapomínání jmen, jehož kasuistiku ani pohnutky jsme dosud nevyčerpali. Jelikož právě tento

druh chybného výkonu mohu někdy na sobě pozorovat hojnou měrou, mám příkladů víc než dost. Slabé migrény, kterými trpím ještě dosud, ohlašují se o několik hodin dříve zapomínáním jmen a dostoupí-li onen stav vrcholu, nemusím sice ustat v práci, ale moje paměť, pokud se týče vlastních jmen, mnohdy úplně selhává. Právě případy jako můj mohly by být podnětem k zásadní námitce proti našemu analytickému úsilí. Neměli bychom z takových pozorování vyvozovat, že zapomnětlivost a zvláště zapomínání jmen jsou vyvolávány cirkulačními a všeobecnými funkčními poruchami velikého mozku a neměli bychom se proto zříci pokusů o psychologické vysvětlení těchto jevů? Soudím, že nikoli; to by znamenalo, že mechanismus pochodu, který je ve všech případech stejného druhu, zaměňujeme s jeho měnivým a nikoli nezbytným usnadněním. Místo kritikou chci se s touto námitkou vypořádat podobenstvím.

Dejme tomu, že jsem byl tak neopatrný a procházel se v noci liduprázdnou částí velkoměsta, byl přepaden a oloupen o hodinky a peníze. A na nejbližší policejní strážnici bych udělal toto oznámení: Byl jsem v té oné ulici a tam mně t m a a s a m o t a odňaly hodinky a peníze. Ačkoli bych těmito slovy neřekl nic nesprávného, přece bych se vydal v nebezpečí, že budu proto považován za poněkud pomateného. Jak se věci měly, dalo by se korektně vylíčit jen slovy, že mě n e z n á m í p a c h a t e l é, p o d p o r o v á n i osamělostí místa a c h r á n ě n i tmou, oloupili o cenné předměty. Nuže, při zapomenutí jmen nemusejí se věci mít jinak; podporována únavou, cirkulační poruchou a intoxikací, oloupí mě neznámá psychická síla o disposici vlastními jmény, náležícími do mé paměti, táž síla, která v jiných případech dosahuje téhož selhání paměti za úplného zdraví a za normální výkonnosti.

Analysuji-li případy zapomenutí jmen, které jsem na sobě pozoroval, téměř pravidelně zjišťuji, že zadržené jméno souvisí s nějakým tématem, které se mne týká, a je s to, aby ve mně vyvolalo silné, mnohdy trapné afekty. Podle pohodlného a doporučení hodného zvyku curyšské školy (B l e u l e r, J u n g, R i k l i n) mohu to také vyjádřit tím-

to způsobem: Odňaté jméno se dotklo nějakého »osobního komplexu«. Vztah tohoto jména k mé osobě je nečekaný, obyčejně zprostředkovaný povrchní asociací (dvojznačností slova, stejnozvukem); všeobecně jej můžeme charakterisovat jako vztah boční. Několik jednoduchých příkladů nejlépe osvětlí jeho povahu:

1. Jeden pacient mě prosí, abych mu doporučil nějaké léčebné místo na Rivieře. Znám vhodné místo velmi blízko u Janova, také si vzpomínám na jméno německého kolegy, který tam vykonává praxi, ale nemohu mu říci jméno místa samého, ačkoli se domnívám, že je dobře znám. Nezbývá než požádat pacienta, aby počkal, a optat se žen mé rodiny. »Jakpak se jmenuje ono místo blízko Janova, kde má dr. N. malý ústav, ve kterém se tak dlouho léčila paní X.?« »Inu ovšem, právě tys musel zapomenout toto jméno. Je to N e r v i.« S n e r v y arci mám dost co dělat.

2. Jiný muž hovoří o blízkém letovisku a tvrdí, že tam kromě dvou známých je ještě třetí hostinec, se kterým je pro něho spjata jistá vzpomínka; jméno mně řekne ihned. Popírám, že tento třetí hostinec existuje, a dovolávám se okolnosti, že jsem sedm let trávil dovolenou na tomto místě, že je tedy musím znát líp než on. Ale on, podrážděn odporem, už se jména zmocnil. Hospoda se jmenuje: H o c h w a r t n e r. Teď arci musím ustoupit, ba přiznávám se, že jsem po sedm let bydlel v nejbližší blízkosti tohoto mnou zapíraného hostince. Proč jsem zde zapomněl jméno a věc? Proto, soudím, že toto jméno příliš jasně připomíná jméno jednoho vídeňského kolegy z mého oboru, zase se dotýká mého »profesionálního« komplexu.

3. Jindy zase, když jsem si chtěl koupit jízdenku na r e i c h e n h a l l s k é m nádraží, ne a ne mě napadnout jméno nejbližší velké stanice, kterou jsem již velmi často projížděl a jejíž jméno dobře znám. Skutečně je musím hledat v jízdním řádě. Zní: R o s e n h e i m. Ale teď již rázem vím, kterou asociací jsem je ztratil. Před hodinou jsem navštívil sestru, bydlící blízko Reichenhallu; sestra se jmenuje *Rosa* (R ů ž e n a), tedy také *Rosenheim* (d o-

mov růží). Toto jméno mně odňal komplex »rodinný«.

4. Přímo loupežné působení »rodinného« komplexu mohu ještě sledovat v celé řadě příkladů.
Kdysi přišel do mé ordinace mladý muž, mladší bratr jedné pacientky, kterého jsem nesčíslněkrát viděl a kterého jsem vždy označoval křestním jménem. Když jsem potom chtěl vyprávět o jeho návštěvě, zapomněl jsem jeho křestní, jak jsem věděl, naprosto ne kromobyčejné jméno a nijakou pomocí jsem je nemohl přivolat. Pak jsem šel na ulici čísti firmy a poznal jsem to jméno, jakmile se po prvé objevilo. Analysa mne poučila, že jsem mezi návštěvníkem a svým bratrem provedl srovnání, které mělo vyvrcholit zapuzenou otázkou: Byl by se můj bratr ve stejném případě choval podobně nebo opačně? Vnější spojení mezi myšlenkami o cizí a vlastní rodině bylo umožněno náhodou, že matky mají zde i tam stejné jméno: Amálie. Dodatečně jsem také porozuměl náhradním jménům: Daniel a František, která se mně předtím vnutila, ale nic nevysvětlila. Jsou to, stejně jako Amálie, jména ze Schillerových »Loupežníků«, na které navazuje jeden vtip vídeňského prochazeče Daniela Spitzra.

5. Jednou jsem se nemohl dopídit jména pacienta, se kterým jsem se v mládí stýkal. Analysa vedla dlouhou oklikou, než mně dodala hledané jméno. Pacient projevil strach, že ztratí zrak; to vzbudilo vzpomínku na mladého muže, který oslepl následkem střelné rány; na to zase navazoval obraz jiného jinocha, který se sám postřelil, a tento se jmenoval stejně jako první pacient, ačkoli s ním nebyl spřízněn. Ale jméno jsem nalezl teprve tehdy, když jsem si uvědomil přenesení úzkostného očekávání z obou těchto mladistvých případů na jednu osobu mé rodiny.
Tak mým myšlením proudí stálé »vztahování na sebe«, o kterém obyčejně nevím, které se mně však prozrazuje zapomenutím jmen. Jako bych byl nucen, srovnávat vše, co slyším o druhých lidech, s vlastní osobou, jako by se mé osobní komplexy probouzely při každé zprávě o druhých. Je vyloučeno, aby to bylo mou osobitou zvláštností; na-

opak, nepochybně je v tom obsažen poukaz na způsob, jakým vůbec chápeme »druhé« lidi a věci. Důvodně předpokládám, že je tomu u druhých jednotlivců zcela podobně jako u mne.
Nejkrásnější případ tohoto druhu mně sdělil jako vlastní zážitek jakýsi pan L e d e r e r. Na svatební cestě se v Benátkách setkal s pánem, kterého zběžně znal a kterého musil představit své mladé choti. Jelikož jeho jméno zapomněl, vypomohl si po prvé nesrozumitelným mumláním. Když se pak s tímto pánem setkal po druhé, a to je v Benátkách nevyhnutelné, vzal si ho stranou a požádal ho, aby mu pomohl z rozpaků a řekl mu své jméno, které bohužel zapomněl. Odpověď svědčila o dobré znalosti lidí: Rád věřím, že jste si mé jméno nezapamatoval. Jmenuji se jako vy: L e d e r e r! — Nemůžeme se ubránit poněkud nepříjemnému pocitu, jestliže se setkáme s vlastním jménem u cizího člověka. Nedávno jsem to velmi jasně pocítil když se mně v lékařské ordinaci představil jakýsi pan S. F r e u d. (Ostatně zaznamenávám ujištění jednoho mého kritika, že se v tomto bodě chová opačně než já.)

6. Účinnost vztahování na sebe poznáme také v tomto příkladě, sděleném C. G. J u n g e m:[10])
»Pan Y. se bezúspěšně zamiloval do dámy, která se brzy potom provdala za pana X-e. Ačkoli pan Y. již delší dobu zná pana X-e a je s ním dokonce v obchodním styku, znovu a znovu zapomíná jeho jméno, a několikrát, když mu chtěl psát, musil se na něho tázat druhých lidí.«
Pohnutka k zapomenutí je v tomto případě průhlednější než v předchozích, ve kterých šlo o vztahování na sebe. Zdá se, že zapomenutí je zde přímým následkem odporu pana Y-a k jeho šťastnějšímu sokovi; nechce o něm nic vědět; »nebudiž ho ani vzpomínáno«.

7. Pohnutka k zapomenutí jména může být také jemnější a záležet v jakémsi »sublimovaném« hněvu na jeho nositele. Tak píše slečna I. v. K. z Budapešti:
»Sestavila jsem si malou teorii. Pozorovala jsem totiž, že lidé, kteří jsou nadáni pro malířství, nemívají smyslu pro

[10]) Dementia praecox, str. 52.

hudbu, a obráceně. Nedávno jsem o tom s kýmsi hovořila a řekla jsem: ‚Moje pozorování se dosud vždy potvrdilo, s jedinou výjimkou.' Chtěla jsem se upamatovat na jméno tohoto člověka, ale beznadějně jsem je zapomněla, třebaže jsem věděla, že jeho nositel je jedním z mých nejintimnějších známých. Když jsem po několika dnech náhodou uslyšela jeho jméno, hned jsem ovšem věděla, že se mluví o rušiteli mé teorie. Záští, jež jsem k němu chovala, projevilo se zapomenutím jména, které je mně jinak úplně běžné.«

8. Vztahování na sebe vedlo poněkud odlišnou cestou k zapomenutí jména v tomto F e r e n c z i m sděleném případě, jehož analysa je poučná zvláště objasněním náhradních nápadů (jako Botticelli-Boltraffio k Signorelli).
»Dáma, která něco slyšela o psychoanalyse, nemohla si vzpomenout na jméno psychiatra J u n g a.«
Za to se dostavily tyto nápady: Kl. (n ě j a k é j m é n o) — W i l d e — N i e t z s c h e — H a u p t m a n n.«
»Já jí to jméno neřekl a vyzval jsem ji, aby ke každému jednotlivému nápadu volně asociovala.«
»U Kl-a, myslí hned na p a n í Kl-ovou a že je to strojená a afektovaná osoba, která však na svoje s t á ř í vypadá velmi dobře. ‚Ona n e s t á r n e.' Jako společný vyšší pojem, nadřaděný W i l d o v i a N i e t z s c h o v i udává ‚d u š e v n í c h o r o b u'. Pak říká výsměšně: ‚V y, F r e u d o v c i budete hledat příčiny duševních chorob tak dlouho, až budete sami d u š e v n ě c h o ř í.' Potom: ‚Nesnáším W i l d a ani N i e t z s c h e. Nechápu je. Říká se, že byli oba homosexuální; W i l d e se stýkal s m l a d ý m i muži.' (Třebas v této větě už vyslovila — arci maďarsky — správné jméno,[11]) nemůže si pořád ještě na ně vzpomenout.)«
»K H a u p t m a n n o v i ji napadá H a l b e, pak m l á d í, a teprve nyní, když jsem obrátil její pozornost k slovu mládí, ví, že hledala jméno J u n g.«
»Ovšem, tato dáma, jež ve věku 39 let ztratila manžela a nemá naděje, že se opět provdá, má dobré důvody, aby se vyhnula vzpomínce na vše, co připomíná m l á d í nebo

[11]) *jung* znamená v němčině mladý.

stáří. Nápadné je, že sdružování krycích nápadů k hledanému jménu je ryze obsahové a že chybí zvukové asociace.«

9. Jiného druhu a velmi jemně motivován je příklad zapomenutí jména, které si dotčený pán sám vysvětlil takto: »Při zkoušce z filosofie jakožto vedlejšího předmětu ptal se mě zkušební komisař na Epikurovo učení a pak, zda vím, kdo na jeho učení znovu navázal v pozdějších stoletích. Odpověděl jsem jménem Pierre Gassendi, které jakožto jméno Epikurova žáka právě před dvěma dny kdosi vyslovil v kavárně. Na s údivem pronesenou otázku, odkud to vím, odvážil jsem se odpovědět, že se již dlouho o Gassendiho zajímám. Za to jsem dostal vysvědčení s *magna cum laude,* ale bohužel z toho vznikl pro pozdější dobu trvalý sklon, zapomínat jméno Gassendi. Nejsem-li nyní s to, abych si toto jméno přes veškeré úsilí uchoval v paměti, zaviňuje to, soudím, moje špatné svědomí. Vždyť jsem je ani tehdy neměl vědět.«
Chceme-li správně zhodnotit intensitu odporu proti této zkušební episodě, musili bychom vědět, jak vysoko si tento pán cení doktorského titulu a kolik jiného mu nahrazuje.

10. Ještě uvedu zapomenutí jména města; není možná tak jednoduché jako příklady, sdělené předtím, ale každému, kdo je s takovými rozbory obeznámen, bude se zdát hodnověrné a cenné. Bylo pozapomenuto jméno jednoho italského města následkem dalekosáhlé zvukové podobnosti s ženským křestním jménem, se kterým je spjato mnoho afektivních, ve zprávě asi nevyčerpaných vzpomínek. S. Ferenczi (Budapest), který tento případ zapomenutí pozoroval sám na sobě, rozebral jej tak, jak analysujeme sen nebo neurotickou myšlenku, a jistě právem.
»Dnes jsem byl na návštěvě ve spřátelené rodině; mluvilo se o hornoitalských městech. Někdo se zmínil, že ještě prozrazují rakouský vliv. Přítomní citují některá z těchto měst; také já chci jedno uvésti, ale jeho jméno mne nena-

padá, třebaže vím, že jsem tam ztrávil dva velmi příjemné dny, což se dobře neshoduje s Freudovou teorií o zapomínání. — Místo hledaného jména města vtírají se mně tyto nápady: Capua — Brescia — Lev z Brescii.«

»Toho ‚lva' vidím v podobě mramorové sochy jaksi předmětně před sebou, hned však pozoruji, že se lvu na pomníku svobody v Brescii (jejž jsem viděl jen na obraze) podobá méně, než onomu druhému mramorovému lvu, kterého jsem spatřil na náhrobku švýcarských gardistů, padlých v Tuileriích, a jehož miniaturní reprodukce stojí na mé knihovně. Konečně mne napadá hledané jméno: Verona.«

»Hned také vím, kdo tuto amnesii zavinil. Nikdo jiný než dřívější služebná rodiny, ve které jsem právě na návštěvě. Jmenovala se Veronika, maďarsky Verona, a byla mně krajně nesympatická pro svůj odporný vzhled, chraptivý, ječivý hlas a pro nesnesitelné důvěrnění (k němuž ji podle jejího mínění opravňovala její dlouhá služební doba). Rovněž tyranský způsob, kterým dříve zacházela s dětmi této rodiny, byl mně velice proti mysli. Nyní jsem také věděl, co znamenají náhradní nápady.«

»Ke Capue mám hned asociaci caput mortuum. Velmi často jsem Veroničinu hlavu srovnával s lebkou mrtvoly. Dozajista též maďarské slovo kapsi (hrabivý) bylo jednou determinací tohoto přesunutí. Ovšem, že nalézám také ony mnohem přímější asociační cesty, které spojují Capuu a Veronu jako zeměpisné pojmy a italská slova se stejným rytmem.«

»Totéž platí o Brescii; ale také zde nalézám zamotané postranní cesty, které spojují mé myšlenky.«

»Moje antipatie byla kdysi tak silná, že jsem Veroniku považoval za přímo hnusnou a několikrát vyslovil podivení, že žije eroticky a je milována; ‚políbit ji' — řekl jsem kdysi — ‚musí přec dráždit k zvracení' *(Brechreiz)*. Nicméně již dávno bylo nepochybně možné, uvésti ji v souvislost s padlými švýcarskými gardisty.«

»O Brescii se velmi často, aspoň u nás v Maďarsku, mluví nikoli ve spojitosti se lvem, nýbrž v souvislosti s ji-

ným divokým zvířetem. Nejvíce nenáviděným jménem u nás i v Horní Italii je jméno generála Haynaua, který je krátce nazýván hyenou z Brescii. Od nenáviděného tyrana Haynaua vede tedy jedna myšlenková nit přes Bresciu k městu Veroně, druhá skrze myšlenku na hrobařské zvíře s chraptivým hlasem (která spoluurčuje vynoření náhrobku) k lebce mrtvoly a k nepříjemnému hlasu Veroniky, které mé nevědomo tak krutě spílá a která v tomto domě kdysi řádila skoro stejným tyranským způsobem, jakým řádil rakouský generál po maďarských a italských bojích za svobodu.«

»K Lucernu se pojí myšlenka na léto, které ztrávila Veronika se svými pány u Čtyrkantonského jezera blízko Lucernu; na ‚švýcarskou gardu' navazuje vzpomínka, že dovedla tyranisovat nejen děti, nýbrž také dospělé členy rodiny a že si libovala v úloze garde—dámy.«

»Výslovně podotýkám, že tato moje antipatie k Veronice je — vědomě — dávno překonána. Mezitím se vnějškem i ve svých způsobech velmi prospěšně změnila a mohu se s ní stýkat (mám k tomu arci velmi zřídka příležitost) s upřímnou přívětivostí. Moje nevědomo, jako obyčejně, mnohem houževnatěji zachovává moje dojmy, nezapomíná a neodpouští.«

»Tuilerie jsou narážkou na jiného člověka, na starší francouzskou dámu, která při mnoha příležitostech skutečně ‚dělala garde' paním domu a kterou všichni ctili — a které se také trochu báli. Jistou dobu jsem byl jejím *élèvem* ve francouzské konversaci. K slovu *élève* mne ještě napadá, že jsem se, když jsem byl na návštěvě u švagra svého dnešního hostitele v severních Čechách, často smával tomu, že tamější venkovské obyvatelstvo nazývalo elevy tamější lesnické akademie ‚lvy'. I tato veselá vzpomínka měla možná účast na přesunutí od hyeny ke lvu.«

11. Také následující příklad ukazuje, jak komplex, který tou dobou člověka ovládá, způsobuje zapomenutí jména na velmi odlehlém místě:

Dva muži, mladší a starší, kteří spolu před šesti měsíci cestovali po Sicilii, společně vzpomínají na ony krásné a obsažné dny. »Jakpak se jmenuje ono místo,« ptá se mladší, »ve kterém jsme přenocovali a ze kterého jsme si vyšli do Selinintu? Calatafimi, není-liž pravda!« — Starší odporuje: »Tak jistě ne, ale já jsem to jméno také zapomněl, ačkoli se výborně pamatuji na všechny podrobnosti našeho tamějšího pobytu. Mně stačí, abych si všiml, že druhý člověk pozapomněl nějaké jméno; hned je tím navozeno zapomenutí také u mne. Nechtěl byste to jméno se mnou hledat? Mě nenapadá nic jiného, než Caltanisetta, a to jistě není správné.« — »Ne,« praví mladší, »jméno začíná s *w* nebo se nějaké *w* v něm vyskytuje.« — »Ale v italštině není přec žádné *w*,« připomíná starší. — Inu, já měl na mysli také jen *v*, ale řekl jsem *w*, poněvadž jsem tak zvyklý ze své mateřštiny.« — Starší se vzpírá proti tomu *v*. Praví: »Myslím, že jsem již zapomněl vůbec mnoho sicilských jmen; bylo by na čase, udělat pokus. Jak se na příklad nazývá ono vysoko ležící místo, které se ve starověku jmenovalo Enna? Á, už vím: Castrogiovanni.« — V nejbližším okamžení má již mladší i to vytracené jméno. Zvolá: »Castelvetrano«, a má radost, že může prokázat ono *v*. Starší ještě chvíli pohřešuje pocit známosti; jakmile však toto jméno akceptoval, je na něm, aby vysvětlil, proč se mu vytratilo. Praví: »Zřejmě proto, že druhá polovice jména vetrano zní podobně jako veterán. Vím, že nerad myslívám na stárnutí a že podivně reaguji, jestliže mně to někdo připomene. Onehdy jsem na příklad jednomu vysoko váženému příteli ve velmi podivném přestrojení řekl, že již ‚dávno překročil léta mládí', a to proto, že kdysi mezi velmi lichotivá tvrzení o mně zařadil také větu, ‚že již nejsem mladý muž'. Že můj odpor směřoval proti druhé části jména Castelvetrano, vysvítá také z toho, že jsem jeho počátek reprodukoval v náhradním jméně Caltanisetta.« — »A jméno Caltanisetta samo?« táže se mladší. — »To mně vždy připadalo jako lichotka pro mladou ženu,« přiznává starší.
Po chvíli dodává: »Jméno pro Ennu bylo přec také náhradní. A nyní mne napadá, že toto pomocí racionalisace

pronikající jméno Castrogiovanni připomíná giovane—mladý stejným způsobem, jakým vytracené jméno Castelvetrano připomíná veterán—starý.« Starší se domnívá, že takto vysvětlil své zapomenutí. Nebylo zkoumáno, z jakého důvodu se totéž zapomenutí přihodilo mladšímu.

Kromě pohnutek zapomenutí jména zasluhuje naši pozornost také jeho mechanismus. Ve velkém počtu případů zapomínáme nějaké jméno, nikoli proto, že tyto pohnutky vyvolává samo, nýbrž proto, že stejnozvukem a zvukovou podobností se dotýká jiného jména, proti němuž ty pohnutky směřují. Takovým uvolněním podmínek se ovšem krajně usnadňuje vznik tohoto jevu. Ukazují to následující příklady:

12. Dr. Ed. Hitschmann: »Pan N. chce někomu sdělit firmu knihkupectví Gilhofer & Ranschburg. Ačkoli dlouho přemýšlel, napadlo ho jen jméno Ranschburg, třebas tato firma je mu jinak velmi běžná. Je tím poněkud rozmrzen, a přišed domů, považuje věc za dost důležitou, aby se dotázal spícího již bratra na první polovinu firmy. Ten mu ji řekne bez přemýšlení. Nato pana N-a ke ‚Gilhofer' hned napadne slovo ‚Gallhof'. Ke ‚Gallhofu' si před několika týdny vyšel s půvabnou dívkou na procházku, jež v něm zanechala mnoho vzpomínek. Dívka mu pak darovala jistý předmět s nápisem: ‚V upomínku na krásné chvíle gallhofské.' Právě několik dní před zapomenutím jména pan N. velmi silně poškodil tento předmět, patrně při rychlém zasunutí přihrádky, a když to zjistil, nebyl, znaje smysl příznakových jednání, zcela prost pocitu viny. V těchto dnech měl poněkud ambivalentní city k té dámě, kterou sice miloval, ale k jejímuž přání po manželství se choval váhavě.« (Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse I, 1913.)

13. Dr. Hanns Sachs: »V hovoru o Janově a jeho nejbližším okolí chce kterýsi jinoch jmenovat také místo Pegli, ale vybavuje si toto jméno jen s námahou, teprve po dlouhém přemýšlení. Vraceje se domů, přemýšlí o tomto trapném vytracení jména, které dobře zná, a při tom se dostává k slovu Peli, které zní podobně. Ví, že se tak

zove jihomořský ostrov, jehož obyvatelé si uchovali několik podivuhodných zvyků. Nedávno o tom četl v etnologickém díle a tehdy si předsevzal, že těchto sdělení použije pro jednu vlastní hypothesi. Pak ho napadá, že Peli je také dějištěm románu, jejž přečetl se zájmem a nadšením, románu ‚Van Zantenova nejšťastnější doba' od Laurida Bruuna. — Myšlenky, kterými se onoho dne téměř bez ustání zabýval, navazovaly na dopis, který obdržel týž den ráno od dámy, na které mu velice záleželo; dopis v něm vzbudil obavu, že bude nucen zříci se schůzky, která byla již umluvena. Ztráviv celý den v nejhorší náladě, odcházel večer s předsevzetím, že se již nebude déle trápit touto nepříjemnou myšlenkou, nýbrž že co možná nezkaleně užije společnosti, která ho očekávala a které si vysoce vážil. Je jasné, že slovo Pegli mohlo nepříjemně ohrozit jeho předsevzetí, poněvadž zvukově souvisí s Peli; Peli, které etnologickým jeho zájmem nabylo vztahu k jeho já, ztělesňuje ‚nejšťastnější dobu' nejen van Zantenovu, nýbrž také jeho a tím též obavy a starosti, které po celý den choval. Je příznačné, že se tento prostý výklad zdařil teprve tehdy, když druhý dopis proměnil jeho pochybnosti v radostnou jistotu, že dojde k brzkému shledání.«

Jestliže si při tomto příkladě připomeneme onen, který s ním, abych tak řekl sousedí a ve kterém si nemohu vybavit jméno místa Nervi (příklad 1.), vidíme, jak se dvojsmyslnost jednoho slova dá nahradit zvukovou podobností dvou slov.

14. Když r. 1915 vypukla válka s Italií, pozoroval jsem, že mé paměti byla náhle odňata četná jména italských míst, kterými jsem jindy snadno disponoval. Jako u mnoha jiných Němců bylo mým zvykem, trávit část prázdnin na italské půdě, a nyní jsem nemohl v nejmenším pochybovat o tom, že toto zapomenutí mnohých jmen bylo projevem znepřátelení s Italií, které teď vystřídalo dřívější zálibu. Krom tohoto zapomenutí jmen, motivovaného přímo, ukazovalo se také nepřímé, které se dalo vysvětlit týmž vlivem. Měl jsem sklon, zapomínat i jména míst neitalských, a při zkoumání těchto případů jsem zjistil, že tato jména

nějakým vzdáleným názvukem souvisí se závadnými jmény nepřátelskými. Jednou jsem se na příklad trápil s vybavováním jména moravského města B i s e n z.[12]) Když mne konečně napadlo, hned jsem věděl, že toto zapomenutí nutno zapsat na vrub palazza B i s e n z i v Orvietě. V paláci je hotel Belle Arti, ve kterém jsem bydlíval, kdykoli jsem dlel v Orvietě. Změněným citovým postojem ovšem nejsilněji utrpěly vzpomínky nejmilejší.

Je také účelné, připomenout si několika příklady, jak rozmanitým úmyslům může sloužit chybný výkon, který záleží v zapomenutí jména:
15. A. J. S t o r f e r (»Zapomenutí jména, zajišťující zapomenutí předsevzetí«): Jedna basilejská dáma dostala kdysi zrána zprávu, že její berlínská přítelkyně z mládí, S e l m a X., která je na svatební cestě, právě přijela do Basileje; zdrží se jen jeden den a proto basilejská přítelkyně hned spěchá do jejího hotelu. Přítelkyně si při rozhovoru umlouvají, že se odpoledne opět sejdou a zůstanou pohromadě až do odjezdu Berlíňačky. — Ale odpoledne basilejská dáma na schůzku z a p o m n ě l a. Determinace tohoto zapomenutí mně není známa, avšak zrovna v této situaci (setkání s p ř í t e l k y n í z m l á d í, k t e r á s e p r á v ě p r o v d a l a) je možno několik typických konstelací, které mohou způsobit zábranu proti opětovnému setkání. Zajímavý na tomto příkladě je chybný výkon d a l š í, který představuje nevědomé zajištění prvého. V době, kdy se měla opět sejít s berlínskou přítelkyní, meškala basilejská dáma na jiném místě ve společnosti. Mluvilo se o nedávné svatbě vídeňské operní pěvkyně K u r z o v é. Naše dáma se o tomto m a n ž e l s t v í (!) vyjádřila kriticky, ale chtějíc vyslovit jméno pěvkyně, octla se ve velkých rozpacích, neboť ji nenapadlo její k ř e s t n í j m é n o. (Jak známo, užíváme právě u jednoslabičných příjmení velmi rádi křestního jména.) Tato slabost paměti dopalovala naši dámu tím více, že často slyšela Kurzovou zpívat a že jí jindy (celé) toto jméno bylo běžné. Aniž někdo jiný vyslovil to vytracené jméno, obrátil se hovor k jinému před-

[12]) St. Bzenec. Pozn. překl.

mětu. — Večer téhož dne trávila naše dáma ve společnosti, která byla zčásti stejná jako odpolední. Náhodou zase padla zmínka o manželství vídeňské pěvkyně a naše dáma bez obtíží vyslovila jméno ‚Selma Kurzová'. A hned nato zvolala: ‚Ach, teď mě napadá: úplně jsem zapomněla, že jsem si na dnešní odpoledne ujednala schůzku s přítelkyní Selmou.« Podívala se na hodinky a ty ukazovaly, že přítelkyně jistě už odcestovala.« (Intern. Zeitschrift f. Psychoanalyse, II, 1914.)
Možná že nejsme dosud připraveni na všestranné zhodnocení tohoto krásného příkladu. Jednodušší je následující případ, ve kterém nejde o jméno, nýbrž o cizojazyčné slovo, jehož zapomenutí zavinila pohnutka, daná situací. (Již pozorujeme, že běží o tytéž pochody, nechť se týkají vlastních nebo křestních jmen, cizojazyčných slov nebo sledů slov.) Zde zapomíná mladý muž anglické slovo pro zlato, které je totožné s německým, a získává tím podnět k jednání, po kterém touží.

16. Dr. Hanns Sachs: »Německý mladík se seznámil ve společném pensionu s Angličankou, která se mu líbila. První večer jejich známosti rozmlouvá s ní jejím mateřským jazykem, který celkem ovládá. Chce užít anglického slova pro německé *‚Gold'*, ale, ačkoli je úsilovně hledá, nemůže na to slovíčko přijít. Naproti tomu se mu náhradou vtírají francouzské *or*, latinské *aurum* a řecké *chrysos*, tak urputně, že je jen s námahou zamítá, třebaže určitě ví, že s hledaným slovem nejsou vůbec příbuzné. Na konec nenalézá jiné cesty k dorozumění krom té, že se dotkne zlatého prstenu, který má dáma na ruce; velmi se stydí, když ona mu řekne, že dlouho hledané slovo pro německé *‚Gold'* je v angličtině stejné: *gold*. Vysoká cena takového doteku, způsobeného zapomenutím, nezáleží jen v nepohoršlivém ukojení pudu po uchopení a dotknutí, kterézto ukojení umožňují i jiné, zamilovanými hojně užívané podněty, nýbrž především v tom, že skýtá možnost, zjistit vyhlídky námluv. Nevědomo dámy, zvláště má-li toto sympatický poměr k společníkovi, uhodne erotický účel, zakrytý za nevinnou maskou; způsob, jakým přijme dotek a připustí motivaci, může se stát pro oba partnery neuvě-

domělým, ale velmi významným prostředkem k dorozumění o chancích právě započatého flirtu.«

17. Ještě uvedu podle J. Stärckeho zajímavé pozorování zapomenutí a znovunalezení vlastního jména, které se vyznačuje okolností, že se zapomenutím jména je spojeno falšování sledu slov z básně podobně jako v příkladě »Korinthská nevěsta«.
»Starý právník a jazykozpytec X. vypravuje ve společnosti, že ve svých studentských letech v Německu znal studenta, který byl mimořádně hloupý a o jehož hlouposti ví mnoho anekdot. Na jméno studenta si však nevzpomíná, soudí, že začíná s *w*, později to však odvolává. Pamatuje se, že se ten hloupý student později stal obchodníkem s vínem. Potom zase vypravuje anekdotu o hlouposti téhož studenta, znovu se diví, že ho nenapadá jeho jméno, a pak praví: ‚Byl to takový osel, že dosud nechápu, jak jsem do něho mohl opakováním nalít latinu.' Za chvíli si vzpomíná, že hledané jméno končí na ...an. Ptáme se ho, zda ho nenapadá nějaké jiné jméno, končící na ...an, a on odpovídá: Zeman. — ‚Kdopak to je?' — ‚To je také jeden student z téže doby.' — Jeho dcera však podotýká, že je též nějaký profesor Zeman. Při bližším zkoumání se ukazuje, že tento profesor Zeman v časopise, který rediguje, nedávno jen zkráceně uveřejnil příspěvek, jejž mu zaslal X., a že s tímto příspěvkem částečně nesouhlasil, atd., a že to bylo X-ovi dosti nepříjemné. (Krom toho jsem se později dověděl, že X. měl v dřívějších letech naději, že se stane profesorem v oboru, ve kterém nyní přednáší profesor Zeman a že se toto jméno tedy i v tomto směru možná dotýká citlivého místa.)
Teď ho náhle napadá jméno hloupého studenta: Lipan! Jelikož si již dříve vybavil, že to jméno končí na ...an, zůstalo tedy Lip zapuzeno ještě déle. Na otázku, co ho napadá při slovu Lip, nejprve říká: ‚Při tom mě nenapadá vůbec nic.' Na mé naléhání, že ho k tomu slovu přece jen něco napadne, praví a přitom hledí vzhůru a dělá rukou posunek: ‚Inu, lípa je krásný strom.' Dále ho už nechce nic napadnout. Všichni mlčí, čtou nebo se zaměstnávají jinak, až X. po chvíli snivým hlasem recituje:

Pevně-li s kostmi
povolnými
utkvěl na z e m i,
nemůže vznést
rukou svých k l i p ě,
ni v i n n é r é v ě
nevyrovná se.

Vykřikl jsem triumfálně: ‚Zde máme toho Zemana!' Ten, který ‚utkvěl na zemi', to je tedy Z e m a n, nemůže vznést rukou svých k l í p ě (L i p a n), ni v i n é r é v ě (obchodníku s v í n e m) nevyrovná se. Jinými slovy: L i p a n, onen hloupý student, který se později stal obchodníkem s vínem, byl osel, ale tenhle Z e m a n je ještě větší osel, nevyrovná se ani L i p a n o v i.' — Taková nevědomem mluvená, výsměšná nebo hanlivá řeč je velmi obvyklá. Proto jsem měl zato, že hlavní příčina zapomenutí jména byla již nalezena.
Nyní jsem se ptal, z které básně pocházejí citované verše. X. pravil, že je to báseň od Goetha, a soudil, že začíná takto:

Člověk nechť šlechetný jest,
dobrý a nápomocný!

a že se v té básni dále vyskytují tato slova:

Když vznese hrdou skráň,
stane se hříčkou mraků.

Nazítří jsem vyhledal tuto Goethovu báseň a tu se ukázalo, že případ je pěknější (ale také složitější), než se zprvu zdálo.
a) První citované verše znějí (srv. nahoře):

Pevně-li s kostmi
m o r k o v i t ý m i

P o v o l n é kosti je dost podivná kombinace. Ale tím se nechci obírat.
b) Následující verše této sloky znějí takto (srv. nahoře):

utkvěl na d o b ř e s k u t é
n e m ě n n é zemi,
nemůže vznést
rukou svých k d u b u,
ni vinné révě
nevyrovná se.[13])

V celé básni se lípa vůbec nevyskytuje. Proměna dubu v lípu nastala (v jeho nevědomu) jen proto, aby byla umožněna slovní hříčka ‚země-lípa-vinná réva'.
c) Tato báseň má název: ‚Meze lidství' a obsahuje srovnání všemohoucnosti bohů s nepatrnou mocí člověka. Báseň, počínající slovy:

Člověk nechť šlechetný jest,
dobrý a nápomocný![14])

je jiná a zařazena o několik stran níže. Má název: ‚Božské v nás' a obsahuje rovněž myšlenky o bozích a lidech. Poněvadž se to nevyšetřovalo, mohu jen vyslovit domněnku, že při vzniku tohoto případu hrály roli také myšlenky o životě a smrti, o pomíjejícím a věčném, o slabém vlastním životě a budoucí smrti.«[15])
K objasnění zapomenutí jména je v některých případech potřebí všech jemností psychoanalytické techniky. Toho, kdo chce z této práce poznat více, odkazuji na jedno sdělení E. J o n e s e (Londýn), které bylo přeloženo z angličtiny.[16])

18. F e r e n c z i zpozoroval, že se zapomenutí jména též vyskytuje jako hysterický příznak. Tehdy jeví mechanismus, který se velmi vzdaluje od mechanismu chybného výkonu. Jak je toto rozlišení míněno, budiž objasněno jedním sdělením:
»Mám nyní v ošetřování stárnoucí slečnu, kterou nenapa-

[13]) Překlad Otokara Fischera.
[14]) Překlad Otokara Fischera.
[15]) Z holandského vydání této knihy, vyšlé pod názvem: De invloed van ons onbeúusste in ons dagelijksche leven, Amsterodam 1916, německy otištěno v Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, IV., 1916.
[16]) Analyse eines Falles von Namenvergessen. Zentralblatt für Psychoanalyse, II., 1911.

dají i nejběžnější a jí nejznámější vlastní jména, ačkoli má jinak dobrou pamět. Při analyse se ukázalo, že tímto příznakem chce prokazovat svou nevědomost. Okázalým zdůrazňováním své neznalosti vlastně vytýká rodičům, že jí neposkytli vyššího vzdělání. Také její mučivé nutkavé čistění (»psychosa hospodyně«) vyvěrá z téhož zdroje. Chce tím přibližně říci: Udělali jste ze mne služebnou.«

Mohl bych rozmnožit příklady pro zapomenutí jména a mnohem dále pokročit v rozpravě o nich, kdybych se nechtěl vystříhat toho, abych nemusil téměř všechna hlediska, která mají význam pro pozdější témata, rozbírat již u tohoto prvního. Ale smím snad v několika větách shrnout výsledky analys, které jsem zde uvedl:
Mechanismus zapomenutí jména (správněji: pozapomenutí, dočasného zapomenutí) záleží v tom, že zamýšlené vybavení jména je rušeno cizím a v té době nevědomým sledem myšlenek. Souvislost mezi rušeným jménem a rušícím komplexem buď jest od počátku, nebo se vytvořila — mnohdy cestami, které se zdají umělé — povrchními (vnějšími) asociacemi.
Mezi rušícími komplexy se jeví nejúčinnějším vztahování na sebe (na vlastní osobu, rodinu, povolání).
Jméno, které následkem víceznačnosti náleží k několika myšlenkovým okruhům (komplexům), je namnoze v souvislosti jednoho myšlenkového sledu rušeno svou příslušností k druhému, silnějšímu komplexu.
Mezi pohnutkami tohoto rušení vyniká úmysl, vystříhat se toho, aby nebyla vzpomenutím vzbuzena nelibost.
Všeobecně můžeme rozlišovat dva hlavní případy zapomenutí jména, dotýká-li se jméno samo něčeho nepříjemného, nebo je-li ve spojitosti s něčím jiným, co by takový účinek vyvolalo, takže jsou jména pozapomínána buď pro sebe sama, nebo pro své bližší nebo vzdálenější asociační vztahy.
Pohlédneme-li na celek těchto všeobecných vět, porozumíme, proč dočasné zapomenutí jména je oním chybným výkonem, který pozorujeme nejčastěji.

19. Nicméně jsme ještě dávno nezaznamenali všechny

zvláštnosti tohoto jevu. Chci ještě ukázat k tomu, že zapomenutí jména je velkou měrou nakažlivé. V rozhovoru dvou lidí mnohdy stačí, když jeden vysloví, že zapomněl to ono jméno, a také druhému se vytratí z paměti. Arci tam, kde je zapomenutí navoděno, dostavuje se zapomenuté jméno snáze. Toto ‚kolektivní' zapomenutí — přesně vzato jde o jev davové psychologie — nebylo dosud psychoanalyticky zkoumáno. V jediném, ale zvlášť krásném případě podařilo se Th. Reikovi dobré vysvětlení tohoto podivuhodného úkazu.[17])

V malé společnosti akademiků, které se zúčastnily také dvě studentky filosofie, mluvilo se o mnohých otázkách, které klade původ křesťanství kulturním dějinám a vědě o náboženství. Jedna z mladých dam vyprávěla, že v anglickém románě, který nedávno čtla, našla poutavý obraz těch četných náboženských směrů, které hýbaly onou dobou. Dodala, že román vyličuje celý Ježíšův život od narození až k smrti, ale jméno knihy ji nenapadlo (zraková vzpomínka na obálku knihy a na typografický obraz názvu byla nadmíru jasná). Rovněž tři z přítomných pánů tvrdili, že knihu znají, a divili se, že se jméno také jim vytratilo z paměti...«

Jen mladá dáma se podrobila analyse k objasnění tohoto zapomenutí. Název knihy byl: Ben Hur (od Lewise Wallace). Náhradní nápady byly *Ecce homo — homo sum — quo vadis?* Dívka sama chápala, že zapomněla název proto, »poněvadž obsahuje výraz, kterého bych já ani jiná mladá dívka nerada užila — zejména ve společnosti mladých mužů«.[18]) Toto vysvětlení bylo ještě prohloubeno další analysou. V této souvislosti, byla-li již dotčena, má podezřelý význam také překlad slova *homo,* člověk. Reik končí takto: »Dívka zachází s tím slovem tak, jako by se vyslovením onoho podezřelého názvu před mladými muži byla přiznala k přáním, která odmítla jako trapná a jí nedůstojná. Stručněji řečeno: nevědomě klade vyslovení jména ‚Ben Hur' na roveň sexuálnímu nabízení a její zapomenutí tudíž odpovídá odvrácení nevědomého

[17]) Über kollektives Vergessen. Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, VI., 1920. (Také v Reikově spise, Der eigene und der fremde Gott, 1923.)

[18]) *Hur(e):* kurva.

pokušení. Smíme předpokládat, že podobné nevědomé pochody způsobily zapomenutí u mladých mužů. Jejich nevědomo pochopilo skutečný význam dívčina zapomenutí a... jaksi je vyložilo... Zapomenutí mužů je jakýmsi ohledem na takové odmítavé chování... Je tomu, jako by jim jejich společnice náhlým oslabením paměti dala jasný pokyn, jemuž v nevědomu dobře porozuměli.«

Vyskytuje se také pokračující zapomínání, při kterém se z paměti vytracují celé řady jmen. Lapáme-li, abychom se zmocnili zapomenutého jména, po jiných, která s oním pevně souvisí, nezřídka nám unikají i tato nová jména, která jsme vyhledali jako oporu. Zapomenutí tak poskakuje s jednoho jména na druhé, jako by tím mělo dokázat, že existuje překážka, kterou nelze odstranit snadno.

4

Vzpomínky krycí a z dětství

V druhé stati (uveřejněné r. 1899 v »Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie) prokázal jsem na neočekávaném místě tendenční povahu našeho vzpomínání. Vyšel jsem z nápadné skutečnosti, že se vzpomínky z nejranějšího dětství mnohdy zdají uchovávat, co je lhostejné a podružné, kdežto po důležitých, účinných a afektivních dojmech téže doby nebývá (často, zajisté ne vždy!) ani stopy v paměti dospělých. Jelikož je známo, že si pamět mezi dojmy jí nabídnutými vybírá, mohli bychom předpokládat, že tento výběr se v dětském věku řídí jinými zásadami než v době intelektuální dospělosti. Zevrubné zkoumání však dokazuje, že tento předpoklad je zbytečný. Indiferentní vzpomínky z dětství existují, poněvadž nastalo přesunutí; jsou v reprodukci náhradou za jiné, vskutku významné dojmy, jejichž vybavení můžeme z oněch vyvolat psychickou analysou, jejichž přímému vybavení však brání odpor. Poněvadž se uchovaly ne pro svůj vlastní obsah, nýbrž pro asociační vztah svého obsahu k jinému, zapuzenému obsahu, důvodně zasluhují názvu »krycích vzpomínek«, kterým jsem je vyznačil.

V uvedené stati jsem se jen zmínil o rozmanitosti ve vztazích a významech krycích vzpomínek, ale naprosto jsem ji nevyčerpal. Na příkladě, který jsem tam podrobně analysoval, důrazně jsem vyzdvihl jednu zvláštnost č a s o v é h o vztahu mezi krycí vzpomínkou a obsahem, jejž kryje. Obsah krycí vzpomínky tam totiž náležel do prvních let dětství, kdežto myšlenkové prožitky, které v paměti zastupovala a které zůstaly téměř nevědomé, spadaly do životních let pozdějších. Tento druh přesunutí jsem nazval z p ě t n ý m neboli p r o b í h a j í c í m z p ě t n ě. Možná že se ještě častěji setkáváme s opačným vztahem,

že se jako krycí vzpomínka v paměti usazuje indiferentní dojem z nejnovější doby, který je takto vyznamenáván jen proto, že má spojitost s nějakým dřívějším zážitkem, jehož přímé vybavení naráží na odpor. To by byly krycí vzpomínky p ř e d s u n u t é neboli p ř e d b í h a j í c í. Podstatné, nač paměti záleží, leží zde časově z a krycí vzpomínkou. Posléze se vyskytuje také třetí možný případ, že je krycí vzpomínka spjata s obsahem, jejž kryje, nejen svým obsahem, nýbrž také časovou soumezností, tedy krycí vzpomínka s o u č a s n á neboli s o u s e d n í.

Jak velká část naší vzpomínkové zásoby patří do kategorie krycích vzpomínek a jaká role jim připadá při různých myšlenkových pochodech neurotických, to jsou problémy, o nichž nepojednávám ani tam, ani zde. Záleží mně jen na vyznačení, že zapomenutí vlastních jmen, provázené chybným vzpomenutím, je stejnorodé s tvořením krycích vzpomínek.

Na první pohled jsou rozdíly mezi oběma jevy mnohem nápadnější než jejich případné obdoby. Tam jde o vlastní jména, zde o souhrnné dojmy, prožitky ve skutečnosti nebo v myšlenkách; tam o zjevné selhání rozpomínací funkce, zde o výkon vzpomínání, který nás udivuje; tam o okamžitou poruchu, — neboť jméno, právě zapomenuté, bylo třeba stokrát předtím a bude možná napříště zase vybaveno správně —, zde o trvalý majetek, který se nevytracuje, neboť indiferentní vzpomínky z dětství mohou nás provázet dlouhou část našeho života. Zdá se, že směr hádanky je v obou případech jiný. Tam budí naši vědeckou zvědavost zapomenutí, zde uchování. Po jistém zahloubání však pozorujeme, že přes rozdíl v psychickém materiálu a v časovém trvání je shoda mezi oběma jevy mnohem větší. Zde i tam běží o chybu ve vzpomínání; paměť nereprodukuje to, co by se korektně reprodukovat mělo, nýbrž náhradou něco jiného. V případě zapomenutí jména nechybí výkon paměti v podobě jména náhradního. Případ utvoření krycí vzpomínky se zakládá na zapomenutí jiných, důležitějších dojmů. V obou případech nás o vmísení poruchy zpravuje intelektuální pocit, jenže po každé v jiné podobě. Při zapomenutí jména v í m e, že náhradní jména jsou f a l e š n á; při krycích vzpomínkách

se podivujeme, že je vůbec máme. Prokáže-li pak psychologická analysa, že náhrada byla v obou případech utvořena týmž způsobem, přesunutím podél povrchní asociace, pak právě rozdíly v materiálu, v časovém trvání a v centrování obou jevů stupňují naše očekávání, že jsme objevili něco důležitého a obecně platného. Toto všeobecné by bylo, že selhání a chybování reprodukční funkce ukazuje mnohem častěji, než tušíme, k vmísení stranického činitele, nějaké tendence, která jednu vzpomínku podporuje, zatím co druhé odporuje.

Téma vzpomínek z dětství mám za tak významné a zajímavé, že bych mu chtěl věnovat ještě několik poznámek, které přesahují dosavadní hlediska.

Jak hluboko do dětství sahají naše vzpomínky? Znám několikeré šetření o této otázce, na příklad od V. et C. Henriů[19]) a od Potwina[20]); z něho vyplývá, že jsou velké individuální rozdíly mezi vyšetřovanými lidmi: někteří umisťují prvou vzpomínku do svého šestého měsíce, druzí nic nevědí o svém životě do dokonaného šestého, ba i osmého roku. Ale s čím souvisejí tyto rozdíly v chování vzpomínek z dětství a jaký mají význam? Zřejmě nestačí opatřit si materiál pro tyto otázky hromadným vyptáváním; nadto je nutné zpracování, kterého se musí zúčastnit pokusná osoba.

Přijímáme, soudím, příliš lhostejně fakt infantilní amnesie, vytracení vzpomínek na první léta našeho života, a opomíjíme shledávat v něm podivuhodnou hádanku. Zapomínáme, jak vysokých intelektuálních výkonů a jak složitých citových hnutí je schopno dítě kolem čtyř let, a měli bychom se přímo divit, proč se v paměti pozdějších let zpravidla zachová tak málo z těchto duševních dějů, zvláště když jsme nuceni předpokládat, nikoli, že tyto zapomenuté dětské výkony nezanechaly vůbec stopu v osobním vývoji, nýbrž že na něj měly vliv, který zůstal pro všechny pozdější doby rozhodný. A přes tuto nesrovnatelnou účinnost byly zapomenuty! To ukazuje k docela speciálně uzpůsobeným podmínkám vzpomínání (ve smyslu vědo-

[19]) Enquête sur les premiers souvenirs de l'enfance. L'année psychologique, III, 1897.
[20]) Study of early memories. Psycholog. Review, 1901.

mého vybavování), které se dosud vymykaly našemu poznání. Je zcela dobře možné, že zapomenutí na dětství nám poskytne klíč k pochopení oněch amnesií, na kterých se podle našich novějších poznatků zakládá utváření všech neurotických příznaků.

Z uchovaných vzpomínek na dětství zdají se nám některé dobře srozumitelné, jiné podivné nebo nepochopitelné. Není těžko opravit některé omyly stran obou druhů. Podrobíme-li uchované vzpomínky kteréhokoli člověka analytické zkoušce, snadno zjistíme, že není vůbec záruky za jejich správnost. Některé vzpomínkové obrazy jsou jistě falšovány, neúplné nebo časově a prostorově přesunuté. Údaje vyšetřovaných osob, jako na příklad, že první jejich vzpomínka pochází z druhého roku života, jsou zřejmě nespolehlivé. Brzy se nám též podaří nalézti pohnutky, které vysvětlují skreslení a přesunutí prožitého, ale zároveň dokazují, že příčinou těchto chyb vzpomínky není pouhá nevěrnost paměti. Naši schopnost, vybavovat si dětské prožitky, ovlivnily mocné síly z pozdějšího životního věku, pravděpodobně tytéž, které způsobují, že jsme se všeobecně tak vzdálili od porozumění svému dětství.

Vzpomínání lidí nastává, jak známo, prostřednictvím různého psychického materiálu. Jedni si vybavují zrakové obrazy, jejich vzpomínky mají povahu visuální; druzí ve vzpomínkách reprodukují sotva nejchabější obrysy prožitého; takové osoby nazýváme podle Charcotova návrhu *auditifs* a *moteurs* na rozdíl od *visuels*. Ve snech tyto rozdíly mizí, všichni sníme převážně ve zrakových obrazech. Týž zpětný vývoj nastává také vzhledem k vzpomínkám z dětství; ty jsou plasticky visuální také u lidí, v jejichž pozdějším vzpomínání visuální prvek chybí. Visuální vzpomínání tudíž zachovává typ vzpomínání infantilního. U mne jsou vzpomínky z nejranějšího dětství jediné, které mají visuální povahu; jsou to přímo plasticky vypracované scény, které lze srovnávat jen s výstupy na jevišti. V těchto scénách z dětství, nechť se později ukáže, že jsou pravdivé nebo falešné, zpravidla též vídáme vlastní dětskou osobu v jejích obrysech a úboru. Tato okolnost nás zaráží; visuální lidé dospělí ve svých vzpomínkách na

pozdější zážitky už nevídají vlastní osobu.[21]) Veškeré naší zkušenosti by rovněž odporoval předpoklad, že pozornost dítěte je při jeho zážitcích obrácena k němu samému místo výlučně k vnějším dojmům. Tak jsme s různých stran vedeni k domněnce, že tak zvané vzpomínky z nejranějšího dětství nejsou skutečnými stopami vzpomínkovými, nýbrž jejich pozdějším zpracováním, na které měly vliv různé pozdější psychické síly. »Vzpomínky z dětství« jednotlivců tak zcela všeobecně nabývají významu »vzpomínek krycích« a vzniká tím pozoruhodná jejich obdoba se vzpomínkami na dětství národů, uchovanými v pověstech a mytech.

Kdo psychoanalytickou metodou duševně vyšetřoval jistý počet osob, nasbíral při této práci četné příklady krycích vzpomínek všeho druhu. Ale sdělení těchto příkladů kromobyčejně ztěžují právě ony nahoře uvedené vztahy vzpomínek z dětství k pozdějšímu životu; abychom čtenáři umožnili posouzení, zda ta která vzpomínka z dětství je vzpomínkou krycí, musili bychom mnohdy vylíčit celou životní dráhu dotčené osoby. Jen zřídka je možné, vyjmout, jako v následujícím pěkném příkladě, jednotlivou vzpomínku z dětství ze souvislosti a tak ji sdělit.

Čtyřiadvacetiletý muž si uchoval tento obraz ze svého pátého roku. Sedí na zahradě letoviska na stoličce vedle tety, která se snaží naučit ho písmenům. Rozlišování *m* a *n* mu působí obtíže, i prosí tetu, aby mu řekla, co je to a co ono. Teta ho upozorňuje, že *m* má o kus, o třetí čárku, více než *n*. — Nenašli jsme nijaký důvod, proč popírat spolehlivost této vzpomínky z dětství; ale svého významu nabyla teprve později, když se ukázala způsobilou, přejmout symbolické zastoupení jiné hochovy zvídavosti. Neboť jako tehdy chtěl znát rozdíl mezi *m* a *n*, tak se později snažil dovědět se rozdíl mezi hochy a děvčaty, a byl by dozajista souhlasil s tím, aby právě tato teta i v tom byla jeho učitelkou. Když pak vypátral, že rozdíl je podobný, že kluk má zase o kus víc než děvče, probudila se v něm vzpomínka na příslušnou zvídavost v dětství.

Jiný příklad z pozdějších let dětství: Muž, který trpí těž-

[21]) Toto tvrzení se zakládá na několikerém šetření, které jsem sám provedl.

kými zábranami v lásce a kterému je nyní přes čtyřicet let, je nejstarší z devíti dětí. Při narození nejmladšího sourozence bylo mu patnáct let, ale přes to jistojistě tvrdí, že nikdy si nevšiml matčina těhotenství. Pod tlakem mé nevíry dostavila se u něho vzpomínka, že jednou ve věku jedenácti nebo dvanácti let viděl, jak si matka před zrcadlem kvapně »*den Rock aufband*« (rozvazuje sukni). K tomu bez nucení dodal, že přišla domů a náhle dostala neočekávané porodní bolesti. »*Das Aufbinden des Rockes*« (rozvazování sukně) je krycí vzpomínkou pro »*Entbindung*« (porod). S užíváním takových »slovních můstků« se ještě setkáme v jiných případech.

Chtěl bych ještě ukázat na jediném příkladě, jakého smyslu může analytickým zpracováním nabýt vzpomínka z dětství, o které jsme se předtím nedomýšleli, že má smysl. Když jsem se ve svém třiačtyřicátém roce počal zajímat o zbytky vzpomínek na vlastní dětství, vzbudila mou zvláštní pozornost scéna, která mně již dlouho — zdálo se mi, že odjakživa — přicházela občas na mysl a kterou jsem podle jistých okolností směl zařadit před svůj dokonaný třetí rok. Viděl jsem se, jak něco žádám a brečím, stoje před skříní, jejíž dveře držel otevřeny můj nevlastní, o dvacet let starší bratr, a jak pak náhle, vracejíc se z ulice, vstoupila do pokoje moje matka, krásná a štíhlá. Těmito slovy jsem vyjádřil scénu, viděnou plasticky, ale jinak jsem nevěděl, co si s ní počít. Zda bratr chtěl skříň *(Kasten)* — v prvním přetlumočení scény jsem užil slova »*Schrank*« — otevřít nebo zavřít, proč jsem při tom plakal, a jak s tím souvisel příchod matky, nebylo mně jasné; byl jsem v pokušení, vysvětlovat si to vzpomínkou na scénu, ve které mne bratr škádlil, a kterou přerušila matka. Takové chybné chápání scény z dětství, kterou jsme si uchovali v paměti, přihází se často; vybavujeme si situaci, ale není nijak centrována, nevíme, na který z jejích prvků patří psychický důraz. Analytickým úsilím jsem dospěl k zcela nečekanému pojetí tohoto obrazu. Pohřešoval jsem matku a pojal podezření, že je zavřena v té skříni, a žádal jsem bratra, aby skříň otevřel. Když mně vyhověl a já se přesvědčil, že matka ve skříni není, jal jsem se plakat; to je moment, vzpomínkou fixovaný, po kterém brzy

následovalo dostavení se matky, které mne uklidnilo v mých starostech nebo v mé touze. Ale jak připadlo dítě na myšlenku, hledat nepřítomnou matku ve skříni? Současné sny temně ukazovaly k chůvě, na kterou jsem si zachoval ještě jiné vzpomínky, jako na příklad, že mne svědomitě přidržovala k tomu, abych jí odváděl malé mince, které jsem dostával darem, a to je podrobnost, která má hodnotu krycí vzpomínky pro něco pozdějšího. Rozhodl jsem se, že si tentokrát usnadním vykládání a optal jsem se na onu chůvu své nyní staré matky. Dověděl jsem se ledacos, mimo jiné, že tato chytrá, ale nepoctivá žena se dopustila v době matčina šestinedělí rozsáhlé domácí krádeže a že byla na zákrok mého nevlastního bratra předána soudu. Jako by mne náhle osvítila, přivedla mne tato informace k pochopení scény z dětství. Náhlé zmizení chůvy nebylo mně lhostejné; právě na tohoto bratra jsem se obrátil s otázkou, kde je, pravděpodobně proto, že jsem zpozoroval, že hrál nějakou roli při jejím zmizení, a on mně, jak bylo vůbec jeho zvykem, odpověděl vyhýbavě a slovní hříčkou »*sie ist eingekastelt*« [»je zavřena (do s k ř í n ě)«]. Tuto odpověď jsem chápal dětským způsobem, ale přestal jsem se ptát, ježto již nebylo, co zvědět. Když pak brzy na to zmizela z mého obzoru matka, měl jsem podezření, že zlý bratr s ní udělal totéž, co s chůvou, a naléhal jsem, aby mně otevřel skříň. Nyní také chápu, proč se v přetlumočení visuální scény z dětství zdůrazňuje matčina štíhlost, jež mně byla jistě nápadná, když se dostavila znovu. Jsem o půldruhého roku starší než sestra, která se tehdy narodila, a když mně byly tři roky, skončilo se soužití s nevlastním bratrem.[22])

[22]) Kdo se zajímá o duševní život těchto dětských let, snadno uhodne hlubší podmíněnost žádosti, se kterou se dítě obrátilo na staršího bratra. Dítě, kterému ještě nebyly celé tři roky, pochopilo, že sestřička, která nedávno přišla na svět, vyrostla v matčině životě. S tímto přírůstkem není vůbec srozuměno, a jsouc nedůvěřivé, chová obavy, že by se v matčině lůně mohly skrývat ještě další děti. Skříň je pro ně symbolem matčina lůna. Proto se chce podívat do té skříně a k tomu účelu se obrací na staršího bratra, který se, jak vysvítá z jiného materiálu, stal hošíčkovým sokem místo otce. Proti tomuto bratrovi chová krom odůvodněného podezření, že dal zavřít pohřešovanou chůvu „do skříně", ještě další podezření, že kdysi nějak vpravil do mateřského lůna nedávno narozené dítě. Afekt zklamání při zjištění, že skříň je prázdná, vychází z po-

5

Přeřeknutí

Jestliže se obvyklý materiál našeho mluvení mateřštinou jeví chráněným proti zapomenutí, podléhá jeho užívání tím častěji jiné poruše, která je známa pod názvem »přeřeknutí«. Přeřeknutí, které pozorujeme u normálního člověka, působí dojmem předstupně tak zvaných »parafasií«, které se vyskytují za okolností pathologických.

Tentokrát jsem v té výjimečné situaci, že mohu zhodnotit jeden předchozí spis. Roku 1895 uveřejnili M e r i n g e r a C. M a y e r studii o »přeřeknutí a chybném čtení«, jejíž hlediska jsou naprosto jiná než moje. Jeden z autorů, který má v textu hlavní slovo, je totiž jazykozpytcem a linguistický zájem ho podnítil k vyšetřování pravidel, podle kterých se přeříkáváme. Doufal, že je možné z těchto pravidel usoudit na »jistý duševní mechanismus, kterým jsou docela zvláštním způsobem spojeny a spjaty hlásky jednoho slova, jedné věty a také slova mezi sebou«. (Str. 10.)

Autoři nejprve seskupují sebrané příklady »přeřeknutí« s hledisek ryze popisných, jakožto z á m ě n y (na př. Mélos z Venuše místo Venuše z Mélos), p ř e d z n í v á n í neboli a n t i c i p a c e (na př. *es war mir auf der S c h w e s t — auf der Brust so schwer*[23]), d o z n í v á n í, neboli p o s t p o s i c e (na př. *»Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs a u f zustossen«* místo *»a n zustosen«*[24]), k o n t a m i-

vrchní motivace dětské žádosti. Vzhledem k hlubšímu snažení je na místě nepravém. Naproti tomu můžeme vysoké uspokojení nad štíhlostí vracející se matky úplně pochopit teprve z této hlubší vrstvy.

[23]) Tento příklad je nepřeložitelný. Uvádím proto původní české přeřeknutí, které se přihodilo řečníkovi, ostře potírajícímu profesora Mukařovského: „Pan profesor s k ý Mukařov... zde řekl.“ Pozn. překl.

[24]) „Navrhuji, abychom si na zdraví svého šéfa k r k l i,“ místo

nace (na př. »*Er setzt sich auf den Hinterkopf*« z: »*Er setzt sich einen Kopf auf*« a »*Er stellt sich auf die Hinterbeine*«[25]), substituce (na př. »*Ich gebe die Präparate in den Briefkasten*« místo »*Brütkasten*«[26]), a k těmto hlavním kategoriím připojují ještě několik méně důležitých (nebo pro naše účely méně významných). Při tomto seskupení nerozlišují, zda se přemístění, skreslení, sloučení atd. týká jednotlivých hlásek slova, nebo slabik, anebo celých slov zamýšlené věty.

K vysvětlení pozorovaných druhů přeřeknutí stanovil Meringer různou psychickou hodnotu hlásek. Inervujeme-li první hlásku slova, první slovo věty, obrací se vzrušení již k pozdějším hláskám, k následujícím slovům, a pokud jsou tyto inervace současné, mohou se vzájemně ovlivňovat tím, že se pozměňují. Vzrušení hlásky psychicky intensivnější předznívá nebo doznívá a tím ruší inervační pochod méně hodnotný. Nyní jde o určení, které hlásky slova mají nejvyšší hodnotu. Meringer soudí takto: »Chceme-li vědět, která hláska slova má nejvyšší intensitu, pozorujme se při hledání zapomenutého slova, na př. nějakého jména. Co se do vědomí vrací nejprve, mělo nepochybně největší intensitu před zapomenutím (str. 160). Nejhodnotnějšími hláskami jsou tedy počátek kmenové slabiky, počátek slova a samohláska nebo samohlásky, na kterých je přízvuk« (str. 162). Nemohu neodporovat těmto vývodům. Nechť počátek slova k nejhodnotnějším prvkům slova náleží, nebo nenáleží, dojista není správné, že by se při zapomenutí slova vracel do vědomí první; uvedené pravidlo je tudíž nepotřebné. Pozorujíce se při hledání zapomenutého jména, budeme poměrně často nuceni, vyslovit přesvědčení, že začíná určitou písmenou. A že je toto přesvědčení důvodné, ukáže se stejně často, jako se ukáže, že je bezdůvodné. Ba, řekl bych, že ve většině případů prohlašujeme nesprávný počátek slova. Také v příkladě »Signorelli« ztratily se u náhradního jmé-

ťukli. — Český příklad: „Musíme s těmi lidmi navázat vztek, místo styk." Pozn. překl.

[25]) „Postavil se na záhlaví" z „Postavil si hlavu" a „Postavil se na zadní nohy". — Český příklad: „Právě volovala pí. X." z „volala" a „mluvila voloviny". Pozn. překl.

[26]) „Dám preparáty do schránky na dopisy" místo „do thermostatu". Český příklad z představení Kvapilových „Oblak": „Dívám se na ta obleky" místo „oblaka". Pozn. překl.

na počátek a podstatné slabiky; právě dvojice méně hodnotných slabik e l l i zachovala se v náhradním jméně B o t i c e l l i. Jak malou úctu mají náhradní slova k počátku pozapomenutého jména, poučí nás tento případ: Jednoho dne nejsem s to, abych si vybavil jméno zemičky, jejímž hlavním městem je M o n t e C a r l o. Náhradní jména jsou tato:
P i e m o n t, A l b a n i e, M o n t e v i d e o, C o l i c o.
Albanie se brzy nahrazuje M o n t e n e g r e m a pak je mně nápadné, že slabika M o n t (vyslovovaná M o n) je společná všem náhradním jménům s výjimkou posledního. To mně usnadňuje, abych, vycházeje od jména knížete Alberta, nalezl zapomenuté M o n a c o. C o l i c o přibližně napodobuje sled slabik a rytmus zapomenutého slova.
Připustíme-li domněnku, že při jevech přeřeknutí může působit mechanismus, podobný tomu, který jsme prokázali při zapomenutí jmen, dospějeme k hlouběji zdůvodněnému posuzování přeřeknutí. Porucha v řeči, která se projevuje jako přeřeknutí, může být za prvé vyvolána vlivem jiné součásti téže řeči, tedy »předznínáním« nebo »doznínáním«, nebo nějakým druhým zněním uvnitř věty nebo souvislosti, kterou zamýšlíme vyslovit — sem náleží všechny hořejší příklady, přejaté od M e r i n g e r a a M a y e r a; ale za druhé by tato porucha mohla být vyvolána obdobně jako v případě S i g n o r e l l i vlivy v n ě tohoto slova, vně této věty nebo souvislosti, tedy prvky, které nezamýšlíme vyslovit a o jejichž vzrušení se dovídáme teprve touhle poruchou. Oba druhy vzniku přeřeknutí by se shodovaly v současnosti vzrušení, odlišovaly postavením uvnitř nebo vně téže věty respektive souvislosti. Co se týká jistých vývodů ze symptomatologie přeřeknutí, nezdá se nám rozdíl na první pohled příliš veliký. Ale nepochybně máme jen v prvním případě naději, že budeme moci vyvodit z jevů přeřeknutí závěry o mechanismu, který spojuje hlásky a slova k vzájemnému ovlivnění jejich artikulace, tedy závěry, jaké chtěl ze studia přeřeknutí získat jazykozpytec. V případě rušení vlivy vně téže věty nebo souvislosti šlo by především o poznání rušících prvků, a pak by se naskytla otázka, zda se také v mechanismu tohoto rušení mohou projevovat očekávané zákony jazykové tvorby.

Nelze tvrdit, že by Meringer a Mayer byli přehlédli možnost, že řeč je rušena »složitými psychickými vlivy«, prvky vně téhož slova, téže věty nebo téhož sledu řeči. Vždyť musili pozorovat, že teorie psychické nerovnosti hlásek stačí přísně vzato jen pro objasnění rušení hlásek, předznívání a doznívání. Tam, kde se rušení slov nedá převésti na rušení hlásek, na př. při substituci a kontaminaci slov, také oni bez váhání hledali příčinu přeřeknutí v n ě zamýšlené souvislosti a dokázali krásnými příklady, že se věci mají takto. Uvádím tato místa:

(Str. 62.) »Ru. vypravuje o událostech, které ve svém nitru považuje za *‚Schweinereien'* (s v i n s t v o). Chce to vyjádřit jemněji a začíná: *‚Dann aber sind Tatsachen zum V o r s c h w e i n gekommen...'* (Tehdy se však o b j e s v i ň k y věci...) M a y e r i já jsme byli přítomni a Ru. nám potvrdil, že myslil na *‚Schweinereien'*. Že se toto myšlené slovo prozradilo u slova *‚Vorschein'* (objevily) a náhle nabylo účinnosti, dostatečně se vysvětluje podobností slov.«

(Str. 73.) »Jako při kontaminacích, také při substitucích a zde pravděpodobně mnohem větší měrou hrají velkou roli ‚těkavé' a ‚toulavé' jazykové obrazy. Jsou, třebaže pod prahem vědomí, přece jen v účinné blízkosti, mohou být snadno přitaženy podobností komplexu, který chceme vyslovit, a způsobují pak vykolejení, nebo křížují sled slov. ‚Těkavé' neboli ‚toulavé' jazykové obrazy jsou, jak řečeno, mnohdy opozdilci z nedávno prošlých jazykových pochodů (doznívání)«.

(Str. 97.) »Vykolejení může být vyvoláno také podobností, jestliže jiné podobné slovo je pod prahem vědomí, t ř e b a ž e j s m e n e z a m ý š l e l i j e v y s l o v i t. To se přihází při substitucích. — Tak doufám, že při přezkoumání budou moje pravidla potvrzena. Ale k tomu je potřebí, abychom se (mluví-li někdo jiný) d o v ě d ě l i, n a c o v š e c h n o m l u v í c í m y s l i l.[27]) Zde jeden poučný případ. Třídní ředitel Li. řekl v naší společnosti: *‚Die Frau würde mir Furcht einlagen'* (Tato žena by mě nalnala strach). Zarazil jsem se, neboť jsem si to *l* nedovedl vysvětlit. Dovolil jsem si upozornit mluvčího na jeho chybu *‚einlagen'* místo *‚einjagen'*, načež ihned odpověděl: ‚Hm, to pochází

[27]) Proloženo m n o u. S. F.

z toho, že jsem si myslel: *‚ich wäre nicht in der Lage'* (nebyl bych s to) atd.«[28])

Jiný případ. Ptám se Ra. v. Schid., jak se daří jeho nemocnému koni. Odpovídá: *‚Ja, das d r a u t ... dauert vielleicht noch einen Monat.'* (Inu, to *‚drauť* ... potrvá možná ještě měsíc.) *‚Drauť* s *r* bylo mně nepochopitelné, neboť to rozhodně nemohlo být způsobeno tím *r* ze slova *‚dauert'*. Upozornil jsem proto R-a v. S., a ten mně vysvětlil, že si myslil, *‚das ist eine t r a u r i g e Geschichte.'* (Že je to s m u t n á záležitost.) Mluvčí měl tedy na mysli dvě odpovědi a ty se smísily.«

Zřetel k ‚toulavým' jazykovým obrazům, které jsou pod prahem vědomí a nemají být vysloveny, a požadavek, abychom se mluvčího ptali, na co všechno myslil, tento zřetel a požadavek se zřejmě velice přibližují poměrům při našich »analysách«. Také my hledáme nevědomý materiál, a to touž cestou, jenže musíme od nápadu tázaného až k nalezení rušícího prvku vykonat delší cestu komplexní asociační řadou.

Zdržím se ještě u jiného zajímavého chování, o kterém svědčí M e r i n g e r o v y příklady. Podle názoru autora samého je to jakákoli podobnost slova v zamýšlené větě s jiným slovem v nezamýšlené větě, co této větě umožňuje, aby se ve vědomí uplatnila tím, že způsobí skreslení, směsininu, kompromisní útvar (kontaminaci):

lagen, dauert, Vorschein.
jagen, traurig, ... schwein.

Nuže, ve svém spise o »Výkladu snů«[29]) jsem ukázal, jaký podíl má z h u š ť o v a c í práce na vzniku tak zvaného zjevného obsahu snu z latentních snových myšlenek. Nějaké podobnosti věcí nebo slovních představ mezi dvěma prvky nevědomého materiálu se zde používá jako podnětu k utvoření něčeho třetího, smíšené nebo kompromisní představy, která ve snovém obsahu zastupuje obě své složky a je pro tento svůj původ velmi často vybavena jednotlivý-

[28]) Podobný příklad český: Pán, který se právě holí, je volán k telefonu a hlásí se takto: Prosím, mně se to teď n e h o l í, místo n e h o d í.

[29]) Albert, Praha 1937.

mi vlastnostmi, které si odporují. Tvoření substitucí a kontaminací při přeřeknutí je tudíž počátkem oné zhušťovací práce, která se velmi horlivě účastní tvorby snu.

V malé stati, určené pro širší okruh čtenářů, (»Neue Freie Presse« z 23. srpna 1900: »Wie man sich versprechen kann«) přikládá M e r i n g e r zvláštní praktický význam jistým případům záměny slov, a to těm, ve kterých nahrazujeme jedno slovo slovem opačného smyslu. »Čtenáři se asi ještě pamatují, jak před nějakou dobou předseda rakouské poslanecké sněmovny z a h á j i l schůzi slovy: »Vážené shromáždění! Zjišťuji přítomnost tolika a tolika pánů a prohlašuji tímto schůzi za s k o n č e n o u!« Teprve všeobecná veselost ho upozornila na chybu a teprve pak ji napravil. Tento případ lze asi vysvětlit tím, že předseda si p ř á l, aby mohl již schůzi, od které nic dobrého neočekával, zakončit, avšak vedlejší myšlenka se — jako mnohdy — uplatnila aspoň částečně a výsledkem bylo »skončenou« místo »zahájenou«. Dlouhé pozorování mne poučilo, že vůbec velmi často zaměňujeme protikladná slova; jsouť právě již sdružena v našem jazykovém povědomí, leží zde těsně vedle sebe a proto je snadno vyvoláváme omylem.«

Není ve všech případech záměny opakem tak snadné, jako v tomto příkladě, učinit pravděpodobným, že přeřeknutí je způsobeno odporem, který se v řečníkově nitru zdvihá proti proslovené větě. S obdobným mechanismem jsme se setkali při rozboru příkladu *aliquis;* tam se vnitřní odpor projevil tím, že toto slovo bylo zapomenuto, místo aby bylo nahrazeno opakem. Ale k vyrovnání rozdílu podotýkám, že slovíčko *aliquis* vlastně ani nemá podobného protikladu, jakým jest »skončení« k »zahájení«, a že slovo »zahájení«, jsouc obvyklou součástí naší mluvy, nemůže podléhat zapomenutí.

Jestliže nám poslední příklady M e r i n g e r a a M a y e r a ukazují, že rušení řeči může nastat buď vlivem předznívajících nebo doznívajících hlásek a slov téže věty, které zamýšlíme vyslovit, anebo vlivem slov, jsoucích vně zamýšlené věty, j e j i c h ž v z r u š e n í b y s e j i n a k n e b y l o p r o z r a d i l o, chceme nejprve zvědět, zda se obě třídy přeřeknutí dají ostře rozlišovat a jak můžeme rozeznat příklad jedné třídy od případu druhé. Na tomto

místě třeba připomenout slova W. Wundta, který se v obsáhlém pojednání o vývojových zákonech jazyka (Völkerpsychologie, svazek 1., část 1., str. 371 a d., 1900) zabývá také jevy přeřeknutí. Co u těchto jevů a u jiných, s nimi spřízněných, nikdy nechybí, jsou podle Wundta jisté psychické vlivy. »Sem především náleží jako kladná podmínka nezadržovaný tok hláskových a slovních asociací, podnícených vyslovenými hláskami. Jako záporný moment jej doplňuje odpadnutí nebo oslabení oněch účinků vůle, která toto proudění zadržují, a ochabnutí pozornosti, která také zde působí jako funkce vůle. Zda se ono sdružování projevuje tím, že je předjímána pozdější nebo opakována předchází hláska, nebo tím, že je hláska zvykem nacvičená, vsunována mezi jiné, anebo konečně tím, že docela jiná slova, která asociačně souvisí s mluvenými hláskami, působí na tyto z hloubky — to vše jsou jen rozdíly ve směru a v krajním případě v rozsahu probíhajících asociací, nikoli v jejich obecné povaze. Také bude v některých případech sporné, ke kterému druhu máme určitou poruchu přičítat, anebo zda ji nemáme větším právem vysvětlovat podle zásady složitosti příčin[30]) setkáním několika motivů.« (Str. 380 a 381.)

Považuji tyto Wundtovy poznámky za zcela oprávněné a velmi poučné. Snad bychom mohli s větší rozhodností než Wundt zdůraznit, že kladně usnadňující moment chyb při mluvení — nezadržovaný tok asociací — a záporný — ochabnutí zadržující pozornosti — zpravidla působí spolu, takže oba momenty jsou jen různým označením téhož pochodu. Nezadržovaný tok asociací začíná právě působiti zároveň s ochabnutím zadržující pozornosti; nebo ještě rozhodněji řečeno: počíná tímto ochabnutím.

Mezi příklady přeřeknutí, které jsem sám sebral, nalézám sotva jediný, při kterém bych rušení řeči musil vysvětlovat jen a jen tím, co Wundt nazývá »účinkem kontaktu hlásek«. Téměř pravidelně objevuji nadto rušivý vliv něčeho vně zamýšlené řeči, a to, co ruší, je buď jednotlivá nevědomá myšlenka, která se projevuje přeřeknutím a mnohdy může být zvědomena teprve zevrubnou analy-

[30]) Proloženo mnou. S. F.

sou, anebo je to psychický motiv obecnější, který směřuje proti celé řeči.

1. Proti své dceři, která se ušklíbla při hryznutí do jablka, chci citovat:

Jak legrační je opice,
zvláště když ji ovoce.

Pravím však: Jak legrační je o v i c e... Zdá se, že je to kontaminace ze slov »o p i c e« a »o v o c e«« (výtvor kompromisu), nebo to můžeme také chápat jako anticipaci připraveného slova »ovoce«. Zkoumáme-li však zevrubněji, mají se věci takto: Začal jsem ten citát uvádět již jednou a po prvé jsem se při tom nepřeřekl. Přeřekl jsem se teprve při opakování, které bylo nutné, poněvadž oslovená osoba, zabrána někým jiným, neposlouchala. Toto opakování a s ním spjatou netrpělivost, zbavit se té věty, musím započísti do motivace oné chyby, která se jeví výkonem zhuštění.

2. Moje dcera praví: »*Ich schreibe der Frau S c h r e singer.* (Píši paní S c h r e singerové...) Tato paní se ve skutečnosti jmenuje S c h l e singerová. Tato chyba v mluvě asi souvisí se sklonem, usnadnit si artikulaci, neboť *l* po dvojím *r* se dá těžko vyslovit. Musím podotknout, že se toto přeřeknutí přihodilo mé dceři několik minut po tom, co jsem jí předříkával »ovice« místo »opice«. Přeřeknutí je velkou měrou nakažlivé, podobně jako zapomenutí jmen, při kterém si této zvláštnosti všimli M e r i n g e r a M a y e r. Příčinu této psychické nakažlivosti neznám.

3. »*Ich klappe zusammen wie ein T a s s e n m e s c h e r — T a s c h e n m e s s e r,*« praví jedna pacientka na počátku hodiny, zaměňujíc hlásky, při čemž ji zase může omluvit obtížnost artikulace (»*Wiener Weiber Wäscherinnen waschen weisse Wäsche*« — »*Fischlosse*« a podobné těžko vyslovitelné sledy slov). Upozorněna na chybu, odpovídá neprodleně: »Ano, to je jen proto, že jste vy dnes řekl *‚Ernscht'*.« Skutečně jsem ji přivítal slovy: »Heute wird es also Ernst«[31]) (poněvadž to byla poslední hodina před dovolenou) a slovo »*Ernst*« jsem žertem protáhl v »*Ernscht*«. V této hodině se pacientka znovu a znovu

[31]) Dnes to bude tedy v á ž n é.

přeříkávala, a konečně jsem zpozoroval, že nejen napodobuje mě, nýbrž že má zvláštní důvod, proč v nevědomu prodlévá u slova *Ernst* jakožto vlastního jména.[32])

4. »Mám takovou rýmu, že musím ý c h a t d ů s t y — d ý c h a t ú s t y« — to se přihodilo téže pacientce v jiné hodině. Hned ví, jak tato chyba vznikla. »Denně nastupuji do elektriky v H y c h o v ě ulici, a dnes ráno mne při čekání na vůz napadlo, kdybych byla Francouzka, že bych vyslovovala Y c h o v a, neboť Francouzi vynechávají *H* na počátku slova. Potom přináší řadu vzpomínek na Francouze, které poznala, a po dlouhých oklikách dospívá k vzpomínce, že jako čtrnáctileté děvče hrála v malé hře »Kurmärker und Picarde« Pikardku a že tehdy mluvila lámanou němčinou. Náhoda, že se do jejího pensionu přistěhoval host z Francie, vzbudila celou tuto řadu vzpomínek. Záměnu hlásek vyvolalo tedy rušení nevědomou myšlenkou z naprosto jiné souvislosti.

5. Podobný je mechanismus přeřeknutí u jiné pacientky, kterou uprostřed vybavování dávno zasuté vzpomínky z dětství opouští pamět. Ta jí nechce a nechce sdělit, na které místo těla sáhla dotěrná a chtivá ruka muže. Bezprostředně potom navštíví přítelkyni a v hovoru o tělesné hygieně jí vypravuje, že byla dopoledne v p a s e místo v p á ř e.

6. Jiná pacientka, kterou se po skončení hodiny táži, jak se daří jejímu strýci, odpovídá: »Ani nevím, vídám ho teď jen *in flagranti.*« Nazítří začíná takto: »Velice jsem se styděla, že jsem vám tak hloupě odpověděla. — Jistě mě budete považovat za úplného nevzdělance, který si neustále plete cizí slova. Chtěla jsem říci: *en passant.*« Tehdy jsme ještě nevěděli, odkud měla ta nesprávně užitá cizí slova. V téže schůzi vyslovila jako pokračování včerejší schůze vzpomínku, ve které hraje hlavní roli přistižení *in flagranti.* Včerejší chyba v řeči předjímala tudíž vzpomínku, která tehdy nebyla ještě vědomá.

[32]) Byla totiž, jak se ukázalo, ovlivněna myšlenkami o těhotenství a zabránění mateřství. Slovy: „*Zusammengeklappt wie ein Taschenmesser.*" (náhle se zhroutí), která přednesla vědomě jako stesk, chtěla vystihnout chování dítěte v mateřském lůně. Slovo „*Ernst*" v mých ústech jí připomnělo jméno *(S. Ernst)* známé vídeňské firmy v Kärntnerstrasse, která často inseruje, že prodává ochranné prostředky proti oplodnění.

7. U jiné pacientky jsem na určitém místě analysy nucen, vyslovit domněnku, že se v době, o které právě jednáme, styděla za svou rodinu a vyčítala svému otci něco, co nám není dosud známo. Nepamatuje se na to, ostatně to prohlašuje za pravdě nepodobné. Pokračuje však v tomto hovoru poznámkami o své rodině: »Jedno se musí uznat, jsou to zvláštní lidé, všichni jsou kromobyčejně l a k o m í — chtěla jsem říci l a s k a v í.« A skutečně, to byla výčitka, kterou zapudila z paměti. Že přeřeknutím propukne právě ona myšlenka, kterou jsme chtěli zadržet, stává se často (srv. M e r i n g e r ů v případ: *zum Vorschein gekommen*). Rozdíl tkví jen v tom, že osoba u Meringera chce zadržet něco, čeho si je vědoma, kdežto moje pacientka o zadrženém neví, anebo jinými slovy neví, že něco zadržuje a co.

8. Úmyslným zadržením vysvětluje se také tento příklad. Kdysi jsem se setkal na horách s dvěma turisticky oděnými dámami. Kousek jsem je doprovázel a hovořili jsme o požitcích, ale také obtížích turistického způsobu života. Jedna z dam připouštěla, že způsob, jakým tráví turisté celý den, je v některých směrech nepohodlný. »Je pravda,« pravila, »že vůbec není příjemné, pochodovat celý den na slunci, jsou-li bluza a košile úplně propoceny.« V této větě se na jednom místě poněkud zarazila. Pak pokračuje: »Jakmile však přijdeme do k l h o t — pardon do h o t e l u a převlékneme se...« Toto přeřeknutí nepotřebovalo vůbec žádného vysvětlení. Dáma měla patrně v úmyslu podat úplnější výpočet a říci: blůza, košile a kalhoty. Ale ze slušnosti potlačila vyslovení tohoto třetího kusu prádla. Avšak v nejbližší, obsahově nezávislé větě se potlačené slovo proti její vůli uplatnilo znetvořením slova »h o t e l«.

9. Chcete-li kupovat koberce, jděte jen ke Kupcovi v Matyášově ulici. Mohu vás tam, soudím, i doporučit, říká mně jedna dáma. Opakuji: Tedy u M a t y á š e... chtěl jsem říci u K u p c e. Vypadá to jako následek pouhé roztržitosti, opakuji-li jedno jméno místo druhého. Řeč té dámy udělala mne vskutku roztržitým, neboť obrátila mou pozornost k něčemu jinému, co je pro mne mnohem důležitější než koberce. V Matyášově ulici stojí totiž dům, ve

kterém bydlila moje žena, když byla mou snoubenkou. Vchod do domu byl z jiné ulice, a nyní pozoruji, že jsem zapomněl její jméno a musím si je uvědomovat teprve oklikami. Jméno Matyáš, u kterého prodlévám, je tedy pro mne náhradním jménem pro zapomenuté jméno ulice. K tomuto účelu se hodí lépe než jméno Kupec, neboť Matyáš je na rozdíl od jména Kupec výlučně jménem osobním a také zapomenutá ulice se jmenuje podle jednoho osobního jména: R a d e t z k y.

10. Tento případ bych mohl stejně dobře umístit mezi »omyly«, o kterých pojednám později, ale uvádím jej zde, poněvadž hláskové vztahy, na jejichž podkladě nastává nahrazení slova, jsou tady zvlášť jasné. Pacientka mně vypravuje sen: Dítě se rozhodlo, že zemře hadím uštknutím. Provádí předsevzetí. Ona přihlíží, jak se svíjí v křečích atd. Nyní má pro tento sen najíti podnět ze dne. Hned si vybavuje, že včera večer poslouchala populární přednášku o první pomoci při uštknutí hadem. Byli-li současně uštknuti člověk dospělý a dítě, má se nejdříve ošetřit rána dítěte. Také si vzpomíná, co doporučoval přednášející pro ošetřování. Velice záleží na tom, řekl, jakým druhem jsme byli uštknuti. Zde ji přerušuji a ptám se: Copak neřekl, že v našem kraji je jen málo jedovatých druhů, a které druhy jsou nejobávanější? »Ano, zvláště vyzdvihl *die K l a p p e r schlange* (chřestýše).« Svým smíchem jsem ji pak upozornil, že řekla něco nesprávného. Nyní neopravuje jméno, nýbrž odvolává, co řekla. »A ták, vždyť ta se u nás nevyskytuje, referent mluvil o zmiji. Jak jsem se jen dostala k té *Klapperschlange?*« Tušil jsem, že vmísením myšlenek, které se skrývají za snem. Sebevražda pomocí hadího uštknutí nemůže být leč narážkou na krásnou *K l e o p a t r u*. Dalekosáhlá podobnost hlásek u obou slov, shoda v písmenách *K..p.r* v témž pořadí, a v přízvuku na *a* jsou zřejmé. Dobrý vztah mezi jmény *K l a p p e r schlange* a *K l e o p a t r a* způsobuje u ní dočasné omezení soudnosti, následkem které ji nezaráží tvrzení, že přednášející poučoval vídeňské obecenstvo o ošetřování uštknutí, způsobeného chřestýšem. Jinak ví stejně dobře jako já, že tento had nepatří k zvířeně naší domoviny. Rovněž jí nechceme zazlívat, že ani umístění chřestýše v Egyptě v ní

nevzbudilo rozpaky, neboť jsme zvyklí, házet všechno neevropské, exotické na jednu hromadu, a já sám jsem se musil chvíli rozpomínat, než jsem vyslovil tvrzení, že chřestýš se vyskytuje v Novém světě.

Další potvrzení se dostavila při pokračování analysy. Pacientka si včera po prvé prohlížela Antoniovu skupinu od Strassera, která stojí blízko jejího bytu. Toto byl tedy druhý podnět ke snu (prvním podnětem byla přednáška o hadím uštknutí). V další scéně snu houpala na rukou dítě, a k této scéně ji napadá Markétka. Další nápady přinášejí vzpomínky na »*Arrii a Messalinu*«. Vynoření tolika názvů divadelních kusů ve snových myšlenkách dává nám tušit, že pacientka v dřívějších letech tajně horovala pro povolání herečky. Počátek snu: Dítě se rozhodlo, že zemře hadím uštknutím, neznamená skutečně nic jiného: Ona si v dětství předsevzala, že se stane slavnou herečkou. Od jména Messalina posléze odbočuje myšlenková cesta, která vede k podstatnému obsahu tohoto snu. Jisté příhody z poslední doby vzbudily v ní obavu, že její bratr vstoupí v nerovné manželství s nearijkou, v mesalianci.

11. Příklad, který je zcela nevinný, nebo jehož motivy nejsou možná dostatečně vyjasněny, uvedu nyní proto, poněvadž ukazuje docela průhledný mechanismus:

Němec, cestující Italií, potřebuje řemen k svázání porouchaného kufru. Ve slovníku nalézá pro řemen italské slovo corregia. Toto slovo si snadno zapamatuji, říká si, budu při tom myslet na malíře (Corregio). Pak jde do krámu a žádá: una ribera.

Jak vidno, nepodařilo se mu nahradit v paměti německé slovo italským, ale jeho úsilí nezůstalo zcela bez výsledku. Věděl, že se má přidržovat jména malíře, a dospěl nikoli k onomu jménu malíře, které připomíná slovo italské, nýbrž k jinému, které se podobá německému slovu *Riemen* (řemen). Tento příklad mohl jsem ovšem uvésti stejně dobře při zapomenutí jmen jako zde při přeřeknutí.

Když jsem sbíral příklady přeřeknutí pro první vydání této knihy, postupoval jsem tak, že jsem všechny pozorované případy, mezi nimi také méně zajímavé, podroboval analyse. Od té doby se leckteří jiní badatelé věnovali zábavné

práci, sbírat a analysovat přeřeknutí, a tím mně umožnili výběr z hojnějšího materiálu.

12. Mladý muž povídá sestře: S D-ovými jsem se úplně rozešel, už je ani nezdravím. Ona nato: To je vůbec pěkná c h l á s k a. Chtěla říci: c h á s k a, ale do omylu v mluvě vtěsnala ještě dvě okolnosti, že její bratr počal kdysi flirtovat s dcerou této rodiny a že se o té dceři nyní vypráví, že má v poslední době nějakou nedovolenou l á s k u.

13. Mladý muž oslovuje na ulici dámu: »Slečno, dovolíte, abych vás d o p r o r a z i l.« Chtěl ovšem říci d o p r o v o d i l, ale byla v něm obava, aby ji tímto návrhem neu r a z i l. Že obě odporující si citová hnutí byla vyjádřena jedním slovem — přeřeknutím —, ukazuje k tomu, že skutečné úmysly tohoto muže nebyly právě nejkalejší a jemu samému se jevily urážlivými vůči této dámě. Ale zatím co se snaží právě toto před ní zastřít, vyvede mu nevědomo ten nepěkný kousek, že prozradí jeho skutečný úmysl, čímž na druhé straně jaksi anticipuje konvenční odpověď dámy: »Ale, co si jen o mně myslíte, nechápete, že jste mne tím u r a z i l?« (Sděleno O. R a n k e m.)

Nyní přejímám několik příkladů ze stati »Nevědomá přiznání«, kterou v »Berliner Tagblattu« ze 4. ledna 1904 uveřejnil W. S t e k e l.

14. »Tento příklad odhaluje nepříjemnou část mých nevědomých myšlenek. Předesílám, že jako lékař nikdy nepomýšlím na výdělek a mám vždy na mysli jen zájem nemocného, což je přece samozřejmé. Jsem u nemocné, které jsem lékařsky pomáhal v rekonvalescenci po těžké chorobě. Přestáli jsme těžké dny a noci. Jsem rád, že se jí vede lépe, vykresluji jí krásy pobytu v Abbacii a při tom užívám této dodatečné věty: ‚jestliže, jak doufám, brzy n e o p u s t í t e lože!' Patrně to vzešlo z egoistické pohnutky nevědoma, abych směl déle ošetřovat tuto zámožnou pacientku, tedy z přání, které je mému bdělému vědomí naprosto cizí a které bych s rozhořčením odmítl.«

15. Jiný příklad (W. S t e k e l): »Má paní přijímá pro odpoledne Francouzku a když se dohodly o podmínkách, chce podržet její vysvědčení. Francouzka prosí, aby si je směla ponechat a odůvodňuje to takto: Hledám ještě práci

pro odpoledne, pardon, pro dopoledne. Patrně zamýšlela hledat místo ještě jinde a případně dosáhnout lepších podmínek — a tento úmysl také provedla.«

16. Dr. Stekel: »Mám čísti jedné paní levity a její manžel, který mne o to požádal, naslouchá za dveřmi. Na konci svého kázání, které zřejmě zapůsobilo, pravím: ‚Ruku líbám, milostivý pane!' Znalci jsem tím prozradil, že jsem mluvil na jeho adresu, k vůli němu.«

17. Dr. Stekel sděluje o sobě, že kdysi ošetřoval v téže době dva pacienty z Terstu, které vítával vždy opačně. »Dobré jitro, pane Peloni,« říkal jsem Askolimu, — »Dobré jitro pane Askoli,« oslovoval jsem Peloniho. Zprvu nepřisuzoval této záměně hlubší motivaci, nýbrž vysvětloval ji četnými společnými vlastnostmi obou pánů. Ale snadno se přesvědčil, že záměnou jmen svérázně se vychloubal, dávaje každému ze svých italských pacientů najevo, že není jediným terstským občanem, který přijel za ním do Vídně.

18. Dr. Stekel sám v bouřlivé valné hromadě: »*Wir streiten* místo *schreiten*« (»Přeme se místo přistupujeme«) k 4. bodu denního pořádku.[34])

19. Profesor v nástupní přednášce: »Nejsem ochoten (schopen), vylíčit zásluhy svého velmi váženého předchůdce.«

20. Dr. Stekel k dámě, u které tuší Basedowovu chorobu: Jste o volký (vole) kus vyšší než vaše sestra.«

21. Dr. Stekel: Kdosi vyličuje poměr dvou přátel, z nichž jednoho chce charakterisovat jako žida. Praví: Žili spolu jako Kastor a Pollak (Pollux). To nebyl vůbec vtip, řečník se tohoto přeřeknutí ani nevšiml a teprve já ho na ně upozornil.

22. Přeřeknutí někdy nahrazuje podrobnou charakteristiku. Mladá dáma, která doma vládne, vypravuje o svém churavém muži, že žádal lékaře, aby mu předepsal dietu. Lékař však řekl, že na tom nesejde. »Může jíst a pít, co já chci.«

Následující dva příklady od *Th. Reika,* (Int. Zeitschrift f.

[34]) Český příklad z bouřlivé schůze: „Přeme si (místo přejeme si), aby se přistoupilo k hlasování." Pozn. překl.

Psychoanalyse, III., 1915) pocházejí ze situací, ve kterých se lidé přeříkávají zvlášť snadno, poněvadž v nich musí zadržovat více, než smějí vyslovit.

23. Pán vyslovuje soustrast mladé dámě, jejíž manžel nedávno zemřel a dodává: »Najdete útěchu v tom, že se zcela o v d á t e svým dětem.« Potlačená myšlenka však ukazovala k jiné útěše: mladá krásná v d o v a brzy užije nových pohlavních radostí.

24. Týž pán hovoří s touž dámou ve večerní společnosti o velkých přípravách, které se v Berlíně konají pro velikonoce a ptá se: »Viděla jste dnes výlohu u Wertheima? Je úplně d e k o l t o v á n a.« Nechtěl přímo vyslovit svůj obdiv nad dekoltáží krásné paní, ale potlačená myšlenka se prosadila tím, že proměnila dekoraci výlohy v dekoltáž, při čemž slova výloha nevědomě užil dvojsmyslně.

Tato okolnost vyskytuje se také v případě, jejž zevrubně rozebírá dr. Hanns S a c h s:

25. Dáma mně vypravuje o jednom našem společném známém: Když ho naposled viděla, byl tak elegantně oblečen jako vždy, zejména měl mimořádně krásné, hnědé polobotky *(Halbschuhe)*. Na mou otázku, kde ho potkala, praví: ‚Zvonil u dveří mého bytu a já ho viděla skrze stažené rolety. Ale neotevřela jsem a nedala jsem ani jinak o sobě vědět, neboť jsem nechtěla, aby se dověděl, že jsem už přijela.' Při poslouchání si myslím, že mně při tom něco zamlčuje, nejspíše, že neotevřela proto, poněvadž nebyla sama ani v úboru, ve kterém lze přijmout návštěvu, a táži se trochu ironicky: ‚Tedy skrze stažené rolety jste mohla obdivovat *seine Hausschuhe — seine Halbschuhe* (jeho d o m á c í s t ř e v í c e — jeho p o l o b o t k y)?' V ‚domácích střevících' se projevuje zadržená myšlenka na její d o m á c í úbor. Na druhé straně byl pokus, vyhnout se slovu ‚polo', učiněn zase proto, poněvadž právě v tomto slově je obsaženo jádro potlačené odpovědi: ‚Říkáte mně jen p ů l pravdy a zamlčujete, že jste byla jen z p o l a oblečena.' Podporováno bylo toto přeřeknutí také tím, že jsme bezprostředně před tím hovořili o manželském životě onoho pána, o jeho ‚d o m á c í m štěstí', což asi spoluurčilo přesunutí na jeho osobu. Nakonec se musím přiznat, že možná spolupůsobila moje závist, když jsem postavil

tohoto elegantního pána v domácích střevících na ulici; sám jsem si nedávno koupil hnědé polobotky, které nepochybně vůbec již nejsou ‚mimořádně krásné'.
Válečné doby, jako přítomná, přinášívají řadu přeřeknutí, jimž lze snadno porozumět.
26. »U kterého oddílu je váš pan syn?« ptá se kdosi jedné dámy. Odpovídá: »U 42 cm mordýřů«, místo »moždířů«.
27. Poručík Henrik H a i m a n píše z pole: »Jsem vyrušen z četby poutavého románu, abych na okamžik zastupoval telefonistu. Na zkoušku vedení, provedenou dělostřeleckou stanicí, reaguji slovy: Kontrola správná, k l i d. Podle předpisu jsem měl říci: Kontrola správná, konec. Moje odchýlení vysvětluje se mrzutostí pro vyrušení z četby.« (Int. Zeitschr. f. Psychoanalyse, IV, 1916-17.)
28. Feldvébl připomíná mužstvu: Píšete-li domů, udejte přesně svou adresu, aby se za s l a n i n y neztratily.
29. Tento mimořádně krásný případ, významný svým ponurým pozadím, sdělil mně dr. L. C z e s z e r, který byl jeho svědkem, když za války pobýval v neutrálních Švýcarech, a který jej sám zevrubně analysoval. Uvádím jeho přípis s nepodstatnými výpustkami:
»Dovoluji si vám sdělit případ ‚přeřeknutí', který se přihodil panu profesoru M. N. v O. při jedné z jeho přednášek o psychologii počitků, které konal v právě uplynulém letním běhu. Předesílám, že se tyto přednášky konaly v aule university za velké účasti internovaných válečných zajatců francouzských, a ostatní obecenstvo tvořili studenti, většinou francouzští Švýcaři, rozhodní přátelé Dohody. V O., jako ve Francii samé, užívá se nyní slova *boche* všeobecně a výlučně k označení Němců. Ale na veřejných schůzích, na přednáškách a pod. se vyšší úředníci, profesoři a jiní odpovědní činitelé nyní snaží vyhnout se tomuto ominosnímu slovu z důvodů neutrality.
Profesor N. právě hovořil o praktickém významu afektů a uváděl příklad pro cílevědomé využitkování afektů, které má svalovou práci, o sobě nezajímavou, nabít libými pocity a tím ji zintensivniti. Vyprávěl tedy, samozřejmě francouzsky, historku, právě tehdy zdejšími listy přejatou z kteréhosi všeněmeckého listu, o německém učiteli, který svým žákům uložil práci na zahradě, a chtěje je povzbu-

dit k intensivnějšímu výkonu, je vyzval, aby si představili, že místo každé hroudy rozdrcují lebku jednoho Francouze. Kdykoli se N. při vyprávění zmiňoval o Němcích, říkal ovšem zcela korektně *Allemand* a nikoli *boche*. Ale když dospěl k pointě, přednesl učitelova slova takto: *Imaginez vous, q'en chaque m o c h e* (místo *motte) vous éerasez le crâne d'un Francais.* [Představte si, že v každé *m o c h e* (místo: hroudě) rozdrcujete lebku jednoho Francouze.]

Není zde hmatatelné, jak korektní učenec napíná všechny síly, aby nepodlehl zvyku a možná i pokušení a nevyslovil s katedry universitní auly slovo, které je výslovně zakázáno dokonce vládním nařízením! A právě v okamžení, kdy šťastně naposledy ze sebe dostal zcela korektní »*instituteur allemand*« (německý učitel) a s vnitřní úlevou spěchá k nezáludnému konci, přidrží se ono s námahou potlačené slovíčko stejnozvuku slova *motte* — a pohroma je hotova. Strach z politické beztaktnosti, snad také potlačená touha, přece jen užít obvyklého a všemi očekávaného slova, a odpor rodilého republikána a demokrata proti každému omezování svobodného projevu mínění kříží se s hlavním úmyslem, vylíčit případ korektně. Řečník znal interferující tendenci, a bezprostředně před tím, nic jiného nemůžeme předpokládat, na ni myslil.

Profesor N. se svého přeřeknutí nevšiml, aspoň je neopravil, což přece většinou děláváme takřka automaticky. Naproti tomu byla tato chyba přijata posluchači, většinou Francouzi, přímo s dostiučiněním a působila úplně jako zamýšlený slovní vtip. Já však sledoval tento zdánlivě nevinný děj s hlubokým pohnutím. Neboť i když jsem ze zřejmých důvodů nemohl klásti profesorovi otázky, které se podle psychoanalytické methody vnucují, bylo toto přeřeknutí přece pro mne důkazem o správnosti vašeho učení o determinovanosti chybných jednání a o hlubokých obdobách a souvislostech mezi přeřeknutím a vtipem.«

30. Pod vlivem zarmucujících dojmů válečné doby vzniklo také toto přeřeknutí, které mně sděluje rakouský důstojník, nadporučík T., který se vrátil z pole:

»Když jsem byl v italském zajetí, byli jsme, asi 200 důstojníků, několik měsíců umístěni v jedné malé vile. V této době zemřel jeden náš kamarád na chřipku. Dojem, který

tato událost vyvolala, byl ovšem hluboký; neboť bylo víc než pravděpodobné, že se následkem poměrů, ve kterých jsme žili, následkem chybění lékařské pomoci a bezmocnosti naší tehdejší existence, nákaza bude šířit. — Vystavili jsme mrtvého ve sklepní místnosti. Večer, když jsme se s jedním přítelem procházeli kolem domu, vyslovili jsme oba přání, vidět mrtvolu. Mě, který vcházel do sklepa první, naskytla se podívaná, která vzbudila můj úděs; neboť jsem neočekával, že spatřím rakev tak blízko u vchodu a že budu muset hleděti z takové blízkosti do obličeje, zneklidňovaného hrou plápolajících svíček. Ještě pod vlivem tohoto obrazu pokračovali jsme v obchůzce. Na jednom místě, ze kterého bylo vidět sad, koupající se ve svitu úplňku, jasně ozářenou louku a za ní lehkou roušku mlhy, vyjádřil jsem svou představu tak, že vidím rej skřítků, tančících těsně pod okrajem borovic.

Nazítří odpoledne pochovali jsme zesnulého druha. Cesta z našeho vězení na hřbitov blízké vesnice byla pro nás krutá a ponižující; neboť nedospělí, povykující chlapci, vysmívající se obyvatelstvo, sprostí, hluční křiklouni, použili této příležitosti k nezastřenému projevení svých citů, smíšených ze zvědavosti a nenávisti. Pocit, že i v této bezbrannosti nejsme ušetřeni urážek, odpor proti této okázalé surovosti zmocnily se mne a naplňovaly mne rozhořčením až do večera. V tutéž hodinu jako předchozího dne a v téže společnosti procházel jsem se také tentokrát po štěrkové cestě kolem domu; a když jsme šli mimo sklepní mříž, za kterou byla včera vystavena mrtvola, byl jsem jat vzpomínkou na dojem, který ve mně zanechal pohled na ni. Na místě, ze kterého jsem opět spatřil sad, za stejného svitu úplňku, zastavil jsem se a řekl svému průvodci: *‚Wir könnten uns hier ins Grab — Gras setzen und eine Serenade sinken!'* (Zde bychom si mohli sednout do hrobu — do trávy a klesnout [*singen:* zpívat] serenádu). Teprve při druhém přeřeknutí napjal jsem pozornost; po prvé jsem přeřeknutí opravil, aniž jsem si uvědomil jeho smysl. Nyní jsem přemýšlel a postavil vedle sebe: *‚ins Grab — sinken!'* (klesnout do hrobu). Bleskurychle následovaly tyto obrazy: skřítkové, tančící a vznášející se za svitu luny; vystavený kamarád, vzbuzený do-

jem, jednotlivé scény z pohřbu, pocit prožitého hnusu a rušeného smutku; vzpomínka na jednotlivé hovory o šířící se nákaze, na obavy vyslovené několika důstojníky. Později jsem se upamatoval na okolnost, že to byl den úmrtí mého otce, což bylo pro mne, který si velmi špatně pamatuje data, velmi nápadné.

Když jsem si to později promýšlel, ujasnilo se mně toto: shoda vnějších podmínek mezi oběma večery, stejná hodina, stejné osvětlení, totéž místo a týž společník. Vzpomínal jsem si na stísněnost, kterou jsem pociťoval, když se hovořilo o možném rozšíření chřipky; ale zároveň na vnitřní zákaz, že nepřipustím rozvoj strachu. Potom jsem si také uvědomil smysl slovosledu: *‚wir könnten ins Grab sinken,'* a nabyl jsem přesvědčení, že jen první korektura z *‚Grab'* v *‚Gras'*, která nebyla ještě důrazná, způsobila také druhé přeřeknutí *(‚singen' — ‚sinken')*, aby byl zajištěn konečný účinek potlačeného komplexu.

Podotýkám, že jsem v oné době trpěl úzkostnými sny, ve kterých jsem vídal jednu mně velmi blízkou příbuznou opětovně nemocnou, jednou dokonce mrtvou. Těsně před svým zajetím jsem dostal zprávu, že právě v kraji této příbuzné řádí chřipka zvlášť prudce, a sdělil jsem jí také své velké obavy. Od té doby jsem byl bez spojení. O několik měsíců později jsem dostal zprávu, že dvě neděle před vylíčenou událostí podlehla této epidemii!«

31. Následující příklad přeřeknutí osvětluje jako blesk jeden z bolestných konfliktů, které jsou údělem lékaře. Muž, který pravděpodobně propadl smrti, jehož diagnosa však není dosud jistá, přijel do Vídně, aby zde čekal na rozřešení svého uzlu, a požádal přítele z mládí, který se stal známým lékařem, aby ho přijal do léčení. Lékař ho, nikoli bez odporu nakonec přijal. Pacient se má ubytovat v nějakém léčebném ústavě a lékař navrhuje sanatorium »Hera«. To je přece ústav jen pro jisté účely (pro porody), namítá nemocný. Ba ne, rozhorluje se lékař: Tam je možno o d p r a v i t — dopravit každého pacienta. Pak se prudce zdráhá proti výkladu svého přeřeknutí. »Přece si nemyslíš, že mám proti tobě nepřátelské popudy?« O čtvrt hodiny později praví k vyprovázející ho dámě, která nemocného ošetřuje: »Nemohu nic nalézti a pořád tomu ještě nevěřím. Ale

kdyby tomu přece jen tak bylo, jsem pro řádnou dávku morfia, a pak je klid.« Jak se ukázalo, stanovil si přítel podmínku, že lékař zkrátí jeho utrpení drogou, jakmile bude jisté, že mu nelze pomoci. Lékař tedy vskutku převzal úkol, že svého přítele odpraví.

32. Nechtěl bych se zříci jednoho zvlášť poučného příkladu přeřeknutí, ačkoli se podle údajů mého zpravodaje událo asi před 20 lety: »Jedna dáma řekla kdysi ve společnosti — na těch slovech je znát, že se zrodila v zápalu a pod tlakem různých tajných hnutí —: ‚Ovšem, žena musí být krásná, má-li se mužům líbit. Muž to má mnohem snazší; má-li jen všech p ě t rovných údů, víc nepotřebuje!' Tento příklad nám umožňuje nahlédnout do intimního mechanismu přeřeknutí z h u š t ě n í m neboli k o n t a m i n a c e (srv. str. 50). Je nasnadě předpokládat, že zde splynula dvě rčení, která mají podobný smysl:

má-li jen č t y ř i r o v n é ú d y
má-li jen v š e c h p ě t (s m y s l ů) pohromadě.

Anebo prvek »*r o v n é*« je společný dvěma zámyslům řeči, které zněly takto:

má-li jen své r o v n é ú d y
nechati všech p ě t r o v n ý c h.

Nic nám nebrání v předpokladu, že o b ě rčení, o pěti smyslech i o rovných pěti, spolupůsobila, aby do věty o rovných údech nejprve uvedla nějaké číslo a potom tajuplnou pětku místo prosté čtyřky. Toto splynutí by však dojista nebylo nastalo, kdyby v podobě, která se jeví přeřeknutím, nemělo dobrý smysl, smysl cynické pravdy, jakou žena nesmí ovšem přiznat bez zastření. — Konečně neopomeňme upozornit na to, že tato řeč, co se jejího doslovného znění týká, může být jak výborným vtipem, tak veselým přeřeknutím. To závisí jen na tom, zda tato slova byla vyslovena s vědomým úmyslem nebo — s nevědomým úmyslem. Chování naší dámy arci vyvracelo vědomý úmysl a vylučovalo vtip.«

Přeřeknutí se může k vtipu přiblížit někdy tak blízko jako

v tomto O. Rankem sděleném případě, ve kterém se mu původkyně přeřeknutí sama nakonec směje jako vtipu:

33. »Novomanžel, kterému jeho manželka, dbalá svého dívčího vzezření, jen nerada povoluje častý pohlavní styk, vyprávěl mi tuto příhodu, která dodatečně velmi rozveselila jeho i jeho manželku: Po noci, ve které zase jednou překročil abstinenční příkaz své paní, holí se zrána ve společné ložnici a — jako již často před tím z pohodlnosti — při tom užívá štětky na pudr, která patří jeho ještě odpočívající manželce a leží na nočním stolku. Dáma, velmi dbalá své pleti, již několikrát mu zakázala i toto a proto na něho rozzlobeně volá: ‚Už zase mě pudruješ svou štětkou!' Manželovým smíchem upozorněna na své přeřeknutí (chtěla říci: už zase se pudruješ mou štětkou), rozesměje se nakonec s ním (*‚Pudern'* je každému Vídeňákovi běžný výraz pro souložení, a štětka jakožto symbol pyje je sotva sporná).« (Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, I, 1913.)

34. Na úmysl vtipu lze pomýšlet i v tomto případě (A. J. Storfer):

Paní B-ové, která trpí chorobou, patrně psychogeního původu, bylo opětovně doporučováno, aby se poradila s psychoanalytikem. Vždy to odmítá, podotýkajíc, že toto ošetřování není správné, neboť takový lékař převádí všechno chybně na sexualitu. Konečně je přece jednou ochotna, uposlechnout tuto radu a ptá se: »*Nun gut, wann ordinärt also dieser dr. X.?*« (Chtěla říci, nuže dobrá, kdypak tedy ordinuje (ordiniert) ten dr. X.? »*Ordinärt*« je kontaminací ze slov »*ordiniert*« a »*ordinär*« [sprostý.] Pozn. překl.)

Spříznění mezi vtipem a přeřeknutím jeví se také v tom, že přeřeknutí není mnohdy ničím jiným než zkratkou:

35. Mladá dívka, opustivší školu, přizpůsobila se vládnoucí módě tím, že se dala zapsat na lékařství. Po několika semestrech zaměnila medicinu s chemií. O tomto obratu vypravuje o několik let později tímto způsobem: Vždyť já jsem se při pitvání obyčejně neděsila, ale když jsem měla u jedné mrtvoly kdysi stahovat nehty s prstů, tu mne přešlo potěšení z celé té — chemie.

36. K tomu přiřazuji jiný případ přeřeknutí, k jehož výkla-

du není potřebí velkého umění. »Profesor vysvětluje v anatomii nosní dutinu, tedy, jak známo velmi obtížnou část nauky o vnitřnostech. Na jeho otázku, zda posluchači pochopili jeho vývody, je slyšet všeobecné ‚ano'. K tomu pan profesor, který je znám jako sebevědomý, podotýká: Myslím, že sotva, poněvadž lidi, kteří rozumějí nosní dutině, lze i v tak velikém městě, jakým je Vídeň, spočítat na jednom prstě, pardon, chtěl jsem říci na prstech jedné ruky.«

37. Týž anatom jindy: »U ženského pohlavního ústrojí nemohl jsem přes četné pokušení — pardon, pokusy...«

38. Panu dr. Alf. Robitsekovi z Vídně děkuji za poukaz na dva příklady přeřeknutí, které pozoroval starofrancouzský spisovatel a které uvedu nepřeložené.

Brantôme (1527—1614) Vies des Dames galantes, Discours second: »*Si ay-je cogneu une trés belle et honneste dame par le monde, qui, devisant avec un honneste gentilhomme de la cour des affaires de la guerre durant ces civiles, elle luy dit: ‚J'ay ouy dire que le roy a faict rompre tous les cons de ce pays là.' Elle vouloit dire les ponts. Pensez que, venant de coucher d'avec son mary, ou songeant à son amant, elle avoit encor ce nom frais en la bouche; et le gentil homme s'en eschauffa en amours d'elle pour ce mot.*«

»*Une autre dame que j'ai cogneue, entretenant une autre grand dame plus q'elle, et luy louant et exaltant ses beautez, elle luy dit après: ‚Non, madame, ce que je vous en dis: ce n'est point pour vous adultérer;' voulant dire adulater, comme elle le rhabilla ainsi: pensez qu'elle songeoit à l'adultère et à adultérer.*'[33])

[33]) Také jsem kdesi znal krásnou a počestnou dámu, která rozprávějíc s počestným dvorním šlechticem o válečných poměrech za občanských válek, mu řekla: „Doslechla jsem se, že král dal zničit všechny pochvy v této zemi." Chtěla říci „mosty". Představte si, že právě předtím spala s manželem, nebo myslila na svého milence a měla toto slovo ještě čerstvé v ústech; a ten šlechtic vzplanul k ní láskou pro toto slovo.
Jiná mně známá dáma se bavila s druhou, vznešenější než ona, a s nadšením vychvalovala její půvaby; pak jí řekla: „Ne, neříkám to proto, abych vás svádělа k cizoložství; chtěla říci: abych vám lichotila, jak se hned opravila. To víte, že při tom myslila na cizoložství a na cizoložení.

39. Jsou ovšem také moderní příklady pro vznik sexuálních dvojsmyslností přeřeknutím. Paní F. vypravuje o své první hodině v jazykovém kursu: »Je to velmi zajímavé, učitel je rozkošný mladý Angličan. Hned v první hodině mně naznačil *durch die Bluse* (skrze bluzu) — opravuje se: *durch die Blume* (nepřímo), že by mně raději dával zvláštní hodiny.« (Storfer.)

Při psychotheraupetickém postupu, jehož užívám k rozřešování a odstraňování neurotických příznaků, je velmi často mým úkolem, vypátrat z pacientových řečí a nápadů, vyslovených jakoby náhodou, myšlenkový obsah, který má sice snahu se skrývat, ale přes to nemůže se neprozrazovat nejrozmanitějším neúmyslným způsobem. Přeřeknutí při tom mnohdy koná velmi cenné služby, jak bych mohl ukázat na příkladech, naprosto přesvědčivých a zároveň krajně podivných. Pacienti mluví na příklad o své tetě a nazývají ji důsledně, aniž si všimli přeřeknutí, »moje matka«, anebo označují svého manžela jako »bratra«. Tímto způsobem mne upozorňují, že tyto osoby »ztotožnili«, uvedli do jedné řady, která v jejich citovém životě znamená návrat téhož typu. Anebo: mladý dvacetiletý muž představuje se mně v ordinaci slovy: Jsem otec N-a N-a, kterého jste ošetřoval. — Pardon, chtěl jsem říci, bratr; vždyť je přece o čtyři roky starší než já. Chápu, že chce tímto přeřeknutím vyjádřit, že on stejně jako jeho bratr onemocněli otcovou vinou, že si stejně jako bratr přeje, abych ho přijal do léčení, ale že by nejnaléhavěji potřeboval léčby otec. Jindy kromobyčejně znějící sestavení slov, nebo vyjadřovací způsob, jevící se násilným, stačí k odhalení účasti nějaké zapuzené myšlenky na pacientově z jiných pohnutek vycházející řeči.

V hrubých i v takových jemnějších porušeních řeči, která lze ještě zahrnout pod pojem »přeřeknutí«, tudíž zjišťuji, že pro vznik přeřeknutí jsou rozhodné a dostatečně je vysvětlují nikoli účinky kontaktu hlásek, nýbrž myšlenky vně zámyslu řeči. Nechtěl bych brát v pochybnost zákony, podle kterých se hlásky ovlivňují a pozměňují; nezdají se mně však dost účinné, aby samy o sobě rušily korektní provedení řeči. V případech, které jsem zevrubněji prozkoumal a prohlédl, jsou jen předem vytvořeným mechanismem, kte-

rého z pohodlnosti užívá psychický motiv vzdálenější, který se však neváže na dosah těchto vztahů. Ve velkém počtu substitucí při přeřeknutí nehrají takové hláskové zákony vůbec žádnou roli. Při tom jsem v naprosté shodě s Wundtem, který rovněž předpokládá, že podmínky přeřeknutí jsou složité a daleko přesahují účinky kontaktu hlásek.
Jestliže považuji tyto podle Wundtova výrazu »vzdálenější psychické vlivy« za nepochybné, nevím na druhé straně, proč bych neměl připustit, že se při zrychlené řeči a poněkud odvrácené pozornosti mohou podmínky přeřeknutí omezovat na míru, určenou Meringerem a Mayerem. U části příkladů, těmito autory sebraných, je složitější rozřešení asi pravděpodobné. Vyjímám na př. shora uvedený případ:
Es war mir auf der Schwest... Brust so schwer. (Bylo mně na »*Schwest...*« na prsou tak těžko.)
Děje se to vskutku tak prostě, že *schwe,* předznívajíc, zapuzuje stejně hodnotné *bru?* Těžko lze odmítnout názor, že krom toho jsou hlásky *schwe* k předstupování uzpůsobeny zvláštním vztahem. A ten by pak nemohl být jiný než associace: *Schwester-Bruder* (sestra-bratr), nebo také *Brust der Schwester* (prsa sestry), která vede k jiným myšlenkovým okruhům. Tento neviditelný pomocník za scénou propůjčuje onomu jinak nevinnému *schwe* moc, jejíž úspěch se projevuje v podobě přeřeknutí.
Pro jiná přeřeknutí můžeme předpokládat, že vlastní, co ruší, je názvuk na pohoršlivá slova a významy. Úmyslné skreslování a znetvořování slov a rčení, ve kterém si libují nezpůsobní lidé, nesleduje jiný účel, než připomínat při nevinné příležitosti něco zakázaného, a toto pohrávání je tak časté, že by nepřekvapovalo, kdyby se uplatňovalo také bez našeho úmyslu a proti naší vůli. Do této kategorie patří příklady jako: *Eischeissweibchen* místo *Eiweißscheibchen,*[35]) apopó, Bedřichu, místo apropó, *Lokuskapitäl* místo *Lotuskapitäl* atd., možná také ještě *Alabüsterbachse (Alabasterbüchse), der heiligen Magdalena.*[36]) — *»Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres*

[35]) Český příklad, který se udál při představení „Maryši": „Stlace jsem nasrala" místo „Strace jsem nastlala". Pozn. překl.
[36]) U jedné mé pacientky pokračovalo přeřeknutí jako příznak tak

Chefs auf zustossen« (Vyzývám vás, abyste si se mnou na zdraví našeho šéfa krkli místo *an zustossen* [fukli]), je sotva něco jiného než neúmyslná parodie jakožto ozvěna zamýšlené. Kdybych byl oním šéfem, při jehož oslavách se slavnostní řečník dopustil této chyby, připomněl bych si, jak chytře jednali Římané, povolujíce vojákům triumfujícího imperatora, aby veřejně posměšnými písněmi projevovali svoje námitky proti oslavovanému. — Meringer sám o sobě vypravuje, že pánovi, který byl jakožto nejstarší ve společnosti oslovován důvěrně uctivým jménem »*Senexl*« nebo »*altes Senexl*«, kdysi řekl: »*Prost, Senex altesl!*« Sám se zalekl této chyby (str. 50). Můžeme možná vyložit jeho afekt, jestliže připomeneme, jak se zkomolenina »*Altesl*« přibližuje nadávce »*alter Esel*« (starý osel). Na porušení úcty k stáří (to jest, převedeme-li to na dětství: k otci) jsou stanoveny vysoké vnitřní tresty. Doufám, že čtenáři nepominou rozdíl v hodnotě mezi těmito výklady, které se nedají ničím dokázat, a příklady, které jsem sebral sám a vysvětlil analysami. Jestliže však já u sebe pořád ještě setrvávám v očekávání, že se také zdánlivě jednoduché případy přeřeknutí dají převésti na rušení zpola potlačenou myšlenkou vně zamýšlené souvislosti, svádí mne k tomu velmi pozoruhodná poznámka

dlouho, až bylo převedeno na dětskou hru, nahrazovat slovo ruinovat slovem „urinovat“ (močit). — Na pokušení, umožnit si svobodné používání neslušných a nedovolených slov pomocí dovedného užívání přeřeknutí, navazují Abrahamova pozorování chybných výkonů „s překompensující tendencí“ (Internat. Zeitschrift f. Psychoanalyse VIII, 1922). Jedna pacientka, mající jistý sklon, zdvojnásobovat koktáním počáteční slabiku vlastních jmen, změnila jméno Protagoras v Prot*r*agoras. Krátce předtím řekla místo Alexandros — *A*-alexandros. Dotazem jsem zjistil, že v dětství zvlášť ráda opakovávala počáteční slabiky *a* a *po*, kteréžto nezpůsobné hraní je nezřídka úvodem k dětskému koktání. Nuže, u jména Protagoras pocítila nebezpečí, že v první slabice vynechá *r* a že řekne Po-potagoras. Aby se proti tomu chránila, držela se křečovitě tohoto *r* a vsunula ještě další *r* do druhé slabiky. Podobným způsobem jindy zase skreslila slova parterre a kondolence v part*r*erre a *k*odolence, aby se vyhnula slovům pater (otec) a kondom, ke kterým směřovala její asociace. Jiný Abrahamův pacient se přiznal ke sklonu, říkat místo angina vždy Angora, patrně proto, že se bál pokušení, nahradit anginu vaginou. Tato přeřeknutí vznikají tedy tím, že místo skreslující tendence zachová si nadvládu tendence odvratná, a Abraham právem upozorňuje na obdobu tohoto děje s vytvářením příznaků při nutkavé neurose.

Meringerova. Tento spisovatel praví: Je s podivem, jak nikdo nechce uznat, že se přeřekl. Jsou velmi chytří a počestní lidé, kteří se urazí, řekneme-li jim, že se přeřekli. Neodvažuji se brát toto tvrzení tak všeobecně, jak je svým »nikdo« vyslovil Meringer. Ale ta trocha afektu, která lpí na průkazu přeřeknutí a patrně patří do kategorie studu, má svůj význam. Můžeme ji postavit na roveň s mrzutostí, nemůžeme-li si vybavit zapomenuté jméno, a s podivením nad trvalostí zdánlivě bezvýznamné vzpomínky, a vždy ukazuje k účasti nějakého motivu na vzniku poruchy.

Zkrucování jmen odpovídá tupení, děje-li se úmyslně, a má asi týž význam ve velkém počtu případů, ve kterých se vyskytuje jako přeřeknutí neúmyslné. Onen muž, který podle Mayerovy zprávy kdysi řekl »Freuder« místo Freud, poněvadž krátce potom uvedl jméno »Breuer« (str. 38), jindy zase hovořil o Freuer-Breudově metodě (str. 28), byl asi kolega z mého oboru a nepříliš nadšen touto metodou. Další příklad pro skreslení jména, které se jistě nedá vysvětlit jinak, uvedu níže při přepsání.[37])

[37]) Můžeme také pozorovat, že právě aristokraté zvlášť často skreslují jména lékařů, které požádali o radu, a můžeme z toho usuzovat, že jimi vnitřně pohrdají, ačkoli se k nim chovávají velmi uctivě. — Uvedu několik případných poznámek o zapomenutí jmen z anglického zpracování našeho tématu dr. E. Jonesem, tehdy v Torontu (The Psychopathology of Everyday Life. American Journal of Psychology, říjen 1911):

„Málokdo se ubrání jistému hněvu, jestliže shledá, že někdo zapomněl jeho jméno, zvláště, když od té osoby očekával, nebo když doufal, že si jeho jméno zapamatuje. Hned si bez přemýšlení řekne, že by tato osoba nebyla jeho jméno zapomněla, kdyby byl na ní zapůsobil hlubším dojmem, neboť jméno je podstatnou součástí osobnosti. Na druhé straně nám málo věcí lichotí více, než když nás nějaká vysoká osobnost, od níž bychom se toho nenadáli, osloví naším jménem. Napoleon, jeden z mistrů v umění zacházet s lidmi, podal za nešťastného tažení z r. 1814 úžasný důkaz o své paměti v tomto směru. V jednom městě u Graonne se upamatoval, že jeho starostu De Bussy poznal asi před 20 lety v jistém pluku; tím dosáhl, že se nadšený De Bussy s neomezenou oddaností věnoval jeho potřebám. A tomu odpovídá, že není spolehlivějšího prostředku, jak urazit nějakého člověka, než když se tváříme, jako bychom byli zapomněli jeho jméno; tím dáváme najevo, že je nám tak lhostejný, že se nepotřebujeme obtěžovati zapamatováním jeho jména. Tento způsob hraje jistou roli také v literatuře. Tak se praví v Turgeněvově „Kouři": „Vám se zdá Baden pořád ještě zábavný, pane — Litvinove?" Ratmirov vyslovoval Litvinovovo jméno vždy váhavě,

V těchto případech vměšuje se jako rušící moment kritika, která má být pominuta, poněvadž právě v tomto okamžiku neodpovídá řečníkově zámyslu.
A opačně, nahrazení, osvojení cizího jména, ztotožnění s ním skrze přeřeknutí, znamená uznání, které má v tomto okamžiku zůstat z nějakých důvodů v pozadí. Vlastní zážitek tohoto druhu vypravuje Sándor Ferenzci:
»V první třídě gymnasia jsem (po prvé v životě) veřejně (t. j. před celou třídou) recitoval báseň. Byl jsem dobře připraven, a proto zděšen, když mne hned na počátku přerušil hromadný smích. Profesor mně pak vysvětlil toto podivné přivítání: vyslovil jsem totiž název básně ‚Z daleka' zcela správně, ale za autora jsem neoznačil skutečného básníka, nýbrž — sebe. Básníkovo jméno je Alexander (Sándor) Petöfi. Stejnost křestního jména s mým byla nápomocna záměně; vlastní příčinou však nepochybně bylo, že jsem se tehdy ve svých tajných přáních ztotožňoval s oslavovaným básníkem a hrdinou. Také vědomě jsem k němu choval lásku a úctu, hraničící se zbožňováním. Za tímto chybným výkonem vězí ovšem také celý nemilý komplex ctižádosti.«
Podobné ztotožnění skrze zaměněné jméno sdělil mně mladý lékař, který se představil proslulému Virchowovi váhavě a uctivě: Dr. Virchow. Profesor se k němu obrátil s podivením a ptal se: Ach, vy se jmenujete také Virchow? Nevím, jak mladý ctižádostivec ospravedlnil přeřeknutí, zda nalezl půvabnou výmluvu, že si vedle toho velikého jména připadal tak malinký, že se mu jeho vlastní jméno musilo vytratit, anebo, zda se odvážil přiznati, že doufá, že také jednou bude tak velikým mužem jako Virchow, a aby se tedy pan tajný rada nechoval k němu tak pohrdavě. Jedna z těchto dvou myšlenek — nebo možná

jako by se musil teprve upamatovat. Tím a zpupným způsobem, jakým smekal klobouk při zdravění, chtěl Litvinova urazit v jeho hrdosti. Na jiném místě „Otců a synů" píše básník: „Guvernér pozval Kirsanova a Bazarova k plesu a toto pozvání opakoval o několik minut později, při čemž je, jak se zdálo, považoval za bratry, a oslovoval jménem Kisarov. Ze zapomenutí dřívějšího pozvání, ze spletení jmen a z neschopnosti rozlišovat oba mladé muže, vzniká zde přímo nakupení urážlivých momentů. Skreslení jména má týž význam jako zapomenutí jména, je to první krok směrem k zapomenutí."

obě současně způsobily asi jeho zmatenost při představování.

Z krajně osobních důvodů musím nechat nerozřešeno, zda lze podobného výkladu užít na případ, který nyní uvedu. Na mezinárodním sjezdě v Amsterodamě r. 1907 živě se rokovalo o mnou zastávané nauce o hysterii. Jeden z mých nejprudších odpůrců několikrát se prý přeřekl v ohnivé řeči proti mně, a to tak, že se dosadil na mé místo a mluvil mým jménem. Řekl na příklad: B r e u e r a j á jsme, jak známo, prokázali, zatím co mohlo být jen jeho úmyslem, říci: B r e u e r a F r e u d. Jméno tohoto odpůrce nemá nejmenší zvukové podobnosti s mým. Tento příklad a také mnoho jiných případů záměny jména při přeřeknutí nám připomíná, že se přeřeknutí může úplně obejít bez onoho usnadnění, které mu skýtá stejnozvuk, a že se může prosadit, i když se jen opírá o skryté vztahy obsahové.

V jiných a mnohem významnějších případech je to sebekritika, vnitřní odpor proti vlastnímu projevu, co způsobuje přeřeknutí, ba co nutí k nahrazení zamýšleného slova jeho opakem. Pak s údivem pozorujeme, jak doslovné znění nějakého ujišťování odstraňuje jeho úmysl, a jak chyba v mluvě odhalila vnitřní neupřímnost.[38]) Přeřeknutí je zde mimickým vyjadřovacím prostředkem, mnohdy arci vyjádřením toho, co jsme říci nechtěli, prostředkem prozrazení sama sebe. Tak je tomu na př., když muž, který ve vztazích k ženě nemiluje tak zvaný normální styk, vpadne do hovoru o dívce, prohlašované za koketní: Ve styku se mnou by si již odvykla k o e t o v á n í. Nepochybně jen slovo k o i t o v á n í (souložení) mohlo způsobit toto pozměnění zamýšleného slova k o k e t o v á n í. Anebo v tomto případě: »Máme strýčka, který je již několik měsíců uražen, poněvadž ho nikdy nenavštěvujeme. Jeho přesídlení do nového bytu chápeme se jako příležitosti, abychom se přece jednou po dlouhé době u něho ukázali. Zdánlivě má z nás velkou radost a při loučení praví přímo vroucně: ‚Od nynějška doufám, že vás uvidím ještě ř i d č e j i než dosud.«

Nahodilá přízeň jazykového materiálu často umožňuje

[38]) Takovým přeřeknutím poznamenává na příklad A n z e n g r u b e r v „G' wissenswurm" licoměrného, podloudného dědice.

vznik přeřeknutí, které má přímo zdrcující účinek odhalení nebo úplný, komický výsledek vtipu.
Tak v tomto případě, pozorovaném a sděleném dr. Reitlerem:
»*Diesen neuen, reizenden Hut haben Sie wohl sich selbst aufgepatzt?*« [Tento nový, roztomilý klobouk jste si asi sama napackala?« *(aufgeputzt:* ozdobila)], říká jedna dáma hlasem, plným obdivu, druhé. — V pokračování zamýšlené chvály musila nyní ustat; neboť vnitřně prováděná kritikía, že tenhle *Hutauf p u t z* (ozdoba klobouku) je *‚eine P a t z erei'* (packářstvím), projevila se nepříjemným přeřeknutím příliš jasně, aby se zdály ještě věrohodné nějaké fráze konvenčního obdivu.«
Slabší, ale také nedvojsmyslná je kritika v tomto příkladě:
»Jedna dáma navštívila známou, jejíž mnohomluvné a rozsáhlé úvahy vyvolaly její netrpělivost a velice ji unavily. Konečně se jí podařilo, dáti se na odchod, rozloučit se, ale tu ji druhá, provázející ji do předsíně, zase zdržela opětovným žvastem, a návštěvnice, již odcházející, musila stát přede dveřmi a znovu poslouchat. Konečně ji přerušila otázkou: *‚Sind Sie im V o r z i m m e r zu Hause?'* (Jste v p ř e d s í n i doma?) Teprve na překvapeném obličeji druhé zpozorovala své přeřeknutí. Chtěla, unavena dlouhým stáním v p ř e d s í n i, skončit rozhovor otázkou: *‚Sind Sie V o r m i t t a g zu Hause?'* (Jste p ř e d p o l e d n e m doma?), ale takto prozradila svou netrpělivost z nového zdržení.«
Vlastní vybídce k vzpamatování odpovídá tento příklad, zažitý dr. Maxem G r a f e m:
»Ve valné hromadě žurnalistického spolku »Concordia« pronáší mladý člen, který potřebuje vždy peníze, prudkou opoziční řeč a ve svém vzrušení praví: *‚Die Herren V o r s c h u s s mitglieder'* (místo *V o r stands-* nebo *A u s s c h u s s mitglieder,* t. j. členové výboru nebo představenstva.). Ti mají právo, povolovat zápůjčky *(Vorschuss:* záloha) a také mladý řečník si podal žádost o zápůjčku.«
Na příkladě »*Vorschwein*« jsme viděli, že přeřeknutí vzniká snadno, když se snažíme, potlačit nadávky. Právě tehdy si ulevujeme tímto způsobem:

Fotograf, který si předsevzal, že se ve styku se svým neobratným zaměstnancem vyhne zoologii, říká učedníkovi, který chce něco vylít z velké, docela plné misky a při tom ovšem polovinu rozlije na zemi: — »*Aber Mensch, schöpsen Sie doch zuerst etwas davon ab!*« (*schöpsen* připomíná *Schöps* [skopec, hlupák] a nahrazuje *schöpfen* [líti]. Zamýšlená věta byla tato: Ale, člověče, odlijte nejprve trochu!) A brzy nato k pomocnici, která svou neopatrností uvedla do nebezpečí kupu cenných desek, praví v proudu delší ohnivé řeči: »*Aber sind Sie denn so hornverbrannt...*« (*Horn* je roh, zkomolenina *hornverbrannt* nahrazuje *hirnverbrannt*, s čímž by uvedená věta znamenala: »Ale, copak jste tak potřeštěná...)

Následující příklad ukazuje vážný případ sebezrady přeřeknutím. Některé vedlejší okolnosti ospravedlňují jeho úplné uvedení podle sdělení A. A. Brilla v »Zentralbl. f. Psychoanalyse«, II. roč. [39])

»Kdysi večer vyšli jsme si, dr. Fink a já, na procházku a hovořili jsme o některých záležitostech newyorské psychoanalytické společnosti. Potkali jsme jednoho kolegu, pana dr. R-a, kterého jsem již několik let neviděl a jehož soukromý život jsem vůbec neznal. — Měli jsme radost, že jsme se zase jednou setkali, a na můj návrh jsme šli do kavárny, kde jsme se dvě hodiny výborně bavili. Zdálo se, že o mně dosti ví, neboť po obvyklém uvítání ptal se mne na mé děcko a řekl, že občas o mně slýchává od jednoho společného přítele a že se velice zajímá o mou činnost, o níž četl v lékařských časopisech. — Na mou otázku, je-li ženat, odpověděl záporně a dodal: ‚Proč by se měl muž jako já ženit?'«

»Když jsme vycházeli z kavárny, obrátil se náhle na mne: ‚Rád bych věděl, co byste udělal v tomto případě: Znám ošetřovatelku, která byla jako spoluvinnice zapletena do procesu o rozluku manželství. Manželka žalovala muže na rozluku, označila za spoluvinnici ošetřovatelku a on dosáhl rozluky.'[40]) Přerušil jsem ho: ‚Chcete asi říci: ona

[39]) V „Zentralbl. f. Psychoanalyse byl omylem přičítán E. Jonesovi.

[40]) „Podle našich (amerických) zákonů je rozluka vyslovována jen tehdy, je-li prokázáno, že se jedna strana dopustila cizoložství a rozluka je povolována jen oklamané straně."

dosáhla rozluky.' — Ihned se opravil: ‚Ovšem, o n a dosáhla rozluky', a vyprávěl dále: ‚Ošetřovatelka se pro ten proces a skandál tak rozčilovala, že se oddala pití, stala se těžce nervosní atd.', a ptal se mne o radu, jak s ní má zacházet.«

»Jakmile jsem opravil přeřeknutí, prosil jsem ho, aby mně je vysvětlil, ale dostal jsem jen obvyklé odpovědi překvapeného: zda nemá každý člověk právo, aby se přeřekl, že je to jen náhoda, že za tím nic nevězí atd. Odvětil jsem, že každá chyba v mluvě má nějaký důvod, a že bych byl v pokušení se domnívat, že hrdinou této historky je on, kdyby mně nebyl předtím řekl, že není ženat, neboť tehdy by přeřeknutí bylo vysvětleno přáním, aby prohrála ten proces jeho paní a ne on, aby nemusil (podle našeho manželského práva) platit alimenty a mohl se znovu oženit ve městě New Yorku. Tvrdošíjně odmítal mou domněnku, ale zároveň ji posiloval přehnanou afektivní reakcí, nespornými znaky vzrušení a potom smíchem. Na mou výzvu, aby v zájmu vědecké jasnosti řekl pravdu, odpověděl: ‚Nechcete-li, abych lhal, musíte uvěřit, že jsem svobodný, a proto je vaše psychoanalytické vysvětlení naprosto falešné.' — Ještě podotkl, že takový člověk, který si všímá každé maličkosti, je přímo nebezpečný. Náhle ho napadlo, že má nějakou schůzku, a rozloučil se.«

»My dva, dr. F i n k a já, byli jsme přes to přesvědčeni o správnosti mého rozřešení a já jsem se rozhodl, že informacemi získám důkaz nebo protidůkaz. — O několik dní později navštívil jsem jednoho souseda, starého přítele dr. R-a, který byl s to, aby úplně potvrdil moje vysvětlení. Proces se konal před několika týdny a ošetřovatelka byla předvolána jako spoluvinnice. Dr. R. je nyní pevně přesvědčen o správnosti f r e u d o v s k ý c h mechanismů.«

Sebezrada je stejně nesporná v tomto případě, který sděluje O. R a n k:

»Otec, který nemá vůbec vlasteneckého cítění a chce, aby jeho děti byly prosté tohoto citu, který se mu zdá zbytečný, vytýká svým synům, že se zúčastnili veřejného projevu patriotů. Když se odvolávají na účast svého strýce, odporuje jim slovy: ‚Právě podle něho se nemáte řídit; on je přece i d i o t.' Obličeje dětí, překvapených tímto ne-

obvyklým otcovým vyjádřením, upozorňují ho, že se přeřekl, a omlouvaje se, praví: ‚Chtěl jsem ovšem říci: p a t r i o t.'«

Rovněž jako sebezradu vykládá účastnice hovoru toto přeřeknutí, které sděluje J. S t ä r c k e (l. c.) a k němuž připojuje pádnou poznámku, která ovšem přesahuje úkol vykladače.

»Zubní lékařka si umluvila se sestrou, že ji jednou prohlédne, aby zjistila, zda má mezi třenovními zuby k o n t a k t (t. j. zda se třenovní zuby bočními plochami dotýkají, takže nemohou mezi nimi zůstat žádné zbytky potravin). Její sestra si právě stěžovala, že musila tak dlouho čekat na prohlídku, a řekla žertem: ‚Teď asi ošetřuje nějakou kolegyni, ale sestra musí pořád ještě čekat.' — Lékařka ji prohlíží, nalézá vskutku malou dirku v jednom třenáku a praví: ‚Nemyslila jsem si, že je to tak zlé; myslila jsem si, že jen nemáš žádný k o n t o k ... žádný k o n t a k t.' — ‚Vidíš,' zasmála se sestra, ‚že to byla jen tvoje hrabivost, pro kterou jsem musila čekat mnohem déle než platící pacientky?!'«

(»Nesmím ovšem připojovat své vlastní nápady k jejich, anebo vyvozovat z nich závěry, ale když jsem se dověděl o tomto přeřeknutí, hned mně prošlo myslí, že tyto dvě milé a duchaplné mladé dámy jsou svobodné a velmi málo se stýkají s mladými muži, a ptal jsem se sám sebe, zda by měly více kontaktu s mladými muži, kdyby měly větší konto.«)

Hodnotu sebezrady má také toto přeřeknutí, sdělené Th. R e i k e m (l. c.):

»Rodiče chtěli zasnoubit mladou dívku s mladíkem, který jí nebyl sympatický. Aby se mladí lidé sblížili, umluvili rodiče schůzku, které se zúčastnili také budoucí snoubenci. Dívka měla dostatek sebevlády, aby nedala ženichovi, který se k ní choval velmi galantně, najevo odpor. Ale na matčinu otázku, jak se jí líbil, odpověděla zdvořile: *‚Gut. Er ist sehr l i e b e n s w i d r i g!* (Dobře. Velmi se p ř í č í m i l o v á n í, místo *liebenswürdig* t. j. roztomilý.)«

Stejně se rovná sebezradě i toto přeřeknutí, které O. R a n k označuje jako »vtipné«:

»Vdané paní, která ráda poslouchá anekdoty a o které se vypravuje, že je přístupna i mimomanželským námluvám,

jsou-li provázeny náležitými dary, vypravuje mladý muž, který se uchází o její přízeň, nikoli bez úmyslu, tuto starou historku. Jeden z dvou obchodních přátel usiluje o přízeň poněkud zdráhavé paní svého společníka; ta je konečně ochotna oddati se mu, daruje-li jí tisíc zlatých. Před odjezdem jejího manžela vypůjčí si od něho společník tisíc zlatých a slíbí mu, že je hned nazítří vrátí jeho ženě. Ovšem, že tuto částku pak odevzdá jako domnělou odměnu jeho choti, a ta, když vrátivší se manžel žádá od ní těch tisíc zlatých, se domnívá, že byla odhalena, a má krom škody ještě ostudu. — Když mladý muž při vyprávění anekdoty dospěl k místu, kde svůdce říká společníkovi: ‚Ty peníze zítra v r á t í m tvé paní,' přerušila ho poslouchající dáma těmito výmluvnými slovy: ‚Prosím vás, n e v r á t i l, pardon, chtěla jsem říci, nevyprávěl jste mi to již jednou?' — Svou ochotu, oddat se mu za stejných podmínek, nemohla by, aniž ji vyslovila přímo, dát najevo jasněji.« (Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, I., 1914.)

Krásný případ sebezrady s neškodným následkem vypravuje V. T a u s k pod názvem »Víra otců«:

»Jelikož moje snoubenka byla křesťankou,« vypravuje pan A., »a nechtěla přejít na židovskou víru, musil jsem sám přestoupit ze židovství na křesťanství, abych se s ní mohl oženit. Změnil jsem náboženství nikoli bez vnitřního odporu, ale zdálo se mně, že můj cíl ospravedlňoval změnu náboženství, a to tím spíše, že jsem měl jen vnější příslušnost k židovství a nemusil upouštět od náboženského přesvědčení, poněvadž jsem žádné neměl. Přes to jsem se později vždy hlásil k židovství a jen málo mých známých ví, že jsem pokřtěn. Z tohoto manželství pocházejí dva synové, kteří byli oba křtěni. Když hoši vyrostli, zpravil jsem je o jejich židovském původu, aby se následkem antisemitských vlivů školy neobrátili z tohoto zbytečného důvodu proti otci. — Před několika lety bydlil jsem s dětmi, které tehdy chodily do obecné školy, na letním bytě v D. u učitelské rodiny. Když jsme jednou se svými, ostatně přívětivými domácími seděli při svačině, napadla paní domu, která vůbec nic netušila o židovském původu svých letních nájemníků, několikrát velmi ostře židy. Nyní jsem měl udatně odkrýt karty a podat svým synům příklad »statečnosti při

obhajování svého přesvědčení«, obával jsem se však nepříjemných rozprav, které obyčejně následují po takovém přiznání. Krom toho jsem měl obavu, že bychom musili případně opustit své dobré bydlo a že bych sobě i svým dětem pokazil beztak krátkou zotavenou, kdyby se naši domácí páni začali k nám chovat nepřívětivě, poněvadž jsme židé. Jelikož jsem však mohl očekávat, že moji hoši otevřeně a bez rozpaků prozradí důsažnou pravdu, budou-li ještě déle naslouchat tomuto hovoru, chtěl jsem je odstranit ze společnosti. ‚Jděte do zahrady, *Juden* (židé) —,' řekl jsem jim a rychle jsem se opravil: *‚Jungen'* (hoši). Takto jsem tedy chybným výkonem dopomohl k projevení své »statečnosti při obhajování přesvědčení«. Ostatní přítomní sice nevyvodili nijakých důsledků z tohoto přeřeknutí, ale mně se z toho dostalo ponaučení, že nikdo nemůže beztrestně zapírat ‚víru otců', je-li synem a má-li syny.« (Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, IV, 1916.)

Nevinným se rozhodně nejeví toto přeřeknutí, které bych neuveřejňoval, kdyby mně je soudní úředník nebyl sám za výslechu zaznamenal pro tuto sbírku:

Člen lidové obrany, který byl obžalován pro v l o u p á n í, vypovídá před soudem: »Od té doby jsem nebyl propuštěn *aus dieser militärischen D i e b s tellung* (»z tohoto vojenského z l o d ě j s k é h o místa,« chtěl ovšem říci: *D i e n s t-stellung* t. j. s l u ž e b n í h o místa), patřím tedy toho času ještě k lidové obraně«.

Obveselujícím dojmem působí přeřeknutí, užije-li ho někdo jako prostředku, aby při odporování něco potvrdil; v psychoanalytické práci je to lékaři velmi vítáno. U jednoho pacienta měl jsem vykládat sen, ve kterém se vyskytovalo jméno *J a u n e r*. Pacient sice znal osobu tohoto jména, ale nemohli jsme vypátrat, proč tato osoba byla pojata do souvislosti snu, a proto jsem se odvážil vyslovit domněnku, že se tak stalo jen proto, že toto jméno připomíná nadávku *G a u n e r* (rošťák). Pacient mně rychle a úporně odporoval, při tom se však přeřekl a tím potvrdil mou domněnku, neboť použil téhož nahrazení po druhé. Odpověděl: »*Das erscheint mir doch zu jewagt*« (místo »*gewagt*« t. j. »To se mně zdá příliš o d v á ž n é«). Když jsem ho upozornil na toto přeřeknutí, uznal můj výklad.

Přihodí-li se při vážné slovní potyčce takové přeřeknutí, které obrací úmysl řeči v její opak, ocitá se jeden z odpůrců rázem v nevýhodě proti druhému, který zřídka kdy opomine, aby nevyužil tohoto zlepšení své posice.

Při tom se ozřejmuje, že lidé docela všeobecně přikládají přeřeknutí i jiným chybným výkonům týž význam, jaký zastávám já v této knize, třebaže v teorii toto pojetí nehájí a třebas pro svou osobu nebývají ochotni, vzdáti se pohodlí, spojeného s trpěním chybných výkonů. Veselost a posměch, které nepochybně vyvolá taková chyba v řeči na rozhodném místě, svědčí proti oné všeobecně prý připuštěné konvenci, že přeřeknutí je *lapsus linguae*[41]) a psychologicky bezvýznamné. Nikdo menší než německý říšský kancléř kníže B ü l o w pokusil se kdysi touto námitkou zachrániti situaci, když se mu doslovné znění jeho obhajoby císaře (listopad 1907) zvrátilo přeřeknutím v opak.

»Co se týká přítomnosti, nové doby za vlády císaře Viléma II., mohu jen opakovat, co jsem řekl před rokem, že by bylo nesprávné a nespravedlivé, hovořit o kruhu o d p o v ě d n ý c h rádců kolem našeho císaře ... (Volání s mnoha stran: nezodpovědných), n e z o d p o v ě d n ý c h rádců. Odpusťte, prosím, tento lapsus linguae.« (Veselost).

Arci, věta knížete B ü l o w a dopadla nahromaděním záporů poněkud neprůhledně; sympatie k řečníkovi a ohledy na jeho obtížné postavení působily k tomu, že nikdo tohoto přeřeknutí dále proti němu nevyužil. Horší osud stihl o rok později na témž místě jiného řečníka, který chtěl vyzvat k projevu »b e z o h l e d n é« oddanosti císaři a při tom byl zlým přeřeknutím upomenut na jiné city, dřímající v jeho loyálním srdci:

»L a t t m a n n (německý nacionál): V otázce adresy se stavíme na půdu jednacího řádu říšského sněmu. Podle něho má říšský sněm právo, podat císaři takovou adresu. Soudíme, že jednotná myšlenka a jednotné přání německého lidu se nese k dosažení jednotného projevu i v této záležitosti, a můžeme-li tak učinit způsobem, který naprosto přihlíží k monarchistickým citům, musíme tak učinit b e z p á t e ř n ě *(rückgratlos)*. (Bouřlivý smích, trvající několik minut.) Pánové, nebylo to bezpáteřně, nýbrž b e z o h l e d n ě *(rück-*

[41]) Chyba ryze jazyková. P. překl.

haltlos) (veselost), a takový bezohledný projev lidu přijme, doufáme, v této těžké době i náš císař.«
»Vorwärts« z 12. listopadu 1908 neopomněl ukázat psychologický význam tohoto přeřeknutí:
»Nikdy snad v parlamentě necharakterisoval žádný poslanec bezděčným sebeobviněním postoj svůj a většiny sněmovny k císaři tak trefně, jako se podařilo antisemitovi Lattmannovi, když mu druhý den interpelace uniklo slavnostním pathosem přiznání, že on a jeho přátelé chtějí císaři říci své mínění bezpatřně. — Bouřlivé veselí na všech stranách přehlušilo další slova nešťastníka, který považoval ještě za nutné, aby výslovně se omlouvaje, zakoktal, že vlastně mínil ‚bezohledně'.«
Připojuji ještě jeden příklad, ve kterém přeřeknutí nabylo přímo strašlivé povahy proroctví: Na jaře r. 1923 způsobilo veliký rozruch v mezinárodním finančním světě, že docela mladý bankéř X., jeden z nejnovějších »nových zbohatlíků« ve W., dozajista však nejbohatší a věkem nejmladší akcionář, získal po krátkém boji většinu akcií banky ***, což vedlo také k tomu, že na jedné pozoruhodné valné hromadě nebyli zvoleni znovu staří vůdcové tohoto ústavu, finančníci starého ražení, a presidentem banky se stal mladý X. V řeči na rozloučenou se starým, již nezvoleným presidentem, kterou pak proslovil člen správní rady dr. Y., všiml si leckterý posluchač opětovného trapného přeřeknutí tohoto řečníka. Mluvil neustále »*vom dahinscheidenden*« (místo: *ausscheidenden) Präsidenten* (o odumírajícím místo: odstupujícím presidentovi). — Několik dní po této schůzi starý, již nezvolený president skutečně zemřel. Ale bylo mu již přes osmdesát let! (Storfer.)
Krásný příklad přeřeknutí, jehož účelem není ani tak sebezrada řečníka jako spíše usnadnění orientace divadelnímu posluchači, je ve Valdštejnovi (Piccolomini, dějství prvé, výstup pátý), a ukazuje, že básník, používající zde tohoto prostředku, dobře znal mechanismus a smysl přeřeknutí. Max Piccolomini se v předchozím výstupu velmi vášnivě zastával knížete a blouznil o požehnáních míru, která poznal na cestě, když provázel Valdštejnovu dceru do tábora. Zanechává otce a dvorního vyslance Questenberga úplně poděšené. A nyní následuje výstup pátý:

Questenberg: Ó, běda, tak je tomu? Příteli,
a my jej necháme v tom poblouzení
tak odejít a nezavoláme
jej zpátky, bychom otevřeli mu
na místě oči?
Octavio, probouzeje se z hlubokého zamyšlení:
Mé teď otevřel —
a více spatřil jsem, než je mi vhod.
Questenberg: A to jest, příteli?
Octavio: Ta kletá cesta!
Questenberg: Proč? Kterak to?
Octavio: Již pojďte! Po stopě
té neblahé jít musím, vlastníma
zřít očima. — Již pojďme! Odvádí jej.
Questenberg: Ale kam? Ke komu?
Octavio chvatně: K n í !
Questenberg: Nechápu —
Octavio opraviv se: Ke k n í ž e t i !
Již pojďme! atd.[42])

Malé přeřeknutí »k ní« místo »k němu« má nám prozradit, že otec výborně prohlédl pohnutku synova rozhodnutí mezi stranami, zatím co si dvořan stěžuje, že »k němu mluví v samých hádankách«.

Jiný příklad pro básnické použití přeřeknutí objevil Otto R a n k u S h a k e s p e a r a. Uvádím R a n k o v o sdělení z »Zentralblatt für Psychoanalyse«, I, 3:

»Básnicky velmi jemně motivované a technicky výborně užité přeřeknutí, které stejně jako přeřeknutí ve »Valdštejnovi«, na které ukázal F r e u d, prozrazuje, že básníci dobře znají mechanismus a smysl tohoto chybného výkonu a předpokládají pro ně porozumění také u posluchače, vyskytuje se v S h a k e s p e a r o v ě »K u p c i b e n á t s k é m« (dějství třetí, výstup druhý). Porcie, která je otcovou vůlí vázána na volbu manžela losem, unikla dosud šťastnou náhodou všem jí nemilým nápadníkům. Když konečně nalezla v Bassaniovi uchazeče, kterému je skutečně nakloněna, obává se, aby i on nevytáhl falešný los. Nejraději by mu řekla, že ho bude milovat i tehdy, ale nesmí, poně-

[42]) Překlad B. Kaminského, Otto, Praha.

vadž je vázána slibem. V tomto vnitřním rozporu dává jí básník takto promlouvat k vítanému nápadníkovi:

Zdržte se, prosím; zdržte den či dva,
než zkusíte své štěstí. Potom vás
snad pozbudu, a tak se pozdržte.
Něco mi říká — a l e l á s k a n e —
že se vás nechci vzdát . . . . . .
. . . . . Mohu vás poučit,
jak volit mne, čímž zruším přísahu.
To nechci však; tak snad mne chybíte,
a tím mi dáte hříšně litovat,
proč jsem ji držela. Ó, ten váš zrak
mne uhranul a zcela rozdvojil,
ž e p ů l í p a t ř í m v á m a d r u h o u v á m —
c h c i ř í c i, m n ě; když mně však, pak i vám,
a vším jen vám! [43])

Co mu chtěla jen jemně naznačit, poněvadž bylo vlastně její povinností, aby o tom vůbec mlčela, že je jeho a miluje ho už před volbou, právě tomu dává básník s obdivuhodným psychologickým jemnocitem propuknout v přeřeknutí a dovede tímto uměleckým obratem ukonejšit milence v jeho nesnesitelné nejistotě o výsledku volby a tak uklidnit stejně zabarvené napětí diváka.«

Vzhledem k zájmu, který zasluhuje toto přisvědčování velkých básníků našemu názoru o přeřeknutí, považuji se za oprávněna uvésti třetí příklad tohoto druhu, který sdělil E. J o n e s [44]):

»Otto R a n k upozornil v nedávno uveřejněné stati na krásný příklad, ve kterém Shakespeare vkládá jedné své postavě, Porcii, do úst ‚přeřeknutí', kterým pro pozorného čtenáře odhaluje její tajné myšlenky. Chci vyprávět podobný příklad ze ‚The Egoist', mistrovského díla největšího anglického romanopisce, George M e r e n d i t h a. Děj románu je stručně tento: Sir Willoughby Patterne, ve své společnosti velmi obdivovaný šlechtic, se zasnoubí se slečnou Konstan-

[43]) Přeložil B. Štěpánek, Borový 1929.
[44]) Ein Beispiel von literarischer Verwertung des Versprechens, Zentrabl. f. Psychoanalyse, I, 10.

cií Durhamovou. Ta v něm objeví silný egoismus, obratně skrývaný před lidmi, a aby unikla svatbě, uprchne s kapitánem Oxfordem. O několik let později se Patterne zasnoubí se slečnou Klarou Middletonovou. Největší část knihy vyličuje podrobně konflikt, který vzniká v duši Klary Middletonové, když ve svém snoubenci poznává týž vynikající charakterový rys. Vnější okolnosti a její představa o cti poutají ji k danému slovu, zatím co stále víc a více pohrdá svým snoubencem. Zčásti do svého konfliktu zasvětí Vernona Whitforda, Patternova bratrance a tajemníka (za kterého se na konec provdá). Ale ten je k ní z loyálnosti k Patternovi a z jiných pohnutek zdrželivý.

V jednom monologu o svých strastech mluví Klara takto: Kéž by mě takovou, jaká vskutku jsem, spatřil nějaký šlechetný muž, a kéž by nepovažoval za příliš nepatrné, aby mně pomohl! Ó, být osvobozena z tohoto vězení trní a roští. Nemohu si vyklestit svou cestu sama. Jsem zbabělá. Jediné pokynutí prstem[45]) — soudím, že by mne změnilo. Mohla bych se utéci k jednomu kamarádovi, krvavě zdeptána a kol kolem bych slyšela jen opovržení a hučení. Konstancie se setkala s vojákem. Nejednala správně. Ale, ach, jak ji proto miluji. Jmenoval se Harry Oxford... Neváhala, přetrhla okovy, přešla otevřeně k druhému. Odvážné děvče, jak smýšlíš o mně ty? Já však nemám žádného Harryho W h i t f o r d a, já jsem sama. — —

Náhlé poznání, že místo O x f o r d a užila jiného jména, dolehlo na ni jako rána palicí a zalilo ji ohnivým ruměncem. Fakt, že jména obou mužů končí na ‚f o r d', zřejmě usnadňuje jejich záměnu a mnozí by jej považovali za postačující příčinu záměny. Ale skutečný hlubší důvod jasně rozvedl básník.

Na jiném místě se totéž přeřeknutí opakuje. Následuje ona spontánní nerozhodnost a ona náhlá změna tématu, se kterými nás seznamují psychoanalysa a J u n g o v o dílo o asociaci, a které se dostavují jen tehdy, je-li dotčen nějaký polovědomý komplex. Patterne praví otcovským způsobem o Whitfordovi: ‚Planý poplach! Dobrý starý Vernon

[45]) Poznámka německého překladatele: Chtěl jsem původně přeložit originál *beckoning of a finger* slovy „jemný pokyn", pak jsem však poznal, že bych tímto vynecháním slova „prst" připravil větu o jistý psychologický odstín.

není ani s to, aby udělal něco kromobyčejného.' Klara odpovídá: ‚Kdyby však O x f o r d - W h i t f o r d ... tu — Jejich labutě právě připlouvají po jezeře; jak jsou krásné, jsou-li rozhorleny! Co jsem se vás chtěla jen zeptat? Muži, kteří jsou svědky zřejmého obdivování druhého muže, ztrácívají přirozeně odvahu?' Sir Willoughby byl náhle osvícen a upiatě se vzpřímil.

Ještě na jiném místě prozrazuje Klara jiným přeřeknutím tajnou tužbu po bližším vztahu k Vernonu Whitfordovi. Jednomu chlapci praví: ‚Řekni večer panu V e r n o n o v i — řekni večer panu Whitfordovi ... atd. [46]).'«

Zde zastávané pojetí přeřeknutí obstojí ostatně i při zkoušce v drobnostech. Opětovně se mně podařilo ukázat, že nejnepatrnější a nejsnazší případy pochybení v řeči mají dobrý smysl a připouštějí totéž rozřešení jako příklady nápadnější. Pacientka, která zcela proti mé vůli, ale se silným vlastním předsevzetím odjíždí na výlet do Budapešti, hájí se proti mně, že tam ztráví jen tři d n y, přeřekne se však a řekne: jen tři t ý d n y. Prozrazuje, že chce mně navzdory zůstat raději tři týdny než tři dny ve společnosti, která je pro ní podle mého soudu nevhodná. — Jednou večer se mám omluvit, že jsem nečekal na svou paní před divadlem, a pravím: Byl jsem u divadla deset minut p o desáté. Žena mne opravuje: Myslíš, p ř e d desátou. Ovšemže jsem chtěl říci p ř e d desátou. P o desáté přec nebyla vůbec omluva. Bylo mně řečeno, že na divadelním programu stojí: Konec před desátou. Když jsem přišel k divadlu, byla již ve vestibulu tma a divadlo bylo prázdné. Představení se skončilo dříve a moje paní na mne nečekala. Podíval jsem se na hodinky, bylo za pět minut deset. Ale chtěl jsem svoje provinění vylíčit doma příznivěji a říci, že bylo deset minut před desátou. Bohužel mně přeřeknutí zhatilo tento úmysl a odhalilo mou neupřímnost tím, že mně vložilo do úst větší přiznání, než bylo správné.

Odtud dospíváme k oněm poruchám řeči, které již neoznačujeme jako přeřeknutí, poněvadž neskreslují jednotlivé

[46]) Jiné příklady přeřeknutí, které mají být podle básníkova úmyslu chápány jako smysluplná, většinou jako sebezrady, vyskytují se u S h a k e s p e a r a v Richardu II. (II, 2), u S c h i l l e r a v Donu C a r l o s o v i (II, 8, přeřeknutí Eboli). Jistě by bylo snadné, doplnit tento seznam.

slovo, nýbrž rytmus a provedení celé řeči, jako na příklad koktání a zajíkání z rozpačitosti. Ale zde i tam je to vnitřní konflikt, který se nám prozrazuje poruchou řeči. Skutečně nemyslím, že by se někdo přeřekl v audienci před Jeho Veličenstvem, při vážně míněných námluvách, v obhajování cti a zejména před porotou, zkrátka ve všech případech, kdy je v š e c e k p ř i t o m, jak výstižně říkáváme. Dokonce i při hodnocení slohu, kterým píše nějaký autor, smíme a jsme zvyklí, užívat vysvětlovací zásady, bez které se nemůžeme obejít při odvozování jednotlivé chyby v mluvě. Jasný a nedvojsmyslný styl nás poučuje, že spisovatel je za jedno sám se sebou, a tam, kde se setkáváme s násilným a umělkovaným vyjadřováním, které, jak se správně říká, pošilhává po několikerém zdání, poznáváme účast nedostatečně vyřízené, komplikující myšlenky, anebo umlčený hlas autorovy sebekritiky. [47])

Od prvního vydání této knihy počali cizojazyční přátelé a kolegové věnovat pozornost přeřeknutím, která mohli pozorovat v zemích svého jazyka. Jak se dalo očekávat, zjistili, že zákony chybného výkonu jsou nezávislé na jazykovém materiálu, a provedli tytéž výklady, jakým jsem zde podrobil příklady, pocházející od lidí, mluvících německy. Uvedu zde jen jeden příklad místo nesčetných jiných:

Dr. A. A. B r i l l (New York) sděluje o sobě: *A friend desribed to me a nervous patient and wished to know whether I could benefit him. I remarked, I believe that in time I could remove all his symptoms by psycho-analysis because it is a d u r a b l e case wishing to say »c u r a b l e«!* (A contribution to the Psychopathology of Everyday Life. Psychotherapy, sv. III., čís. I., 1909.)[48])

Nakonec uvedu pro ty čtenáře, kteří se nebojí jisté námahy a kterým psychoanalysa není cizí, příklad, ze kterého je zjevno, do jakých duševních hlubin vede rozbor některého přeřeknutí.

[47]) Ce qu'on conçoit bien — S'annonce clairement.
Et les mots pour le dire — Arrivent aisément.
B o i l e a u, Art poétique.

[48]) Přítel mně vylíčil jednoho nervosního pacienta a ptal se, zda bych mu mohl pomoci. Odpověděl jsem, že myslím, že bych mohl časem odstranit všechny jeho příznaky psychoanalysou, poněvadž je to případ t r v a n l i v ý, chtěl jsem říci, v y l é č i t e l n ý!

Dr. L. Jekels sděluje (Int. Zeitschr. f. PsA., I., 1913):
»11. prosince ptá se mne jedna známá dáma poněkud vyzývavě a zpupně polským jazykem: ‚Pročpak jsem dnes řekla, že mám dvanáct prstů?' Na mou výzvu vyličuje scénu, ve které to řekla. Právě se, chtějíc někoho navštívit, hotovila k odchodu s dcerou, trpící dementií praecox, ve stadiu remise, a vyzvala ji, aby si vzala jinou blůzu. Ta se ve vedlejším pokoji převlékla, a když zase vstoupila do pokoje, čistila si matka nehty; nyní se rozpředl tento rozhovor:
Dcera: Nuže, jsem už hotova, a ty ne!
Matka: Však ty máš jen jednu blůzu a já dvanáct nehtů.
Dcera: Cože?
Matka (netrpělivě): Ovšem, mám přece dvanáct prstů.
Na otázku jednoho přítomného kolegy, co ji napadá k dvanáctce, odpovídá hned a rozhodně: ‚Dvanáctka není pro mne žádné datum (které by mělo význam)'.
K prstu dodává, poněkud váhajíc, tuto asociaci: »V rodině mého muže se vyskytlo šest prstů na nohou. Když se narodily naše děti, hned jsme vyšetřovali, zda nemají šest prstů.« Z vnějších příčin se nepokračovalo tento večer v analyse.
Nazítří ráno, 12. prosince, mne dáma navštívila a vyprávěla se zřejmým vzrušením: ‚Představte si, co se mně přihodilo; po dvacet let blahopřeji starému manželově strýci k narozeninám, které připadají na dnešní den; vždy 11. mu posílám dopis; a tentokrát jsem zapomněla a musila jsem právě telegrafovat.'
Připomínám sobě a dámě, s jakou rozhodností včera večer odbyla kolegovu otázku na číslo dvanáct, která se vlastně velmi dobře hodila k tomu, aby ji upamatovala na tyto narozeniny, a jak řekla, že dvanáctka není pro ni žádné datum.
Nyní se přiznává, že právě od tohoto mužova strýce očekávala dědictví, že s ním vlastně vždycky počítala, zejména nyní ve svých tísnivých finančních poměrech.
Tak jí on, respektive jeho smrt, přišly ihned na mysl, když

jí před několika dny jedna známá věštila z karet, že dostane mnoho peněz. Hned ji napadlo, že ten strýc je jediný, od kterého by ona, nebo její děti, mohly dostat peníze; v této scéně si také okamžitě vzpomněla, jak jí žena tohoto strýce přislíbila, že v závěti bude pamatovat na její děti; zemřela však bez testamentu; možná že udělila svému muži příslušný příkaz.

Přání smrti strýci bylo asi velmi intensivní, neboť řekla věštící dámě: ‚Svádíte lidi k tomu, aby někoho zavraždili.'

V těchto čtyrech nebo pěti dnech, které uplynuly mezi věštbou a strýcovými narozeninami, hledala neustále v novinách, vycházejících v jeho bydlišti, jeho parte.

Není proto divu, že při tak intensivním přání jeho smrti, byly tak mocně potlačeny skutečnost i datum jeho blížících se narozenin, že nejen zapomněla předsevzetí, které po léta prováděla, nýbrž že jí obé nepřipadlo na mysl ani pomocí kolegovy otázky.

V chybě ‚dvanáct prstů' propukla tedy potlačená dvanáctka a spoluurčila chybný výkon.

Pravím: s p o l u určila, neboť nápadná asociace k ‚prstům' dává nám tušit ještě další motivace; vysvětluje nám také, proč toto jinak nevinné rčení o desíti prstech zfalšovala právě dvanáctka.

Její nápad měl toto znění: ‚V rodině mého manžela se vyskytlo šest prstů na nohou.'

Šest prstů na nohou je příznakem jisté abnormity, tudíž je šest prstů j e d n o abnormní dítě a
dvanáct prstů jsou d v ě abnormní děti.

A skutečně tomu tak bylo v tomto případě.

Dámě, která se velmi mladá provdala, zbyly jako jediné dědictví po muži, který byl vždy považován za výstředního a abnormálního člověka a po krátkém manželství skončil sebevraždou, dvě děti, které lékaři opětovně označili za abnormální a dědičně těžce po otci zatížené.

Starší dcera se nedávno vrátila domů po těžkém katatonickém záchvatu; brzy potom onemocněla také mladší dcera v pubertálním věku na těžkou neurosu.

Že je abnormita dětí sdružována s přáním smrti strýci a že je zhuštěna s tímto mnohem silněji potlačeným a psychicky

převládavým prvkem, z toho můžeme usuzovat, že druhou determinací přeřeknutí je přání smrti abnormním dětem.

Převládavý význam dvanáctky jakožto přání smrti vysvítá již z toho, že v představě vypravěčky byly strýcovy narozeniny velmi těsně sdruženy s pojmem smrti. Neboť její manžel se zabil 13., tedy den po narozeninách téhož strýce, jehož paní tehdy řekla mladé vdově: ‚Ještě včera nám blahopřál tak mile a srdečně, — a dnes!'

Dále bych chtěl ještě podotknout, že dáma měla také dosti reálných důvodů, aby přála smrt svým dětem, z nichž neměla žádnou radost, které jí naopak působily jen strasti, nepříjemně omezovaly její sebeurčení a pro které se zřekla jakéhokoli štěstí v lásce.

Také tentokrát se snažila, aby odklidila jakýkoli podnět k rozladění dcery, se kterou šla na návštěvu; a dovedeme si představit, jaké trpělivosti a jakého sebezapření je k tomu potřebí vůči dementii praecox, a kolik zlosti nutno při tom potlačovat.

Smysl tohoto přeřeknutí je tudíž tento:

Nechť umře strýc, nechť umrou tyto abnormní děti (takořka celá abnormní rodina), a já ať dostanu jejich peníze.

Tento chybný výkon má podle mého soudu několik znaků kromobyčejné struktury, a to:

a) Existence dvou determinantů, které jsou zhuštěny v jednom prvku.

b) Existence obou determinantů se projevuje zdvojením přeřeknutí (12 nehtů, 12 prstů).

c) Je nápadné, že jeden význam dvanáctky, dvanáct prstů, znázorňujících abnormitu dětí, je znázorněním nepřímým; psychická abnormita je tu znázorňována abnormitou fysickou, nejvyšší je znázorňováno nejnižším.«

6

Chybné čtení a přepsání

Že pro chyby při čtení a psaní platí táž hlediska a tytéž poznámky jako pro chyby při mluvení, nepřekvapuje vzhledem k vnitřní spřízněnosti obou funkcí. Omezím se na sdělení několika pečlivě analysovaných příkladů, ale nepodniknu žádný pokus, abych obsáhl celek těchto jevů.

a) Chybné čtení

1. Sedím v kavárně, listuji v jednom čísle »Leipziger Illustrierte«, kterou držím šikmo před sebou, a čtu pod obrazem, zaujímajícím celou stranu: *Eine Hochzeitsfeier in der Odyssee.* (Svatební hostina v Odyssei.) Překvapen a stávaje se pozornějším, pokládám si časopis do správné polohy a opravuji se: *Eine Hochzeitsfeier an der Ostsee.* (Svatební hostina u Baltického moře.) Jak jsem se dostal k této nesmyslné chybě při čtení? Moje myšlenky se hned obracejí k Ruthově knize s názvem »Experimentální výzkumy hudebních přeludů atd.,«[49]) která mne v poslední době velice zaměstnávala, poněvadž se dotýká psychologických problémů, o kterých jsem sám pojednal. Spisovatel slibuje pro nejbližší dobu dílo, které se bude nazývat »Analysa a základní zákony snových jevů«. Není divu, že já, který jsem právě uveřejnil »Výklad snů«, je očekávám s největším napětím. V Ruthově spise o hudebních přeludech nalezl jsem v obsahu ohlášení zevrubného induktivního důkazu, že hlavním základem starohelénských mytů a bájí jsou snové a hudební přeludy, snové jevy a také delíry. Tehdy jsem hned nahlédl do textu, abych zjistil, zda ví, že lze scénu, ve které se Odysseus objeví před Nausikaou, převésti na obecný sen o nahotě. Jeden

[49]) Darmstadt 1898, u H. L. Schlappa.

přítel mne upozornil na ono krásné místo v »Zeleném Jindřichu« od Gottfrieda K e l l e r a, které obsahuje tuto episodu z Odysseje jakožto objektivaci snů lodníka, bloudícího daleko od své otčiny, a já jsem k tomu připojil vztah k exhibičnímu snu o nahotě (str. 209 čes. vyd.). U R u t h a jsem o tom nenalezl nic. V tomto případě mne patrně zaměstnávaly myšlenky o prvenství.

2. Jak se však stalo, že jsem jednoho dne četl v novinách: *»Im Fass durch Europa«* (V s u d ě Evropou) místo *zu Fuss* (p ě š k y)? Řešení této chyby působilo mně dlouhou dobu obtíže. Nejbližší nápady arci naznačovaly, že je asi míněn sud Diogenův, a v knize o dějinách umění četl jsem nedávno něco o umění v době Alexandrově. Pak bylo nasnadě, myslit na známá Alexandrova slova: Kdybych nebyl Alexander, chtěl bych být Diogenes. Také mně probíhalo hlavou něco o jakémsi H e ř m a n u N o v i n o v i, který se vydal na cesty v bedně. Ale další souvislost jsem nemohl nalézti a nepodařilo se mně znovu najít tu stránku v dějinách umění, ve které jsem si všiml oné poznámky. Teprve po několika měsících mne znovu napadla odložená hádanka, a tentokrát spolu s rozřešením. Vzpomněl jsem si na zprávu v novinách o tom, jaké zvláštní druhy d o p r a v y *(B e f ö r d e r u n g)* volívají nyní lidé k cestě na pařížskou světovou výstavu, a bylo tam, jak se mi zdá, také žertem uvedeno, že nějaký pán zamýšlí dát se válet jiným pánem v s u d ě do Paříže. Tito lidé by ovšem neměli jinou pohnutku, než aby takovými hloupostmi vzbudili rozruch. H e ř m a n N o v i n a bylo vskutku jméno muže, který první podal příklad takové kromobyčejné dopravy. Pak mne napadlo, že jsem kdysi ošetřoval pacienta, jehož chorobný strach z novin se ukázal být reakcí na chorobnou c t i ž á d o s t, aby se viděl tištěna a četl o sobě jako proslulém člověku v novinách. Macedonský Alexander byl nepochybně jeden z nejctižádostivějších mužů, kteří kdy žili. Stěžoval si, že nenajde žádného Homera, který by opěvoval jeho činy. Ale jak jsem jen mohl n e m y s l e t n a t o, že jiný A l e x a n d e r je mně bližší, že Alexander je jméno mého nejmladšího bratra! Nyní jsem rázem nalezl pohoršlivou myšlenku, která musila být zapuzena a týkala se tohoto Alexandra, a také aktuální podnět

k ní. Bratr je znalcem v otázkách, které se týkají sazeb a d o p r a v y, a měl kdysi za učitelskou činnost na jedné vysoké škole obchodní dostat titul profesora. Pro stejné p o v ý š e n í *(Beförderung)* byl jsem již několik let navržen na universitě já, ale nedosáhl jsem ho. Naše matka se tehdy divila, že její malý syn bude dříve profesorem než veliký. Tak tomu bylo v době, kdy jsem nemohl nalézti rozřešení oné chyby při čtení. Potom se dostavily obtíže i pro bratra; jeho naděje, že bude jmenován profesorem, klesly ještě níže než moje. Teď se mně však náhle ujasnil smysl onoho chybného čtení; bylo tomu, jako by snížení bratrských chancí bylo odstranilo nějakou překážku. Choval jsem se tak, jako bych četl bratrovo jmenování v novinách, a při tom si říkal: Jak divné, že je někdo pro takové hlouposti (jaké z povolání provozuje bratr) uváděn v novinách (t. j. jmenován profesorem)? Potom jsem bez námahy nalezl ono místo o helénském umění v době Alexandrově a k svému udivení jsem se přesvědčil, že jsem při dřívějším hledání opětovně četl na téže straně a že jsem vždy, jakoby ovládán nějakou negativní halucinací, přehlížel příslušnou větu. Ta ostatně neobsahovala nic, co by stálo za zapomenutí. Soudím, že příznak nenalezení stránky v knize byl vytvořen jen k tomu, abych byl popleten. Měl jsem hledat pokračování myšlenkové spojitosti tam, kde mé badání naráželo na překážku, tedy v nějaké idei o macedonském Alexandrovi, a tím jsem měl být odvrácen od bratra s týmž jménem. To se také úplně zdařilo; všechno své úsilí jsem soustřeďoval na nalezení ztraceného místa v oněch dějinách.

Dvojsmyslnost slova »*Beförderung*« (d o p r a v a, p o v ý š e n í) je v tomto případě asociačním můstkem mezi dvěma komplexy, mezi nedůležitým, který je podnícen novinovou zprávou, a zajímavějším, ale pohoršlivým, který se zde smí projevovat jako rušení toho, co má být čteno. Z tohoto příkladu je vidno, že není vždy snadné, objasnit příhody jako tuto. Někdy jsme také nuceni, odložit rozřešení na příhodnější dobu. Čím obtížnější je však rozřešování, tím bezpečněji smíme očekávat, že naše vědomé myšlení bude tuto rušící myšlenku, kterou konečně nalezneme, považovat za cizí a sobě odporující.

3. Jednoho dne dostávám dopis z blízkosti Vídně, který mně

oznamuje zdrcující zprávu. Okamžitě volám svou paní a vyzývám ji k soustrasti s ubohou Vilém M., která těžce onemocněla a jejíž stav považují lékaři za beznadějný. Slova, kterými jsem vyjádřil svou lítost, zněla nějak falešně, neboť moje paní mně nějak nedůvěřuje, žádá, abych jí dopis ukázal, a vyslovuje přesvědčení, že tak to tam nestojí, protože nikdo neoznačuje ženu křestním jménem muže a protože pisatelka dopisu velmi dobře zná křestní jméno té ženy. Já obhajuji tvrdošíjně své tvrzení a dovolávám se velmi rozšířených navštívenek, na kterých se žena sama označuje křestním jménem manžela. Konečně jsem nucen nahlédnout do dopisu, a vskutku v něm stojí: »ubohý V. M.«, ba dokonce, a to jsem úplně přehlédl: »ubohý dr. V. M.«. Moje nedopatření je tedy, abych tak řekl, křečovitým pokusem, převalit smutnou novinku s muže na ženu. Titul, vsunutý mezi přídavné jméno a vlastní jméno, špatně se hodí k požadavku, že je míněna žena. Proto byl při čtení odstraněn. Pohnutkou tohoto falšování však nebylo, že je mně ta paní méně sympatická než její manžel, nýbrž osud ubohého muže vzbudil mé obavy o jinou mně blízkou osobu, u níž se jedna z podmínek choroby, které jsem znal, shodovala s tímto případem.

4. Mrzuté a směšné je pro mne chybné čtení, kterému mnohdy podléhám, procházím-li se o prázdninách ulicemi cizího města. Na každé firmě, která se k tomu jen poněkud hodí, čítám: s t a r o ž i t n o s t i. Projevuje se v tom sběratelova touha po dobrodružstvích.

5. B l e u l e r vypráví ve své významné knize »Affektivität, Suggestibilität, Paranoia« (1906) str. 121: »Kdysi jsem měl při čtení intelektuální pocit, že vidím o dvě řádky níže své jméno. K svému údivu nalézám jen slovo »*Blutkörperchen*« (krvinka). Mezi mnoha tisíci mnou analysovanými případy chybného čtení periferního i ústředního zorného pole je tento nejkřiklavější. Jestliže jsem se na příklad domníval, že vidím své jméno, bylo obyčejně slovo, které k tomu dalo podnět, mnohem podobnější mému jménu, ve většině případů se musily přímo všechny hlásky jména vyskytovat v blízkosti, aby se mně mohl přihodit takový omyl. V tomto případě se však vztahovačnost i iluse daly snadno odůvodnit. To, co jsem právě četl, byl konec poznámky o jistém

druhu špatného slohu ve vědeckých pracích, kterého jsem se necítil prost.«

6. H. Sachs: »*An dem, was die Leute frappiert, geht er in seiner Steifleinenheit vorüber.*' (O to, co lidi zaráží, ve své škrobenosti nedbá.) Tato zkomolenina mně byla nápadná a při bližším přihlédnutí jsem objevil, že tam stálo: *Stilfeinheit* (slohové jemnosti). Toto místo jsem nalezl v upřílišeně pochvalném projevu autora, kterého si cením, o historikovi, který je mně nesympatický, poněvadž příliš silně ukazuje německou profesorálnost.«

7. O jednom případu chybného čtení při provozu filologické vědy zpravuje nás dr. Marcell Eibenschütz v »Zentralblatt für Psychoanalyse«, I, 5/6.

»Zabývám se tradicí ‚Knihy mučedníků', středohornoněmeckého legendárního díla, kterou mám upravit pro Německé texty středověku, vydávané Pruskou akademií věd. O tomto dosud nevytištěném díle vědělo se velmi málo: existovalo o něm jediné pojednání, ‚O středohornoněmecké knize mučedníků', od J. Haupta, Wiener Sitzungsberichte, 1867, sv. 70., str. 101 a d. — Haupt vzal za podklad své práce nikoli starý rukopis, nýbrž opis hlavního rukopisu C (Klosterneuburg), opis, který pochází z novější doby (XIX. století) a je uchováván v dvorní knihovně. Na konci tohoto opisu je tento podpis:

> *Anno Domini MDCCCL in vigilia exaltacionis sancte crucis ceptus est iste liber et in vigilia pasce anni subsequentis finitus cum adiutorio omnipotentis per me Hartmanum de Krasna tunc temporis ecclesie niwenburgensis custodem.*

Haupt ve svém pojednání tento podpis uvádí, domnívaje se, že pochází přímo od pisatele rukopisu C, a jelikož důsledně čte římsky napsaný letopočet 1850 chybně, má za to, že rukopis C byl napsán roku 1350, třebaže sám tento podpis opsal úplně správně, a třebaže je v samém pojednání na uvedeném místě otištěn úplně správně (a to MDCCCL).

Hauptovo sdělení mne uvedlo do mnoha rozpaků. Nejprve jsem byl jako mladoučký začátečník v této učené vědě naprosto pod vlivem Hauptovy autority a dlou-

hou dobu jsem v tomto úplně správně a jasně vytištěném podpisu četl jako Haupt místo 1350 1850; avšak v hlavním rukopise C, kterého jsem používal, nebyl vůbec žádný podpis, dále jsem zjistil, že v Klosterneuburgu ve 14. století nežil žádný mnich, jmenující se Hartmann. A když nakonec spadla rouška s mých očí, uhodl jsem hned celý stav věcí, a další bádání jen potvrdilo mou domněnku: tento podpis je totiž jenom v rukopise, kterého používal Haupt, a pochází od jeho pisatele, P. Hartmanna Zeibiga, roz. v Krasně na Moravě, augustiniánského kanovníka v Klosterneuburgu, který v roce 1850 jakožto strážce kostelního pokladu kapituly opisoval rukopis C a sám se na konci opisu starověkým způsobem podepisuje. Středověká dikce a starý pravopis podpisu byly asi nápomocny Hauptově přání, aby mohl o díle, o kterém pojednává, sdělit co možná nejvíce, tedy také datum rukopisu C, a proto četl vždy 1850 místo 1350. (Pohnutka chybného výkonu.)«

8. V Lichtenbergových »Vtipných a satiristických nápadech« je tato poznámka, která asi pochází z pozorování a obsahuje téměř celou teorii chybného čtení: »Vždy čte *Agamemnon* místo *‚angenommen'* (přijato), tak intensivně četl Homera.«

V nadmíru velkém počtu případů pozměňuje totiž text čtenářova disposice, která z něho vyčítá něco, čím je čtenář zaujat nebo čím se zabývá. Stačí, aby text usnadnil chybné čtení jen tím, že vykazuje nějakou podobnost v obrazu slov, který čtenář případně mění podle své potřeby. Zběžné nahlédnutí, zejména nekorigovaným okem, usnadňuje bez pochyby možnost takové iluse, rozhodně však není nutnou její podmínkou.

9. Soudím, že válečná doba, která v každém z nás vytvořila jistá pevná a dlouho trvající zaujetí, nebyla žádnému chybnému výkonu tak příznivá jako chybnému čtení. Pozoroval jsem četné případy tohoto druhu, bohužel jsem si však jen málo z nich zapamatoval. Jednoho dne sahám po poledníku nebo večerníku a čtu tento palcovými literami vytištěný nadpis: *Der Friede von Görz.* (Gorický mír.) Ale nikoli, nadpis jen ohlašoval: *Die Feinde vor Görz.* (Nepřátelé před Goricí.) Tak se snadno

může zmýlit, kdo má právě dva syny v poli. Jiný člověk vidí v jisté souvislosti »s t a r o u c h l e b e n k u«, ale při větší pozornosti ji musí zaměnit za »s t a r o u l e p e n k u«. Snad stojí za zmínku, že se v domě, ve kterém je častým a vítaným hostem, vlichocuje hospodyni tím, že jí přenechává chlebenky. Inženýr, jehož výstroj nikdy dlouho neodolává vlhkosti, kterou trpí za stavby v tunelu, čte k svému údivu v inserátě vychvalování předmětů ze »*Schundleder*« (b r a k o v é k ů ž e). Ale obchodníci zřídka bývají tak upřímní; ve skutečnosti zde nabízejí *Seehundleder* (t u l e n í k ů ž i).

Povolání nebo přítomné postavení čtenáře také určují výsledek chybného čtení. Filolog, který má pro své poslední výborné práce spor s kolegy, čte »*Sprachstrategie*« (j a z y k o v á s t r a t e g i e) místo *Schachstrategie* (š a c h o v á s t r a t e g i e). Jeden muž se prochází cizím městem právě v době, na kterou je nařízena činnost jeho kurou vyléčených střev a čte na velké firmě v prvním poschodí vysokého obchodního domu: »k l o s e t o v ý d ů m«; do jeho uspokojení se však vměšuje úžas nad neobvyklým umístěním tohoto blahodárného zařízení. Avšak v příštím okamžiku uspokojení přece zmizelo, neboť na firmě stojí správněji: k o r s e t o v ý d ů m.

10. V jiné skupině případů je podíl textu na chybném čtení mnohem větší. Obsahuje trapné sdělení nebo očekávání, něco, co podněcuje čtenářovo odvracování, a proto chybné čtení to opravuje ve smyslu odmítnutí nebo ve smyslu splnění přání. Pak ovšem nelze nepředpokládat, že text byl nejprve pojat a posouzen správně, dříve než byl takto opraven, třebaže se vědomí o tomto prvním čtení vůbec nedovědělo. Příklad 3. na předchozích stranách je tohoto druhu; druhý krajně aktuální uvedu podle dr. M. E i t i n g o n a (toho času ve válečné nemocnici v Igló, Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse, III, 1915).

»Poručík X., který trpí neurosou z válečného traumatu a je umístěn v naší nemocnici, předčítá mně jednoho dne závěr poslední sloky básně padlého básníka W a l t e r a H e y m a n n a[50]) a je při tom zřejmě rozrušen:

[50]) W. H e y m a n n : Kriegsgedichte und Feldpostbriefe, str. 1.: „Den Ausziehenden".

Wo aber steht's geschrieben, frag' ich, dass von allen Ich übrig bleiben soll, ein anderer für mich fallen? Wer immer von euch fällt, der stirbt gewiss für mich; Und ich soll übrig bleiben? w a r u m d e n n n i c h t ?[51])

Upozorněn mým úžasem, čte pak, poněkud zaražen, správně:

Und ich soll übrig bleiben? warum denn i c h?[52])

Případu H. děkuji za jisté analytické poznání psychického materiálu těchto ‚traumatických válečných neuros', a umožnil mně, třebaže poměry lazaretu, s velkým počtem pacientů a malým počtem lékařů, nebyly příznivé pro náš pracovní způsob, abych viděl trochu dále, za výbuchy granátů, kterým se jakožto ‚příčinám' přikládá tak veliký význam.

Také v tomto případě se vyskytoval onen těžký třes, který vytváří mezi vyhraněnými případy těchto neuros podobnost, která na první pohled až zaráží, úzkostlivost, plačtivost, sklon k záchvatům vzteku s křečovitými, infantilně motorickými projevy a zvracením (při docela nepatrném rozčilení).

Právě psychogeneita posledního příznaku, zprvu ve službách druhotného zisku z choroby, musila být každému nápadná. Jestliže se velitel nemocnice, který si občas prohlížel ty, kteří se uzdravovali, objevil v oddělení, nebo jestliže známý na ulici řekl našemu pacientovi: ‚Vypadáte výborně, jistě jste už zdráv', stačilo to k okamžitému vyvolání záchvatu zvracení.

‚Zdráv... zase narukovat... pročpak já?...'«

11. Jiné případy »válečného« chybného čtení uveřejnil dr. Hanns S a c h s:

»Jeden blízký známý mne opětovně ujišťoval, že, přijde-li na řadu, nevyužije odborného školení, vysvědčením potvrzeného, nýbrž že se zřekne spojeného s tím nároku na náležité místo v zázemí a že porukuje na frontu. Krátce před tím, než se tento termín skutečně přiblížil, oznámil

[51]) Kde však, ptám se, stojí psáno, že ze všech mám zbýti já, že jiný má padnout za mne? Kdokoli z vás padne, dojista umře za mne; A já mám zbýti? p r o č p a k n e?

[52]) A já mám zbýti? pročpak j á ?

mně co nejstručněji a bez dalšího odůvodnění, že na příslušných místech předložil doklady o svém odborném vzdělání a že bude proto vbrzku přidělen k průmyslu. Příští den jsme se setkali v jedné úřadovně. Stál jsem právě u pultu a psal; přistoupil ke mně, chvíli se mně díval přes ramena a pak řekl: Ach, to slovo zde nahoře je *‚Druckbogen'* (formulář) — četl jsem to jako *‚Drückeberger'* (zbabělec).« (Internat. Zeitschr. f. Psychoanalyse, IV, 1916/17.)

12. »Sedím v elektrice a uvažuji o tom, že někteří moji přátelé z mládí, které jsme vždy považovali za jemné a slabé, jsou nyní s to, aby snášeli nejtěžší námahu, které bych já jistě podlehl. Uprostřed tohoto nepříjemného přemýšlení čtu na jednom domě, kolem kterého jedeme, s poloviční pozorností velké černé písmeny: »Železná konstituce.« Po chvíli mne napadlo, že se toto slovo vlastně nehodí na obchodní nápis; rychle jsem se obrátil a ještě jsem zrakem zastihl správný nápis: ‚Železná konstrukce'.« (L. c.)

13. »Ve večerních cích byla Reuterova telegrafická mezitím pro nesprávnost odvolaná zpráva, že za presidenta Spojených států byl zvolen Hughes. Ke zprávě byl připojen stručný životopis domněle zvoleného, v němž bylo mimo jiné uvedeno, že Hughes absolvoval universitní studium v Bonnu. Podivoval jsem se, že o této okolnosti vůbec nepadla zmínka v dlouho trvajících novinářských rozpravách, které předcházely volby. A přezkoumání ukázalo, že byla řeč jen o ‚Brownské' universitě. Tento křiklavý případ, při kterém vznik chybného čtení vyžadoval dost veliké násilnosti, vysvětluji krom zběžným čtením novin především tím, že se mně sympatie nového presidenta pro ústřední mocnosti jakožto základ budoucích dobrých vztahů zdály žádoucí nejen z politických, nýbrž nadto i z osobních důvodů.« (L. c.)

b) Přepsání

1. Na lístku, který obsahuje krátké denní, většinou obchodní záznamy, nalézám k svému překvapení uprostřed správných dat z měsíce září chybně napsané datum »Čtvrtek, 20. října«. Není obtížné vysvětlit tuto anticipaci, a to jako projev přání. Několik dní předtím jsem se vrátil svěží

z prázdnin a jsem připraven na vydatnou lékařskou činnost, ale počet pacientů je ještě malý. Při příjezdu jsem doma nalezl dopis jedné nemocné, která se ohlašuje na 20. ř í j e n. Snad jsem si, vypisuje totéž datum v září, myslil: Pacientka X. by zde již měla být; škoda celého měsíce! A zahloubán do této myšlenky předsunul jsem datum. Rušící myšlenku lze v tomto případě sotva nazvat pohoršlivou; zato také hned vím, sotva jsem tu chybu zpozoroval, její rozřešení. Docela obdobné a podobně motivované přepsání přihodilo se mně na podzim příštího roku.

Ernest J o n e s studoval podobná přepsání v datu a ve většině případů snadno poznal jejich motivy.

2. Dostávám korekturu svého příspěvku k „výroční zprávě pro neurologii a psychiatrii" a musím ovšem zvlášť pečlivě přezkoumávat jména autorů, která, náležíce k různým národům, působí obyčejně největší obtíže sazeči. Některé cize znějící jméno musím vskutku ještě opravit, ale jediné jméno opravil sazeč kupodivu p r o t i mému rukopisu, a to právem. Napsal jsem totiž B u c k r h a r d, zatím co sazeč správně uhodl B u r c k h a r d. Sám jsem chválil pojednání jednoho gynekologa o vlivu porodů na vznik dětských obrn, ani nevím, co bych mohl proti autorovi namítat, ale stejné jméno jako on má také vídeňský spisovatel, který mne rozzlobil nerozumnou kritikou mého »Výkladu snů«. Je tomu přímo tak, jako bych si při vypisování jména B u r c k h a r d, označujícího gynekologa, myslil něco špatného o druhém B u r c k h a r d o v i, spisovateli, neboť zkomolení jména znamená, jak jsem se již zmínil při přeřeknutí, začasté tupení.[53])

3. Toto tvrzení je velmi krásně potvrzováno sebepozorováním A. J. S t o r f e r a, při kterém autor s chvalitebnou otevřeností objasňuje pohnutku, způsobivší, že si mylně vybavil a pak skresleně napsal jméno domnělého konkurenta:

[53]) Srv. na př. toto místo z „Julia Caesara" (v překladu E. A. Saudka), III, 3:
CINNA: Po pravdě: jmenuji se Cinna.
OBČAN: Roztrhejte ho na kusy! Je to spiklenec.
CINNA: Já jsem básník Cinna, já nejsem spiklenec Cinna.
OBČAN: Na tom nesejde, jmenuje se Cinna. Vyrvete mu to jméno ze srdce a pak ať běží!

»V prosinci r. 1910 spatřil jsem ve výloze curyšského knihkupectví tehdy novou knihu od dr. Eduarda Hitschmanna o Freudově nauce o neurosách. Právě jsem pracoval na rukopise přednášky, kterou jsem měl vbrzku proslovit v jednom akademickém spolku o základních rysech Freudovy psychologie. V úvodu přednášky, tehdy již sepsaném, poukazoval jsem na historický vývoj freudovské psychologie z bádání v užitém oboru, na jisté z toho plynoucí obtíže souhrnného podání základních rysů, a na to, že dosud vůbec neexistuje všeobecný popis. Když jsem spatřil knihu (dotud mně neznámého spisovatele) ve výloze, nejprve jsem nepomýšlel na zakoupení. Ale několik dní potom jsem se k tomu odhodlal. Kniha již ve výloze nebyla. Jmenoval jsem knihkupci tuto nedávno vyšlou knihu; za autora jsem označil ‚dr. Eduarda Hartmanna'. Knihkupec mne opravil: ‚Máte patrně na mysli Hitschmanna', a knihu přinesl.

Nevědomá pohnutka tohoto chybného výkonu byla nasnadě. Přisuzoval jsem si jaksi zásluhu, že jsem shrnul základní rysy psychoanalytického učení, a na Hitschmannovu knihu jsem patrně pohlížel s hněvem a závistí jako na snižovatelku svých zásluh. Podle »Psychopathologie všedního života« jsem si řekl, že pozměnění jména je výronem nevědomého nepřátelství. S tímto vysvětlením jsem se tehdy spokojil.

O několik neděl později jsem si zaznamenával onen chybný výkon. Při tom jsem se tázal, proč jsem Eduarda Hitschmanna proměnil právě v Eduarda Hartmanna. Že by mne na jméno známého filosofa byla přivedla jen podoba jmen? Prvou mou asociací byla vzpomínka na výrok, který jsem kdysi uslyšel od profesora Hugy v. Meltzla, nadšeného ctitele Schopenhauera; výrok měl přibližně toto znění: ‚Eduard v. Hartmann je zpižděný, na levou stranu obrácený Schopenhauer.' Afektivní tendence, která určila náhradu za zapomenuté jméno, byla tedy tato: ‚Ach, na tom Hitschmannovi a jeho souhrnném podání asi mnoho nebude; Hitschmann se má k Freudovi asi jako Hartmann k Schopenhauerovi.'

Sepsal jsem tedy tento případ determinovaného zapomenutí s náhradním nápadem.

Po půl roce dostal se mně do rukou list s tímto záznamem. Tu jsem si všiml, že jsem všude psal místo Hitschmann H i n t s c h mann.« (Internat. Zeitschrift f. Psychoanalyse, II, 1914.)

4. Nyní uvedu zdánlivě vážnější případ přepsání, který bych mohl stejně dobře zařadit mezi »přehmátnutí«: Zamýšlím vyzvednout z poštovní spořitelny 300 korun a chci je poslat příbuznému, který se léčí v lázních. Přitom pozoruji, že mám na účtě 4380 K, a rozhoduji se, že jej nyní zaokrouhlím na 4000 K, na které v nejbližší době nechci sáhnout. Jakmile jsem řádně vyplnil šek a vystřihl cifry, odpovídající příslušné částce, náhle si všímám, že jsem neobjednal, jak jsem chtěl, 380 K, nýbrž zrovna 438 K; a děsím se nespolehlivostí svého počínání. Záhy poznávám, že leknutí nebylo oprávněno; vždyť jsem proti dřívějšku nikterak nezchudl. Ale drahnou chvíli jsem nucen přemýšlet, který vliv, neohlásiv se mému vědomí, porušil můj první úmysl. Nejprve se dostávám na scestí, chci obě čísla, 380 a 438 od sebe odečíst, ale pak nevím, co si počít s rozdílem. Konečně náhlý nápad ukazuje pravou souvislost. 438 je přece d e s e t p r o c e n t celého účtu, obnášejícího 4380 K! 10% slevu mám však u k n i h k u p c e. Rozpomínám se, že jsem před několika dny vyřadil menší počet lékařských děl a že jsem je nabídl knihkupci právě za 300 K. Považoval cenu 300 K za příliš vysokou a slíbil mně, že mi dá v nejbližších dnech konečnou odpověď. Přijme-li mou nabídku, nahradí přesně částku, kterou mám vydat za nemocného. Je zřejmé, že mne tento výdaj mrzí. Afekt při postřehnutí mého omylu se dá líp pochopit než strach, že takovými výdaji zchudnu. Ale obé, litování tohoto výdaje a k němu se pojící úzkost ze zchudnutí, je úplně cizí mému vědomí; když jsem částku přisliboval, nepocítil jsem, že bych toho litoval, a onu motivaci považoval bych za směšnou. Pravděpodobně bych se takového hnutí od sebe ani nenadál, kdybych nebyl cvikem v psychoanalysách pacientů značně obeznámen se zapuzenými hnutími v duševním životě a kdybych před několika dny nebyl měl sen, který vyžadoval téhož rozřešení.[54])

[54]) Jde o onen sen, kterého jsem použil jako vzoru v krátké stati: „Über den Traum". (Čís. 8. „Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens", vyd. Löwenfeldem a Kurellou, 1901).

5. Následující případ uvádím podle S t e k e l a, ale sám mohu rovněž potvrdit jeho autentičnost:
»Přímo neuvěřitelný příklad přepsání a chybného čtení se přihodil v redakci velmi rozšířeného týdeníku. Vedení tohoto časopisu bylo veřejně nařčeno z ‚prodejnosti'; bylo potřebí napsat článek na obranu a výboj. Ten byl napsán — velmi vroucně a patheticky. Četl jej šéfredaktor, četl jej autor několikrát v rukopise a také v kartáčovém otisku, a všichni byli velmi spokojeni. Pojednou se hlásí korektor a upozorňuje na nepatrnou chybičku, která ušla pozornosti všech. Stálo tam docela jasně: ‚Naši čtenáři nám jistě potvrdí, že jsme se vždy n e j z i š t n ě j š í m způsobem zastávali veřejného blaha.' Ovšemže tam mělo stát n e j n e z i š t n ě j š í m způsobem. Ale pravé myšlenky se živelnou silou se prodraly skrze pathetická slova.«
6. Jedna čtenářka »Pester Lloydu«, paní Kata L e v y o v á z Budapešti, si nedávno všimla podobně nezamýšlené upřímnosti v projevu, který byl tomuto listu telegrafován 11. října 1918 z Vídně:
»Vzhledem k poměru naprosté důvěry, která vládla po celou válku mezi námi a německým spojencem, lze rozhodně předpokládat, že obě mocnosti nepochybně dospějí k jednomyslnému rozhodnutí. Je zbytečné výslovně uváděti, že obě mocnosti také v této fázi živě a n e ú p l n ě spolupracují.«
Jen o několik málo neděl později bylo možné mluvit o tomto »poměru naprosté důvěry« otevřeněji a nebylo již potřebí utíkat se k přepsání (nebo k chybě tisku).
7. Američan, který meškal v Evropě a opustil svou ženu v neshodě, domnívá se, že by se s ní mohl nyní smířit, a zve ji, aby přijela za ním přes moře v určitou dobu: »Bylo by krásné,« píše, »kdybys mohla jako já přijet ‚M a u r e t a n i í'.« Ale onen list, na kterém stojí tato věta, netroufá si odeslat. Raději jej napíše znovu. Neboť nechce, aby uviděla opravu jména lodi, kterou musil provésti. Původně totiž napsal »L u s i t a n i í«.
Toto přepsání nepotřebuje žádného vysvětlení, lze je vyložit bez dalších údajů. Ale náhodou můžeme ještě něco připojit: Jeho žena přeplavila se po prvé do Evropy před válkou, po smrti své jediné sestry. Nemýlím-li se, je »M a u r e t a n i a«

lodí, která přežila svou sesterskou loď »Lusitanii«, která byla ponořena.

8. Lékař prohlížel dítě a píše pro ně recept, ve kterém se vyskytuje alkohol. Matka ho při tom obtěžuje nesmyslnými a zbytečnými otázkami. Umiňuje si, že se teď nebude proto zlobit, také předsevzetí provádí, ale za tohoto rušení se přepsal. Na receptu stojí achol[55]) místo alkohol.

9. Pro podobnost námětu zařazuji sem případ, který vypráví E. Jones o A. A. Brillovi. Ten se dal, ačkoli je jinak úplný abstinent, zlákat přítelem k pití trochy vína. Nazítří ráno měl bolení hlavy a proto litoval své povolnosti. Měl napsat jméno pacientky, která se jmenovala Ethel, a místo toho napsal Ethyl.[56]) Přitom asi také spolupůsobilo, že tato dáma mnohdy pila více, než jí šlo k duhu.

Jelikož přepsání lékaře při psaní receptu daleko přesahuje praktický význam jiných chybných výkonů, používám příležitosti, abych zde uvedl jedinou dosud uveřejněnou analysu takového lékařského přepsání:

10. Dr. Ed. Hitschmann (Opětovné přepsání při psaní receptu.):

»Jeden kolega mi vyprávěl, že se mu během několika let vícekrát přihodilo, že se zmýlil při předepisování určitého léku pro pacientky staršího věku. Dvakrát předepsal desateronásobnou dávku a musil pak, když si to náhle uvědomil, žádat vrácení receptu za velikého strachu, že pacientce ublížil a že mu to způsobí nepříjemnosti. Toto podivné příznakové jednání zasluhuje, aby bylo objasněno zevrubnějším vylíčením jednotlivých případů a analysou.

První případ: Lékař předepsal chudé ženě, vstupující do stařeckého věku, proti spastické zácpě belladonové čípky, a to desetkrát silnější dávku, než zamýšlel. Odešel z ambulance a asi za hodinu, když četl noviny a snídal, náhle mu přišel na mysl jeho omyl; jímá ho úzkost, chvátá do ambulance, aby zjistil pacientčinu adresu, a odtud spěchá do velmi vzdáleného bytu. Stará paní, jak shledá, receptu dosud nepoužila; tím je velice potěšen a uklidněn. Při návratu sám se před sebou, s jistým oprávněním, omlouvá,

[55]) T. j. beze žluči.
[56]) *Ethylalkohol:* ethylnatý alkohol.

že mu mnohomluvný šéf ambulance při psaní hleděl přes ramena a že ho rušil.

Druhý případ: Lékař se musí vytrhnouti od ordinační návštěvy koketní a pikantně krásné pacientky a odejít k prohlídce starší slečny. Jede autem, neboť mu nezbývá mnoho času pro tuto návštěvu; má se v určitou hodinu blízko jejího bytu tajně setkat s milovanou mladou dívkou. Také zde je indikována belladona pro obdobné obtíže jako v prvním případě. Opět se dopouští té chyby, že předepíše desateronásobek zamýšlené dávky. Pacientka mu vypráví zajímavosti, nepatřící k věci, lékař prozrazuje netrpělivost, třebaže ji slovy zapírá, a odchází od pacientky tak, že přichází na schůzku víc než včas. Asi o dvanáct hodin později, kolem sedmé hodiny ranní, se lékař probouzí; uvědomuje si přepsání a téměř současně je jat úzkostí a rychle posílá k nemocné, doufaje, že ještě drogu v lékárně nekoupila, a prosí o vrácení receptu, jejž chce opravit. Ale recept který mu přinesou, je již proveden a on se odebírá s jistou stoickou resignací a optimismem zkušeného lékaře do lékárny, kde ho správce uklidňuje tím, že samozřejmě (nebo možná nedopatřením?) vydal lék v menší dávce.

Třetí případ: Lékař chce své staré tetě, matčině sestře, předepsat neškodnou dávku směsi *tinct. belladonnae* a *tinct. opii.* Služebná hned odchází s receptem do lékárny. Brzy potom lékaře napadá, že napsal *‚extractum'* místo *tinctura,* a hned nato volá lékárník a žádá vysvětlení tohoto omylu. Lékař se vymlouvá nepravdou, že recept ještě nedokončil, že mu jej nečekaně rychle vzali se stolu, že nemá na tom viny.

Nápadně shodné body tohoto trojího přepsání záleží v tom, že se lékař dosud přepsal jen při této jediné droze, že šlo vždy o ženskou pacientku v pokročilém věku a že dávka byla vždy příliš silná. Při krátké analyse se ukázalo, že zde měl rozhodný význam lékařův poměr k matce. Napadlo ho totiž, že kdysi — a to s největší pravděpodobností před tímto trojím příznakovým jednáním — napsal týž recept své rovněž stařičké matce, a to dávku 0.03, ačkoli byl spíše zvyklý předepisovat obyčejnou dávku 0.02 a tím chtěl matce, jak si myslil, radikálně pomoci. Citlivá matka na tuto drogu reagovala návalem krve do hlavy a nepříjemným su-

chem v hrtanu. Stěžovala si na to, zpola žertovně narážejíc na nebezpečné lékařské předpisy, jejichž původcem může býti syn. Také jindy matka, ostatně dcera lékaře, vyslovovala odmítavé, zpola žertovné námitky proti lékům, které doporučoval její syn, a mluvila o otrávení.

Pokud pisatel poznal vztahy tohoto syna k matce, je sice láskyplným dítětem, ale duchovně si matky příliš neváží a ani osobně k ní nemá přemíru úcty. Žije ve společné domácnosti s matkou a bratrem, který je o rok mladší, a již dlouhá léta pociťuje toto společné bydlení za překážku pro svou erotickou volnost, při čemž arci víme z psychoanalytické zkušenosti, že lidé rádi předstírají takové důvody, jsou-li vnitřně vázáni. Lékař byl analytickým objasněním značně uspokojen a pravil s úsměvem, že slovo belladonna (krásná paní) může také znamenat erotický vztah. Dříve používal někdy této drogy sám.« (Internat. Zeitschr. f. PsA., I., 1913.)

Řekl bych, že takové vážné chybné výkony nevznikají jinou cestou než ony nevinné, kterými se obíráme na jiných místech.

11. Za zvlášť neškodné bude považováno toto přepsání, které nám sděluje S. Ferenczi. Můžeme je vykládat jako výkon zhuštění následkem netrpělivosti (srv. přeřeknutí: o v i c e, str. 57) a smíme toto pojetí zastávat, pokud zevrubná analysa případu nedokáže rušící moment silnější:

»*Hiezu passt die Anek t o d e*« (k tomu se hodí anek t o d a), zapisuji si jednou do notesu. Samozřejmě myslím na a n e k d o t u, a to o cikánovi, odsouzenému k s m r t i (*T o d e*), který si vyžádal milost, aby si sám směl vybrat strom, na kterém má být pověšen. (Přes bedlivé hledání nenalezl vhodného stromu.)

12. Proti tomu může jindy sebenepatrnější chyba při psaní vyjadřovat nebezpečný tajný smysl. Anonymní pisatel mně sděluje:

»Končím jeden dopis slovy: ‚Srdečný pozdrav Vaší paní manželce a j e j í m u synovi' (*i h r e m Sohn* místo *I h r e m Sohn* t. j. V a š e m u synovi). Těsně před tím, než jsem vsunul list do obálky, všiml jsem si omylu v začáteční písmeně u slova ‚*ihrem*' a opravil jsem jej. Když jsme se vraceli z poslední návštěvy u těchto manželů, poznamenala

moje průvodkyně, že se syn nápadně podobá jednomu domácímu příteli a že je jistě jeho dítětem.«

13. Jistá dáma píše sestře několik řádek, kterými jí blahopřeje k přestěhování do nového velikého bytu. Jedna právě přítomná přítelkyně si všímá, že pisatelka napsala na dopis nesprávnou adresu, a to nikoli adresu bytu, ze kterého se sestra právě vystěhovala, nýbrž adresu prvního, dávno opuštěného bytu, do kterého se nastěhovala při provdání. Upozorňuje na to pisatelku. Máte pravdu, uznává tato, ale jak jsem se k tomu jen dostala? Proč jsem to udělala? Přítelkyně praví: Patrně jí nepřejete krásný velký byt, který má nyní, zatím co vy sama se cítíte ve svém příbytku stísněna, a proto ji umísťujete ve starém bytě, kde to neměla lepší než vy. — Jistě jí nový byt nepřeji, přiznává se druhá upřímně. Pak pokračuje: Jaká škoda, že jsme v takových otázkách vždycky tak sprostí!

14. E. Jones sděluje toto přepsání, které mu přenechal A. A. Brill:

Jeden pacient napsal dr. Brillovi dopis, ve kterém se snažil vysvětlit svou nervosu starostmi a rozčilením nad stavem obchodu za krise bavlnářství. V tomto dopise pravil: *my trouble is all due to that damned frigid wave; there is'nt even any seed.* (Doslovně: Všecko moje rozčilení vyvěrá z té prokleté chladné vlny; není žádné sémě.) Slovem »*wave*« myslil ovšem vlnu, proudění na peněžním trhu; ve skutečnosti však nenapsal *wave*, nýbrž *wife* (ženy). V hlubinách svého srdce choval výčitky proti své paní pro její manželskou chladnost a bezdětnost, a nebyl příliš vzdálen poznání, že vynucená jeho zdrženlivost měla velký podíl na jeho chorobném stavu.

15. Dr. R. Wagner vypravuje o sobě v »Zentralblatt für Psychoanalyse«, I, 12:

»Při pročítání starých záznamů z přednášek jsem si všiml, že se mně při psaní právě mluvených slov přihodila chybička. Místo *‚Epitheľ* napsal jsem *‚Editheľ*. — S přízvukem na první slabiku je to zdrobnělina dívčího jména (Editka). Dodatečná analysa je prostinká. V době přepsání byla známost mezi mnou a nositelkou tohoto jména jen docela povrchní, a teprve mnohem později vyvinul se z ní intimní styk. Přepsání je tedy pěkným důkazem o propuknutí ne-

vědomého sklonu v době, kdy jsem o něm sám neměl vlastně ani tušení, a zvolená forma zdrobněliny současně charakterisuje průvodní city.«

16. Paní Dr. Hug-Hellmuthová: »Lékař předepsal kterési pacientce místo Levikové vody Levitikovou. Tento omyl, který poskytl lékárníkovi vítanou příležitost k pohrdavým poznámkám, může být snadno posuzován blahovolněji, snažíme-li se vyšetřit možné pohnutky z nevědoma a neodpíráme-li jim od počátku jistou pravděpodobnost, byť byly jen subjektivní domněnkou někoho, kdo tohoto lékaře blíže nezná: Ten, ačkoli svým pacientům dosti hrubě vyčítává jejich málo rozumnou stravu, ačkoli jim čítal, abych tak řekla, levity, těšil se velké oblibě a jeho čekárna bývala již před ordinací přeplněna, což vysvětluje lékařovo přání, aby se vyřízení pacienti oblékali co nejrychleji, *vite, vite.* Pamatuji-li se správně, pocházela jeho manželka z Francie, což poněkud ospravedlňuje zdánlivě smělý předpoklad, že při svém přání po větší rychlosti pacientů užíval právě francouzštiny. Ostatně má mnoho lidí zvyk, vyjadřovat taková přání cizím jazykem; můj vlastní otec na př. často pobízel nás, děti, k většímu spěchu na procházce tím, že na nás volal: *‚Avanti gioventù'* nebo *‚Marchez au pas'*. Proti tomu na př. jeden starší lékař, který mne jako mladou dívku ošetřoval pro krční chorobu, snažil se utlumit mé pro něho příliš rychlé pohyby uklidňujícím *‚Piano, piano'*. Proto považuji za dobře možné, že také onen lékař měl podobný zvyk; a proto předepsal místo Levikové vody Levitikovou.« (Zentralblatt f. Psychoanalyse, II, 5.)

Jiné příklady ze vzpomínek téže autorky na její mládí tamtéž (*fraz ö sisch* místo *französisch* — přepsání jména *Karl*).

Za následující přepsání, které se obsahově úplně shoduje se známým špatným vtipem, při kterém však úmysl vtipkovati byl dozajista vyloučen, děkuji panu J. G., který mně dodal také jiný, již uvedený příspěvek:

»Jakožto pacient v sanatoriu (pro plicní choroby) dovídám se k svému politování, že u jednoho blízkého příbuzného byla zjištěna táž choroba, pro kterou jsem se musil odebrat do léčebného ústavu. Proto příbuznému píši, aby šel k jistému odbornému lékaři, známému profesorovi, který ošе-

třuje také mne, a o jehož lékařské autoritě jsem přesvědčen, třebaže mám dobré důvody, abych si stěžoval na jeho nezdvořilost; neboť tento profesor mně — teprve nedávno — odmítl napsat vysvědčení, pro mne velmi důležité. V odpovědi na tento dopis upozorňují mne příbuzní na chybu, která mne, jelikož jsem okamžitě poznal její příčinu, velmi rozveselila. Ve svém psaní jsem užil tohoto obratu: ‚... ostatně ti radím, abys neprodleně i n sultoval prof. X-e.' Ovšemže jsem chtěl napsat: k o n sultoval. — Ostatně je možná potřebí podotknout, že moje znalost latiny a francouzštiny vylučuje vysvětlení, že šlo o chybu z nevědomosti.«

18. Výpustky v psaní třeba ovšem posuzovat stejně jako přepsání. V »Zentralblatt für Psychoanalyse«, I, 12, uveřejnil Dr. jur. B. D a t t n e r podivný příklad »historického chybného výkonu«. V jednom článku zákona o finančních závazcích mezi oběma státy, které byly ujednány v narovnání mezi Rakouskem a Uherskem z roku 1867, bylo v maďarském překladě vynecháno slovo e f e k t i v n ě, a D a t t n e r ukazuje, jak je pravděpodobné, že k této výpustce přispěl nevědomý sklon maďarských redaktorů zákona, aby Rakousku povolili co nejméně výhod.

Můžeme důvodně předpokládat, že ono často se vyskytující opakování téhož slova při psaní nebo opisování — perseverace — rovněž není bez významu. Napíše-li někdo slovo, které již jednou napsal, po druhé, dojista tím projevuje, že se od toho slova nemohl dosti snadno odtrhnout, že by na tomto místě byl mohl vyjádřit více, což však opominul, nebo něco podobného. Perseverace při opisování nahrazuje, zdá se, vyjádření jakéhosi »také, také já«. Měl jsem v rukou dobrá zdání soudních lékařů, ve kterých se vyskytovaly opisovatelovy perseverace na zvlášť vynikajících místech, jež bych nejspíše vykládal tak, jako by opisovatel, který se nabažil své neosobní úlohy, připojoval poznámku: To se shoduje s mým případem, nebo: zcela tak jako u nás.

19. Dále nám nic nebrání, abychom nepojímali chyby tisku jako »přepsání« sazeče a nepovažovali je většinou za motivované. Systematickou sbírku takových chybných výkonů, která by mohla být dosti zábavná a poučná, jsem si nepořídil. J o n e s věnoval těmto »*misprints*« zvláštní oddíl ve spise, o kterém jsem se zde již několikrát zmínil. Také

skreslení telegramů lze mnohdy chápat jako přepsání telegrafisty. O prázdninách dostávám jednoho dne telegram od svého nakladatelství, jehož textu nerozumím. Má toto znění:
»*V o r r ä t e erhalten, E i n l a d u n g X. dringend.*« (Z á s o b y došly, p o z v á n í X. nutné.) Rozřešení hádanky vychází od uvedeného jména X. X. je spisovatel, k jehož knize mám napsat úvod. Z tohoto úvodu *(Einleitung)* vzniklo ono »pozvání« *(Einladung)*. Pak se však rozpomínám, že jsem před několika dny odeslal témuž nakladatelství předmluvu k jiné knize, a v telegramu mně tedy potvrzují její příjem. Správný text byl asi tento:
»*Vorrede erhalten, Einleitung X dringend.*« (Předmluva došla, úvod X. nutný.) Smíme předpokládat, že se tento text stal obětí telegrafistova komplexu hladu, že byl jím zpracován, při čemž je zajímavé, že obě části věty byly uvedeny do těsnější souvislosti, než zamýšlel odesílatel. Ostatně je to krásný příklad »druhotného zpracování«, jaké můžeme dokázat ve většině snů.[57])
H. S i l b e r e r pojednává v »Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse«, VIII, 1922, o možnosti »tendenčních chyb tisku«.
Příležitostně ukázali jiní autoři na chyby tisku, u kterých lze těžko popírat jistou tendenci, tak na příklad S t o r f e r v »Internat. Zeitschrift f. Psychoanalyse«, II, str. 172: »Der politische Druckfehlerteufel«, a tamtéž III, str. 45, malá poznámka, kterou nyní uvedu:
20. »Politická tisková chyba se vyskytla v časopise ‚März' z 25. dubna t. r. V dopise z Argyrokastronu byl otištěn projev Zografa, vůdce povstaleckých Epiřanů (nebo chcete-li: presidenta nezávislé vlády Epiru). Mimo jiné tam stálo: ‚Věřte mi: nezávislý Epirus odpovídal by nejvlastnějším zájmům knížete Wieda. *‚Auf ihn könnte er sich s t ü r z e n . . .'* (Mohl by se na něj v r h n o u t, místo *s t ü t z e n*, t. j.: Mohl by se o něj o p í r a t.) Že by přijetí o p o r y, kterou mu nabízejí Epiřané, vedlo k jeho s v r ž e n í, ví asi albánský kníže také bez této fatální chyby tisku.«
21. Sám jsem nedávno četl ve vídeňském deníku stať »Bukovina pod rumunskou vládou«, jejíž nadpis byl aspoň před-

[57]) Srv. Výklad snů, kapitola o snové práci.

časný, neboť tehdy se Rumuni k svému nepřátelství ještě nepřiznávali. Podle obsahu mělo tam nepochybně stát »r u s k o u« místo rumunskou, ale ani censora toto sestavení nezarazilo, takže i on tuto tiskovou chybu přehlédl.
Je těžké, nemyslit na »politickou« chybu tisku, čteme-li v tištěném oběžníku chvalně známé (někdejší cís. a král. dvorní) knihtiskárny Karl P r o c h a s k a, T ě š í n, toto pravopisné přepsání:
»*P. T. Durch den Machtspruch der Entente wurde durch die Bestimmung des Olsaflusses als Grenze nicht nur Schlesien, sondern auch Teschen in zwei Teile geteilt, von welchen einer Polen, der andere der Tschecho-Slovakei zuviel.*« (»P. T. Mocenským zákrokem Dohody bylo stanovením Olše za hranici rozděleno na dvě části nejen Slezsko, nýbrž také Těšín, jehož jedna část p ř í l i š m n o h o Československu, druhá Polsku.« Místo: *zufiel* t. j. »p ř i p a d l a«.)
Velmi zábavně musil se kdysi Th. F o n t a n e bránit proti tiskové chybě, která měla příliš mnoho smyslu. 29. března 1860 napsal nakladateli Juliu Sprinzerovi:

Velevážený pane!

Zdá se, že mně není souzeno, aby se splnila moje malá přání. Podíváte-li se do přiložené korektury, poznáte, co mám na mysli.*) Krom toho jsem dostal jen j e d e n kartáčový otisk, ačkoli potřebuji z uvedených již důvodů dva. Rovněž jsem nedostal první otisk k opětovnému prohlédnutí, které je nutné zvláště u slov a vět anglických. Velmi mně na tom záleží. Na str. 27. stojí na př. ve scéně mezi Johnem Knoxem a královnou: »*worauf Maria a a s rief*« (»načež Marie volala m r c h o« místo *a u s r i e f* t. j. »zvolala«). Při tak vynikajících změnách rád bych měl jistotu, že chyba byla vskutku odstraněna. Toto nešťastné »*aas*« místo »*aus*« je tím horší, že není nejmenších pochybností o tom, že ho královna potají vskutku tak označovala.

Se známou úctou

Váš oddaný Th. F o n t a n e.

*) Běží o tisk knihy „Jenseits des Tweed. Bilder und Briefe aus Schottland", vyšlé r. 1860 u Julia Springera.

Wundt pozoruhodným způsobem odůvodňuje snadno potvrditelnou skutečnost, že se snáze přepisujeme než přeříkáváme (l. c. str. 374). »Za normální řeči usiluje tlumivá funkce vůle o to, aby průběh představ a artikulování byly uvedeny v soulad. Proto, je-li vyjadřování, které následuje představy, zpomalováno mechanickými příčinami jako při psaní..., nastávají takové anticipace zvlášť snadno.« Pozorování podmínek, za kterých se vyskytuje chybné čtení, dává nám podnět k pochybnostem, o kterých bych se nechtěl nezmínit, poněvadž mohou být podle mého odhadu východiskem plodného šetření. Každému je známo, jak často při předčítání opouští čtenářova pozornost text a obrací se k vlastním myšlenkám. Toto odvracení pozornosti nezřídka způsobuje, že předčítající, přerušíme-li ho dotazem, vůbec není s to, aby řekl, co četl. Četl jakoby automaticky, ale téměř vždy předčítal správně. Chyby při čtení se za takových okolností, soudím, znatelně nerozmnožují. Vždyť o celé řadě funkcí obyčejně předpokládáme, že bývají nejpřesněji vykonávány automaticky, tedy nejsou-li provázeny vědomou pozorností. Z toho, zdá se, lze vyvodit, že musíme pozornostní podmínku při mluvení, čtení a psaní stanoviti jinak než Wundt (odpadnutí nebo povolení pozornosti). Příklady, které jsme analysovali, nedaly nám vlastně právo, předpokládat kvantitativní zmenšení pozornosti; zjistili jsme, a to možná není zcela totéž, rušení pozornosti cizí myšlenkou, která usiluje o uplatnění.

*

Mezi »přepsání« a »zapomenutí« můžeme zařadit případ, že někdo zapomene se podepsat. Nepodepsaný šek se rovná zapomenutému. O významu takového zapomenutí uvedu místo z románu, kterého si všiml dr. H. Sachs:
»Velmi poučný a průhledný příklad, s jakou jistotou umějí básníci používat mechanismu chybných a příznakových jednání v psychoanalytickém smyslu, obsahuje román ‚The Island Pharisees' od Johna Galsworthyho. Středem románu je kolísání mladého muže mezi hlubokým sociálním soucítěním a společenskými konvencemi jeho třídy, t. j. bohatého středního stavu. Básník v XXVI. kapitole

líčí, jak tento muž reaguje na dopis pobudy, kterého kdysi, nadšen jeho osobitým pojetím života, podporoval. Dopis neobsahuje přímou prosbu o peníze, avšak popis veliké bídy, který nepřipouští jiný výklad. Příjemce nejprve zavrhuje myšlenku, aby vyhodil peníze pro člověka nepolepšitelného, místo aby jimi podporoval dobročinné ústavy. ‚Pomocná ruka, část našeho já, kamarádské přikývnutí spolutvoru beze zření k nějakému nároku a jen proto, že se mu daří špatně, jaký to sentimentální nesmysl! Někde musí být dělítko! Ale zatím co si pobrukuje tento vývod, cítí, jak jeho upřímnost namítá: ‚Švindléři! Chceš své peníze podržet, toť vše!'

Nato napíše přátelský dopis, končící slovy: ‚Přikládám šek. Upřímně Váš Richard Shelton.'

Než ještě napsal šek, odvrátila jeho pozornost muška, poletující kolem svíčky; chtěl ji chytit a venku pustit na svobodu, ale při tom zapomněl, že šek není vložen do dopisu. A tak jej vskutku odeslal bez šeku.

Ale zapomenutí je motivováno ještě jemněji než uplatněním zdánlivě překonané sobecké tendence, ušetřit si tento výdaj.

Shelton se cítí osamocen na venkovském sídle svého budoucího tchána ve společnosti snoubenky, její rodiny a jejich hostů; jeho chybný výkon naznačuje, že touží po svém chráněnci, který svou minulostí i životním názorem je dokonalým protikladem k tomuto bezvadnému, podle jedné téže konvence jednotvárně ocejchovaném prostředí. A vskutku chráněnec, nemoha se udržet na svém místě bez podpory, přichází po několika dnech, aby zjistil, proč ohlášený šek nebyl přiložen.«

7

Zapomínání dojmů a předsevzetí

Kdyby někdo chtěl přeceňovat naše nynější znalosti duševního života, stačilo by ukázat na paměť, abychom ho donutili ke skrovnosti. Žádná psychologická teorie nebyla dosud s to, aby vysvětlila základní jev vzpomínání a zapomínání v souvislosti; ba, úplné rozčlenění toho, co skutečně pozorujeme, bylo sotva započato. Možná, že zapomínání je pro nás záhadnější než vzpomínání od té doby, co jsme se studiem snu a pathologických jevů naučili, že se může náhle vynořit ve vědomí také něco, co jsme považovali za dávno zapomenuté.

Máme arci několik hledisek, která budou, jak očekáváme, všeobecně uznána. Předpokládáme, že zapomínání je samovolným pochodem, kterému můžeme přisuzovat jistý časový průběh. Zdůrazňujeme, že při zapomínání nastává jistý výběr mezi nabízenými dojmy a také mezi jednotlivostmi každého dojmu nebo zážitku. Známe několik podmínek pro uchování v paměti a pro vybavitelnost toho, co bychom jinak zapomněli. Ale pozorujeme při nesčetných příležitostech v denním životě, jak neúplné a neuspokojivé je naše poznání. Všimněme si, jak si dva lidé, kteří spolu nabyli vnějších dojmů, na příklad spolu cestovali, vyměňují po nějaké době své vzpomínky. Co jednomu pevně utkvělo v paměti, druhý často zapomněl, jako by se to vůbec nebylo stalo, a to za okolností, které nás neopravňují tvrdit, že by byl dojem pro jednoho psychicky významnější než pro druhého. Zřejmě ještě neznáme velký počet momentů, určujících výběr pro naši paměť.

Jelikož chci poněkud přispěti k poznání podmínek zapomínání, podrobuji obyčejně případy, ve kterých se mně samému přihodilo zapomenutí, psychologické analyse. Zpravidla se zabývám jen jistou skupinou případů, a to

těmi, ve kterých mne zapomenutí uvádí v údiv, protože jsem měl příslušnou věc podle svého očekávání vědět. Podotýkám, že nemám všeobecný sklon k zapomnětlivosti (pokud se týká zažitého, nikoli naučeného!), a že jsem v jistém krátkém údobí nebyl neschopen ani kromobyčejných výkonů paměti. Když jsem byl žákem, bylo pro mne samozřejmé, že dovedu zpaměti opakovat právě přečtenou stranu knihy, a krátce před vstupem na universitu byl jsem s to, abych téměř doslovně sepsal populární přednášky vědeckého obsahu bezprostředně po jejich proslovení. V napětí před posledním lékařským rigorosem užil jsem asi ještě zbytku této schopnosti, neboť jsem dal zkušebním komisařům v několika předmětech jakoby automaticky odpovědi, které se přesně shodovaly s textem učebnice, který jsem prolétl jen jednou v největším chvatu.

Od té doby se disposice zásobou paměti u mne zhoršovala, ale ještě v poslední době jsem se přesvědčil, že si mohu pomocí jisté dovednosti vybavit více, než bych se jinak nadál. Odvolává-li se na příklad pacient v ordinaci na to, že jsem ho již jednou uviděl, a nevzpomínám-li si ani na skutečnost ani na její dobu, vypomáhám si hádáním, t. j. tím, že si nechám rychle napadnouti nějaký počet let, počítaný od přítomnosti. Tam, kde umožňují kontrolu mého nápadu zápisy nebo bezpečné pacientovy údaje, ukazuje se, že se zřídka mýlím o více než půl roku při desíti letech.[58]) Podobně je tomu, potkám-li vzdálenějšího známého, kterého se ze zdvořilosti ptám na jeho malé děti. Vypravuje-li mně o pokrocích dítěte, snažím se nechati si napadnout, jak staré je dítě nyní, přezkoumávám svůj nápad otcovými údaji a mýlím se nanejvýše o měsíc, u starších dětí o čtvrt roku, ačkoli nevím, oč se při tomto odhadu opírám. Nakonec jsem se stal tak odvážným, že svůj odhad vždy uvádím spontánně, a při tom se vystavuji nebezpečí, že urazím otce, odhalím-li svou nevědomost stran jeho ratolesti. Tak rozšiřuji vědomé vzpomínání vyvoláváním své rozhodně bohatší paměti nevědomé.

Uvedu tedy n á p a d n é příklady zapomenutí, které jsem

[58]) Obyčejně se pak průběhem hovoru vědomě vynořují podrobnosti tehdejší první návštěvy.

většinou pozoroval sám na sobě. Rozlišuji zapomínání dojmů a zážitků, tedy zapomínání věděného, a zapomínání předsevzetí, tedy opominutí. Mohu předem uvésti jednotvárný výsledek celé řady pozorování: Ve všech případech se ukázalo, že zapomenutí je odůvodněno nějakým motivem nelibosti.

a) Zapomínání dojmů a znalostí

1. Jednou v létě zavdala mně moje paní neškodnou příhodou podnět k velkému hněvu. Seděli jsme u table d'hôte proti vídeňskému pánovi, kterého jsem znal a který se také pamatoval na mne. Měl jsem však dobré důvody, abych svou známost s ním neobnovoval. Moje paní, která jen zaslechla vynikající jméno svého protějšku, příliš prozrazovala, že naslouchá jeho hovoru se sousedy, neboť mně občas kladla otázky, které souvisely s předmětem tohoto hovoru. Zmocnila se mne netrpělivost a nakonec podrážděnost. Po několika nedělích jsem si stěžoval jedné příbuzné na toto chování své paní. Ale nebyl jsem s to, abych si vybavil jen jediné slovo z rozprav onoho pána. Jelikož jindy spíše neodpouštívám a nemohu zapomenout ani jednu podrobnost příhody, která mne rozzlobila, je moje amnesie v tomto případě asi motivována ohledy na mou manželku. Něco podobného se mně přihodilo teprve nedávno. V rozhovoru s blízkým známým jsem se chtěl vysmívat výroku své paní, který učinila teprve před několika hodinami, ale nemohl jsem toto předsevzetí provésti pro tu pozoruhodnou okolnost, že jsem onen výrok beze stopy zapomněl. Byl jsem nucen požádat nejprve svou paní, aby mně naň upamatovala. Lze snadno pochopit, že toto moje zapomenutí je obdobné s onou typickou poruchou úsudku, které podléháme, jde-li o naše nejbližší příbuzné.

2. Slíbil jsem cizí dámě, která přijela do Vídně, že jí opatřím malou železnou kasetku k úschově dokumentů a peněz. Když jsem se k tomu nabízel, měl jsem před sebou s kromobyčejnou zrakovou živostí obraz výlohy ve vnitřním městě, ve které jsem takové pokladničky musil viděti.

Nemohl jsem si sice vzpomenout na jméno ulice, ale byl jsem si jist, že krám najdu při procházce městem, neboť moje vzpomínka mně říkala, že jsem šel nesčetněkrát okolo. Ale nepodařilo se mně, a velice mne to zlobilo, výlohu s kasetami najíti, ačkoli jsem vnitřní město propátral všemi směry. Nezbývá tedy, řekl jsem si, leč vyhledat výrobce pokladen v adresáři a pak zjistit totožnost výlohy novou obchůzkou. Ale toto nebylo již nutné; mezi adresami, uvedenými v adresáři, byla jedna, na které jsem ihned poznal, že to je zapomenutá. Bylo správné, že jsem šel nesčetněkrát kolem této výkladní skříně, totiž kdykoli jsem šel navštívit rodinu M., bydlící dlouhá léta v témž domě. Od té doby, co tento intimní styk byl vystřídán úplným odcizením, vyhýbal jsem se těmto místům i tomuto domu, aniž jsem si ujasnil proč. Na oné procházce městem, kdy jsem hledal výlohu s kasetami, vstoupil jsem do každé okolní ulice, ale této jediné jsem se vyhnul, jako by to bylo zakázáno. Motiv nelibosti, který v tomto případě zavinil mou desorientaci, je hmatatelný. Ale mechanismus zapomenutí není již tak jednoduchý jako v předchozím příkladě. Můj odpor se ovšem netýká výrobce pokladen, nýbrž jiné osoby, o které nechci vůbec slyšet, a přenáší se z této osoby na onu příležitost, při které způsobuje zapomenutí. Zcela podobně v případě Burckhard hněv na jednu osobu vyvolal chybu při psaní jména, při kterém šlo o osobu druhou. Co zde vykonala stejnost jmen, že vytvořila spojitost mezi dvěma v podstatě rozdílnými myšlenkovými okruhy, to v příkladě s výlohou nahradila soumeznost v prostoru, nerozlučné sousedství. Ostatně byla struktura tohoto případu pevnější; nalezl jsem ještě druhou obsahovou spojitost: mezi příčinami mého odcizení od rodiny, bydlící v tomto domě, hrály úlohu peníze.

3. Kancelář B. & R. si mne objednala, abych vykonal lékařskou návštěvu u jednoho jejího úředníka. Na cestě do jeho bytu zaměstnává mne myšlenka, že jsem již opětovně musil být v domě, ve kterém má tato firma místnosti. Zdá se mně, jako bych si byl všiml štítu firmy v nižším poschodí, když jsem konal lékařskou návštěvu ve vyšším patře. Ale nemohu si vzpomenout ani, který dům to byl,

ani koho jsem tam navštěvoval. Ačkoli je celá tato záležitost lhostejná a bezvýznamná, přece se jí zabývám, a konečně se dovídám obvyklou oklikou, t. j. sestavením svých příslušných nápadů, že jedno poschodí nad místnostmi firmy B. & R. je pension Fischer, ve kterém jsem často navštěvoval pacienty. Nyní znám již také dům, kde jsou umístěny kancelář i pension. Zbývá ještě hádanka, jaká pohnutka způsobila zapomenutí. Tuším, že nejde o nic příliš trapného; neboť jinak by se mně bylo sotva podařilo zmocnit se opět zapomenutých dojmů oklikou, bez přibrání jiných pomůcek jako v předchozím případě. Konečně mne napadá, že jsem právě předtím, když jsem se vydal na cestu k novému pacientovi, na ulici pozdravil pána, kterého jsem jen stěží poznal. Tohoto muže jsem spatřil před několika měsíci ve stavu, který jsem považoval za velmi těžký, a vyslovil jsem nad ním diagnosu progresivní paralysy; později jsem se však doslechl, že se uzdravil, což by svědčilo o nesprávnosti mého posudku. Jen jestli zde nejde o takovou remisi, která se vyskytuje také při paralytické demenci, takže by moje diagnosa přec ještě byla oprávněna! Z tohoto setkání vycházel vliv, který způsobil moje zapomenutí sousedství kanceláře B. & R., a můj zájem o rozřešení zapomenutých dojmů byl sem přenesen z případu sporné diagnostiky. Při nepatrné vnitřní souvislosti — muž, který se proti mému očekávání uzdravil, byl také úředníkem ve velké kanceláři, která mně přidělovala nemocné — byla asociační souvislost obstarána stejností jmen. Lékař, se kterým jsem společně viděl onoho sporného paralytika, také se jmenoval Fischer, tedy stejně jako zapomenutý pension.

4. Založit nějakou věc neznamená přece nic jiného, než zapomenouti, kam jsme ji položili, a jako většina lidí, obírajících se se spisy a knihami, dobře se vyznám na svém psacím stole a dovedu si, co hledám, opatřit jediným hmatem. Co se jiným jeví jako nepořádek, je pro mne historicky vytvořeným pořádkem. Proč jsem však nedávno založil poštou došlý seznam knih tak, že jsem jej už nikdy nenalezl? Vždyť jsem si chtěl knihu »O řeči«, která v něm byla ohlášena, objednat, protože ji napsal spisovatel, jehož duchaplností oživený sloh miluji, jehož poroz-

umění pro psychologii a jehož znalostí kulturních dějin si vážím. Soudím, že jsem seznam založil právě proto. Spisy tohoto spisovatele půjčuji totiž k poučení svým známým, a před několika dny mně jeden z nich při vrácení knihy řekl: »Tento sloh mně zcela připomíná váš a také způsob myšlení je týž.« Mluvčí nevěděl, čeho se poznámkou dotkl. Před mnoha lety, když jsem byl ještě mladší a potřebnější společnosti, řekl mně přibližně totéž starší kolega, jemuž jsem vychvaloval spisy známého lékařského spisovatele. »Úplně váš sloh a váš způsob.« Pod tímto vlivem napsal jsem tomuto spisovateli dopis, kterým jsem se ucházel o bližší styk s ním, ale chladná odpověď mne odkázala do mých mezí. Možná že se krom toho za touto příhodou ještě skrývají dřívější odstrašující zkušenosti, neboť jsem založený seznam již nenalezl, a toto znamení mne skutečně zdrželo, abych neobjednal ohlášenou knihu, ačkoli zmizení seznamu nevytvořilo skutečnou překážku. Vždyť jsem si zapamatoval název knihy i jméno autora.[50])

5. Jiný případ z a l o ž e n í je zajímavý podmínkami, za kterých byla založená věc nalezena. Mladší muž mně vypravuje: »Před několika lety byly v mém manželství rozmíšky, manželka se mně zdála příliš chladná, a třebaže jsem uznával její výborné vlastnosti, žili jsme vedle sebe bez něžností. Kdysi mně přinesla z procházky knihu, kterou koupila, protože by mne mohla zajímat. Poděkoval jsem se za toto znamení ‚pozornosti', slíbil jsem, že si knihu přečtu, uložil ji někam a pak — jsem ji už nespatřil. Míjely měsíce, ve kterých jsem si příležitostně vzpomněl na nezvěstnou knihu a marně se snažil ji nalézti. Asi o půl roku později onemocněla moje milovaná matka, bydlící odděleně od nás. Moje paní opustila domov a ošetřovala svou tchyni. Stav nemocné se stal vážným a poskytl mé paní příležitost, aby ukázala své nejlepší stránky. Jednou večer přicházím domů, nadšen jejím výkonem a pln vděčnosti. Přistupuji k psacímu stolu, otevírám bez určitého úmyslu, ale s jakousi náměsíční jistotou, určitou zásuvku, a ejhle navrch je dlouho pohřešovaná, založená kniha.«

[50]) Pro mnohé náhody, které od dob Th. V i s c h e r a přisuzujeme „záludnosti objektu", navrhoval bych podobné vysvětlení.

V tomto posledním charakteru, v podivuhodné jistotě znovunalézání, jakmile motiv založení zanikl, shoduje se s předchozím případem příklad, který vypravuje J. Stärcke (l. c.):

6. Mladá dívka zkazila při přistřihování kus látky, ze které chtěla zhotovit límec. Nyní musila přijít švadlena a zkusit, zda se to dá ještě napravit. Když se švadlena dostavila a dívka chtěla vytáhnout rozstřižený límec z přihrádky, do které jej, jak myslila, uložila, nemohla jej nalézti. Přeházela páté přes deváté, ale límec se nenašel. Pak se ve vzteku posadila a sama sebe se tázala, proč pojednou límec zmizel a zda jej možná najít nechtěla; řekla si, že se před švadlenou ovšem styděla za zkažení tak jednoduché práce. Když toto uvážila, vstala, šla ke skříni a prvním hmatem vytáhla rozstřižený límec.«

7. Následující příklad »založení« odpovídá typu, jejž poznal každý psychoanalytik. Mohu uvésti, že pacient, který zplodil toto založení, sám nalezl jeho rozřešení:

»Pacient, který je v psychoanalytickém ošetření a u kterého letní přerušení léčby spadá do údobí odporu a špatného zdravotního stavu, odkládá večer při odstrojování svazek klíčů, jak se mu zdá, na obvyklé místo. Pak si vzpomíná, že chce pro odcestování příštího dne, posledního dne léčby, kdy musí také zaplatit honorář, vyndat ještě několik věcí z psacího stolu, ve kterém má uschovány také peníze. Ale klíče — zmizely. Prohledává svůj malý byt systematicky, ale se vzrůstajícím rozčilením — marně. Jelikož poznává, že ‚založení' klíčů je příznakovým jednáním, tedy zamýšlené, vzbudí sluhu a hledá s pomocí ‚nepředpojaté' osoby. Po další hodině vzdává se hledání a obává se, že klíče ztratil. Nazítří ráno objednává u výrobce pokladny od psacího stolu nové klíče, které mu ten zhotovuje s velikou rychlostí. Dva známí, kteří ho doprovázeli vozem domů, domněle si vzpomínali, že slyšeli nějaké řinčení na zemi, když náš pacient vystupoval z vozu. Je přesvědčen, že mu klíče vypadly z kapsy. Večer sluha vítězoslavně mu předkládá klíče. Ležely mezi silnou knihou a slabou brožurou (prací jednoho mého žáka), které si chtěl vzít s sebou na prázdniny, a byly položeny tak obratně, že by je tam nikdo nebyl tušil. Později nebyl

schopen, napodobit tak neviditelně polohu klíčů. Nevědomá obratnost, se kterou založil určitý předmět následkem tajných, ale silných pohnutek, zcela připomíná ‚náměsíční jistotu'. Pohnutkou byla ovšem nevole nad přerušením léčby a tajný vztek, že musí při tom špatném zdravotním stavu platit tak vysoký honorář.«

8. Jedna paní, vypravuje A. A. Brill, naléhala na svého manžela, aby se zúčastnil společenské slavnosti, která mu byla vlastně velmi lhostejná. Povolil jejím prosbám a počal vyndavat slavnostní úbor z kufru, přerušil se však a řekl si, že se nejprve oholí. Když se po holení vrátil ke kufru, shledal, že kufr je sklapnutý, a nemohl nalézti klíč. Zámečníka nebylo možno sehnat, protože byla neděle; musili se tedy společnosti omluvit. Když druhý den kufr otevřeli, nalezli klíč uvnitř. V roztržitosti hodil klíč do kufru a pak kufr sklapnutím zamkl. Ujišťoval mne sice, že tak učinil, aniž o tom věděl a bez nejmenšího úmyslu, víme však, že do společnosti jít nechtěl. Nechyběl tedy tomu založení motiv.

E. Jones sám na sobě pozoroval, že si obyčejně založil dýmku, jestliže předtím příliš mnoho kouřil a jestliže mu z toho důvodu nebylo dobře. Dýmku pak nalézal na všech možných místech, kam nepatřila a kam ji normálně neuklízel.

9. Nevinný příklad s přiznanou motivací sděluje Dora Müllerová:

Slečna Erna A-ová vyprávěla dva dny před vánocemi: »Představte si, včera večer jsem si vzala a jedla kousek ze svého balíčku perníku; při tom si myslím, že musím z toho něco nabídnout slečně S-ové (matčině společnici), až mně přijde přát dobrou noc; neměla jsem k tomu valné chuti, ale přes to jsem se rozhodla, že tak učiním. Když pak přišla a já sáhla rukou na stoleček, abych odtamtud vzala balíček, byl pryč. Hledala jsem a našla jej zavřený ve skříni. Tam jsem jej položila, aniž jsem o tom věděla.« Analysa byla zbytečná, souvislost byla jasná i vypravěčce. Právě zapuzené hnutí, že si chtěla nechati pečivo pro sebe, přece se uplatnilo automatickým jednáním; arci jeho výsledek v tomto případě zrušilo následující jednání vědomé. (»Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse«, III, 1915.)

10. H. Sachs vypravuje, jak se kdysi založením vyhnul povinnosti pracovat:
»Minulou neděli jsem chvíli váhal, mám-li pracovat nebo jít na procházku a pak na návštěvu; po malém boji jsem se rozhodl pro práci. Asi za hodinu jsem zjistil, že mně došla zásoba papíru. Věděl jsem, že mám již několik let uschován v nějaké zásuvce balík papíru, hledal jsem jej v psacím stole a na jiných místech, kde jsem očekával, že by mohl být, velmi jsem se namáhal a hrabal ve všech možných starých knihách, brožurách, dopisech atd. — marně. Nakonec jsem přece musil ustat v práci a odejít. Když jsem se večer vrátil, usedl jsem na pohovku a hleděl v myšlenkách, zpola nepřítomen, na protější knihovnu. Náhle jsem si všiml jedné přihrádky a napadlo mne, že jsem již dlouho neprohlížel její obsah. Vstal jsem tedy a otevřel ji. Navrch ležela kožená mapa a v ní nepopsaný papír. Ale teprve když jsem jej vyndal a chtěl uložit do psacího stolu, napadlo mne, že je to přec týž papír, který jsem marně hledal odpoledne. Musím ještě podotknout, že, ačkoli nejsem jinak šetrný, s papírem zacházím velmi opatrně a schovávám si každý použitelný zbyteček. Byl to patrně tento pudem napájený zvyk, který mne podnítil k okamžité opravě zapomenutí, jakmile odpadla jeho aktuální pohnutka.«
Přehlížíme-li případy založení, je vskutku obtížné předpokládat, že by se založení vůbec někdy mohlo přihodit jinak než z nevědomého úmyslu.
11. V létě roku 1901 řekl jsem příteli, se kterým jsme si v té době velmi často vyměňovali názory o vědeckých otázkách: »Tyto neurotické problémy se dají rozřešit jen tehdy, jestliže se zcela a úplně postavíme na půdu předpokladu původní bisexuality jednotlivce.« Nato mně odpověděl: »To jsem ti již řekl před dvěma a půl rokem v Br. na jedné večerní procházce: Tehdy jsi o tom nechtěl ani slyšet.« Je nepříjemné být takto vyzván k vzdání se vlastní originálnosti. Nemohl jsem se upamatovat ani na rozhovor, ani na tvrzení svého přítele. Jeden z nás se tedy mýlil; podle zásady *cui prodest?*[60]), byl jsem to jistě já. Během příštího týdne jsem se vskutku rozpomněl na vše-

[60]) Komu to prospívá?

cko, co mně chtěl přítel připomenout; sám se pamatuji, že jsem tehdy odpověděl: »Tak daleko ještě nejsem, do toho se nechci spouštět.« Ale od té doby jsem poněkud snášelivější, připadnu-li v lékařské literatuře na jednu z mála myšlenek, které smím spojovat se svým jménem, a není-li tam moje jméno uvedeno.

Výtky manželce — přátelství, které se obrátilo v opak — omyl v lékařském diagnostikování — odmítnutí lidmi se stejným úsilím — vypůjčení myšlenek: sotva je asi náhodné, že příklady zapomenutí, které jsem sebral bez výběru, potřebují k rozřešení, abychom se zabývali tak trapnými tématy. Spíše se domnívám, že kdokoli bude zkoumat motivy svého zapomínání, zaznamená podobnou směs protivností. Sklon k zapomínání toho, co je nám nepříjemné, zdá se mně zcela všeobecný; schopnost k tomu je asi u různých lidí vyvinuta různě. Leckteré zapírání, se kterým se setkáváme v lékařské činnosti, můžeme pravděpodobně převésti na zapomínání.[61]) Naše po-

[61]) Ptáme-li se někoho, zda byl před desíti nebo patnácti lety stižen luetickou infekcí, příliš snadno zapomínáme, že dotázaný toto „náhodné" onemocnění zpracoval psychicky docela jinak než na příklad akutní rheumatismus. — V anamnésách rodičů o jejich neuroticky onemocnělých dcerách zřídka lze s jistotou rozlišit podíl zapomínání od podílu zakrývání, poněvadž rodiče systematicky odstraňují, t. j. zapuzují vše, co by bylo překážkou pro pozdější dceřino provdání. — Muž, kterému nedávno zemřela milovaná paní na plicní chorobu, sděluje mně případ, ve kterém byl lékař uveden při dotazování v omyl, což lze vysvětlit jen podobným zapomenutím: „Když zápal pohrudnic u mé ubohé paní po mnoha týdnech nemizel, přivolali jsme k poradě dr. P-a. Při anamnési kladl obvyklé otázky, mimo jiné taky, zda se v rodině mé paní vyskytlo nějaké plicní onemocnění. Paní odpověděla záporně a ani já jsem se na nic neupamatoval. Když se dr. P. loučil, obrátil se hovor jakoby náhodou k výletům a moje paní řekla: ‚Ano, také do Langersdorfu, kde je pohřben můj ubohý bratr, je daleká cesta.' Tento bratr zemřel asi před patnácti lety po několikaleté tuberkulosní nemoci. Moje žena ho velmi milovala a často o něm mluvila. Ba, napadlo mne, že kdysi, když byl konstatován její zápal pohrudnic, byla velmi znepokojena a zasmušile pravila: ‚Také bratr zemřel na plíce.' Nyní však byla vzpomínka na to tak silně zapuzena, že ani ve shora uvedeném výroku o výletě do L. neshledala podnět k opravení svých údajů o rodinných nemocech. Mne samého napadlo toto zapomenutí v témž okamžiku, kdy mluvila o Langersdorfu." — Docela obdobný zážitek vypravuje E. Jones ve spise, o kterém jsem se zde zmínil již vícekrát. Lékař, jehož žena trpěla diagnosticky nejasnou břišní chorobou, řekl jí konejšivě: „Je dobře, že se v tvé rodině nevyskytla žádná tuberkulosa." Žena odpověděla krajně překvapena: „Copak jsi zapomněl, že na tuberkulosu zemřela má matka, a že má sestra

jetí takového zapomínání arci omezuje rozdíl mezi tímto a oním chováním na ryze psychologické poměry a dovoluje nám spatřovati v obou reakcích projev téhož motivu. Ze všech četných příkladů zapírání nepříjemných vzpomínek, které jsem zažil u příbuzných nemocného, utkvěl mně jeden jako zvlášť podivný v paměti. Jedna matka mne informovala o dětství svého nervosního syna, který právě prožíval pubertu, a při tom vyprávěla, jak on i jeho sourozenci až do pozdních let trpěli pomočováním, což není přece bez významu pro neurotický chorobopis. O několik neděl později, když se přišla tázat na výsledek léčby, upozornil jsem ji na znaky konstituční disposice k chorobě u tohoto mladého muže a při tom jsem se odvolával na pomočování, zjištěné v anamnési. K mému údivu popřela tuto skutečnost jak u tohoto dítěte, tak u ostatních, a ptala se mne, odkud to vím, až se konečně ode mě dověděla, že mi to sama nedávno vyprávěla, že to tedy zapomněla.[62])

Tedy také u zdravých, nikoli neurotických lidí nalézáme hojné příznaky, že se proti vzpomínce na trapné dojmy, proti představě trapných myšlenek uplatňuje odpor.[63])

se nezbavila tuberkulosy dříve, než lékaři prohlásili její stav za beznadějný?"

[62]) Ve dnech, kdy jsem psal hořejší stránky, přihodilo se mně toto téměř neuvěřitelné zapomenutí: Přezkoumávám 1. ledna svou lékařskou knihu, protože chci rozeslat účty, při tom připadám na jméno M...l a nemohu se rozpomenout na osobu k němu příslušnou. Můj údiv vzrůstá, neboť při dalším listování pozoruji, že jsem tento případ ošetřoval v sanatoři a že jsem jej po několik neděl navštěvoval denně. Nemocného, kterým se lékař takovým způsobem zabývá, nezapomíná po necelých šesti měsících. Táži se: Byl to snad muž, paralytik, případ nezajímavý? Konečně u záznamu došlého honoráře znovu nabývám znalosti všeho, co se chtělo vymknout mé vzpomínce. M...l bylo čtrnáctileté děvče, nejpodivnější případ mých posledních let, který mně zanechal ponaučení, které sotva kdy zapomenu, a jehož konec mně způsobil nejtrapnější chvíle. Dítě onemocnělo na nespornou hysterii, která se mým přičiněním rychle a důkladně lepšila. Po zlepšení mně rodiče dítě odebrali; stěžovalo si ještě na břišní bolesti, kterým připadla hlavní úloha v příznacích hysterie. O dva měsíce později zemřelo na sarkom břišních žláz. Hysterie, ke které mělo dítě krom toho disposici, použila tvoření nádoru jako vyvolávající příčiny a já jsem možná, zaujat hlučnými, ale méně škodlivými jevy hysterie, přehlédl první příznaky zákeřného a osudného onemocnění.

[63]) A. Pick (Zur Psychologie des Vergessens bei Geistes- und Nervenkranken, Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik, vyd. H. Grossem) sestavil řadu oněch spisovatelů, kteří

Úplně zhodnotit význam této skutečnosti můžeme jen když se obíráme psychologií neurotických lidí. Takové živelné úsilí odvrátit představy, které by mohly vyvolat nelibé pocity, takové úsilí, které je možno srovnat jen s reflexem útěku při bolestivých popudech, takové úsilí musíme považovat za jeden ze základních pilířů mechanismu, na kterém spočívají hysterické příznaky. Nebudiž namítáno proti předpokladu takové odvratné tendence, že je nám naopak dosti často nemožné, zbavit se trapných vzpomínek, které nás pronásledují, a odpudit trapné afekty jako lítost a výčitky svědomí. Vždyť netvrdíme, že se tato odvratná tendence prosazuje všude, že nenaráží v souhře psychických sil na činitele, kteří k jiným účelům usilují o opak a dosahují ho jí navzdory. Jako architektonickou zásadu psychického aparátu vytušujeme jisté rozvrstvení, výstavbu z instancí na sobě navršených, a je dost možné, že toto odvratné úsilí náleží k nižší psychické instanci, je však brzděno vyššími instancemi. Rozhodně však svědčí o jsoucnosti a moci této odvratné tendence, můžeme-li touto tendencí vysvětlovat pochody, jaké se vyskytují v našich příkladech. Vidíme, že mnohé zapomínáme pro ně samé; kde to nejde, přesunuje odvratná tendence svůj cíl a způsobuje aspoň zapomenutí něčeho jiného, méně významného, co se octlo v asociační spojitosti s tím, co je závadné.

Zde rozvedené hledisko, že trapné vzpomínky zvlášť snadno podléhají motivovanému zapomenutí, měli bychom vztahovat na několik oborů, ve kterých se k němu dosud nepřihlíží vůbec nebo jen nepatrně. Není na př. podle mého soudu pořád ještě dostatečně zdůrazňováno při posuzování svědeckých výpovědí před soudem,[64]) při čemž se

zhodnocují vliv afektivních činitelů na paměť a — více nebo méně jasně — uznávají podíl, který má na zapomenutí úsilí odvrátit nelibost. Nikdo z nás však nedovedl vylíčit tento fenomen a jeho psychologické odůvodnění tak vyčerpávajícím způsobem a zároveň tak působivě jako Nietzsche v jednom aforismu (Jenseits von Gut und Böse, II. Hauptstück, str. 68): „Udělal jsem to, praví má ‚paměť'. Není možné, abych to byl udělal, praví moje hrdost a zůstává neúprosná. Nakonec — ustoupí paměť."

[64]) Srv. Hans Gross, Kriminalpsychologie, 1898.

patrně přisuzuje svědecké přísaze příliš velký očisťující vliv na souhru svědkových psychických sil. Všeobecně se uznává, že musíme počítat při vzniku tradic a mytických dějin národa s takovým motivem, vymycovat ze vzpomínky vše, co je trapné pro národní cítění. Možná že by se při přesnějším zkoumání ukázala obdoba mezi způsobem, jakým se tvoří tradice národů a jakým se utvářejí vzpomínky z dětství jednotlivce. Veliký Darwin pochopil tento motiv nelibosti, který způsobuje zapomínání, a vyvodil z něho »zlaté pravidlo« pro vědeckého pracovníka.[65])

Docela podobně jako při zapomínání jmen může nastat také při zapomínání dojmů chybné vzpomenutí, které označujeme tam, kde mu člověk věří, za klamnou vzpomínku. Klamné vzpomínky v pathologických případech — v paranoji jsou přímo základním momentem tvorby bludu — vyvolaly rozsáhlou literaturu, ve které všude postrádám poukaz na motivaci. Jelikož i toto téma patří do psychologie neuros, nebudeme se jím zde zabývat. Zato uvedu podivný vlastní příklad klamné vzpomínky, u kterého se dost dobře ukazuje motivace nevědomým materiálem i způsob spojení s ním.

Když jsem psal pozdější odstavce své knihy o výkladu snů, dlel jsem na letovisku, neměl přístupu ke knihovně a k nahlédacím knihám a byl jsem nucen zpaměti, s výhradou pozdější korektury, zapisovat různé vztahy a citáty do rukopisu. V odstavci o denních snech napadla mne skvělá postava chudého účetního v »Nababu« od Alf. Daudeta, ve které básník pravděpodobně vylíčil své vlastní snění. Zdálo se mně, že se jasně pamatuji na jednu z fan-

[65]) Ernest Jones ukazuje na toto místo v Darwinově autobiografii, které přesvědčivě zobrazuje jeho vědeckou poctivost a psychologickou bystrost:
„I had, during many years, followed a golden rule, namely, that whenever a published fact, a new observation, or thought came across me, which was opposed to my general results, to make a memorandum of it without fail and at once; for I had found by experience that such facts and thoughts were far more apt to escape from the memory than favourable ones"
(Dlouhá léta jsem se řídil tímto zlatým pravidlem: Kdykoli jsem nalezl nějakou uveřejněnou skutečnost, nové pozorování nebo myšlenku, které odporovaly mým všeobecným výsledkům, vždycky jsem si je ihned zaznamenal; neboť zkušenost mne poučila, že takové fakty a myšlenky vytracují se z paměti snáze než příjemné.)

tasií, které tento muž — nazýval jsem ho Mr. Jocelyn — plodí na svých procházkách pařížskými ulicemi, a počal jsem je reprodukovat podle své paměti. Jak se tedy pan Jocelyn na ulici srdnatě vrhá na splašeného koně, jak ho zastavuje, jak se otevře vůz a z něho vystoupí vznešený muž, stiskne panu Jocelynovi ruku a řekne: »Vy jste mým zachráncem, vám děkuji za život. Co mohu pro vás udělat?«

Případné nepřesnosti v podání této fantasie, utěšoval jsem se, opravím snadno doma, až se podívám do knihy. Ale když jsem potom listoval v »N a b a b u«, abych s ním srovnal ono místo svého pro tisk připraveného rukopisu, zastyděl a zděsil jsem se, neboť podobné snění pana Jocelyna tam vůbec nebylo, ba chudý účetní se tak ani nejmenoval, nýbrž jeho jméno bylo Mr. J o y e u s e. Tento druhý omyl mně záhy poskytl klíč k objasnění prvého, k objasnění klamné vzpomínky. J o y e u x (uvedené jméno je ženským tvarem tohoto slova): tak a nejinak bych musil do francouzštiny překládat své vlastní jméno: F r e u d. Odkud tedy mohla pocházet klamně vybavená fantasie, kterou jsem přisuzoval D a u d e t o v i? Mohla být jenom mým vlastním výtvorem, denním snem, který jsem stvořil sám, aniž jsem si jej uvědomil, anebo kterého jsem si byl kdysi vědom a potom jej zapomněl.[66]) Možná, že jsem jej sám vytvořil v Paříži, kde jsem dosti často osamocen a naplněn touhou bloudil ulicemi, potřebný pomocníka a protektora. Později jsem se dostal do styku s mistrem C h a r c o t e m a u něho jsem opětovně viděl autora »N a b a b u«.

Jiný případ klamné vzpomínky, který byl uspokojivě objasněn, připomíná *fausse reconnaissance,* o které pojednáme

[66]) Nedávno jsem obdržel z řad svých čtenářů jeden svazek „Jugendbibliothek", vyd. Fr. H o f f m a n n e m, ve kterém autor podrobně vyličuje scénu takového zachránění, jakou jsem já fantasoval v Paříži. Shoda sahá až k jednotlivým, ne zcela obvyklým výrazům, které se vyskytují tam i zde. Nelze dobře odmítnout domněnku, že jsem v raných chlapeckých letech skutečně četl tuto knížku pro mládež. Žákovská knihovna našeho gymnasia měla Hoffmannovu sbírku a byla vždy ochotna, nabídnout ji žákům místo každé jiné duševní stravy. Frantasie, kterou jsem si ve svém 43. roce vybavil jako domnělý výtvor jiného člověka a kterou jsem pak musil považovat za vlastní svůj výkon ze svého 29. roku, mohla by tedy snadno býti věrnou reprodukcí dojmu, kterého jsem nabyl mezi svým 13. a 14.

později: Vyprávěl jsem jednomu pacientovi, ctižádostivému a schopnému muži, že se mladý student nedávno uvedl do kruhu mých žáků zajímavou prací s názvem »Umělec, pokus o sexuální psychologii«. Když tento spis byl o jeden a čtvrt roku později vytištěn, tvrdil můj pacient, že se bezpečně pamatuje, jak kdesi, patrně v knihkupeckém inserátě, četl ohlášení této knihy již před mým prvým sdělením (o měsíc nebo půl roku dříve). Také tehdy připadla prý mu tato zpráva hned na mysl; krom toho konstatoval, že autor pozměnil název, poněvadž se kniha již nenazývá »Pokus« nýbrž »Zárodky sexuální psychologie«. Pečlivé vyptávání autora a srovnání časových údajů však ukázaly, že si pacient chtěl vybavit něco nemožného. Nikdy nevyšlo tištěné oznámení onoho spisu a rozhodně ne jeden a čtvrt roku před jejím vytištěním. Když jsem opominul vyložit tuto klamnou vzpomínku, vytvořil týž muž její rovnocennou obnovu. Měl zato, že nedávno viděl v knihkupecké výloze spis o »Agorafobii« a nyní se chtěl toho spisu zmocnit hledáním ve všech nakladatelských seznamech. Mohl jsem mu vysvětlit, proč bylo toto úsilí nutně bezúspěšné. Spis o agorafobii existoval nejprve v jeho fantasii jako nevědomé předsevzetí a sepsat jej měl on sám. Jeho ctižádost, aby se vyrovnal onomu mladému muži a stal se takovou vědeckou prací žákem, způsobila první i druhý klam vzpomínky. Pak se rozpomněl, že se knihkupecká vyhláška, které použil k tomuto klamnému poznání, týkala díla s názvem: »Genesis, zákon plození«. A pozměnění názvu, o kterém se zmínil, zavinil jsem já, neboť jsem si vzpomněl, že jsem se dopustil této nepřesnosti při svém sdělení názvu, že jsem řekl »Pokus« místo »Zárodky«.

rokem. Fantasie zachránění, kterou jsem přibásnil nezaměstnanému účetnímu z „N a b a b u", má přece jen klestit cestu fantasii vlastní záchrany, učinit touhu po příznivci a ochránci snesitelnou pro mou hrdost. Žádného znalce duší pak nezarazí, uslyší-li, že jsem i ve vědomém životě měl největší odpor proti představě, že bych byl závislý na přízni nějakého protektora, a že jsem těžko snášel nemnoho skutečných situací, ve kterých se něco podobného přihodilo. Hlubší význam fantasií s takovým obsahem a téměř vyčerpávající vysvětlení jejich zvláštností uvedl najevo A b r a h a m ve stati „Vaterrettung und Vatermord in den neurotischen Phantasiegebilden", 1922 („Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse," VIII.).

b) Zapomínání předsevzetí

K dokázání these, že nepatrnost pozornosti sama nestačí k vysvětlení chybného výkonu, nehodí se žádná skupina jevů líp než zapomínání předsevzetí. Předsevzetí je popudem k jednání, které bylo již schváleno, jehož provedení bylo však odloženo na vhodný okamžik. V takto vzniklém mezidobí mohou se ovšem změnit pohnutky tak, že předsevzetí neprovedeme, ale tehdy předsevzetí nezapomínáme, nýbrž je revidujeme a rušíme. Obyčejně si zapomínání předsevzetí, kterému podléháme každodenně a ve všech možných situacích, nevysvětlujeme novotou v rovnici pohnutek, nýbrž je necháváme nevysvětlené, anebo hledáme psychologické vysvětlení, předpokládajíce, že v době, kdy měl nastat výkon, nebyla pohotova ona pro jednání nutná pozornost, která byla přece nezbytnou podmínkou pro vznik předsevzetí, tedy byla dříve k disposici pro totéž jednání. Pozorujeme-li normální chování k předsevzetím, odmítneme tento pokus o vysvětlení jako libovolný. Pojmu-li ráno předsevzetí, které chci vykonat večer, může mně několikrát během dne připadnout na mysl. Ale není vůbec potřebí, abych si je za dne uvědomoval. Přiblíží-li se doba výkonu, pojednou mne předsevzetí napadne a způsobí, že vykonám přípravy nutné k jeho provedení. Vezmu-li s sebou na procházku dopis, který chci odeslat, nepotřebuji jej jako normální a nenervosní individuum držet celou dobu v ruce a pátrat po poštovní schránce, nýbrž strčím jej do kapsy, jdu svou cestou, dám volný průchod svým myšlenkám a počítám s tím, že jedna z nejbližších schránek vzbudí mou pozornost a bude pro mne podnětem, abych sáhl do kapsy a vytáhl dopis. Normální chování k hotovému předsevzetí naprosto se shoduje s experimentálně vyvolatelným chováním osob, kterým jsme dali v hypnose tak zvanou »posthypnotickou sugesci na dlouhou dobu«.[67]) Tento fenomen popisujeme obyčejně takto: Sugerované předsevzetí dřímá v oněch osobách až do doby provedení. Pak se předsevzetí probudí a nutí k jednání.

[67]) Srv. Bernheim, Neue Studien über Hypnotismus, Suggestion und Psychotherapie, 1892.

Ve dvou životních situacích potvrzuje také laik, že zapomínání předsevzetí naprosto nemá nároku, aby bylo považováno za živelný jev, který se nedá na nic dalšího převádět, nýbrž opravňuje k závěru, že jde o nepřiznané pohnutky. Mám na mysli milostný poměr a vojenskou závislost. Milenec, který se nedostavil na schůzku, marně by se před svou slečnou vymlouval, že bohužel úplně zapomněl. Jistě by mu odpověděla: »Před rokem bys byl nezapomněl. Nezáleží ti už na mně.« I kdyby použil onoho shora uvedeného psychologického vysvětlení a omlouval své zapomenutí spoustou obchodních prací, dosáhl by jen toho, že by mu slečna — tak zbystřená jako lékař v psychoanalyse — odpověděla: »Je divné, že se takové obchodní rušení nepřihazovalo dříve.« Dojista ani tato slečna nepopírá možnost zapomenutí; myslí jen, a to nikoli neprávem, že z neúmyslného zapomenutí může asi stejně usuzovat na jisté nechtění jako z vědomé výmluvy.
Podobně se ve vojenském služebním poměru zásadně nerozlišuje, a to právem, mezi opominutím pro zapomenutí a mezi výsledkem úmyslu. Vojín n e s m í zapomenout, co na něm žádá vojenská služba. Zapomene-li přece, ačkoli zná požadavek, vzniká to tak, že se proti motivům, které se dožadují splnění vojenských požadavků, staví jiné protichůdné motivy. Na př. jednoročáka, který by se u rozkazu omlouval, že si z a p o m n ě l vyleštit knoflíky, nepochybně by stihl trest. Ale tento trest by byl nepatrný ve srovnání s tím, kterému by se vystavil, kdyby sobě i veliteli přiznal tento motiv opominutí: »Ta mizerná komisní služba se mně úplně protiví.« Aby si ušetřil tento trest, jaksi z ekonomických příčin, vymlouvá se zapomenutím, anebo toto zapomenutí nastává jako kompromis.
Služba ženám i vojenská žádají, aby se vše, co k nim náleží, vymykalo zapomínání, a vzbuzují tím mínění, že zapomenutí je přípustné v záležitostech nedůležitých, kdežto v důležitých svědčí o tom, že s nimi chceme nakládat jako s nedůležitými, že jim upíráme důležitost.[68]) Toto hledisko psychického hodnocení nemůžeme zde vskutku odmítnout.

[68]) V S h a w o v ě hře „Caesar a Kleopatra" Caesar, loučící se s Egyptem, trápí se chvíli myšlenkou, že si něco předsevzal, co zapomněl. Nakonec se ukáže, co Caesar zapomněl: rozloučit se s Kleopatrou! Tímto malým rysem chce autor znázornit — ostatně

Žádný člověk nezapomíná jednání, která považuje sám za důležitá, jinak se vystavuje podezření, že trpí duševní poruchou. Naše zkoumání může se tedy zabývat jen zapomínáním více méně podružných předsevzetí; za naprosto podružné nesmíme považovat žádné předsevzetí, neboť pak by je byl nikdo nepojal.

Jako u dřívějších poruch funkce sebral jsem a pokusil se objasnit případy svého opominutí, způsobeného zapomenutím, a přitom jsem všeobecně zjistil, že se dají vysvětlit vmísením neznámých a nepřiznaných motivů, neboli, jak můžeme říci, protichůdnou vůlí. V jedné řadě těchto případů byl jsem v situaci, podobné služebnímu poměru, pod tlakem, proti kterému jsem neustal se vzpírati, takže jsem zapomenutím demonstroval proti němu. Sem náleží, že obzvlášť snadno zapomínám blahopřát k narozeninám, jubileím, svatbám a povýšením. Znovu a znovu se k tomu odhodlávám a stále více se přesvědčuji, že se mně to nedaří. Nyní se toho asi zřeknu a dám vědomě za pravdu pohnutkám, které se vzpírají. V přechodném stadiu jsem příteli, který mne žádal, abych pro něho obstaral k určitému termínu blahopřejný telegram, řekl předem, že obé zapomenu, a nebylo divu, že věštba se splnila. Souvisí totiž s mými bolestnými životními zkušenostmi, že nejsem s to, abych vyjádřil svou účast tam, kde tento projev musí nutně dopadnout přehnaně, poněvadž výraz, náležitý pro mou nepatrnou dotčenost, není přípustný. Od té doby, co jsem poznal, že jsem tuto předstíranou sympatii považoval u jiných lidí za pravou, bouřím se proti konvenčním projevům soucitu, jejichž sociální užitečnost na druhé straně chápu. Projevy soustrasti při úmrtích tomuto rozpornému chování nepodléhají; jestliže jsem se k nim odhodlal, neopominu je provésti. Tam, kde projev mých citů nesouvisí se společenskou povinností, nikdy jej nezadržuje zapomenutí.

O takovém zapomenutí, při kterém zprvu potlačené předsevzetí propuklo jako »protichůdná vůle« a způsobilo nepříjemnou situaci, vypravuje nadporučík T. z válečného

v úplném rozporu s historickou pravdou, — jak málo Caesarovi záleželo na malé egyptské princezně. (Podle E. Jonesa, l. c., str. 488.)

zajetí: »V táboře zajatých důstojníků urazil jeden kamarád nejstaršího důstojníka. Ten chce, aby se vyhnul dalším nesnázím, užít jediného násilného prostředku, kterým disponuje, a dát onoho kamaráda přeložit do jiného tábora. Teprve na radu několika přátel se rozhoduje, proti svému tajnému přání, že tohoto prostředku neužije a že ihned nastoupí cestu cti, která však nutně způsobí mnohé nepříjemnosti. — Totéž dopoledne má týž velitel předčítat za přítomnosti stráže listinu přítomných důstojníků. Dotud se jemu, který své druhy znal již delší dobu, nepřihodila žádná chyba. Dnes však přehlédne při čtení jméno důstojníka, který ho urazil, takže tento, když již všichni kamarádi odstoupili, zůstává sám na místě, až se omyl objasní. Přehlédnuté jméno bylo naprosto jasně napsáno uprostřed listiny. — Tuto příhodu si postižený důstojník vykládal jako zamýšlenou urážku. Druhý důstojník považoval svůj chybný výkon za trapnou náhodu, kterou by si někdo jiný mohl vykládat chybně; ale později, když poznal Freudovu ‚Psychopathologi', posoudil své opominutí správně.«

Podobně, rozporem mezi konvenční povinností a nepřiznaným vnitřním hodnocením, můžeme vysvětlovat ony případy, ve kterých zapomínáme provésti jednání, která jsme někomu jinému v jeho prospěch přislíbili. Zde je pravidlem, že na omluvnou sílu zapomenutí věří jen příznivec, kdežto prosebník si opominutí vysvětluje správně: »Nemá na tom zájmu, jinak by byl nezapomněl.« Jsou lidé, které obecně označujeme za zapomnětlivé a proto je uznáváme za podobně omluvené jako na př. člověka krátkozrakého, nepozdraví-li na ulici.[69]) Tito lidé zapomínají všechny malé přísliby, které nám dali, neprovádějí příkazy, které přijali, jsou tedy nespolehliví a přitom žádají, abychom jim tyto malé přestupky nezazlívali, t. j. nevysvětlovali jejich charakterem, nýbrž organickou zvláštností.[70]) Já

[69]) Ženy se svým jemnějším pochopením nevědomých duševních dějů zpravidla mají spíše sklon, považovat za urážku, jestliže je na ulici nepoznáme, tedy nepozdravíme, a nemyslívají na nejbližší vysvětlení, že jsme krátkozrací nebo že jsme si jich, jsouce zahloubáni, nevšimli. Usuzují, že bychom si jich jistě byli všimli, „kdyby nám na nich záleželo".

[70]) S. Ferenczi o sobě vypravuje, že sám býval „roztržitý" a byl svým známým nápadný častými a podivnými chybnými výkony. Ale znaky této „roztržitosti" téměř úplně zmizely od té doby, co počal psychoanalyticky ošetřovat nemocné a byl nucen, zabývat se

k těmto lidem nepatřím a neměl jsem vůbec příležitost, podrobit jednání takového člověka analyse, při které bych mohl vysvětlit jeho motivaci výběrem zapomenutí. Ale nemohu se ubránit domněnce *per analogiam,* že motivem, využívajícím pro své účely momentu konstitučního, je zde kromobyčejně vysoký stupeň pohrdání druhým člověkem.[71])

V jiných případech nedají se motivy zapomenutí nalézti tak snadno a vzbuzují, když je zjistíme, větší úžas. Tak jsem na příklad v dřívějších letech pozoroval, že při větším počtu návštěv nikdy jsem nezapomněl jinou návštěvu než u kolegy nebo pacienta, kterého jsem ošetřoval bezplatně. Poněvadž jsem se za to styděl, zvykl jsem si zapisovat návštěvy dne již ráno jako předsevzetí. Nevím, zda jiní lékaři stejnou cestou dospěli k témuž zvyku. Ale získáváme tím předtuchu toho, co podněcuje tak zvaného neurasthenika, aby si na pověstný »lístek« zapisoval, co chce říci lékaři. Prý nemá víry k reprodukčnímu výkonu své paměti. To je jistě správné, ale scéna se většinou odehrává takto: Nemocný velmi zdlouhavě přednášel různé stesky a dotazy. Když skončil, udělá malou přestávku, pak vytáhne lístek a řekne, jako by se omlouval: Napsal jsem si něco, protože si vůbec nic nepamatuji. Zpravidla nenalézá na lístku nic nového. Opakuje bod za bodem a sám odpovídá: Ano, na to jsem se už ptal. Lístkem pravděpodobně jen demonstruje jeden ze svých příznaků, t. j. jak často vměšování temných pohnutek rušívá jeho předsevzetí.

také analysou vlastního já. Zříkáme se, praví, chybných jednání, jestliže jsme se naučili rozšiřovat o tak mnohé svou odpovědnost. Proto považuje roztržitost právem za stav, který závisí na nevědomých komplexech a dá se vyléčit psychoanalysou. Kdysi však si vyčítal, že se u kteréhosi pacienta dopustil v psychoanalyse chyby. Tento den se veškerá jeho dřívější „roztržitost" dostavila znovu. Klopýtl několikrát při chůzi po ulici (znázornění onoho *faux pas* v ošetřování), zapomněl doma tobolku, v elektrice chtěl platit o krejcar méně, nezapjal si řádně oděv a pod.

[71]) E. Jones k tomu podotýká: *Often the resistance is of a general order. Thus a busy man forgets to post letters entrusted to him — to his slight annoyance — by his wife, just as he may „forget" to carry out her shopping orders.* (Odpor je často všeobecného druhu. Tak zapomíná velmi zaměstnaný muž dát na poštu dopisy, jejichž svěřením ho manželka poněkud popudila, právě tak, jako třeba „zapomíná" vykonat její příkazy k nákupu.)

Nemocí, kterými také trpí větší část zdravých lidí, které znám, dotknu se, když přiznám, jak jsem zvláště v dřívějších letech velmi snadno a na dlouhou dobu zapomínal vrátit vypůjčené knihy, anebo jak se mi zvlášť snadno přiházelo, že jsem odsunul různé platby zapomenutím. Nedávno jsem ráno odešel z trafiky, ve které jsem obstaral svůj denní nákup cigaret, a nezaplatil jsem. Toto opominutí bylo velmi nevinné, neboť mne tam znají, a mohl jsem proto očekávat, že mne druhý den upomenou. Ale tento malý pokus, dělat dluhy, jistě souvisí s úvahami o rozpočtu, kterými jsem se zabýval předchozí den. Vzhledem k penězům i majetku lze snadno dokázat i u většiny tak zvaných slušných lidí stopy rozporného chování. Možná, že primitivní dychtivost kojence, zmocniti se všech předmětů (aby je mohl dáti do úst) překonaly kultura a výchova vůbec jen neúplně.[72])

Obávám se, že jsem byl všemi dosavadními příklady prostě banální. Ale mohu být jen spokojen, narážím-li na věci, které každý zná a každý chápe stejně, poněvadž je mým úmyslem sebrat a vědecky zhodnotit jen to, co je všední. Nechápu, proč by věda měla odmítat onu moudrost, která je ssedlinou obecné životní zkušenosti. Nikoli různost předmětů, nýbrž přísnější methoda při zjišťování a snaha po

[72]) Pro jednotu tématu smím zde porušit zvolené rozdělení a k hořejším vývodům připojit, že se lidská paměť v peněžních záležitostech jeví zvlášť stranickou. Klamné vzpomínky, na příklad, že jsme něco zaplatili, jsou, jak vím sám o sobě, mnohdy velmi úporné. Tam, kde stranou od velkých zájmů životních a vlastně tedy pro potěchu dáváme zištnosti volný průběh, jako při hře v karty, mívají nejpočestnější mužové sklon k omylům, k pamětním i početním chybám a zaplétají se, aniž vlastně vědí jak, do malých podvodů. Na této volnosti zčásti spočívá psychicky osvěžující povaha hry. Rčení, že ve hře poznáváme charakter člověka, je správné, nemáme-li při tom na mysli charakter zjevný. — Dopouštějí-li se vrchní číšníci ještě neúmyslných početních chyb, smíme je posuzovat stejně. — U obchodníků často pozorujeme jisté zdržování při vydávání peněz, při placení účtů a pod., které nepřinášejí vlastníkovi nijaký zisk, nýbrž se dají chápat jen psychologicky jako projev protichůdné vůle proti vydávání peněz. — Brill o tom praví s epigramatickou břitkostí: *We are more apt to mislay letters containing bill than checks.* (Spíše založíme dopisy, obsahující účty, než šeky.) — S nejintimnějšími a nejméně ujasněnými hnutími souvisí, jestliže právě ženy zvlášť nerady platí lékaři. Obyčejně zapomněly peněženku, nemohou proto platit v ordinaci, pak zpravidla zapomenou odeslat honorář z domova, a tak prosadí, že jsme je ošetřovali zdarma „pro jejich krásné oči". Platily jaksi tím, že nám dovolily na ně pohledět.

dalekosáhlejších souvislostech jsou podstatným rysem vědecké práce.

Při převzetích jistého dosahu jsme zcela všeobecně zjistili, že je zapomínáme tehdy, když se proti nim uplatňují temné motivy. Při předsevzetích ještě méně důležitých, poznáváme jako druhý mechanismus zapomínání, že se na předsevzetí přenáší protichůdná vůle odjinud a že byla předtím vytvořena vnější asociace mezi jiným myšlenkovým okruhem a obsahem předsevzetí. Sem patří tento příklad: Mám rád pěkný ssavý papír a řekl jsem si, že dnes koupím nový na odpolední cestě do Vnitřního města. Ale čtyři následující dny jsem na to zapomněl, až se konečně sám sebe ptám, co mně zavdalo příčinu k tomuto opominutí. Pak se rozpomínám, že sice vždy píši »ssavý papír«, že však říkávám »piják«. »Piják« se totiž jmenuje jeden berlínský přítel, který ve mně v těchto dnech vyvolal trapné, znepokojivé myšlenky. Této myšlenky se nemohu sice zbavit, ale odvratný sklon (srv. nahoře str. 28) se projevuje tím, že se pomocí stejnosti slov přenáší na indiferentní a proto málo odolné předsevzetí.

Přímo protichůdná vůle a vzdálenější motivace setkávají se v tomto případě odkladu: Do sbírky »Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens« napsal jsem krátkou stať o snu, ve které jsem shrnul obsah svého »Výkladu snů«. Bergmann z Wiesbadenu posílá mně korekturu a prosí o vyřízení obratem, jelikož chce vydat sešit ještě před vánocemi. Ještě v noci provádím korekturu, pokládám ji na psací stůl a chci ji ráno vzít s sebou. Ráno na ni zapomenu, vzpomenu si teprve odpoledne, když vidím křížovou pásku na psacím stole. Stejně ji zapomenu odpoledne, večer a nazítří ráno, až se konečně vzchopím a odnesu ji druhý den odpoledne do schránky a divím se, co zavinilo zdržení. Pravděpodobně ji nechci odeslat, ale nevím, proč. Na téže procházce zajdu k svému vídeňskému nakladateli, který uveřejnil mou knihu o snu, něco u něho objednám a řeknu pak jakoby z náhlého nápadu: »Víte přece, že jsem napsal ‚Sen' po druhé?« — »Ale, tu bych přece prosil«. — »Jen se uklidněte, pouze malou stať pro löwenfeldovsko-kurellovskou sbírku.« Přesto s tím nakladatel nesouhlasil; měl obavy, že stať poškodí odbyt knihy. Od-

poroval jsem mu a konečně jsem se ho zeptal: »Kdybych se byl na vás obrátil dříve, byl byste mně tuto publikaci zakázal?« — »Ne, rozhodně ne.« Sám jsem přesvědčen, že jsem jednal naprosto podle svého práva a neudělal nic jiného, než je všeobecně zvykem; ale mám za jisté, že podobné obavy, jaké vyslovil nakladatel, byly pohnutkou k mému váhání odeslat korekturu. Tyto obavy se zakládají na jedné dřívější příležitosti, při které mně jiný nakladatel dělal obtíže, když jsem, což bylo nezbytné, beze změny přijal několik stránek textu z dřívější, v jiném nakladatelství vyšlé práce o mozkové obrně dětí do zpracování téhož tématu pro N o t h n a g e l o v u rukověť. Ale ani zde nemohu výtku uznat; také tehdy jsem loyálně vyrozuměl svého prvého nakladatele (totožného s nakladatelem »Výkladu snů«) o svém úmyslu. Jestliže však v této vzpomínkové řadě sestupuji hlouběji do minulosti, vychází najevo ještě starší případ, jeden překlad z francouzštiny, při kterém jsem skutečně porušil vlastnická práva, která platí při uveřejnění. Připojil jsem k přeloženému textu poznámky, aniž jsem požádal autora o svolení, a o několik let později jsem získal důvody k domněnce, že autor nebyl spokojen s touto svémocností.

Jest přísloví, prozrazující lidové vědění, že zapomínání předsevzetí není nahodilé. »Jestliže jsme jednou zapomněli něco vykonat, zapomeneme to ještě častěji.«

Ba, mnohdy se nemůžeme ubránit dojmu, že vše, co můžeme říci o zapomenutí a vůbec o chybných výkonech, je lidem beztak známo jako samozřejmé. Tím je podivuhodnější, že je přesto nutné, uvádět jim toto dobře známé na mysl! Jak často jsem slyšel slova: Nedávej mně tento příkaz, jistě jej zapomenu. Splnění takové předpovědi nebylo pak dozajista mystické. Kdo takto mluvil, cítil v sobě předsevzetí, že příkaz neprovede, a jen se bránil k němu se přiznati.

Ostatně se zapomínání předsevzetí dobře osvětluje tím, co bychom mohli označit jako »pojímání falešných předsevzetí«. Kdysi jsem slíbil mladému autorovi, že napíši referát o jeho malém díle, ale odsunoval jsem je pro vnitřní mně neznámý odpor, až mne jednoho dne jeho naléhání pohnulo k slibu, že referát napíši ještě týž večer. Měl jsem

také vážný úmysl jej napsat, ale zapomněl jsem, že na týž večer bylo stanoveno sepsání neodkladného dobrozdání. Když jsem takto poznal, že moje předsevzetí bylo falešné, vzdal jsem se boje proti svému odporu a autorovi jsem odřekl.

8

Přehmátnutí

Ze shora uvedené práce Meringera a Mayera vyjímám ještě toto místo (str. 98):
»Chyby při mluvení nejsou jevem ojedinělým. Odpovídají chybám, které se při jiných činnostech lidí dostavují často a které dosti hloupě označují jako »zapomnětlivost«.
Naprosto tedy nejsem prvý, jenž tuší smysl a úmysl za malými funkčními poruchami, které se přiházejí v denním životě zdravých lidí.[73])
Jestliže bylo možno takto chápat chyby při mluvení, které je přece výkonem motorickým, je nasnadě, očekávat totéž vysvětlení u chyb našich ostatních motorických činností. Rozlišuji zde dvě skupiny případů; všechny případy, ve kterých se podstatou jeví chybný výsledek, tedy odchýlení od úmyslu, nazývám »přehmátnutím«, druhé, ve kterých se zdá neúčelné spíše celé jednání, označuji jako »jednání příznaková a náhodná«. Ale rozlišení se opět nedá provésti čistě; vždyť se asi přesvědčíme, že všechna v této stati užitá rozlišení mají význam toliko popisný a odporují vnitřní jednotě této oblasti jevů.
Našemu psychologickému pochopení »přehmátnutí« patrně zvlášť nepomůže, zahrneme-li je pod ataxii a zvláště pod »kortikální ataxii«. Raději se pokusme převésti jednotlivé případy na příslušné jejich podmínky. Zase zde uvedu sebepozorování, ke kterému nemám v tomto směru mnoho příležitosti.
a) V dřívějších letech, když jsem ještě navštěvoval pacienty častěji než nyní, mnohdy se stalo, že jsem před dveřmi,

[73]) Druhý spis Meringerův mně později ukázal, jak velice jsem tomuto spisovateli křivdil, když jsem mu přisuzoval takové pochopení.

na které jsem měl zaklepat nebo zazvonit, vytáhl z kapsy klíče od svého vlastního bytu a pak jsem je — téměř zahanbeně zase zandal. Sestavím-li si pacienty, u kterých se to přiházelo, jsem nucen předpokládat, že tento chybný výkon — vytažení klíčů místo zazvonění — byl projevem oddanosti k domu, ve kterém jsem se dopustil tohoto přehmátnutí. Rovnal se myšlence: »Zde jsem jako doma«, neboť se přiházel jen tam, kde jsem si nemocného oblíbil. (Na dveřích svého bytu nezvoním ovšem nikdy.)

Toto chybné jednání bylo tedy symbolickým znázorněním myšlenky, která není určena pro vážný, vědomý předpoklad, neboť ve skutečnosti ví nervový lékař velmi dobře, že nemocný k němu lne jen potud, pokud od něho ještě očekává nějaký prospěch, a že on sám si nadměrně vřelý zájem o své pacienty připouští jen za účelem psychické pomoci.

Že smysluplně chybné sahání po klíčích naprosto není mou zvláštností, vysvítá ze sebepozorování mnoha jiných lidí. Téměř totožné opakování mých zkušeností popisuje A. M a e d e r (Contrib. à la psychopathologie de la vie quotidienne, Arch. de Psychol., VI., 1906):

Il est arrivé à chacun de sortir son trousseau, en arrivant à la porte d'un ami particulièrement cher, de se surprendre pour ainsi dire, en train d'ouvrir avec sa clé comme chez soi. C'est un retard, puisqu il faut sonner malgrè tout, mais c'est une preuve qu'on se sent — ou qu'on voudrait se sentir — comme chez soi, auprès de cet ami.[74])

E. J o n e s (l. c. p. 509):

The use of keys is a fertile source of occurrences of this kind of which two examples may be given. If I am disturbed in the midst of some engrossing work at home by having to go to the hospital to carry out some routine work, I am very apt to find myself trying to open the door of my laboratory there with the key of my desk at home, although the two keys are quite unlike each other. The mistake unconsciously demonstrates where I would rather be at the moment.

[74]) Každému se již přihodilo, že vytáhl své klíče před dveřmi zvlášť dobrého přítele, že se, abych tak řekl, přistihl, když chtěl vlastním klíčem otevřít jako doma. Je to zdržení, poněvadž přese všecko

Some years ago I was acting in a subordinate position at a certain institution, the front door of which was kept locked, so that it was necessary to ring for admission. On several occassions I found myself making serious attemts to open the door with my house key. Each one of the permanent visiting staff, of which I aspired to be a member, was provided with a key to avoid the trouble of having to wait at the door. My mistakes thus expressed my desire to be on a similar footing, and to be quite »at home« there.[75])

Podobně sděluje dr. Hanns Sachs:

»Nosím vždy dva klíče, jeden od dveří kanceláře, druhý od bytu. Nelze je snadno zaměnit, neboť klíč od kanceláře je aspoň třikrát tak veliký jako klíč od bytu. Krom toho nosívám prvý v kapse od kalhot, druhý ve vestě. Přes to jsem si, stoje před dveřmi, často všiml, že jsem si na schodech připravil nesprávný klíč. Rozhodl jsem se, že udělám statistický pokus; jelikož se denně dostávám k oběma dveřím přibližně ve stejném rozpoložení mysli, musila také záměna klíčů, byla-li psychicky determinována, jevit pravidelnou tendenci. Pozorování pozdějších případů pak ukázalo, že jsem pravidelně vyndaval klíč od bytu před dveřmi kanceláře, jen jedenkrát se přihodil opak: přišel jsem unaven domů, věda, že na mne čeká host. Před dveřmi jsem se pokusil otevřít klíčem od kanceláře, jenž byl ovšem příliš veliký.«

b) V jednom domě, ve kterém šest let dvakrát denně čekám před dveřmi v druhém poschodí na otevření, přihodilo se

nutno zvonit, ale dokazuje to, že se cítí — nebo že by si přál, aby se cítil — u tohoto přítele jako doma.

[75]) Používání klíčů je hojným zdrojem takových příhod, o jakých podám dva příklady. Jsem-li doma vyrušen uprostřed jisté, plně mne zaujímající práce a nucen jít do nemocnice, protože tam mám konat svou běžnou práci, mám veliký sklon přistihnout se, jak otevírám dveře laboratoře klíčem svého domácího pultu, třebas oba klíče jsou naprosto nepodobné. Tento chybný výkon nevědomě ukazuje, kde bych byl v tomto okamžiku nejraději.

Před několika lety pracoval jsem v podřízeném místě v jistém ústavě, jehož přední dveře byly zavírány, takže bylo nutno při příchodu zvonit. Několikrát jsem se přistihl, jak jsem se vážně pokoušel otevřít ty dveře svým domovním klíčem. Každý stálý návštěvník, náležející k personálu, jehož členem jsem si přál býti, měl klíč, aby se vyhnul nepříjemnému čekání u dveří. Můj chybný výkon tedy vyjadřoval přání, abych byl v podobné situaci a byl zde úplně „doma".

mně za tuto dlouhou dobu dvakrát (s krátkým mezidobím), že jsem šel o poschodí výše, tedy si z a š e l. Jednou jsem byl pohřížen do ctižádostivého denního snu, ve kterém jsem »stoupal výš a výše«. Tehdy jsem dokonce přeslechl, že se příslušné dveře otevřely, když jsem vstoupil na první schody třetího poschodí. Když jsem si zašel po druhé, byl jsem opět »zahloubán do myšlenek«; jakmile jsem to zpozoroval, chtěl jsem postihnout fantasii, která mne ovládala, a tu jsem zjistil, že jsem se zlobil pro (fantasovanou) kritiku, že z a c h á z í m vždycky »příliš daleko«.

c) Na mém psacím stole leží po léta vedle sebe reflexní kladívko a ladička. Jednoho dne spěchám z domova po ukončení ordinace, protože chci stihnout určitý vlak městské dráhy; při tom strkám do kapsy za jasného denního světla místo kladívka ladičku a teprve tíže předmětu, který stahuje kapsu dolů, mne upozorní na mé přehmátnutí. Kdo není zvyklý přemýšlet o tak malých příhodách, nepochybně vysvětlí a omluví toto přehmátnutí spěchem. Přesto jsem si raději položil otázku, proč jsem si vlastně vzal ladičku místo kladívka. Spěch by mohl být stejně dobře motivem k správnému popadnutí, abych neztratil čas nápravou.

Kdo sáhl naposledy po ladičce? — tato otázka se mi vtírá. Před několika dny po ní sáhlo i d i o t s k é dítě, u kterého jsem zkoumal pozornost vůči smyslovým dojmům a které bylo ladičkou tak upoutáno, že jsem mu ji mohl jen stížÍ vyrvat. Znamená to tedy, že jsem idiot? Zdá se, že je tomu tak, neboť příští nápad, který se sdružuje s kladivem *(Hammer)* je »*chamer*« (hebrejsky: osel).

K čemu však toto nadávání? Na to se musím tázat situace. Spěchám ke konsultaci do místa, ležícího na trati západní dráhy, k nemocné, která podle písemně sdělené anamnésy spadla před několika měsíci s balkonu a nemůže od té doby chodit. Lékař, který mne zve, píše, že přesto neví, zda běží o zranění míchy nebo o traumatickou neurosu — hysterii. Toto mám tedy rozhodnout. Zde je na místě připomínka, abych při této choulostivé diferenční diagnose byl zvlášť opatrný. Vždyť si kolegové beztak myslí, že příliš lehkomyslně diagnostikujeme hysterii, i když běží o vážnější choroby. Ale nadávání pořád ještě

není vysvětleno! Inu, k tomu přistupuje, že malá stanice dráhy je týmž místem, ve kterém jsem před lety viděl mladého muže, který od jistého vzrušení mysli nemohl řádně chodit. Tehdy jsem diagnostikoval hysterii a přijal nemocného za nějaký čas do psychického ošetřování; potom se ukázalo, že moje diagnosa nebyla sice nesprávná, ale ani správná. Řada pacientových příznaků byla povahy hysterické a průběhem ošetření také zmizela. Ale za těmito příznaky jsem spatřil nezdolatelný zbytek, který se dal vysvětlit jen mnohotnou sklerosou. Pro ty, kdo uviděli nemocného po mně, bylo snadné poznat organické onemocnění; sotva bych byl mohl postupovat a posuzovat případ jinak, ale zůstal dojem těžkého omylu; příslib uzdravení, který jsem mu dal, nemohl jsem ovšem splnit. Chybné popadnutí ladičky místo kladívka dalo se tedy přeložit těmito slovy: Ty hlupáku, ty osle, tentokrát se vzchop, abys zase nediagnostikoval hysterii, jde-li o nevyléčitelnou chorobu, jako před lety u toho ubohého muže v témž místě! A mé malé analyse prospělo, třebaže neprospělo mé náladě, že tento muž s těžkou spastickou obrnou navštívil mne v ordinaci před několika dny a o den později než ono idiotské dítě.

Pozorujeme, že se tímto přehmátnutím projevuje hlas sebekritiky. K takovému použití jakožto výčitka sobě samému se přehmátnutí zvlášť dobře hodí. »Přehmat« zde má znázornit »přehmat«, kterého jsme se dopustili jinde.

d) Ovšemže přehmátnutí může také sloužit velkému počtu temných úmyslů. Uvedu pro to příklad: Přihází se velmi zřídka, že něco rozbiji. Nejsem zvlášť obratný, ale vzhledem k anatomické neporušenosti mého čivosvalového ústrojí není u mne asi podklad pro zvlášť nešikovné pohyby s nežádoucím výsledkem. Nepamatuji se tedy na žádný předmět ve svém bytě, který bych byl kdy rozbil. Protože mám malou studovnu, byl jsem mnohdy nucen, pohybovat se ve velmi nepohodlných posicích uprostřed mnoha starověkých hliněných a kamenných předmětů, jichž mám menší sbírku, takže diváci projevovali obavy, že něco shodím a rozbiji. To se však nikdy nestalo. Pročpak jsem tedy shodil na zem a tím rozbil mramorové víčko svého prostého inkoustníku?

Můj kalamář sestává z mramorové desky, která je vyhloubena pro malý skleněný inkoustníček; inkoustník má víčko

s knoflíkem z téhož kamene. Za tímto inkoustníkem stojí v kruhu bronzové sošky a terakotové figurky. Sedl jsem si ke stolu a chtěl jsem psát; podivně neobratným způsobem trhl jsem od sebe rukou, ve které jsem měl násadku, a shodil tak na zem inkoustníkové víčko, které již leželo na stole. Vysvětlení nalézám snadno. O několik hodin dříve byla v pokoji sestra a prohlížela si moje nové věci. Shledala je velmi krásné a pak řekla: »Nyní vypadá tvůj psací stůl vskutku pěkně, jen kalamář se sem nehodí. Měl bys mít hezčí.« Doprovázel jsem sestru z pokoje a vrátil se teprve za několik hodin. Potom jsem však provedl, zdá se, exekuci na odsouzeném kalamáři. Usoudil jsem snad ze sestřiných slov, že mně chce při nejbližší sváteční příležitosti darovat krásnější kalamář a rozbil jsem nepěkný starý, abych ji donutil k uskutečnění jejího napověděného úmyslu? Je-li tomu tak, byl můj pohyb jen zdánlivě neobratný; ve skutečnosti byl velmi obratný, cílevědomý a dovedl se vyhnout všem cennějším předmětům, které byly v blízkosti a uchránit je.

Skutečně mám zato, že musím toto posouzení přijmout pro řadu zdánlivě nahodilých neobratných pohybů. Je pravda, že tyto pohyby mají jakýsi znak násilnosti, znak shazování, něco spastickoataktického, ale ukazuje se, že jsou ovládány úmyslem a zasahují svůj cíl s jistotou, kterou se nevyznačují všechny vědomě volní pohyby. Obě vlastnosti, násilnost i jistota zásahu, sdílejí ostatně s motorickými projevy hysterické neurosy a zčásti také s motorickými výkony somnambulismu, což patrně tam i zde ukazuje k témuž neznámému pozměnění inervačního pochodu.

Rovněž jedno sebepozorování, které mně sdělila paní Lou Andreas Saloméová přesvědčivě ukazuje, jak úporně zachovávaná »neobratnost« velmi obratně slouží nepřiznaným úmyslům.

»Právě od doby, kdy se mléko stalo řídkým a cenným zbožím, neustále se mně k mému stálému zděšení a zlobení přiházelo, že jsem je převařila. Marně jsem se snažila, abych tomu zabránila, ačkoli naprosto nelze říci, že bych při podobných příležitostech byla roztržitá nebo nepozorná. Spíše by to bylo odůvodněno po smrti mého milého bílého terriera (který se stejným právem, jako kdy nějaký člověk jmenoval ‚Druh' [rusky *Drujok*]). Avšak vida! — nikdy od té doby

mléko nepřeteklo ani o kapku. Moje nejbližší myšlenka pak byla: ‚To je dobře, neboť to, co by se rozlilo na plotnu nebo na podlahu, nebylo by ani zužito!' — A zároveň jsem před sebou viděla svého ‚Druha', jak napjatě seděl a pozoroval vaření: hlavu poněkud šikmo skloněnou, vrtí špičkou ocasu, již v očekávání — s důvěřivou jistotou připraven na skvostné neštěstí, které nastane. Tím bylo arci vše objasněno a také toto: že jsem ho měla ještě r a d ě j i, než jsem sama věděla.«

V posledních letech, co sbírám taková pozorování, rozbil jsem ještě několikrát předměty jisté ceny, ale prozkoumání těchto případů mne přesvědčilo, že nikdy nešlo o výsledek náhody nebo mé neúmyslné neobratnosti. Tak jsem na příklad jednou zrána, procházeje v koupacím úboru a slaměných trepkách jedním pokojem, vymrštil, jat náhlým popudem, jednu trepku rovnou s nohy proti zdi a shodil tím pěknou malou mramorovou Venuši s podstavce. Zatím co se rozpadala na kousky, citoval jsem, naprosto nedojat, tyto B u s c h o v y verše:

Venuše je, ach, perdu —
kratije, bác, — z Medici!

Toto ztřeštěné počínání i můj klid při postřehnutí škody dají se vysvětlit tehdejší situací. Měli jsme v rodině těžce nemocnou osobu, o jejímž uzdravení jsem potají již pochyboval. Toto ráno jsem se dověděl o velikém zlepšení; vím, že jsem si řekl: Přece jen bude žít. Můj záchvat ničivosti vyjadřoval tedy pocit vděčnosti k osudu a umožnil mně vykonat »o b ě ť«, jako bych byl přísahal, že uzdraví-li se, přinesu tu nebo onu oběť! Že jsem si k obětování vybral Medicejskou Venuši, nebylo leč galantním projevem úcty k nemocné; ale i tentokrát zůstává nepochopitelné, že jsem se tak rychle rozhodl, tak obratně mířil a nezasáhl žádný z druhých velmi blízkých předmětů.

Jiné rozbití, při kterém jsem opět užil z ruky se vymykající násadky, znamenalo rovněž oběť, ale tentokrát oběť p r o s e b n o u, která měla něco odvrátit. Kdysi se mně zlíbilo vyslovit vůči věrnému a zasloužilému příteli výtku, která se opírala o výklad jistých znamení z jeho nevědoma a o nic

jiného. Měl mně to za zlé a napsal mi dopis, ve kterém mne žádal, abych si vůči svým přátelům nepočínal psychoanalyticky. Musil jsem mu dát za pravdu a uklidnit ho v odpovědi. Když jsem psal tento dopis, stál přede mnou nejnovější přírůstek mé sbírky, skvostná, leštěná egyptská soška. Rozbil jsem ji shora popsaným způsobem a pak jsem hned věděl, že jsem si způsobil toto neštěstí, abych odvrátil větší. Na štěstí se dalo obé — přátelství i soška — stmelit tak, že nebylo pozorovat trhlinu.

Třetí případ rozbití byl zařazen do méně vážné souvislosti; šlo jen o zastřenou »exekuci«, abych užil výrazu Th. Vischera (»Také jeden«) na předmětu, který se mně již nelíbil. Jistou dobu jsem nosil hůl se stříbrným držadlem; tenká stříbrná deska byla kdysi bez mého zavinění poškozena a špatně spravena. Brzy potom, co jsem dostal hůl ze správy, použil jsem držadla k rozpustilému lovení nohou svého hošíka. Při tom se ovšem zlomilo a já jsem se ho zbavil.

Klid, se kterým ve všech těchto případech bereme na vědomí vzniklou škodu, smíme snad považovat za důkaz, že při provádění působil nevědomý úmysl.

Vyšetřujeme-li příčiny tak nepatrného chybného výkonu, jakým jest rozbití nějakého předmětu, narážíme někdy na souvislosti, které nás zavádějí hluboko do minulosti příslušné osoby a krom toho lpí na současné situaci. Následující analysa od L. Jekelse je toho příkladem.

»Jeden lékař vlastní velmi pěknou, ale ne příliš cennou hliněnou vázu. Darovala mu ji kdysi, krom mnoha jiných mnohdy i velmi cenných předmětů, kterási (vdaná) pacientka. Později se u této pacientky projevila psychosa a lékař vrátil dary pacientčiným příbuzným — až na onu méně cennou vázu, od které se nemohl odloučit, prý proto, že byla krásná. Ale tato zpronevěra stála poctivého muže jistý vnitřní boj, neboť si byl úplně vědom nepřístojnosti svého jednání a proti výčitkám svědomí si pomáhal výmluvou, že váza nemá vlastně hmotné ceny, že by se dala obtížněji zabalit atd. — Za několik měsíců chtěl pověřit právního zástupce, aby za něho žádal a vymáhal nezaplacený zbytek honoráře za ošetřování této pacientky a tu se v něm znovu probudily ony výčitky; také byl přechodně jat úzkostí, že by pacientčini příbuzní mohli přijít na domnělou zpronevěru a uvádět ji proti němu

v trestním řízení. Zvláště první moment byl jistou dobu tak silný, že pomýšlel na zřeknutí se přibližně stokrát vyšší pohledávky — jako náhrady za zpronevěřený předmět — brzy však tuto myšlenku překonal, když shledal, že je absurdní.
A v této náladě on, který velmi zřídka něco rozbíjí a výborně ovládá své svalové ústrojí, shodil se stolu vázu, když do ní naléval čerstvou vodu, a to podivně ‚neobratným' pohybem, který s tímto konáním nijak organicky nesouvisel; váza se rozpadla na pět nebo šest větších kusů. Právě předešlý večer, arci po silném váhání, se rozhodl, že tuto vázu s květinami postaví před pozvané hosty na stůl v jídelně, a těsně před jejím rozbitím na ni myslil, úzkostně ji postrádal v obývacím pokoji a vlastnoručně si ji přinesl z jiného pokoje! A zrovna ve chvíli, kdy překonal zděšení, a sbírá části, dává je dohromady a zjišťuje, že bude ještě možné vázu téměř úplně stmelit — vypadnou mu dva nebo tři větší kusy z rukou; rozstřepí se v tisíce střepin a zaniká každá naděje na rekonstrukci vázy.
Tento chybný výkon měl tu aktuální tendenci, že umožňoval lékaři domáhat se svého práva, neboť odstranil to, co lékař byl zadržel a co mu poněkud bránilo, aby žádal, co pacientčini příbuzní zadržovali jemu.
Ale krom této přímé determinace má pro každého psychoanalytika ještě další, nesrovnatelně hlubší a důležitější, s y m b o l i c k o u determinaci; vždyť váza je nesporným symbolem ženy.
Hrdina tohoto příběhu ztratil tragickým způsobem krásnou, mladou a vroucně milovanou manželku; upadl v neurosu, jejímž leitmotivem bylo, že toto neštěstí sám zavinil (‚že rozbil krásnou vázu'). Nenalezl již žádného poměru k ženám, měl odpor k manželství a k trvalým milostným vztahům, které jeho nevědomo hodnotilo jako nevěru vůči zesnulé manželce, ale vědomo racionalisovalo tím, že způsobuje ženám neštěstí, že by se některá žena mohla pro něho zabít atd. (Tu ovšem nesměl natrvalo vázu podržet!)
Při jeho silném libidu není divu, že považoval za nejpřiměřenější styky s vdanými ženami, které bývají přece přechodné (proto zdržování vázy, která náleží někomu jinému).
Tuto symboliku krásně potvrzují následující dva momenty: Pro neurosu vstoupil do psychoanalytického ošetřování. Bě-

hem hodiny, ve které vyprávěl o rozbití hliněné *(irden)* váze, mluvil později o svém vztahu k ženám a pravil, že je až nesmyslně náročný; žádá prý na příklad od žen nadzemskou *(unirdisch)* krásu. Je to velmi jasné zdůraznění, že ještě lpí na své zesnulé t. j. nadzemské manželce a nezajímá se o krásu pozemskou *(irdisch);* proto rozbil vázu z hlíny (‚ze země').

V době, kdy v přenosu vytvořil fantasii, že se ožení s dcerou svého lékaře, daroval lékaři — vázu, jako by naznačoval, jakou odměnu by si přál.

Pravděpodobně můžeme symbolický význam tohoto chybného výkonu ještě rozmanitě obměňovat, na př., že nechtěl vázu naplnit atd. Zajímavější se mně však zdá úvaha, že se existence několika, aspoň dvou motivů, působících patrně odděleně z předvědoma a z nevědoma, zrcadlí ve zdvojení chybného výkonu — shození vázy a vypadnutí kusů z rukou.«[76])

e) Upustíme-li, převrhneme-li, rozbijeme-li předměty, projevují se tím podle mého soudu velmi často nevědomé myšlenkové pochody, které můžeme někdy prokázat analysou, častěji však vytušit z lidového výkladu, který na toto počínání pověrčivě nebo žertem navazuje. Je známo, jak se vykládá, vysype-li někdo sůl, převrhne-li sklenku vína, zapíchne-li se nůž, který spadl na zem a pod. Později rozvedu, jaké právo mají takové pověrčivé výklady, abychom se jich všímali; zde třeba jen podotknout, že jednotlivý neobratný počin naprosto nemá konstantní smysl, nýbrž podle okolností znázorňuje ten nebo onen úmysl.

Nedávno byla v mé domácnosti doba, kdy jsme rozbili krom obyčejně mnoho skla a porculánového nádobí; já sám jsem několikrát k tomu přispěl. Ale tato malá psychická endemie se dala snadno vysvětlit: byly to právě dni před svatbou mé nejstarší dcery. Při takových slavnostech bývalo dříve zvykem, rozbít něco úmyslně a vyslovit při tom slova, která mají přinésti štěstí. Tento mrav má význam oběti a ještě jiný symbolický smysl.

Zničí-li služebné osoby rozbitné předměty tím, že je upustí, nebudeme sice v prvé řadě pomýšlet na psychologické vysvětlení, ale považuji jistý příspěvek temných motivů za

[76]) Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913.

pravděpodobný. Nic není nevzdělanému člověku vzdálenější než cenění umění a uměleckých děl. Temné nepřátelství k těmto výtvorům ovládá náš služebný lid, zvláště působí-li jim předměty, jejichž význam nechápou, jistou práci. Avšak lidé téže úrovně a téhož původu vyznačují se ve vědeckých ústavech často velikou obratností a spolehlivostí při zacházení s choulostivými předměty, jestliže se ztotožňují se svým pánem a sebe počítají k důležitému personálu ústavu.
Uvedu zde zprávu mladého technika, která osvětluje mechanismus poškození věci:
»Nedávno jsem pracoval s několika kolegy ve vysokoškolské laboratoři na složitýih pokusech o pružnosti; tato práce, kterou jsme prováděli dobrovolně, vyžadovala pojednou více času, než jsme očekávali. Když jsem jednou šel opět do laboratoře s kolegou F-em, pravil, že je mu právě dnes velmi nepříjemné, ztratí-li tolik času, neboť má doma mnoho jiné práce; přisvědčoval jsem mu, a narážeje na jistou příhodu z minulého týdne, řekl jsem zpola žertem: ‚Doufejme, že stroj zase selže, pak bychom práci přerušili a odešli dříve!' — Dělbou práce se stalo, že kolega F. měl řídit ventil lisu, t. j. pouštět opatrným otvíráním ventilu tlakovou tekutinu z akumulátoru pomalu do válce hydraulického lisu; vedoucí pokusu stojí u manometru, a když jsme dosáhli správného tlaku, hlasitě volá: ‚Stůj!'. Na tento rozkaz chápe se F. ventilu a otáčí jím vší silou — do leva (všechny ventily bez výjimky zavíráme do prava!). Tím se rázem v lisu uplatní plný tlak akumulátoru, potrubí není na to zařízeno, jeden potrubní spoj hned praskne — je to sice nepatrná porucha, ale nutí nás, abychom pro dnešek v práci ustali a šli domů. — Je ostatně charakteristické: když jsme později o této příhodě hovořili, nemohl se přítel F. vůbec upamatovat na má slova, která jsem si já s naprostou jistotou vybavil.«
Způsobit si pád, udělat chybný krok, sklouznout, to vše nemusíme vždy vykládat jako ryze náhodnou chybu motorické akce. Již jazyková dvojznačnost těchto výrazů ukazuje k druhu zadržených fantasií, které se znázorňují takovým vzdáním se tělesné rovnováhy. Vzpomínám si na několik lehčích nervových onemocnění žen a dívek, která se dostavila po pádu, při kterém se vůbec nezranily a která byla považována za traumatickou hysterii následkem leknutí při

pádu. Již tehdy jsem měl dojem, že souvislost je jiná, že už pád byl způsoben neurosou a projevem týchž nevědomých fantasií sexuálního obsahu, které smíme předpokládat jako hybné síly za příznaky. A nevyjadřuje snad totéž přísloví, které praví: »Padne-li panna, padne na záda?«

Za přehmátnutí můžeme také považovat, dá-li někdo žebrákovi místo měděné nebo malé stříbrné mince zlatý peníz. Rozřešení takových chybných hmatů je snadné; jsou to oběti, které mají obměkčit osud, odvrátiti neštěstí a pod. Jestliže jsem bezprostředně před procházkou, na které se něžná matka nebo teta ukázala proti své vůli tak velkomyslnou, slyšeli, jak se obává o zdraví dítěte, nemůžeme již pochybovat o smyslu domněle nepříjemné náhody. Naše chybné výkony nám takto umožují vykonávat všechny ty nábožné a pověrčivé zvyky, které se musí vyhýbat světlu vědomí, jelikož se náš už nevěřící rozum proti nim vzpírá.

f) Že náhodné akce jsou vlastně úmyslné, uvěří lidé nejspíše v oblasti činnosti sexuální, kde rozdíl mezi oběma druhy, zdá se, skutečně mizí. Před několika lety jsem sám na sobě zažil krásný příklad, jak rafinovaně lze zdánlivě neobratného pohybu využít k sexuálním účelům. Setkal jsem se u svých přátel s mladou dívkou, jež ve mně probudila sympatii, kterou jsem dávno považoval za zaniklou. Byl jsem proto veselý, hovorný a přívětivý. Také jsem tehdy pátral, čím to přišlo; před rokem jsem ve společnosti téže dívky zůstal úplně chladný. Když do pokoje vstoupil dívčin strýc, velmi starý pán, oba jsme vyskočili a šli mu do rohu pro židli. Dívka byla rychlejší než já, stála možná blíže; proto se chopila židle dříve a nesla ji před sebou, s opěradlem vzadu, ruce na okrajích židle. Jelikož jsem přišel později a přes to chtěl židli nésti, stál jsem náhle těsně za ní, objímal ji zezadu oběma rukama a mé ruce se na okamžik setkaly před jejím životem. Ovšemže jsem tuto situaci zakončil stejně rychle, jako vznikla. Nikdo se ani, myslím, nevšiml, jak obratně jsem využil tohoto neobratného pohybu.

Mrzuté a neobratné vyhýbání na ulici, při kterém se několik vteřin pohybujeme sem a tam, ale vždy na tutéž stranu jako druhý chodec nebo chodkyně, až konečně zůstáváme před druhým člověkem stát, i toto zatarasování cesty opakuje možná nezbedně provokující jednání z dřívějších let a sleduje

pod maskou neobratnosti sexuální účely. Z mých psychoanalys neurotiků vím, že tak zvaná naivnost mladých lidí a dětí je mnohdy jen takovým pláštíkem, sloužícím k tomu, aby mohli to neslušné vyslovit nebo vykonat beze studu.
Zcela podobné pozorování vypravuje W. Stekel o sobě: »Přicházím do jednoho bytu a podávám paní pravici. Kupodivu při tom rozváži stuhu, kterou je zapjat její volný župan. Vůbec si nejsem vědom nectného úmyslu a přes to jsem tento neobratný pohyb provedl s eskamotérskou obratností.«
Podal jsem již několik příkladů o tom, jak básníci považují chybné výkony za smysluplné a motivované stejně jako my. Nebudeme se proto divit, uvidíme-li, jak básník dodává význam i neobratnému pohybu a vyznačuje jej jako předzvěst pozdějších událostí.
V »L'Adultera«, románu od Theodora Fontana, se praví: »... a Melanie vyskočila a hodila svému choti jako na uvítanou jeden z velkých míčů. Ale nemířila správně, míč se odchýlil a chytil jej Rubehn.« Při návratu z výletu, na kterém se toto událo, dochází k hovoru mezi Melanií a Rubehnem, ve kterém se po prvé prozrazuje klíčící náklonnost. Tato náklonnost vzroste ve vášeň a Melanie nakonec opustí manžela, aby mohla náležeti celá milovanému muži. — (H. Sachs.)
g) Výsledky, které způsobuje přehmátnutí normálních lidí, bývají zpravidla úplně neškodné. Právě proto je zvlášť zajímavá otázka, zda pod tato naše hlediska v některém směru spadá přehmátnutí značného dosahu, které má třeba důležité následky, jako na příklad přehmátnutí lékaře nebo lékárníka.
Jelikož mám zřídka příležitost, vykonávat lékařské zásahy, mohu z vlastní zkušenosti vyprávět jen jediný příklad lékařského přehmátnutí. U velmi staré dámy, kterou po léta navštěvuji dvakrát denně, omezuje se moje lékařská činnost při ranní návštěvě na dva úkony: nakapuji jí několik kapek oční vody do oka a dávám jí morfiovou injekci. Pravidelně mám připraveny dvě lahvičky, modrou s kollyriem a bílou s morfiovým roztokem. Během obou úkonů zabývají se moje myšlenky většinou něčím jiným; opakoval jsem to již tak často, že se pozornost chová jako by byla volná. Jednou jsem

si všiml, že automat pracoval chybně, že ponořil kapátko místo do modré lahvičky do bílé a nenakapal do oka kollyrium, nýbrž morfin. Silně jsem se zalekl, ale uklidnil se úvahou, že několik kapek dvouprocentního morfinového roztoku nezpůsobí neštěstí ani ve spojivkovém váčku. Bylo zřejmě nutno odvodit leknutí odjinud.

Při pokuse, analysovat toto malé přehmátnutí, napadla mne nejprve slova: »přehmátnout se na staré ženě«, a ukazovala mně krátkou cestu k rozřešení. Byl jsem ještě ovlivněn snem, který mně předchozí večer vyprávěl jeden mladý muž, a který jsem musil vyložit jako sexuální styk s vlastní matkou.[77]) Podivnost, že pověsti nevadí stáří královny Jokasty, dobře souhlasila s výsledkem mého šetření, že při zamilovanosti do vlastní matky nikdy nejde o její současnou osobu, nýbrž o mladistvý vzpomínkový obraz z dětství. Takové neshody se dostavují všude, kde si fantasii, kolísající mezi dvěma dobami, uvědomujeme a tím ji vážeme na určitou dobu. Pohroužen do takových myšlenek, přišel jsem k své devadesátileté pacientce a byl jsem asi na nejlepší cestě pochopit všeobecně lidskou povahu pověsti o Oidipovi jako korelát sudby, projevující se v orakulích, neboť jsem se pak »přehmátl« u staré ženy nebo »na ní«. Ale toto přehmátnutí bylo opět neškodné: ze dvou možných omylů, použít pro oko morfinového roztoku anebo oční vody k injekci, zvolil jsem ten, který byl mnohem neškodnější. Pořád ještě zbývá otázka, zda smíme podobně, jako u případů zde analysovaných, počítat s nevědomým úmyslem také u přehmatů, které mohou způsobit velkou škodu.

Zde selhává, jak se dalo očekávat, můj materiál a jsem odkázán na dohady a závěry. Jak známo, vyskytuje se někdy u těžších případů psychoneurosy sebepoškození jako chorobný příznak a nikdy u nich nemůžeme vyloučit, že psychický konflikt vyústí v sebevraždu. Zjistil jsem a mohu dokázat proanalysovanými příklady, že mnohé zdánlivě náhodné poškození, kterého se takoví nemocní dopouštějí, je vlastně sebepoškozením: stále pohotová tendence k sebepotrestání, která se jindy projevuje jako výčitka sobě samému, anebo přispívá k tvorbě příznaku, obratně využívá náhodné vnější

[77]) Šlo o sen, který nazývám oidipským, poněvadž obsahuje klíč k pochopení pověsti o králi Oidipovi. Sofokles vkládá vztah k takovému snu do úst Jokastě. (Srv. „Výklad snů", str. 224.)

situace, anebo ji pomáhá vytvářet až k dosažení žádoucího škodlivého výsledku. Takové příhody nejsou vzácné ani u středně těžkých případů a prozrazují účast nevědomého úmyslu zvláštními rysy, na příklad nápadným klidem, který nemocní zachovávají při domnělé nehodě.[78])

Ze své lékařské prakse uvedu místo mnoha jiných jeden příklad podrobně: Mladá dáma utrpěla při jízdě vozem nehodu, zlámala si kost jednoho bérce a musila několik neděl ležet. Při tom je nápadné, že neprojevuje bolesti a že s naprostým klidem snáší své neštěstí. Tato nehoda zahájila dlouhé a těžké neurotické onemocnění, ze kterého ji konečně vyléčila psychoanalysa. V ošetření se dovídám vedlejší okolnosti nehody a jisté události, které ji předcházely. Mladá dáma se zdržovala s velmi žárlivým chotěm na statku provdané dcery ve společnosti svých četných sourozenců, jejich mužů a žen. Jednou večer ukazovala v tomto důvěrném kruhu něco ze svého umění, tančila podle všech pravidel kankán; příbuzní jí tleskali, ale méně spokojen byl její manžel, neboť po tanci zasyčel: Zase ses chovala jako děvka. Tato slova řala do tuhého, ať již pro tento tanec nebo z jiných důvodů. Následující noc spala neklidně, a druhý den dopoledne si přála vyjeti. Sama si vybrala koně, odmítla jeden pár a žádala druhý. Nejmladší sestra chtěla, aby její kojenec jel s chůvou s sebou; proti tomu se energicky vzpírala. Za jízdy byla nervosní, varovala kočího, že se koně splaší, a když tato neklidná zvířata skutečně na okamžik dělala obtíže, vyskočila v leknutí z vozu a zlomila si nohu, zatím co se ostatním, kteří zůstali ve voze, nic nestalo. Po odhalení těchto podrobností sotva můžeme pochybovat, že si tuto nehodu vlastně uspořádala, nicméně neopomineme obdivovat se obratnosti, která donutila náhodu, aby vykonala tak vhodný trest za její vinu. Neboť nyní nemohla delší dobu tančit kankán.

O vlastním sebepoškození v klidných dobách mohu vyprávět jen málo, ale shledávám, že ho nejsem neschopen za mimořádných okolností. Jestliže si některý člen mé rodiny stěžuje, že se právě kousl do jazyka, že si přiskřípl prst atd., ptám

[78]) Sebepoškození, které směřuje k úplnému zničení sebe sama, nemá za nynějšího kulturního stavu vůbec jiné volby, než se skrývat za náhodou nebo se uplatňovat předstíráním spontánního onemocnění. Kdysi bylo obvyklým znakem smutku; v jiných dobách se jím někdy projevovaly pobožnost a odříkání.

se, místo abych projevil očekávanou účast: Proč jsi to udělal? Ale sám jsem si velmi bolestně pohmoždil palec, když jeden mladistvý pacient vyslovil v hodině úmysl (který ovšem nelze brát vážně), že se ožení s mou nejstarší dcerou, v době, kdy jsem věděl, že ona je právě v sanatoři a že její život je krajně ohrožen.

Jeden z mých hochů, jehož prudký temperament působil obtíže léčbě, měl jednou ráno záchvat vzteku, poněvadž jsme žádali, aby zůstal dopoledne v posteli, a hrozil nám, že se zabije jako ti, o kterých četl v novinách. Večer mně ukazoval bouli na prsou, kterou si způsobil naražením o kliku. Na mou ironickou otázku, proč to udělal a čeho tím chtěl dosáhnout, odpovědělo jedenáctileté dítě jakoby osvícené: To byl můj pokus o sebevraždu, kterým jsem ráno vyhrožoval. Podotýkám, že mé názory o sebepoškozování nebyly tehdy, soudím, mým dětem přístupné.

Kdo věří, že se vyskytuje zpola úmyslné sebepoškození — je-li tento neobratný výraz přípustný —, je tím připraven předpokládat, že existuje krom vědomé úmyslné sebevraždy také úmyslné sebeničení — s nevědomým úmyslem —, které obratně využívá vnějšího ohrožení života a skrývá se za náhodným neštěstím. Takové příhody nemusí být ani vzácné. Neboť sklon k sebeničení existuje v jisté míře u mnohem většího počtu lidí, než je ten, u kterého se prosazuje; sebepoškození je zpravidla kompromisem mezi tímto pudem a silami protichůdnými, a tam, kde vskutku dochází k sebevraždě, existoval k ní sklon již delší dobu v menší míře nebo jako nevědomá a potlačená tendence.

Vědomý úmysl k sebevraždě si vybírá dobu, prostředky, příležitost; úplně se s tím shoduje, čeká-li také nevědomý úmysl na příležitost, která vezme na sebe část příčin, a tím, že zaměstná odvratné síly osoby, jej oprostí od jejich tlaku.[79])

[79]) Tento případ se pak neliší od mužského sexuálního útoku, který žena nemůže odvrátit celou silou svých svalů, poněvadž část nevědomých hnutí ohrožené ženy vychází útoku vstříc. Vždyť se také říkává, že taková situace ochromuje ženiny síly; pak tedy potřebujeme uvésti jen příčiny tohoto ochromení. Potud je psychologicky nespravedlivý onen vtipný rozsudek, který vydává Sancho Pansa jako guvernér na svém ostrově. (Don Quijote, II. část, kap. 45.) Jedna žena přivádí k soudci muže, který ji násilně prý oloupil o čest. Sancho ji odškodňuje plnou peněženkou, kterou odnímá obžalovanému, a tomu dává po jejím odchodu právo, aby za ní běžel a zase ji peněženku vyrval z rukou. Oba se, spolu zápasíce, vrátí, a

Tyto úvahy nejsou naprosto zbytečné; poznal jsem více než jeden případ zdánlivě náhodné nehody (při jízdě koňmo nebo vozem), jejíž bližší okolnosti ospravedlňovaly podezření, že jde o nevědomě připuštěnou sebevraždu. Na příklad při důstojnických dostizích spadl s koně jeden důstojník a zranil se tak těžce, že po několika dnech zemřel. Jeho chování, když nabyl vědomí, bylo v několika směrech nápadné. Ještě pozoruhodnější bylo jeho chování předchozí. Po smrti své matky trpěl hlubokým rozladěním, dostával ve společnosti kamarádů záchvaty pláče, říkal svým důvěrným přátelům, že se života nabažil, chtěl odejít ze služby a zúčastnit se jedné války v Africe, na které mu jinak nezáleželo;[80]) ačkoli byl dříve náruživým jezdcem, vyhýbal se nyní všude jízdě na koni. Před dostihami, kterým se nemohl vyhnout, projevil temnou předtuchu; při našem pojetí se nedivíme, že se předtucha ukázala správnou. Někdo může namítnout, že je přece naprosto srozumitelné, že člověk v silné nervové depresi neovládá své zvíře tak, jako když je zdráv. Souhlasím; jenže mechanismus této motorické zábrany, způsobené »nervosou«, hledám v onom úmyslu sebe zničit.

S. Ferenczi z Budapešti přenechal mně k uveřejnění případ domněle náhodného zranění, který považuje za nevědomý pokus o sebevraždu. Já s jeho pojetím souhlasím:

»18. ledna 1908 přišel ke mně J. Ad., 22letý truhlářský dělník. Chtěl vidět, zda náboj, který vnikl 20. března 1907 do jeho levého spánku, může nebo musí být operativně odstraněn. Udává, že nehledě k občas se dostavujícímu, ne příliš prudkému bolení hlavy je úplně zdráv, také při objektivním vyšetřování nevychází najevo nic krom černé jizvy, charakteristické pro střelnou ránu, takže jsem proti operaci. Když se ho ptám na bližší okolnosti případu, uvádí, že se zranil náhodou. Hrál si s bratrovým revolverem, myslil, že není nabit, přitiskl jej levou rukou na levý spánek (není levičák), položil prst na kohoutek a vyšla rána. V revolveru na šest ran byly tři náboje. Ptám se,

žena se honosí, že ten zloduch nebyl s to, aby se zmocnil peněženky. Na to praví Sancho: „Kdybys byla svou čest bránila zpola tak vážně, jako svou peněženku, nebyl by tě muž o ni připravil."

[80]) Je jasné, že situace bitvy patří k těm, které usnadňují vědomý sebevražedný úmysl, který se přesto vyhýbá přímé cestě. Srv. ve „Valdštejnovi" slova švédského hejtmana o smrti Maxe Piccolomini: „Říká se, že chtěl zemřít."

jak ho napadlo, že si vzal revolver k sobě. Odpovídá, že to bylo v době odvodu; večer před tím vzal si zbraň s sebou do hospody, poněvadž se obával rvačky. Při prohlídce byl pro městky prohlášen za neschopna a velmi se za to styděl. Šel domů, hrál si s revolverem, ale nezamýšlel si ublížit; tu se přihodila nehoda. Na další otázku, jak byl vůbec spokojen se svým osudem, odpověděl vzdechem a vyprávěl o své lásce k dívce, která milovala také jeho a přes to ho opustila; pouze z chamtivosti se vystěhovala do Ameriky. Chtěl jeti za ní, ale rodiče mu v tom bránili. Jeho milenka odcestovala 20. ledna 1907, tedy dva měsíce před nešťastnou příhodou. Přes všechny podezřelé momenty trval pacient na tom, že rána byla ‚náhodou'. Ale podle mého pevného přesvědčení, nedbalost, že se před hraním nepřesvědčil, zda je zbraň nabita, i sebepoškození byly psychicky determinovány. Byl ještě zcela pod deprimujícím dojmem nešťastné lásky a chtěl patrně na vojně ‚zapomenouti'. Když mu vzali i tuto naději, dostavilo se hraní se zbraní, t. j. nevědomý pokus o sebevraždu. Že nedržel revolver v pravé, nýbrž v levé ruce, rozhodně svědčí o tom, že si skutečně jen ‚hrál', t. j. vědomě sebevraždu spáchat nechtěl.«

Jiná analysa, zdánlivě náhodného sebepoškození, kterou mně přenechal pozorovatel, připomíná přísloví: »Kdo jinému jámu kopá, sám do ní spadne.«

»Paní X. z dobrého měšťanského prostředí je provdána a má tři děti. Je sice nervosní, nikdy však nepotřebovala energického ošetření, jelikož dostatečně zmáhá své životní úkoly. Jednou si způsobila přechodné, ale pro tu chvíli dosti značné znetvoření obličeje. V ulici, která byla upravována, klopýtla o kupu kamení a obličejem narazila na zeď domu. Celý obličej byl rozdrásán, oční víčka zmodrala a napuchla, a protože měla strach, že by se mohlo něco přihodit jejím očím, přivolala lékaře. Když jsem ji v tom směru uklidnil, optal jsem se: »Ale, proč jste vlastně tak upadla?« Odvětila, že právě před tím svého manžela, který několik měsíců trpí kloubovou chorobou a proto špatně chodí, varovala, aby v této ulici dával pozor, a častěji prý už zažila, že v podobných případech se ku podivu přihází jí samé to, před čím varovala druhého člověka.

Touto determinací její nehody jsem se nespokojil a ptal, zda

by mně snad nemohla říci více. Ano, právě před nehodou uviděla v krámě na druhé straně ulice pěkný obraz, který si náhle přála jako ozdobu do dětského pokoje a chtěla jej proto ihned koupit: proto šla přímo směrem ke krámu, nedávala na ulici pozor a klopýtla o kupu kamení, padla obličejem na zeď domu, aniž se vůbec pokoušela, aby se chránila rukama. Předsevzetí, koupit si obraz, rázem zapomněla a rychle spěchala domů. — ‚Ale proč jste se lépe nerozhlížela?' ptal jsem se. — ‚Inu', odpověděla, ‚možná, že to přece jen byl t r e s t! Za onu věc, o které jsem vám již důvěrně vyprávěla.' — ‚Trápila vás tato událost také ještě po tom?' — ‚Ano — později jsem toho velmi litovala, připadala jsem si zlá, zločinná a nemravná, ale tehdy jsem byla téměř pomatená z nervosy.'

Šlo o potrat; z hmotných příčin chtěli být oba ušetřeni dalších dětí a proto si jej dala v dohodě s manželem udělat od báby a dokončit odborným lékařem.

‚Častěji si vyčítám: dalas zabít dítě, a měla jsem strach, že něco takového nezůstane bez odplaty. Nyní, když jste mne ujistil, že s očima to není zlé, jsem úplně uklidněna: nyní jsem již beztak d o s t a t e č n ě p o t r e s t á n a.'

Tato nehoda byla tedy sebepotrestáním, jednak proto, aby pykala za svůj zlý čin, jednak však proto, aby možná unikla mnohem většímu neznámému trestu, kterého se po měsíce bála. V okamžiku, kdy spěchala ke krámu, protože si chtěla koupit obraz, přemohla ji vzpomínka na celou tu záležitost se všemi obavami — už když varovala manžela, vzmáhala se tato vzpomínka dost silně v jejím nevědomu — a dala by se snad vyjádřit těmito slovy: Ale, nač potřebuješ obraz pro dětský pokoj, vždyť si dala zabít své dítě! Jsi vražednicí! Dojista tě stihne veliký trest!

Tuto myšlenku si však neuvědomila, ale místo toho využila v tomto, abych tak řekl, psychologickém okamžiku, situace: nakupeného kamení, které se jí zdálo k tomu vhodné, nenápadně použila k sebepotrestání. Proto při pádu ani nenapjala ruce a proto se ani prudce nezalekla. Druhou, pravděpodobně menší determinací této nehody je asi sebepotrestání za n e v ě d o m é přání, zbavit se manžela, který byl arci v této záležitosti spoluvinníkem. Toto přání se prozradilo zcela zbytečným varováním, aby dával v ulici s nakupeným ka-

menším pozor, jelikož manžel, právě proto, že velmi špatně chodil, byl při chůzi velmi opatrný.[81])

Uvážíme-li bližší okolnosti případu, dáme asi za pravdu J. Stärckovi (l. c.), který pojímá toto zdánlivě náhodné sebepotrestání spálením jako »oběť«:

»Dáma, jejíž zeť měl odjet do Německa a konat tam vojenskou službu, spálila si nohu za těchto okolností. Její dcera byla před brzkým slehnutím a myšlenky na válečná nebezpečí nepovzbuzovaly právě náladu rodiny. Den před odjezdem pozvala dáma zetě a dceru k jídlu. Sama je v kuchyni připravovala, ale předtím si kupodivu zula vysoké šněrovací boty s podrážkami pro ploché nohy, ve kterých se jí pohodlně chodí a které doma obyčejně nosívá, a vzala si příliš velké, nahoře otevřené trepky svého manžela. Když brala s plotny hrnec vařící polévky, upustila jej a spálila si dosti vážně nohu, zejména nárt, který otevřená trepka nechránila. — Tuto nehodu přičítali ovšem všichni na vrub její pochopitelné ‚nervosnosti'. První dny po této oběti zacházela velmi opatrně s horkými předměty, ale přesto si o několik dní později spálila prst horkou polévkou.«[82])

Může-li se takové řádění proti vlastní integritě a vlastnímu životu skrývat za zdánlivou neobratností a motorickou nedostatečností, nemusíme udělat již příliš velký krok, máme-li považovat za možné přenesení téhož pojetí na taková pře-

[81]) Van Emden, Selbstbestrafung wegen Abortus. (Zentralbl. für Psychoanalyse II/12.) — K tomuto tématu píše jeden dopisovatel: Všímáme-li si, jak se lidé chovají na ulici, můžeme zjistit, jak často se mužům, kteří se — jak je již zvykem — ohlížejí po mimojdoucích ženách, přiházejí malé nehody. Brzy si jeden pohmoždí — na rovné ploše — nohu, brzy vrazí druhý do kandelábru, nebo se zraní jiným způsobem.

[82]) Ve velmi mnoha případech takového sebepoškození nebo zabití je jeho pojímání sporné. Vzdálenější lidé nebudou mít důvodů, aby v nehodě spatřovali něco jiného než náhodu, zatím co člověk blízký, který zná intimní podrobnosti, mívá příčiny, aby za náhodou tušil nevědomý úmysl. Jakého druhu mají být tyto znalosti a na jakých vedlejších okolnostech při tom záleží, o tom nám podává dobrý příklad následující zpráva mladého muže, jehož snoubenku přejel na ulici vůz:

„V září minulého roku jsem se seznámil se slečnou Z.; bylo jí 34 let. Žila v blahobytu, před válkou byla zasnoubena, její snoubenec však v r. 1916 padl jako aktivní důstojník. Poznali a milovali jsme se, zprvu bez pomyšlení na svatbu, jelikož to poměry, zejména věkový rozdíl — mně bylo 27 let — nedovolovaly. Poněvadž jsme bydlili v téže ulici proti sobě a denně se stýkali, stal se náš vztah časem intimnějším. Přiblížili jsme se k myšlence manželství a já jsem ko-

hmátnutí, která vážně ohrožují život a zdraví druhých lidí. Doklady, které mohu uvésti pro pádnost tohoto pojetí, čerpám ze zkušenosti s neurotiky, neodpovídají tedy úplně tomu, co by bylo nutné. Uvedu případ, ve kterém mne ne vlastně přehmátnutí, nýbrž spíše jakési příznakové neboli náhodné jednání uvedlo na stopu, která pak umožnila rozřešení pacientova konfliktu. Kdysi jsem se ujal úkolu, zlepšit manželství velmi inteligentního muže, jehož neshody s mladou manželkou, která ho něžně milovala, jistě měly reálné příčiny, ale, jak sám uznával, plně je nevysvětlovaly. Neustále se zabýval myšlenkou na rozvod, pak ji zase zamítal, protože velice miloval obě svá děcka. Přesto se znovu a znovu k tomuto předsevzetí vracel a při tom nepoužil žádného prostředku, kterým by se jeho situace mohla státi snesitelnou. Takové nezdolání konfliktu považuji za důkaz, že nevědomé a zapuzené motivy zesilují potírající se motivy vědomé, a v takových případech se pokouším zakončit konflikt psychickou analysou. Tento muž mně kdysi vyprávěl malou příhodu, která ho krajně polekala. »Dováděl« se svým starším dítětem, které miloval mnohem více než druhé, zdvihal a spouštěl je dolů, a jednou na takovém místě a tak vysoko, že by dítě bylo hlavou málem narazilo na těžký, visací plynový lustr. M á l e m, ale přes to vlastně nenarazilo, anebo právě by bylo ještě narazilo! Dítěti se nic nestalo, ale leknutím dostalo

nečně sám s tím souhlasil. Zasnoubení jsme stanovili na Velikonoce tohoto roku; slečna Z. chtěla však před tím jeti k svým příbuzným do M., ale cestu náhle znemožnila stávka železničářů, vyvolaná Kappovým pučem. Temné vyhlídky, které by nám pro další budoucnost bylo otevřelo vítězství dělnictva a jeho následky, projevovaly se krátkou dobu také v naší náladě, zvláště však u slečny Z. — která i jinak podléhala měnivým náladám — jelikož v tom spatřovala nové překážky pro naši budoucnost. V sobotu, 20. března, měla však zvlášť dobrou náladu a tato okolnost mne přímo překvapila a strhla s sebou; oba jsme všechno viděli v nejrůžovějších barvách. Několik dní předtím jsme si umluvili, že spolu půjdeme do kostela, ale neurčili jsme si přesný den. Nazítří ráno, v neděli 21. března o 9. hodině a 15 minutách, mne telefonicky volala, abych pro ni okamžitě přišel a doprovodil ji do kostela; musil jsem její návrh odmítnout, jelikož bych nebyl včas hotov a krom toho jsem měl různé práce. Slečna Z. byla zřejmě zklamána, vydala se na cestu sama, na schodišti ve svém domě potkala jednoho známého a šla s ním krátký kus cesty od Tauentzienstrasse k Rankestrasse v nejlepší náladě a vůbec se nezmínila o našem hovoru. Pán se rozloučil žertovnými slovy, slečna Z. měla jen přejít jízdní dráhu, která je na tomto místě rozšířena a úplně přehledná — těsně u chodníku ji přejela drožka (pohmoždění jater, které za několik hodin způsobilo

závrať. Otec zůstal zděšen stát, s dítětem na rukou, matka dostala hysterický záchvat. Zvláštní obratnost tohoto neopatrného pohybu, prudká reakce rodičů, vedly mne k tomu, abych v této náhodě hledal příznakové jednání, které mělo vyjadřovat zlý úmysl proti milovanému dítěti. Mohl jsem odstranit jeho odpor proti aktuální něžnosti k dítěti, jestliže jsem popud k poškození zařadil nazpět do doby, kdy toto dítě bylo jediné a tak malé, že se otcova něžnost nemusila ještě o ně zajímat. Pak bylo snadné předpokládat, že tento muž, málo svou ženou uspokojený, tehdy si myslil nebo předsevzal: Zemře-li ten malý tvor, na kterém mně vůbec nezáleží, jsem svoboden a mohu se dát rozvésti. Musil tedy nevědomě trvat na přání, aby tento nyní něžně milovaný tvor zemřel. Odtud bylo snadné, nalézti cestu k nevědomé fixaci tohoto přání. Mocnou determinaci ukázala skutečně jedna pacientova vzpomínka z dětství, jak smrt jednoho bratříčka, ze které matka vinila nedbalého otce, vedla k prudkým rozmíškám mezi rodiči a k hrozbě rozvodem. Další průběh pacientova manželství potvrdil mou kombinaci také therapeutickým úspěchem.

J. Stärcke (l. c.) podal příklad, jak básníci neváhají dosadit přehmátnutí na místo úmyslného jednání a tak je proměnit ve zdroj nejvážnějších důsledků:

smrt). — Na tomto místě přecházeli jsme předtím stokrát; slečna Z. bývala nadmíru opatrná, sama mne velmi často zadržovala před neopatrnosti, tento den ráno nejezdily téměř žádné povozy, elektriky, autobusy atd., stávkovaly — právě v tuto dobu bylo naprosté ticho, musila drožku, ne-li vidět, tedy jistě slyšet! — Všichni lidé věří, že šlo o náhodu — má první myšlenka byla: To není možné — ovšem o úmyslu nelze mluvit. Pokoušel jsem se o psychologické vysvětlení. Po delší době jsem je, myslím, nalezl ve Vaší ‚Psychopathologii všedního života'. Soudím tak zvlášť proto, že slečna Z. někdy projevovala jistý sklon k sebevraždě, ba, také mne k ní sváděla a tyto myšlenky jsem jí dosti často vymlouval; na příklad ještě dva dny předtím rozhovořila se po návratu z procházky bez jakéhokoli vnějšího podnětu o své smrti a o uspořádání dědictví; toto ostatně neprovedla! Svědčí to o tom, že se tyto její projevy nezakládaly na žádném úmyslu. Smím-li vyslovit svůj nesměrodatný názor, řekl bych, že v tomto neštěstí nespatřuji náhodu, ani zkalení vědomí, nýbrž úmyslné sebezničení, provedené s nevědomým úmyslem a maskované jako náhodná nehoda. Tento názor potvrzují některá slova, která slečna Z. říkala svým příbuzným dříve, než mne poznala, a také později, a také vůči mně až do posledních dnů — a to vše chápu jako účinek ztráty dřívějšího snoubence, kterého v jejích očích nic nemohlo nahradit."

»V jedné Heyermansově črtě[83]) se vyskytuje příklad přehmátnutí, nebo přesněji chybného počinu, kterého autor používá jako dramatického motivu.
Je to črta ‚Tom a Teddie'. — V divadle zvláštností vystupují potápěči, muž a žena, kteří zůstávají delší dobu pod vodou a dělají tam v železném basénu se skleněnými stěnami různé kousky. Žena má od nedávna poměr s jiným mužem, krotitelem. Potápěč, její manžel, je právě před představením přistihl v šatně. Klidná scéna, výhrůžné pohledy a potápěč praví: ‚Počkej, po představení!' — Představení začíná. — Potápěč provede nejtěžší kousek, zůstane ‚dvě a půl minuty v hermeticky uzavřené bedně pod vodou'. — Tento kousek dělali již mnohokrát, zavřeli bednu a ‚Teddie ukazuje obecenstvu, které na svých hodinkách přezkoumává čas, klíč od bedny'. Několikrát pouští klíč do basénu, pak se rychle potápí, aby se neopozdila při otevírání kufru.
Tento večer, 31. ledna, zavřely prstíčky vesele svěží ženušky jako obyčejně Toma do bedny. Tom se za kukátkem usmíval — Teddie si pohrávala s klíčem a čekala na jeho varovné znamení. Mezi kulisami stál krotitel v bezvadném fraku, s bílou vázankou a bičíkem. Aby na sebe upoutal její pozornost, zahvízdl docela krátce, on, který je třetí. Pohleděla naň, usmála se a s neobratným pohybem člověka, jehož pozornost je odvrácena, hodila klíč tak divoce do výšky, že přesně po dvou minutách a dvaceti vteřinách, dobře počítaných, dopadl vedle basénu mezi vlajkovou látku, zakrývající podstavec. Nikdo to neviděl. Nikdo to vidět nemohl. S hlediště se zdálo, následkem optického klamu, že klíč spadl do vody — a nikdo z divadelních pomocníků si toho nevšiml, poněvadž vlajková látka tlumila cinknutí při dopadu.
S úsměvem, bez váhání, přešplhala Teddie okraj basénu. S úsměvem — však Tom to vydrží! — sestoupila po žebříku. S úsměvem zmizela pod podstavcem a hledala tam, a když klíč hned nenašla, s nenapodobitelnou mimikou, s výrazem, který asi vyjadřoval: ‚Ó, jak je to nepříjemné!', skrčila se před vlajkovou látkou.
Mezitím se Tom za kukátkem žertovně šklebil, jako by i on zneklidněl. Bylo vidět bělmo falešného chrupu, žvýkání rtů

[83]) Hermann Heyermans, Schetsen van Samuel Falkland, 18. Bundel, Amsterdam, H. J. W. Becht, 1914.

pod plavým knírkem, komické dechové bublinky, které se ukazovaly také předtím, když jedl jablko. Obecenstvo vidělo hrabání a rytí bledých kostnatých prstů a smálo se stejně, jako se tento večer již předtím smálo mnohokrát.
Dvět minuty a padesátosm vteřin...
Tři minuty sedm vteřin... dvanáct vteřin...
Bravo! Bravo! Bravo!...
Náhle nastalo v sále zděšení a bylo slyšet hrabání nohama, neboť i sluhové i krotitel začali hledat, a opona spadla dříve, než otevřeli víko.
Vystoupilo šest anglických tanečnic — pak muž s poníky, psy a opicemi. A tak dále.
Teprve druhý den ráno se obecenstvo dovědělo, že se přihodilo neštěstí, že Teddie se stala vdovou...
Z uvedeného vysvítá, jak výborně musil umělec sám rozumět podstatě příznakového jednání, dovedl-li nám tak trefně znázornit hlubší příčinu smrtelné neobratnosti.«

9

Příznaková a náhodná jednání

Dosud popisovaná jednání, ve kterých jsme poznali výkon nevědomého úmyslu, se jevila jako rušení jiných zamýšlených jednání a skrývala za neobratností. Náhodná jednání, o kterých pojednáme nyní, liší se od přehmátnutí jen tím, že se nepřidružují k žádnému vědomému úmyslu a tudíž nepotřebují výmluvy, že jde o neobratnost. Dostavují se samostatně a my je připouštíme, poněvadž u nich netušíme ani účel, ani úmysl. Provádíme je, »aniž si při nich něco myslíme«, jen »zcela náhodou«, »jen abychom nějak zaměstnali své ruce« a počítáme s tím, že taková odpověď zakončí pátrání po jejich významu. Tato jednání, která neomlouváme neobratností, musí, aby si zachovala své výjimečné postavení, splňovat jisté podmínky: musí být n e n á p a d n á a jejich výsledky musí být nepatrné.

Sebral jsem velký počet takových náhodných jednání u sebe a u druhých lidí a po zevrubném prozkoumání jednotlivých příkladů soudím, že se pro ně spíše hodí název j e d n á n í p ř í z n a k o v ý c h. Vyjadřují něco, co v nich pachatel sám netuší a co nám zpravidla nechce sdělit, nýbrž ponechat si pro sebe. Připadá jim tedy, jako všem dosud projednaným jevům, úloha příznaků.

Největší počet takových náhodných neboli příznakových jednání arci vytěžíme při psychoanalytickém ošetřování neurotiků. Nemohu si odepřít, abych neukázal na dvou příkladech tohoto druhu, jak dalece a jak jemně jsou tyto nepatrné příhody determinovány nevědomými myšlenkami. Hranice příznakových jednání proti přehmátnutí je tak plynulá, že bych je byl mohl uvésti také v předchozím oddíle.

1. Mladá paní vypravuje jako nápad v hodině, že se včera při stříhání nehtů »řízla do masa, když odstraňovala jemnou kůžičku na nehtovém lůžku«. To je tak málo zajímavé, že se

s podivem tážeme, nač si to vůbec vybavila a proč se o tom zmiňuje, a že počínáme tušit, že jde o příznakové jednání. A vskutku, právě na prsteníku se jí přihodilo toto malé neštěstí, na prstě, na kterém nosíváme svatební prsten. Krom toho to bylo ve výročí svatby a to dává zranění jemné kůžičky zcela určitý smysl, který lze snadno uhodnout. Současně také vypravuje sen, který naráží na neobratnost jejího manžela a na její sexuální necitlivost. Proč se však řízla do prsteníku levé ruky, když̌tě nosíváme svatební prsten na pravé? Její manžel je právník, »doktor prav(ice)« a jako dívka měla tajnou náklonnost k lékaři (ve vtipu: ...»doktor levice«). Manželství »k levé ruce« má také jistý význam.[84])

2. Svobodná mladá dáma vypravuje: »Včera jsem docela neúmyslně roztrhla na dvě části stovku a polovici jsem dala dámě, která byla u mne na návštěvě. Je to také příznakové jednání?« Přesnějším zkoumáním zjišťujeme tyto podrobnosti. Stovka: Část svého času a jmění věnuje dobročinným účelům. Společně s jinou dámou se stará o výchovu malého sirotka. Těch sto zlatých dostala od oné dámy, strčila je do obálky, již zalepila a položila prozatím na psací stůl. Návštěvnice byla vznešená dáma, které pomáhá při jiné dobročinné akci. Chtěla si zapsat četná jména lidí, od kterých bude žádat podporu. Neměli papír, moje pacientka sáhla po obálce na psacím stole a roztrhla ji na dvě části, aniž si vzpomněla na její obsah. Jednu část si ponechala, aby měla duplikát soupisu jmen, druhou dala návštěvnici. Všimněme si neškodnosti tohoto neúčelného postupu. Jak známo, neztrácí stovka roztržením na ceně, jestliže se dá z roztržků úplně sestavit. Že dáma tento papír neodhodí, bylo zaručeno důležitostí napsaných jmen, a stejně nebylo vůbec pochybné, že cenný obsah vrátí, jakmile jej zpozoruje.

Jaké nevědomé myšlenky však vyjadřovalo toto náhodné jednání, které umožnila zapomenutím? Návštěvnice měla jistý vztah k naší léčbě. Ona mne kdysi nemocné dívce doporučila jako lékaře, a nemýlím-li se, je jí moje pacientka za tuto radu zavázána. Znázorňuje snad rozpůlená stovka honorář za toto zprostředkování? To vypadá zatím dosti divně.

K tomu však přistupuje jiný materiál. O několik dní dříve se zprostředkovatelka docela jiného druhu dotázala jedné její

[84]) Míněno je manželství nerovné. Pozn. překl.

příbuzné, zda by se milostivá slečna chtěla seznámit s jistým pánem, a ráno, několik hodin před návštěvou oné dámy, došel uchazečův dopis, který vyvolal v rodině velikou veselost. Když dáma zahájila hovor dotazem po stavu mé pacientky, mohla si tato myslit: »Pravého lékaře jsi mně sice doporučila, ale kdybys mně dopomohla k pravému muži (a tím: k dítěti), byla bych ti vděčnější.« Následkem této zapuzené myšlenky splynuly jí obě zprostředkovatelky v jednu; předala návštěvnici honorář, který byla ochotna dát ve své fantasii druhé zprostředkovatelce. Toto rozřešení nabývá závaznosti, podotknu-li, že jsem jí teprve předchozí večer vyprávěl o takových náhodných neboli příznakových jednáních. Použila pak nejbližší příležitosti, aby zplodila něco obdobného.

Tato krajně častá náhodná a příznaková jednání mohli bychom seskupit podle toho, zda nastávají obvykle nebo zpravidla za jistých okolností nebo jednotlivě. Prvá (jako na př. hraní s řetízkem od hodinek, točení vousu atd.), která příslušné lidi téměř charakterisují, hraničí s rozmanitými posunkovými pohyby a třeba o nich pojednat v souvislosti s nimi. K druhé skupině počítám pohrávání, máme-li v ruce hůl, škrábání, držíme-li v ruce tužku, cinkání penězi v kapse, hnětení těsta a jiných tvárných látek, různé pohyby rukou na vlastním oděvu a pod. Za tímto hravým počínáním zpravidla se za psychické léčby skrývají smysl a význam, které se nemohou projevit jinak. Obyčejně pacient ani neví, že něco takového dělá, nebo že své obvyklé pohrávání poněkud pozměnil a přehlíží a přeslýchá také výsledky takového jednání. Na příklad neslyší zvuk, který vyvolává cinkáním s penězi; upozorníme-li ho na to, chová se udiveně a nedůvěřivě. Stejně má význam a zasluhuje lékařovu pozornost vše, co děláme, často aniž si toho všímáme, se svými šaty. Každá změna obvyklého ústroje, každá malá nedbalost, jako na př. nezapjatý knoflík, každé nepatrné obnažení, vyjadřuje něco, co vlastník šatstva nechce říci přímo, většinou ani říci nemůže. Výklady těchto malých náhodných jednání a důkazy těchto výkladů vyvěrají vždy s postačující jistotou z průvodních okolností v hodině, z právě projednávaného tématu a z nápadů, které se dostaví, obrátíme-li pacientovu pozornost k této zdánlivé náhodě. Vzhledem k této souvislosti nebudu

své tvrzení podkládat analysou příkladů; ale zmiňuji se o tomto počínání proto, že má podle mého soudu u normálních lidí stejný význam jako u mých pacientů.
Nicméně bych chtěl aspoň na jednom příkladě ukázat, jak úzce některé ze zvyku prováděné symbolické jednání může souviset s nejintimnějšími a nejdůležitějšími věcmi v životě zdravého člověka.[85])
»Jak nás učil profesor Freud, hraje symbolika v dětském životě normálního člověka, větší úlohu, než jsme podle dřívějších psychoanalytických zkušeností očekávali. Vzhledem k tomu vzbudí snad jistý zájem tato krátká analysa, zvláště pro léčebné vyhlídky, které otevírá.
Při znovuzařizování v novém bytě nalezl jeden lékař ‚jednoduchý' dřevěný stethoskop. Chvíli přemýšlel, kde jej má umístit, a pak pocítil potřebu, postavit jej na psací stůl, a to tak, aby stál přesně mezi jeho židlí a židlí, na kterou si sedávají pacienti. Toto jednání bylo poněkud divné z dvou důvodů. Za prvé nepotřebuje vůbec stethoskop často (je totiž neurologem) a když jej potřebuje, užívá dvojitého, pro obě uši. Za druhé měl všechny lékařské aparáty a nástroje v zásuvkách, toto byla jediná výjimka. Přes to již na věc nemyslil, až se ho jednou pacientka, která nikdy neviděla ‚jednoduchý' stethoskop, zeptala, co to je. Po jeho odpovědi se tázala dále, proč jej postavil právě sem, načež pohotově odvětil, že toto místo je stejně dobré jako každé jiné. Ale zarazilo ho to a počal přemýšlet, nemá-li toto jednání nějakou nevědomou motivaci, a znaje psychoanalytickou metodu, rozhodl se, že věc vyšetří.
Jako první vzpomínka ho napadla skutečnost, že když studoval medicinu, zapůsobil na něho jistým dojmem zvyk nemocničního lékaře, který při visitě vždy držel v ruce jednoduchý stethoskop, ačkoli ho nikdy neužíval. Tohoto lékaře velmi obdivoval a byl mu mimořádně oddán. Později, když sám vykonával nemocniční praksi, osvojil si týž zvyk a nebyl by se cítil dobře, kdyby byl nedopatřením vyšel ze svého pokoje bez tohoto nástroje. Ale zbytečnost tohoto zvyku se nejevila toliko v tom, že užíval pouze stethoskopu pro obě uši, který nosil v kapse, nýbrž také v tom, že se toho zvyku nevzdal,

[85]) F. Jones, Beitrag zur Symbolik im Alltag. (Zentralblatt für Psychoanalyse, I, 3, 1911.)

když pracoval v chirurgickém oddělení a vůbec stethoskopu nepotřeboval. Význam těchto pozorování se ujasní, jakmile ukážeme k fallické povaze tohoto symbolického jednání.
Dále si vzpomněl, že ho v dětském věku zarážel zvyk domácího lékaře, který nosíval jednoduchý stethoskop uvnitř v klobouku; připadalo mu zajímavé, že lékař, navštěvoval-li pacienty, měl svůj hlavní nástroj vždy po ruce a že stačilo, aby jen svlékl klobouk (t. j. část oděvu) a ‚vytáhl to'. V dětství byl tomuto lékaři velmi nakloněn a nedávno sebeanalysou objevil, že měl ve věku tří a půl roku dvojí fantasii o narození své mladší sestry: že byla dítětem za prvé jeho samého a jeho matky, za druhé lékaře a jeho. V této fantasii hrál tedy úlohu mužskou i ženskou. Pak si vzpomněl, že v šesti letech ho týž lékař vyšetřoval, a jasně se pamatuje na smyslově libý pocit, když cítil v blízkosti hlavu lékaře, který mu tiskl stethoskop na prsa, a na jeho rytmické, stoupající a klesající dýchání. Když mu byly tři roky, měl chronickou plicní chorobu a nepochybně ho lékař několikrát vyšetřoval, ačkoli se na toto již nepamatuje.
V osmi letech značně na něho zapůsobila slova staršího hocha, který mu řekl, že je lékařovým zvykem, spáti s pacientkami. Tato pověst měla jistě nějaký podklad a ženy z okolí, včetně jeho vlastní matky, měly rozhodně jistou náklonnost k tomuto mladému a příjemnému lékaři. Analysovaný sám zažil různá pokušení vzhledem k svým pacientkám, dvakrát se do pacientky zamiloval, s jednou z nich se oženil. Sotva je sporné, že hlavní důvod, proč se rozhodl pro lékařské povolání bylo jeho nevědomé ztotožnění s tímto lékařem. Podle jiných analys můžeme předpokládat, že to bývá jistě nejčastější motiv (ačkoli můžeme jen těžko určit, jak častý). V tomto případě byl podmíněn dvěma okolnostmi: za prvé několikrát projevenou převahou lékaře nad otcem, na kterého syn žárlil, a za druhé lékařovou znalostí zakázaných věcí a příležitosti k pohlavnímu ukojování.
Pak se dostavil sen, uveřejněný již na jiném místě,[86]) sen zřejmě povahy homosexuálně masochistické, ve kterém muž, nahrazující onoho lékaře, útočil na snícího ‚mečem'. Meč mu připomněl jednu povídku z völsungsko nibelungské pověsti,

[86]) „Freud's Theory of Dreams", American Journ. of Psychol., duben 1910, str. 301, čís. 7.

ve které Sigurd klade vytasený meč mezi sebe a spící Brünhildu. Táž povídka se vyskytuje v pověsti o Artušovi, kterou zná taky dobře.

Smysl příznakového jednání je nyní jasný. Lékař postavil jednoduchý stethoskop mezi sebe a pacientky zcela tak, jako položil Sigurd meč mezi sebe a ženu, které se nesměl dotknout. Toto jednání bylo výtvorem kompromisu; sloužilo dvěma hnutím: povolit jednak potlačenému přání, povolit svodu a pustit se do pohlavních styků s některou rozkošnou pacientkou, jednak připomínce, že se toto přání splnit nemůže. Bylo to jakési kouzlo proti pokušení.

Ještě dodejme, že na chlapce mocně zapůsobilo toto místo z ‚Richelieua' od Lorda Lyttona:

‚Beneath the rule of men entirely great,
The pen is mightier than the sword.'[87])

že se stal plodným spisovatelem a má mimořádně velké plnicí péro. Na můj dotaz, k čemu je potřebuje, odpověděl příznačně: »*Ich habe soviel auszudrücken.*«[88])

Tato analysa nám zase jednou připomíná, jak hluboké pohledy do duševního života nám umožňuje ono ‚neškodné' a ‚smysluprosté' jednání, a jak časně je v životě vyvinuta tendence k symbolisaci.«

Mohu ještě vyprávět ze své psychotherapeutické zkušenosti případ, ve kterém ruka, pohrávající si s chlebovou střídkou, učinila jasnou výpověď. Ošetřoval jsem skoro třináctiletého, téměř dva roky těžce hysterického hocha, kterého jsem přijal do léčení, když mu nepomohl delší pobyt ve vodoléčebném ústavě. Podle mého předpokladu měl jisté pohlavní zkušenosti a trápily ho sexuální otázky, odpovídající jeho věku; já jsem se však střehl pomoci mu vysvětlením, poněvadž jsem zase jednou chtěl vyzkoušet své předpoklady. Byl jsem tedy zvědav, jakou cestou se to, co jsem hledal, projeví. Jednou jsem si všiml, že něco převaloval mezi prsty pravé ruky, pak vsunul ruku do kapsy, tam si hrál dále, zase ji vytáhl atd. Ptal jsem se, co má v ruce; ukázal mně to tak, že náhle

[87]) Za vlády vskutku velikých mužů bývá pero mocnější než meč. (Srv. Oldhams „*I wear my pen as others do their sword*". [Nosím své péro tak, jako jiní muži nosívají meč.])

[88]) Musím toho tolik vyjadřovat (vytlačovat).

otevřel ruku. Byla to chlebová střídka, kterou zhnětl v chumáč. Do příští hodiny si opět přinesl takový chumáč, ale vytvářel z něho, zatím co jsme mluvili, neuvěřitelně rychle a při zavřených očích postavy, které budily můj zájem. Nepochybně to byli mužíci s hlavou, dvěma rukama, dvěma nohama, na způsob nejsurovějších prehistorických idólů, a s výčnělkem mezi nohama, na kterém udělal velkou špičku. Jakmile výčnělek dokončil, hned mužíka zhnětl v chumáč; později nechal mužíka hotového, udělal však stejný výčnělek na zadní straně a na jiných místech, aby zahalil význam prvého výčnělku. Chtěl jsem mu naznačit, jak jsem mu porozuměl, ale zároveň ho zbavit výmluvy, že při tomto tvoření lidí na nic nemyslil. Proto jsem se ho pojednou zeptal, zda se pamatuje na pověst o římském králi, který odpověděl poslovi svého syna pantomimicky. Ale chlapec si nechtěl vybavit příběh, o kterém se jistě učil v době mnohem bližší než já. Ptal se, zda mám na mysli příběh otroka, na jehož hladce oholenou lebku napsali odpověď. Nikoli, řekl jsem, to náleží do řeckých dějin, a vyprávěl jsem: Král Tarquinius Superbus přikázal svému synu Sextovi, aby se vplížil do nepřátelského latinského města. Syn, který v tomto městě mezitím získal stoupence, poslal králi posla s dotazem, jak má pokračovat. Král neodpověděl, šel do zahrady, dal si tam otázku opakovat a mlčky srazil největší a nejkrásnější makové hlavičky. Poslovi nezbylo, než zpravit o tom Sexta. Ten otce pochopil a dal zavraždit nejváženější občany města.

Při mé řeči ustal hoch v hnětení a jakmile jsem počal vyprávět, co dělal král v zahradě, již u slov »mlčky srazil«, strhl bleskurychlým pohybem svému mužíkovi hlavu. Pochopil mne tedy a zpozoroval, že jsem mu porozuměl. Nyní jsem se mohl tázat přímo, poskytnout mu poučení, na kterém mu záleželo, a záhy jsme neurosu vyhladili.

Příznaková jednání, která můžeme téměř v nevyčerpatelné hojnosti pozorovat u zdravých i nemocných lidí, zasluhují náš zájem z více než jednoho důvodu. Začasté skýtají cenné pokyny lékaři při orientaci v nových a jemu málo známých poměrech, a pozorovateli lidí prozrazují často vše, a někdy i více, než si přeje vědět. Kdo je dovede posuzovat, připadá si mnohdy jako král Šalomoun, který podle východní pověsti rozuměl mluvě zvířat. Kdysi jsem měl lékařsky vyšetřit mla-

dého muže, kterého jsem neznal, a to v domě jeho matky. Když ke mně přistoupil, všiml jsem si na jeho kalhotách velké bílkové skvrny, znatelné podle svérázně tuhého okraje. Mladý muž byl nejprve v rozpacích a pak se omlouval, že chraptil a proto vypil syrové vajíčko; z toho patrně ukápl bílek na jeho oděv. Na potvrzení ukázal na skořápku, která byla ještě na talířku v pokoji. Vysvětlil tedy podezřelou skvrnu naprosto nevinně; ale jakmile nás matka nechala o samotě, poděkoval jsem se mu za toto značné usnadnění diagnosy, a hned jsem učinil základem hovoru jeho přiznání, že trpí masturbací. Jindy jsem navštívil velmi bohatou a ve stejné míře lakomou a ztřeštěnou dámu, která lékaři obvykle ukládala, aby se prodral množstvím stesků, nežli dospěl k prostému odůvodnění jejího stavu. Když jsem vstoupil do pokoje, seděla u stolečku a dělala hromádky ze stříbrných zlatek; vstávajíc, shodila několik kusů na zem. Pomáhal jsem jí při sbírání, v popisu její bídy jsem ji však brzy přerušil a ptal se: O tolik peněz vás obral vznešený váš zeť? S rozhořčením odpověděla záporně a velmi brzy potom vyprávěla ubohou historku o rozčilení nad zeťovou marnotratností; ovšem, od té doby mne již nevolala. Nemohl bych tvrdit, že vždy získáme přátele, osvětlíme-li původci význam jeho příznakového jednání.

Jiné »přiznání chybným výkonem« vypravuje dr. J. E. G. van Emden (Haag):

»Při placení v malé berlínské restauraci tvrdil číšník, že cena určitého jídla byla — následkem války — zvýšena o 10 feniků; na mou poznámku, proč to nestojí na lístku, odpověděl, že je to zřejmě opominutí, ale že je to svatá pravda! Když strkal peníze do kapsy, byl neobratný a upustil právě pro mne na stůl desetník!!

‚Nyní vím jistě, že jste mně to počítal dráže, mám se zeptat u pokladny?'

‚Prosím, dovolte ... okamžik ...' a utekl.

Tento ústup jsem mu ovšem dopřál, a když se o dvě minuty později přišel omluvit, že si to z nepochopitelných důvodů spletl s jiným jídlem, odměnil jsem se mu těmi desíti feniky za jeho příspěvek k psychopathologii všedního života.«

Kdo chce pozorovat lidi při jídle, může zjistit nejkrásnější a

nejpoučnější příznaková jednání. Tak na příklad vypravuje dr. Hanns Sachs:

»Náhodou jsem byl přítomen, když jedna manželská dvojice, se mnou spřízněná, večeřela. Dáma měla žaludeční obtíže a musila dodržovat přísnou dietu. Před muže právě postavili pečeni; požádal manželku, která nesměla toto jídlo jísti, aby mu podala hořčici. Dáma otevřela skříň, sáhla do ní a postavila před muže lahvičku s jejími žaludečními kapkami. Mezi soudečkem na hořčici a malou lahvičkou na kapání nebylo ovšem nejmenší podoby, která by vysvětlovala přehmátnutí; přes to si toho dáma všimla teprve, když ji manžel se smíchem na to upozornil. Smysl tohoto příznakového jednání není potřebí vykládat.«

Za povedený příklad tohoto druhu, kterého pozorovatel obratně využil, děkuji dr. Bernh. Dattnerovi (Vídeň):

»Sedím s kolegou filosofem, dr. H., u oběda v restauraci. Hovoří o nespravedlnosti kandidatury na zkoušku, a při tom se zmiňuje, že před dokončením studií byl tajemníkem chilského vyslance, respektive zmocněného mimořádného ministra. ‚Ministr byl pak přeložen a novému jsem se už nepředstavil.' A zatím co vyslovuje tuto poslední větu, dává si k ústům kousek dortu, ale jakoby z nešikovnosti jej upustí s nože. Ihned jsem pochopil smysl tohoto příznakového jednání, a jakoby náhodou přerušil jsem kolegu, neznalého psychoanalysy, těmito slovy: ‚To jste však upustil tučné sousto! Ale on nepozoruje, že se má slova mohou stejně dobře vztahovat na jeho příznakové jednání, a opakuje s podivuhodnou, překvapující živostí, jako bych mu byl vzal ta slova z úst: ‚Ano, vskutku to bylo tučné sousto, které jsem upustil —' Pak si ulevuje zevrubným vyličováním nešikovnosti, která ho připravila o dobře placené místo.

Smysl tohoto symbolického jednání vysvitne, uvážíme-li, že se kolega rozpakoval vyprávět mně, který je mu dosti vzdálen, o své tísnivé hmotné situaci, že se pak protlačující se myšlenka projevila příznakovým jednáním, které symbolicky vyjadřuje to, co chtěl zakrýt, a tím mu přináší úlevu z nevědoma.«

Následující příklady mají demonstrovat, jak smysluplným se může ukázat, odejmeme-li někomu něco nebo vezmeme-li něco s sebou zdánlivě bez úmyslu.

Dr. B. Dattner: »Jeden kolega navštívil po prvé po jejím provdání přítelkyni, kterou v mládí miloval. Vypravuje o této návštěvě, vyslovuje svůj údiv, že se mu nepodařilo zdržet se u ní, jak zamýšlel, jen krátkou dobu. Pak mne zpravuje o podivném chybném výkonu, který se mu přihodil. Manžel jeho přítelkyně, účastnící se hovoru, hledal krabičku od zápalek, která při jeho příchodu docela určitě ležela na stole. Také kolega prohledával své kapsy, zda ‚ji' snad náhodou ‚nezandal', ale marně. Po delší době ‚ji' skutečně nalezl v kapse, při čemž mu bylo nápadné, že v krabičce byla jen jediná zápalka. — Za několik dní měl sen, který vtíravě ukazoval symboliku krabičky a zabýval se touto přítelkyní z mládí, čímž potvrdil mé vysvětlení, že kolega svým příznakovým jednáním uplatňoval právo přednosti a znázorňoval výlučnost svého vlastnictví (jen jedna zápalka v krabičce).«

Dr. Hanns Sachs: »Naše služebná jí určitý dort zvlášť ráda. O této skutečnosti nelze vůbec pochybovat, neboť je to jediné jídlo, které vždy bez výjimky připravuje dobře. Jednou v neděli přinesla ten dort do pokoje, postavila jej na příborník, sebrala talíře a příbory, použité při předchozím chodu, se stolu a nakupila je na podnos, na kterém předtím přinesla dort, a místo aby nám jej předložila, odešla s podnosem do kuchyně. Nejprve jsme si myslili, že chce na dortu něco opravit, když se však nevracela, moje paní zazvonila a ptala se: ‚Bety, copak je s tím dortem'? Nato dívka nechápavě: ‚Copak by bylo?' Musili jsme ji teprve uvědomit, že si dort odnesla: naložila jej, odnesla a v kuchyni jej odložila, ‚aniž si toho všimla'. — Druhý den, když jsme chtěli dojísti zbytek dortu, všimla si má paní, že ho nebylo méně, než včera zbylo, že si tedy dívka nevzala jí náležící kus svého nejmilejšího jídla. Na otázku, proč dort nejedla, odpověděla poněkud rozpačitě, že neměla chuť. — Dětský postoj je v obou případech velmi jasný: nejprve dětská nemírnost, která nechce s nikým sdílet cíl svých přání, potom stejně dětská reakce vzdorem: nepřejete-li mně to, tak si to nechte, teď už nechci vůbec nic.«

Náhodná a příznaková jednání, která se týkají manželství, mívají často nejvážnější význam, a mohly by toho, kdo se nestará o psychologii nevědoma, nabádat k víře v předzvěsti. Není dobrým počátkem, ztratí-li mladá paní na svatební cestě

svatební prsten, ale většinou jej toliko založila a brzy jej zas najde. — Znám nyní rozvedenou dámu, která při správě svého jmění často podepisovala listiny svým dívčím jménem, o mnoho let dříve, než je znovu přijala ve skutečnosti. — Byl jsem na návštěvě u novomanželů. Mladá paní se smíchem vyprávěla svůj poslední zážitek, jak šla včera, po návratu z cesty, se svou svobodnou sestrou, jako v dřívějších dobách, nakupovat, zatím co muž šel za svými obchody. Pojednou si na druhé straně ulice všimla jednoho pána, strčila do sestry a vykřikla: Podívej se, tam jde pan L. Úplně zapomněla, že tento pán je několik neděl jejím manželem. Při tomto vyprávění mne pojala hrůza, ale neodvážil jsem se vyvodit z něho závěry. Napadlo mne teprve po několika letech, když toto manželství skončilo nešťastně.

Z pozoruhodných, francouzsky uveřejněných prací A. Maedera[88]) z Curychu vyjímám pozorování, které by se stejně dobře hodilo do kapitoly o »zapomenutí«:

»*Une dame nous racontait récemment qu'elle avait oublié d'essayer sa robe de noce et s'en souvint la veille du mariage à huit heures du soir, la couturière désespérait de voir sa cliente. Ce détail suffit à montrer que la fiancée ne se sentait pas très hereuse de porter une robe d'dépous, elle cherchait à oublier cette représentation pénible. Elle est aujourd'hui ... divorcée.*«[89])

O velké herečce Eleonoře Duseové vyprávěl mně přítel, který se naučil všímat si znamení, že v jedné úloze užívá příznakového jednání, které pěkně ukazuje, z jaké hloubky čerpá své umění. Hra jedná o cizoložství; právě se pohádala s manželem a stojí zamyšlena stranou, než se přiblíží pokušitel. V tomto krátkém mezidobí si pohrává se svatebním prstenem, stahuje jej s prstu, zase jej navléká, a opět stáhne. Nyní uzrála pro druhého muže.

K tomu se řadí, co vypravuje o jiných příznakových jednáních Th. Reik:

[88]) Alph. Maeder, Contributions à la psychopathologie de la vie quotidienne, Archives de Psychologie, T. VI., 1906.

[89]) Jedna dáma nám nedávno vyprávěla, že zapomněla zkoušet svatební šaty a vzpomněla si teprve poslední den před svatbou o osmé hodině večerní; švadlena byla zoufalá, když spatřila zákaznici. Tato podrobnost stačí, aby ukázala, že se necítila příliš šťastná, že bude mít svatební šaty, a že se snažila zapomenout na toto nepříjemné vystoupení. Dnes je ... rozvedena.

»Známe příznaková jednání manželů, kteří stahují a opět navlékají svatební prsteny. Řadu podobných příznakových výkonů zplodil můj kolega M. Dívka, kterou miloval, mu darovala prsten, podotýkajíc, že jej nesmí ztratit, jinak by věděla, že ji už nemiluje. Nyní žil neustále v obavách, aby jej neztratil. Jestliže jej na příklad při mytí na chvíli odložil, zpravidla jej založil a mnohdy musil dlouho hledat, než jej nalezl. Házel-li do poštovní schránky dopis, nemohl potlačit jistou úzkost, že okraje schránky mu stáhnou prsten s ruky. Jednou si vskutku počínal tak neobratně, že prsten spadl do schránky. V dopise, který tehdy odesílal, loučil se od dřívější milenky a cítil se vůči ní vinen. Zároveň znovu po ní zatoužil a propukl v něm konflikt mezi touto a nynější jeho láskou.« (Internationale Zeitschrift f. Psychoanalyse, III, 1915.)

Téma »prstenu« nám opět předvádí, jak těžké je pro psychoanalytika najíti něco nového, co by básník před ním nevěděl. Ve Fontanově románě »Vor dem Sturm« vypravuje justiční rada Turgany během hry na fanty: »Věřte mi, vážené dámy, v odevzdávání fantů vycházejí najevo nejhlubší tajemství přírody.« Jeden z příkladů, kterými dokládá své tvrzení, je pro nás zvlášť zajímavý: »Vzpomínám si na manželku profesora, v tělnatém věku, která si několikrát stáhla s ruky svatební prsten jako fant. Dovolte, abych pomlčel o manželském štěstí této rodiny.« Pak pokračuje: »V této společnosti byl pán, který neustával pokládat svůj anglický kapesní nůž, s desíti želízky, vývrtkou a zapalovačem, do klína dámy, pokud toto želízkové monstrum neroztrhalo několikeré hedvábné šaty a nezmizelo nakonec před všeobecným rozhořčením.«

Nepřekvapuje nás, že lidé užívají předmětu s tolikerým symbolickým významem, jaký má prsten, k smysluplně chybnému jednání i tehdy, neznázorňuje-li jako svatební nebo zásnubní prsten vztah erotický. Dr. M. Kardos dal mně následující příklad takové příhody k disposici:

»Několik let se stýkám s mnohem mladším mužem, který sdílí mé duchovní snahy a je ke mně přibližně v poměru žáka k učiteli. Při jisté příležitosti jsem mu daroval prsten a tohoto prstenu již několikrát použil k příznakovému respektive chybnému jednání, jestliže se mu v našich vztazích něco nezamlouvalo. Nedávno mně vyprávěl zvlášť pěkný a průhled-

ný případ: Jednou se, nějak se vymluviv, nedostavil na naši pravidelnou týdenní schůzku, jelikož dal přednost dostaveníčku s mladou dámou. Druhý den dopoledne, teprve když už byl dávno z domova pryč, si všiml, že nemá na ruce prsten. Nijak ho to nezneklidňovalo, neboť měl zato, že jej nechal doma na nočním stolku, na který jej pokládá každý večer, a že jej tam nalezne, až se vrátí domů. Hned po návratu šel pro něj, leč marně. Konečně ho napadlo, že prsten — jako ostatně už déle než rok — ležel na nočním stolku vedle malého nožíčku, který nosívá ve vestě; tak připadl na domněnku, že prsten možná ‚z roztržitosti' zastrčil spolu s nožem. Sáhl tedy do kapsy a skutečně tam hledaný prsten nalezl. — ‚Svatební prsten ve vestě' je příslovečný způsob úschovy prstenu, chce-li muž podvádět ženu, od které jej dostal. Pocit viny vedl ho tedy nejprve k sebepotrestání (‚Nejsi již hoden nosit ten prsten'), za druhé k doznání nevěry, arci jen v podobě chybného jednání, při kterém nebylo svědků. Teprve oklikou přes vyprávění — které mohl arci předvídat — přiznal se k malé ‚nevěře'.«

Vím o starším pánovi, který pojal velmi mladou dívku za manželku a chtěl, místo aby odcestoval, ztrávit svatební noc v hotelu velkoměsta. Sotva přišel do hotelu, zalekl se, neboť pohřešoval náprsní tobolku, v níž měl všechny peníze pro svatební cestu, a obával se, že ji založil nebo ztratil. Ještě se mu podařilo stihnout telefonicky svého sluhu; ten ji nalezl v ženichově odloženém kabátě a přinesl ji čekajícímu pánovi, který vstoupil bez prostředků, »bez mohoucnosti«, do manželství. Mohl se tedy druhý den ráno vydat s mladou paní na cestu; tuto noc však byl, jak ve své obavě předvídal, »nemohoucí«.

Utěšuje nás představa, že »ztrácení« je v netušeném rozsahu příznakovým jednáním a tudíž vítáno aspoň tajnému úmyslu ztrácejícího. Mnohdy se jím projevuje toliko nízké cenění ztraceného předmětu nebo tajný odpor proti němu nebo proti člověku, od něhož jsme jej dostali, anebo sklon k ztrácení se na tento předmět přenesl symbolickým spojením myšlenek s jiných a významnějších předmětů. Ztrácení cenných předmětů pomáhá vyjadřovat rozmanitá hnutí: buď symbolicky znázorňuje zapuzenou myšlenku, tedy opakuje nějakou připomínku, kterou bychom rádi přeslechli, nebo má

— a toto především — přinášet oběti temným silám osudu, kterým lidé ještě dosud někdy slouží.

K osvětlení těchto vět o ztrácení uvedu jen několik příkladů: Dr. B. Dattner: »Jeden kolega mně vypravuje, že náhle ztratil tužku Penkalu, kterou měl již dva roky a které si pro její přednosti velmi cenil. Analysa odhalila tuto skutkovou souvislost: Den předtím dostal kolega od švagra velmi nepříjemný dopis, který končil větou: ‚Prozatím nemám ani chut ani čas, abych podporoval Tvou lehkomyslnost a lenost.' Afekt, který se ho po přijetí tohoto dopisu zmocnil, byl tak silný, že kolega hned druhý den obětoval Penkalu, dar tohoto švagra, aby ho jeho milosti příliš nezatěžovaly.«

Jedna známá dáma nechodila, což je pochopitelné, v době smutku po staré matce do divadla. Chybělo již jen několik dní do konce smutečního roku, když ji známí přemluvili, aby si zakoupila lístek na zvlášť zajímavé představení. Když přišla před divadlo, zjistila, že lístek ztratila. Později se domnívala, že jej asi odhodila společně s lístkem z elektriky, když vystupovala z vozu. Táž dáma se honosí, že nikdy nic neztratila z nepozornosti.

Smíme tedy předpokládat, že ani druhý případ ztracení, který zažila, nebyl prost motivace.

Přijela do lázeňského místa a vyhledala pension, ve kterém dříve kdysi bydlila. Tam ji přijali jako starou známou, pohostili ji, a když chtěla platit, prosili, aby se považovala za jejich hosta. To jí nebylo však vhod. Připustili pouze, aby dala něco číšnici. Otevírá peněženku a pokládá na stůl jednomarkovou bankovku. Večer přinesl jí sluha pensionu pětimarkovou bankovku, kterou nalezli pod stolem a která podle názoru majitelky patří asi slečně. Jistě ji vyhodila z peněženky, když vyndavala zpropitné pro služebnou. Pravděpodobně přece jen chtěla svou útratu zaplatit.

Otto Rank ukázal v delší stati[90]) na obětní náladu, která je podkladem ztrácení, a osvětlil jeho hlubší pohnutky analysami snů.[91]) Zajímavý je jeho dodatek, že determinováno není jen ztrácení předmětů, nýbrž také nalézání. Co tím

[90]) Das Verlieren als Symptomhandlung, Zentralblatt für Psychoanalyse, I, 10/11.

[91]) Jiná sdělení téhož obsahu v Zentralblatt für Psychoanalyse, II, a v Internat. Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913.

míní, vysvitne z následujícího pozorování. Ovšem, při ztrácení je předmět předem dán, při nalézání musíme jej teprve hledat.

»Mladá dívka, hmotně závislá na rodičích, chce si koupit laciný šperk. Ptá se v krámě na cenu kusu, který se jí líbí, ale je zarmoucena, neboť stojí více, než si ušetřila. A přece jí chybí jen dvě koruny, aby dosáhla té malé radosti. Ve stísněné náladě toulá se domů městskými ulicemi, ve kterých je v tuto večerní dobu mnoho lidí. Na jednom z nejvíce frekventovaných míst zpozoruje náhle — ačkoli je, jak praví, hluboko pohroužena do svých myšlenek — na zemi malý papírek, přes který právě přešla, aniž si ho všimla. Obrátí se, zdvihne jej a vidí s údivem, že je to složená dvoukorunová bankovka. Myslí si: tu mně poslal osud, abych si mohla koupit šperk, radostně se obrátí a chce se řídit tímto pokynem. Ale v témž okamžiku si říká, že nesmí, neboť nalezené peníze přinášejí štěstí a nesmíme je proto vydávat.

Krátkou analysu, která je nutná k pochopení tohoto ‚náhodného jednání', smíme snad i bez osobního vyptávání postižené dívky vyvodit ze situace. V popředí myšlenek, kterými se dívka na cestě domů zabývala, byla asi její chudoba a hmotné omezení, a patrně si přála vymanit se z tísnivých poměrů. Myšlenka, jak nejsnáze dosáhnout chybící částky, sotva chyběla v jejím zájmu, směřujícím k ukojení onoho skromného přání, a přivedla ji asi k nejjednoduššímu rozřešení nalezením. Tak bylo její nevědomo (nebo předvědomo) zaměřeno k ‚nalézání', třebaže si myšlenku na ně úplně ani neuvědomovala, neboť její pozornost byla zaujata něčím jiným (‚pohroužena do svých myšlenek'). Ba smíme na základě podobných analysovaných případů přímo tvrdit, že n e v ě d o m á ‚pohotovost k hledání' mnohem spíše vede k úspěchu než vědomě řízená pozornost. Jinak bychom si sotva mohli vysvětlit, proč právě tato osoba mezi tolika sty kolemjdoucích lidí, a to ještě za nepříznivého večerního osvětlení a tísnícího se davu, ztěžujících hledání, učinila tento ji samou překvapující nález. V jak silném rozsahu ta nevědomá nebo předvědomá pohotovost skutečně existovala, ukazuje podivný fakt, že dívka již po nálezu, tedy když už toto zaměření bylo zbytečné a jistě zbaveno vědomé pozor-

nosti, nalezla na další cestě domů na tmavém a osamělém místě v předměstské ulici kapesník[92]).

Třeba říci, že právě taková příznaková jednání mnohdy nám umožňují nejlepší přístup k poznání intimního duševního života lidí.

O nesouvislých příznakových jednáních chci podat příklad, který se dal hlouběji vyložit i bez analysy a výborně osvětluje podmínky, za kterých docela nenápadně vytváříme příznaky, a ke kterému mohu připojit prakticky významnou poznámku. Na jedné letní cestě jsem musil na určitém místě čekat na příjezd svého spolucestujícího. Mezitím jsem se seznámil s mladým mužem, který se rovněž cítil osamělý, a rád se ke mně přidružil. Jelikož jsme bydlili v témž hotelu, jídali jsme spolu a konali společné procházky. Třetího dne odpoledne mně náhle sdělil, že čeká svou choť, která přijede večer rychlíkem. Nyní se probudil můj psychologický zájem, neboť mně již dopoledne bylo nápadné, že můj společník zamítl můj návrh na větší výlet a na naší malé procházce nechtěl jít po jisté cestě, protože ji měl za příliš příkrou a nebezpečnou. Na odpolední procházce pojednou řekl, že mám jistě už hlad, abych k vůli němu neodkládal večeři, neboť bude jísti až po příjezdu své paní. Porozuměl jsem tomuto pokynu a usedl jsem ke stolu, zatím co on šel na nádraží. Druhý den ráno jsme se setkali v hotelové hale. Představil mně manželce a dodal: Jistě s námi posnídáte? Měl jsem ještě malou cestu do nejbližší ulice a slíbil jsem, že brzy za nimi přijdu. Když jsem pak vstoupil do ranní jídelny, viděl jsem, jak oba seděli na jedné straně malého stolku u okna. Na druhé straně stolku byla jen jedna židle, ale přes její opěradlo byl přeložen těžký a velký lodenový pánův plášť a zakrýval místo. Výborně jsem pochopil smysl tohoto jistě neúmyslného, ale tím zřetelnějšího umístění. To znamenalo: Pro tebe zde není místa, nyní jsi zbytečný. Muž si nevšiml, že jsem se u stolu zastavil, aniž jsem si sedl, dáma však ano; strčila do něho a zašeptala: Vždyť jsi pánovi založil místo.

Při této a podobných příhodách jsem si řekl, že tato neúmyslně prováděná jednání jsou nevyhnutelně zdrojem nedorozumění v lidském styku. Pachatel, který vůbec neví

[92]) Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, III, 1915.

o nějakém úmyslu, nepřičítá si je a nepovažuje se za odpovědna za ně. Ale postižený člověk, využívávaje zpravidla také takových jednání svého partnera k závěrům na jeho úmysly a smýšlení, poznává z psychických dějů druhého člověka více, než ten je ochoten připustit a než myslí, že sdělil. A jestliže někdo připomíná pachateli závěry, vyvozené z jeho příznakových jednání, rozhořčuje se a prohlašuje je za bezdůvodná, jelikož si není vědom úmyslu při jejich konání, a stěžuje si na nedorozumění u svého partnera. Přesně vzato, zakládá se takové nedorozumění na tom, že jeden vidí příliš málo a druhý příliš mnoho. Čím jsou dva lidé »nervosnější«, tím více příležitostí bude k rozmíškám, jejichž důvodnost bude každý, pokud se jeho osoby týká, popírat stejně rozhodně, jako ji bude považovat za nespornou, pokud se týká druhého. A to je asi trest za vnitřní neupřímnost, že lidé, předstírajíce zapomenutí, přehmátnutí a neúmyslnost, vyjadřují hnutí, které by bylo lépe přiznat sobě a druhým lidem, jestliže je nemohou ovládat. Skutečně můžeme docela obecně tvrdit, že každý neustále provádí psychickou analysu svých bližních a zná je proto líp, než každý jednotlivec sebe. Cesta k uposlechnutí připomínky *γνῶι σεαυτόν* vede studiem vlastních, zdánlivě nahodilých jednání a opominutí.

Ze všech básníků, kteří se někdy vyslovili o malých příznakových jednáních nebo jich použili, žádný nepoznal jejich tajnou povahu tak jasně a neukázal tuto skutečnost s tak příšernou živostí jako Strindberg, jehož genius při tomto poznání arci podporovala hluboká psychická abnormalita. Dr. Karl Weiss upozornil na toto místo v jednom jeho díle:

»Po chvíli přišel hrabě skutečně, a klidně přistoupil k Esther, jako by ji byl pozval na dostaveníčko.

— Čekalas dlouho? ptal se tlumeným hlasem.

— Šest měsíců, jak víš, odvětila Esther; ale tys mne dnes viděl?

— Ano, právě v elektrice; a hleděl jsem ti do očí tak, že jsem si myslil, že s tebou mluvím.

— Od našeho posledního setkání se ‚přihodilo' mnoho.

— Ano, a myslil jsem, že je mezi námi konec.

— Jak to?

— Všechny maličkosti, které jsem od tebe dostal, se rozbily a to okultním způsobem. Ale to je staré pozorování.
— Co to říkáš? Vzpomínám si teď na množství případů, které jsem považovala za náhody. Dostala jsem kdysi skřipec od babičky, když jsme byly dobrými přáteli. Z brouseného křišťálu a vyznamenaný při obdukcích, přímo zázrak, který jsem pečlivě schovávala. Kdysi jsem s ní přerušila styky a ona se na mne rozhněvala. A při příští obdukci skla bez příčiny vypadla. Myslila jsem, že se prostě rozpůlil; dala jsem jej spravit. Avšak službu i nadále vypovídal; položila jsem jej do zásuvky a zmizel.
— Co to říkáš! Jak zvláštní, že to, co se týká očí, je nejcitlivější. Dostal jsem od přítele kukátko; hodilo se k mým očím tak dobře, že bylo požitkem ho užívat. Pak jsme se znepřátelili. Vždyť víš, to se stává bez zjevné příčiny; zdá se nám, jako bychom nesměli být svorni. Když jsem pak chtěl použít kukátka, neviděl jsem jasně. Trubky byly příliš krátké a viděl jsem dva obrazy. Nemusím ti říkat, že se ani nezkrátily trubky, ani nezvětšila vzdálenost očí! Byl to zázrak, který se udává každý den a který nepozorují jen špatní pozorovatelé. A vysvětlení? Psychická síla nenávisti je patrně větší, než si myslíme. — Ostatně z prstenu, který jsem od tebe dostal, ztratil jsem kámen — a prsten se nedá opravit, nedá. Chceš se nyní se mnou rozejít? ... (‚Gotické pokoje', str. 258 a d.)«
Také v oblasti příznakových jednání musí psychoanalytické pozorování ponechat prvenství básníkům. Může jen opakovat, co oni vyřkli již dávno. Pan Wilh. Stross mne upozorňuje na následující místo ve známém románě Tristram Shandy od Lawrence Sterne (VI. díl, V. kap.):
»a vůbec mne nezaráží, že Řehoř Nazianský, když na Julianovi spatřil rychlé a nepravidelné posunky, předpověděl, že jednoho dne odpadne; — nebo že sv. Ambrož vyhnal svého amanuense pro neslušný pohyb hlavou, která mu lítala sem a tam jako cep. — Anebo, že Democritus hned zpozoroval, že Protaforas je učencem, protože viděl, jak svazuje otýpku chrastí a pokládá nejtenčí proutky doprostřed. — Jest tisíc nepovšimnutých otvorů, pokračoval můj otec, kterými bystré oko může najednou objevit duši; a já tvrdím, dodal, rozumný člověk nemůže odložit klobouk, vstoupí-li do pokoje, anebo

vzít jej do ruky, když odchází, aniž mu něco unikne, co ho prozradí.«

Zde ještě malou sbírku rozmanitých příznakových jednání zdravých i neurotických lidí:

Starší kolega, který nerad prohrává v kartách, vyplatil kdysi večer větší prohranou částku bez naříkání, ale v podivně stísněné náladě. Po jeho odchodu se objevuje, že nechal na svém místě téměř vše, co nosívá u sebe: brýle, pouzdro na cigarety a kapesník. To nutno přetlumočit asi takto: Vy lupiči, pěkně jste mě obrali.

Muž, který trpí příležitostně se dostavující pohlavní impotencí, založené na jeho vroucích dětských vztazích k matce, sděluje, že je zvyklý okrašlovat spisy a záznamy velkým S, počátečním písmenem jména své matky. Nesnáší, aby se dopisy z domova dotýkaly na jeho psacím stole jiných nesvatých dopisů, a je proto nucen, schovávat si prvé dopisy odděleně.

Mladá dáma pojednou prudce otevře dveře ordinace, ve které ještě prodlévá její předchůdkyně. Omlouvá se »bezmyšlenkovitostí«; ukáže se, že demonstrovala zvědavost, která ji kdysi přiměla, aby vnikla do ložnice rodičů.

Dívky, které jsou hrdé na své krásné vlasy, dovedou si tak obratně počínat s hřebenem a vlásenkami, že se jim uprostřed hovoru uvolní vlasy.

Někteří muži rozhazují během léčby (v leže) drobné z kapsy od kalhot, a honorují tak práci té které hodiny podle svého odhadu.

Kdo zapomene u lékaře předmět, který přinesl s sebou, naznačuje, že se nemůže odtrhnout a rád by přišel znovu. E. Jones praví: *One can almost measure the success with which a physician is practising psychotherapy, for instance by the size of the collection of umbrellas, handkerchiefs, purses, and so on, that he could make in a month.*[93])

Nejmenší zvykové a s nejmenší pozorností prováděné úkony, jako na příklad natahování hodinek před spaním, zhasínání světla před odchodem z pokoje a jiné, podléhají někdy poruchám, které jasně ukazují vliv nevědomých komplexů na domněle nejsilnější »zvyky«. Maeder vypravuje v časo-

[93]) Úspěch, se kterým lékař provozuje psychotherapii, můžeme skoro měřiti na příklad podle velikosti sbírky deštníků, kapesníků, peněženek a tak dále, které se u něho za měsíc nahromadily.

pise »Coenobium« o nemocničním lékaři, který se jednou večer pro nějakou důležitou záležitost odhodlal jít do města, ačkoli měl službu a neměl z nemocnice odcházet. Když se vrátil, divil se, že je v jeho pokoji světlo. Zapomněl, což se nikdy před tím nestalo, při odchodu zhasnout. Brzy si však uvědomil pohnutku zapomenutí. Ředitel nemocnice, bydlící v ústavě, musil přece ze světla v pokoji svého internisty usoudit, že je v domě.

Ustaraný muž, podléhající někdy rozladění, mne ujišťoval, že pravidelně ráno zjišťuje, že mu zůstaly stát hodinky, jestliže mu předchozí večer život připadal příliš tvrdý a nepříjemný. Vyjadřuje tedy opominutím, že zapomněl natáhnout hodinky, že mu nezáleží na tom, zda se dočká příštího dne.

Jiný muž, kterého osobně neznám, píše: »Byl jsem stižen těžkou ranou osudu a život mně potom připadal tak svízelný a trpký, že jsem se domníval, že nebudu mít dostatek síly, abych vydržel žíti do konce příštího dne; tehdy jsem pozoroval, že jsem téměř denně zapomněl natáhnout své hodinky, což jsem předtím nikdy neopomněl a dělával před spaním téměř mechanicky, nevědomě. Jen zřídka jsem si na to vzpomněl, jestliže jsem zamýšlel vykonat příští den něco důležitého nebo zvlášť poutavého. Je snad i toto příznakovým jednáním? Nedovedl jsem si to ani vysvětlit.«

Kdo si dá jako Jung (Über die Psychologie der Dementia praecox, 1907, str. 62) nebo Maeder (Une voie nouvelle en psychologie — Freud et son école, »Coenobium«, Lugano 1909) práci, aby si všímal melodií, které si bez úmyslu pobrukujeme, zpravidla asi objeví vztah textu k tématu, kterým se člověk zabývá.

Za bedlivější povšimnutí by také stála přesnější determinace vyjadřování myšlenek řečí nebo písmem. Obyčejně se přece domníváme, že máme volbu, kterými slovy chceme své myšlenky vyjádřit nebo kterým obrazem znázornit. Bližší pozorování však ukazuje, že o této volbě rozhodují jiné zřetele a že tvarem myšlenky problýskává hlubší, mnohdy nezamýšlený smysl. Obrazy a rčení, kterých někdo s oblibou užívá, nejsou obyčejně lhostejné pro jeho posouzení, a jiné jsou často narážkou na téma, které je v tom okamžiku v pozadí, ale mluvčího mocně zaujalo. Slyšel jsem od jednoho pána

po jistou dobu opětovně v teoretických hovorech rčení: »Zachvátí-li něco náhle naši hlavu«, ale věděl jsem, že nedávno dostal zprávu, že ruská střela zasáhla polní čapku, kterou měl na hlavě jeho syn.

10

Omyly

Omyly paměti liší se od zapomenutí, provázeného chybným vzpomenutím, jen tím, že omyl (chybné vzpomenutí) nepoznáváme jako takové, nýbrž mu věříme. Ale zdá se, že užívání výrazu »omyl« je spjato ještě s jinou podmínkou. Mluvíme o »mýlení se« místo o »chybném vzpomínání« tam, kde v psychickém materiálu, který si chceme vybavit, zdůrazňujeme ráz objektivní skutečnosti, kde si tedy chceme vybavit něco jiného než nějakou skutečnost ze svého psychického života, a naopak něco, co může potvrdit nebo vyvrátit vzpomínka jiných lidí. Opakem omylu paměti v tomto smyslu je nevědomost.

Ve své knize o »Výkladu snů« (1900) dopustil jsem se několikerého falšování dějinného a vůbec skutečnostního materiálu, a teprve po vyjití knihy jsem si toho všiml. Při bližším zkoumání jsem zjistil, že toto falšování nevyplynulo z mé nevědomosti, nýbrž že se zakládá na omylech paměti, které lze objasnit analysou.

1. Na str. 382 čes. vyd. tvrdím, že se Schiller narodil v Marburku, kteréžto jméno se vyskytuje také ve Štýrsku. Tento omyl se mně přihodil v analyse snu, který jsem měl za jízdy vlakem a ze kterého mne vzbudil průvodčí, když vyvolával jméno stanice Marburk. Ve snovém obsahu se kdosi ptá na jednu Schillerovu knihu. Ale Schiller se nenarodil v universitním městě Marburku, nýbrž ve švábském Marbachu. Tvrdím, že i já jsem to vždy věděl.

2. Na str. 169 označuji Hannibalova otce jménem Hasdrubal. Tento omyl mne zvlášť mrzel, ale zato mne nejvíce utvrdil v mém pojímání takových omylů. V dějinách Barkidů se asi málo čtenářů vyzná lépe než autor, který tuto chybu napsal a při třech korekturách přehlédl. Hannibalův otec se jmenoval Hamilkar Barkas; Has-

drubal bylo jméno Hannibalova bratra, ostatně také jeho švagra a předchůdce ve velení.

3. Na str. 218 tvrdím, že Zeus vykleštil svého otce Krona, a chápe se místo něho vlády. Tento hrozný čin jsem však posunul omylem o jedno pokolení; v řecké mythologii jej vykonává Kronos na svém otci Uranovi.[94])

Jak lze vysvětlit, že mně moje paměť v těchto bodech dodala něco nesprávného, zatím co mně jindy, jak se čtenář oné knihy může přesvědčit, umožňovala disposici nejvzdálenějším a nejneobvyklejším materiálem? A dále, že jsem si při třech pečlivých korekturách, jakoby raněn slepotou, těchto omylů nevšiml?

Goethe řekl o Lichtenbergovi: Žertuje-li někde, skrývá se za tím problém. Podobně můžeme tvrdit o uvedených místech mé knihy: vyskytuje-li se někde omyl, vězí za ním zapuzení. Správněji: neupřímnost, skreslení, které se konec konců zakládají na zapuzení. Při analyse oněch snů byl jsem pouhou povahou témat, kterých se snové myšlenky týkají, nucen jednak přerušit analysu někde před jejím zaokrouhlením, jednak zbavit některou důvěrnou podrobnost jejího ostří tím, že jsem ji nepatrně skreslil. Nemohl jsem jinak a neměl jsem volby, jestliže jsem vůbec chtěl uvádět příklady a doklady; tato situace, ve které nebylo vyhnutí, nutně vyplývala z té vlastnosti snů, že vyjadřují něco zapuzeného, něco pro vědomí nezpůsobilého. Přesto zůstalo jistě mnohé, co se nepříjemně dotklo citlivějších lidí. Ale skreslení nebo zamlčení pokračujících myšlenek, které jsem sám ještě znal, nemohl jsem provésti beze stopy. Co jsem chtěl potlačit, často si proti mé vůli vynutilo přístup do toho, co jsem do textu pojal, a projevilo se v tomto jako omyl, který jsem nezpozoroval. Ostatně je ve všech uvedených příkladech základem jedno téma: omyly jsou odnožemi zapuzených myšlenek, které se zabývají mým zesnulým otcem.

Ad 1. Kdo si přečte sen, analysovaný na str. 381-2, zčásti se doví nezastřeně, zčásti uhodne z náznaků, že jsem se přerušil v myšlenkách, které obsahují nepříznivou kritiku mého otce. Nuže, v pokračování tohoto rysu mých myšlenek a

[94]) Není to omyl úplný! Podle orfické verse tohoto mytu opakoval Zeus vykleštění na Kronovi. (Roscher, Lexikon der Mythologie.)

vzpomínek se vyskytuje nepříjemná příhoda, ve které mají jistou úlohu knihy a obchodní přítel mého otce, který se jmenuje Marburk, tedy stejně jako stanice jižní dráhy, jejímž vyvoláním mne průvodčí vzbudil. Tohoto pana Marburka chtěl jsem při analyse zakrýt před sebou i čtenáři; pomstil se tím, že se vmísil tam, kam nepatří: změnil jméno Schillerova rodiště z »Marbach« v »Marburk«.

Ad. 2. Omyl Hasdrubal místo Hamilkar, jméno bratra místo otce, přihodil se právě v souvislosti, která jedná o hannibalských fantasiích mých gymnasijních let a o mé nespokojenosti s otcovým chováním vůči »nepřátelům národa«. Mohl bych býval pokračovat a vyprávět, jak se můj poměr k otci změnil návštěvou v Anglii, při které jsem se seznámil se svým tam žijícím nevlastním bratrem z dřívějšího otcova manželství. Nejstarší bratrův syn je stejně stár jako já; fantasiím, co jiného by se bylo stalo, kdybych se nebyl narodil jako syn svého otce, nýbrž bratra, nepřekáželo tedy stáří. Tyto potlačené fantasie skreslily na místě, kde jsem analysu přerušil, text mé knihy tím, že mne donutily, abych nahradil jméno otce bratrovým.

Ad 3. Přičítám vlivu vzpomínky na téhož bratra, že jsem hrozný mythologický čin řeckého boha posunul napřed o jedno pokolení. Dlouhou dobu mně z bratrových připomínek utkvěla v paměti tato: »Nezapomínej stran způsobu života,« řekl mně, »že nenáležíš k druhému, nýbrž vlastně k třetímu pokolení po otci«. Náš otec se v pokročilém věku znovu oženil a byl proto mnohem starší než jeho děti z druhého manželství. Dopouštím se uvedeného omylu právě tam, kde pojednávám o úctě mezi rodiči a dětmi.

Několikrát se také přihodilo, že mne přátelé nebo pacienti, když jsem citoval jejich sny nebo na ně narážel v analysách snů, upozornili, že vypravuji okolnosti společně zažitých příhod nepřesně. I to jsou historické omyly. Prozkoumal jsem jednotlivé případy po opravení a rovněž jsem se přesvědčil, že moje vzpomínka na věcné okolnosti byla nevěrná jen tam, kde jsem v analyse něco úmyslně skreslil nebo zamlčel. Také zde byl nepozorovaný omyl náhradou za úmyslné zamlčení nebo zapuzení.

Od těchto omylů, které vyvěrají ze zapuzení, ostře se odlišují jiné, které se zakládají na skutečné nevědomosti. Na

příklad šlo o nevědomost, když jsem se domníval, že jsem na výletě do Wachau projížděl místem, kde se kdysi zdržoval revolucionář Fischhof. Obě místa mají jen společné jméno; Fischhofův Emmersdorf leží v Korutanech. Ale já jsem to nevěděl.

4. Ještě ostudnější a poučnější je jiný omyl, příklad dočasné ignorance, smím-li se tak vyjádřit. Jeden pacient mne kdysi upomněl, abych mu dal s sebou dvě slíbené knihy o Benátkách, kterými se chtěl připravit na svou velikonoční cestu. Připravil jsem je, odvětil jsem, a šel jsem pro ně do knihovny. Ve skutečnosti jsem zapomněl je vyhledat, neboť jsem nebyl zrovna srozuměn s pacientovou cestou, ve které jsem spatřoval zbytečné přerušení léčby a hmotné poškození lékaře. Rozhlížel jsem se tedy rychle v knihovně po těch dvou knížkách, které jsem měl na mysli. »Benátky jako umělecké středisko« jmenovala se jedna; ale krom toho dojista mám v podobné sbírce ještě historické dílo. Zcela správně, zde jest: »Medicejové«, vytahuji je a přináším čekajícímu pacientovi, ale pak pozoruji omyl a stydím se. Vždyť vskutku vím, že Medicejové nemají nic společného s Benátkami, ale krátkou chvíli se mně to vůbec nezdálo nesprávné. Nyní musím být spravedlivý: jelikož jsem vůči pacientovi tak často ukazoval na jeho příznaková jednání, mohu svou autoritu u něho jen zachránit tím, že mu poctivě odhalím zatajované pohnutky svého odporu proti jeho cestě.

Vůbec se můžeme divit, že lidská touha po pravdě je větší, než se obyčejně domníváme. Ostatně je možná vyvoláváno mým zabýváním se psychoanalysou, že sotva mohu nyní lhát. Kdykoli se pokusím něco skreslit, podléhám omylu nebo jinému chybnému výkonu, kterými se prozrazuje moje neupřímnost jako v tomto a předchozích příkladech.

Mechanismus omylu zdá se nejvolnější mezi všemi chybnými výkony, t. j. vyskytnutí omylu zcela všeobecně naznačuje, že příslušná duševní činnost musila zápasit s nějakým rušivým vlivem, ale druh omylu nemusí být determinován kvalitou rušící myšlenky, která zůstala v temnu. Avšak doplňme na tomto místě, že touž situaci musíme předpokládat u mnoha jednoduchých případů přeřeknutí i přepsání. Kdykoli se přeřekneme nebo přepíšeme, smíme usuzovat, že nás rušily duševní pochody vně našeho úmyslu, ale

nutno připustit, že se přeřeknutí a přepsání namnoze řídí zákony podobnosti, pohodlnosti nebo sklonu k urychlení, aniž se rušícímu prvku podařilo uplatnit v chybě, vzniklé při přeřeknutí nebo přepsání, část vlastního charakteru. Usnadnění, které skýtá jazykový materiál, teprve umožňuje determinaci chyby a klade jí také meze.

Abych neuváděl výlučně vlastní omyly, sdělím ještě několik příkladů, které jsem mohl arci stejně dobře zařadit mezi přeřeknutí nebo přehmátnutí, ale vzhledem k rovnocennosti všech těchto druhů chybného výkonu na tom nezáleží.

5. Zakázal jsem jednomu pacientovi, aby telefonicky volal milenku, se kterou se sám chce rozejít, jelikož každý hovor znovu rozpoutává boj s odvykáním. Má jí napsat své poslední rozhodnutí, třebaže je pro něho obtížné, doručovat jí dopisy. Přichází ke mně o jedné hodině a sděluje, že nalezl cestu, jak překonat tyto obtíže, a mimo jiné se ptá, zda se smí dovolávat mé lékařské autority. Ve dvě hodiny se zabývá sestavováním dopisu, pojednou se přeruší a praví k přítomné matce: »Zapomněl jsem se profesora zeptat, zda smím v dopise uvésti jeho jméno,« běží k telefonu, žádá číslo a volá do aparátu: »Prosím, je už pan profesor po jídle a mohu s ním mluvit?« V odpověď slyší překvapený hlas: »Adolfe, zbláznil ses?« a je to týž hlas, jejž podle mého příkazu již neměl slyšet. Jenom se »zmýlil« a žádal místo čísla lékaře číslo své milenky.

6. Mladá dáma chce navštívit nedávno provdanou přítelkyni v Habsburské ulici. Mluví o tom doma při jídle, říká však omylem, že musí jít do Babenberské ulice. Druzí přítomní ji se smíchem upozorňují na omyl — nebo chcete-li raději, na přeřeknutí — kterého si nevšimla. Před dvěma dny byla totiž ve Vídni vyhlášena republika, černožlutá barva zmizela a byla nahrazena barvami někdejší Východní marky, červenobíločervenou, Habsburkové jsou vyřízeni; dáma včlenila tuto změnu do adresy přítelkyně. Ostatně ve Vídni jest velmi známá Babenberská třída, ale Vídeňák by ji nikdy neoznačil jako »ulici«.

7. Na letním bytě se tamější učitel, chudý, ale švarný mladík, tak dlouho dvořil dceři majitele vily, která tam přijela z velkoměsta, až se dívka vášnivě do něho zamilovala a přiměla také svou rodinu, aby dala souhlas k svatbě přes

stavovské a rasové rozdíly. Učitel píše jednoho dne dopis bratrovi, ve kterém praví: »Hezká není ta dívka vůbec, ale je velmi milá a potud je to dobré. Ale nemohu Ti ještě říci, zda se odhodlám vzít si židovku.« Dopis se dostane do rukou nevěsty a způsobí zrušení zasnoubení, a bratr je v téže době překvapen, že dostal vyznání lásky. Můj zpravodaj mne ujistil, že zde šlo o omyl a ne o chytrácké uspořádání. Dověděl jsem se také o jiném případě, kdy dáma, která byla nespokojena se svým starým lékařem a nechtěla mu přímo odříci, dosáhla tohoto účelu záměnou dopisů. Aspoň zde se mohu zaručit, že tohoto veseloherního námětu užil omyl a nikoli vědomá lest.

8. Brill vypravuje o dámě, která se ho ptala, jak se daří jedné jejich společné známé; při tom ji mylně označila jejím dívčím jménem. Upozorněna na omyl, přiznala se, že nemá ráda chotě této dámy a že byla velmi nespokojena s její svatbou.

9. Omyl, který lze rovněž označit za »přeřeknutí«: Mladý otec jde k matričnímu úředníkovi a ohlašuje mu narození své druhé dcery. Na otázku, jak se dítě má jmenovat, odpovídá: Hanna. Ale je nucen vyslechnout: Vždyť už máte dítě tohoto jména. Řeknete si, že mu druhá dcera nebyla tak vítána jako kdysi první.

10. Připojuji ještě několik pozorování záměny jmen, která jsem mohl ovšem stejným právem umístit v jiných částech této knihy.

Kterási dáma má tři dcery; dvě jsou už dávno vdány, zatím co třetí ještě čeká a svůj osud. Jedna přítelkyně rodiny darovala k oběma svatbám stejný dárek, cenný stříbrný čajový příbor. Kdykoli se mluví o tomto příboru, označuje matka třetí dceru omylem za jeho majitelku. Omyl zřejmě vyslovuje matčino přání, aby také třetí dcera byla již provdána. Při tom předpokládá, že by dostala týž svatební dar.

Stejně snadno lze vykládat časté případy, kdy matka zaměňuje jména svých dcer, synů nebo zetů.

11. Pěkný, snadno vysvětlitelný příklad urputného zaměňování jmen vyjímám ze sebepozorování pana J. G.:

»U table d'hôte (v léčebném ústavě) užil jsem v hovoru se sousedkou, který mne málo zajímal a byl úplně konvenční,

zvlášť laskavého rčení. Nato tato poněkud starší dívka nemohla si odpustit poznámku, že jindy k ní nebývám tak laskav, ani tak galantní. Odpověď vyjadřovala jistou lítost, ale ještě spíše byla zřejmou narážkou na nám oběma známou slečnu, které jsem obyčejně věnoval větší pozornost. Během dalšího hovoru mne sousedka, což je mně velmi nepříjemné, opětovně upozorňuje, že jsem ji oslovil jménem oné slečny, kterou, nikoli neprávem, považovala za svou šťastnější sokyni.«

12. Mezi »omyly« zařadím také příhodu s vážným pozadím, o které mne zpravil blízký účastník. Kterási dáma ztrávila večer ve společnosti manžela a dvou mužů v přírodě. Jeden z nich je jejím důvěrným přítelem, ale ostatní to nevědí a vědět nesmějí. Přátelé doprovázejí manžely před dům. Čekají na otevření vrat a při tom se loučí. Dáma se klaní jednomu muži, podává mu ruku a říká několik laskavých slov. Potom se zavěsí do svého milence, obrátí k svému choti a chce se s ním rozloučit týmž způsobem. Ten se přizpůsobuje situaci, sundává klobouk a praví nadmíru laskavě: »Ruku líbám, milostivá paní.« Dáma se zalekne, pustí se milence a než se objeví domovník, má ještě čas, aby si vzdychla: »Ach, že se mi jen může stát něco takového«. Muž patřil k manželům, kteří chtějí nevěru své choti považovat za naprosto vyloučenou. Opětovně přísahal, že by se v takovém případě octl v nebezpečí více než jeden život. Měl tedy velmi silné vnitřní zábrany, aby zpozoroval výzvu, obsaženou v ženině »omylu«.

13. Omyl jednoho mého pacienta je zvlášť poučný tím, že opakováním nabývá opačného smyslu: Tento příliš rozvážlivý mladý muž se po dlouhých vnitřních bojích přiměl k tomu, aby přislíbil manželství dívce, se kterou se dlouhou dobu milovali. Vyprovází snoubenku domů, loučí se s ní, nastupuje nadmíru šťasten do elektriky a žádá od průvodčího — d v ě jízdenky. Asi za půl roku je již ženat, ale ještě se řádně nevpravil do svého manželského štěstí. Pochybuje, zda bylo správné, že se oženil, postrádá dřívější přátelské styky, vytýká leccos tchánovi a tchyni. Jednou večer odchází se svou mladou chotí od jejích rodičů, nastupuje s ní do elektriky a spokojuje se s tím, že žádá od průvodčího j e d e n lístek.

14. Jak si můžeme pomocí »omylu« splnit přání, které jsme neradi potlačili, o tom podává pěkný příklad Maeder: Kterýsi kolega by rád nerušeně užil jednoho volného dne; má vykonat návštěvu v Lucernu, jež ho netěší, ale po delším přemítání se rozhodne, že tam přece pojede. Aby se rozptýlil, čte na cestě z Curychu do Arth-Goldau noviny; v této stanici přestupuje a pokračuje v četbě. Za další jízdy mu průvodčí odhalí, že nastoupil do nesprávného vlaku: jede z Goldau zpátky do Curychu, ačkoli má jízdenku do Lucernu. (Nouvelles contributions etc., Arch. de Psych., VI., 1908.)

15. Obdobný, třebas ne zcela zdařený pokus, ukojit potlačené přání týmž mechanismem omylu, vypravuje dr. V. Tausk pod názvem: »Chybný směr jízdy«:

»Přijel jsem z pole na dovolenou do Vídně. Starý pacient, který se dověděl o mém příjezdu, dal mne požádat, abych ho navštívil, jelikož je nemocen a leží. Vyhověl jsem mu a ztrávil u něho dvě hodiny. Nemocný se při odchodu ptal, co je dlužen. ‚Nyní jsem na dovolené a neordinuji,' odpověděl jsem. ‚Považujte mou návštěvu za přátelskou službu.' Nemocný se zarazil, neboť měl asi pocit, že nemá práva, přijmout výkon povolání zdarma jako přátelskou službu. Ale nakonec to připustil, vyslovuje úctyplný názor — který mu vnukla libost z ušetření peněz — že jako psychoanalytik jistě jednám správně. — Já jsem měl po chvíli vážné pochybnosti, zda moje noblessa byla upřímná, a naplněn těmito pochybnostmi — jejichž rozřešení by sotva bylo dvojznačné — vstoupil jsem do vozu trati X. Po krátké jízdě jsem měl přestoupit na trať Y. Čekaje na přestupní stanici, zapomněl jsem na honorář a zabýval se chorobnými příznaky tohoto pacienta. Mezitím přijela eletrika a já nastoupil. Ale na nejbližší stanici musil jsem vystoupit. Vstoupil jsem totiž místo do vozu Y omylem do vozu X a jel zpátky týmž směrem, kterým jsem přijel, směrem k pacientovi, od kterého jsem nechtěl přijmout honorář. Moje nevědomo se chtělo vrátit pro honorář.« (Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, IV, 1916/17.)

16. Podobný kousek jako v příkladě 14. svedl jsem jednou také sám. Slíbil jsem svému přísnému nejstaršímu bratrovi, že ho v létě navštívím v anglických lázních, k čemuž jsem byl už dávno povinen, a jelikož čas kvapil, že pojedu nej-

kratší cestou a nikde se nezdržím. Prosil jsem ho o svolení, abych směl pobýt jeden den v Holandsku, ale on byl toho názoru, že tento pobyt mohu odložit na zpáteční cestu. Jel jsem tedy z Mnichova přes Kolín do Rotterdamu—Hook of Holland, odkud odjíždí o půlnoci loď do Harwichu. V Kolíně jsem měl přestupovat; vystoupil jsem z vlaku, ale nemohl jsem najít rychlík do Rotterdamu. Ptal jsem se různých zřízenců, posílali mne s jednoho nástupiště na druhé, byl jsem přehnaně zoufalý a záhy jsem si mohl spočítat, že jsem při tomto bezvýsledném hledání propásl spojení. Když jsem se o tom přesvědčil, uvažoval jsem, zda mám v Kolíně přenocovat, a mimo jiné důvody mluvila pro to také pieta, jelikož moji předkové podle starého rodinného vyprávění uprchli kdysi při pronásledování židů z tohoto města. Rozhodl jsem se však jinak a odjel pozdějším vlakem do Rotterdamu; tam jsem přijel pozdě v noci a nyní jsem byl nucen ztrávit den v Holandsku. Ten den mně poskytl splnění dávného přání; spatřil jsem skvělé Rembrandtovy obrazy v Haagu a v říšském museu amsterodamském. Teprve příští den dopoledne, když jsem za jízdy Anglií shrnoval své dojmy, vynořila se mně jasná vzpomínka, že jsem na kolínském nádraží několik kroků od místa, na kterém jsem vystoupil, spatřil na témž nástupišti velikou tabuli Rotterdam—Hook of Holland. Tam tedy čekal vlak, do kterého jsem měl přestoupit. Že jsem přes tento dobrý návod odtud utekl a hledal vlak jinde, musili bychom nazvat nepochopitelnou »zaslepeností«, kdybychom nechtěli předpokládat, že bylo právě mým předsevzetím, obdivovat Rembrandtovy obrazy proti bratrovu předpisu již na cestě tam. Vše ostatní, moje dobře hraná bezradnost, vynoření se pietního úmyslu přenocovat v Kolíně, bylo jen uspořádáno, aby zakrývalo moje předsevzetí, pokud se úplně neprosadilo.

17. O stejné hře, která byla sehrána »zapomnětlivostí« a splnila přání, kterého se domněle zřekl, vypravuje J. Stärcke (l. c.):

»Kdysi jsem měl konat přednášku se světelnými obrazy v jedné vsi. Byla však odložena o několik neděl. Odpověděl jsem na dopis o odkladu a zapsal si změněné datum do zápisníku. Rád bych byl šel do vesnice již odpoledne, abych měl ještě čas navštívit tam usedlého, mně známého spiso-

vatele. Ale v té době jsem se nemohl na odpoledne uvolnit a mrzelo mě to. Jen nerad jsem se té návštěvy vzdal.
Když nadešel večer přednášky, vydal jsem se s brašnou, plnou skleněných obrazů, v největším spěchu na cestu k nádraží. Musil jsem si vzít taxík, abych stihl ještě vlak (stává se mně častěji, že tak dlouho váhám, až si musím vzít taxík, abych stihl vlak). Když jsem přijel na místo, byl jsem poněkud překvapen, že mě nikdo nepřišel na nádraží přivítat (jako bývá zvykem při přednáškách v menších místech). Náhle mne napadlo, že přednáška byla o týden odložena a že jsem vykonal zbytečnou cestu v den, stanovený původně. Ze srdce jsem proklínal svou zapomnětlivost a uvažoval, zda se mám nejbližším vlakem vrátit. Ale při dalším rozvažování jsem připadl na to, že mám nyní krásnou příležitost k návštěvě, kterou jsem si přál, a vykonal jsem ji. Teprve na cestě mne napadlo, že toto spiknutí bylo pěkně zosnováno mým nesplněným přáním, abych měl dost času pro návštěvu. Tahání se s těžkou brašnou, plnou skel, a spěch, abych stihl vlak, výborně sloužily k lepšímu zakrytí mého nevědomého úmyslu.«
Možná že čtenář nebude považovat třídu omylů, kterou zde objasňuji, za příliš četnou nebo zvlášť významnou. Prosím však, aby se uvážilo, zda nemáme táž hlediska rozšířit na posuzování oněch mnohem důležitějších o m y l ů v ú s u d k u, kterých se lidé dopouštějí v životě a ve vědě. Jen nejvyvolenější a nejvyrovnanější duchové, dovedou, zdá se, uchovat obraz vnímavé vnější skutečnosti před znetvořením, kterému jindy podléhá, když prochází psychickou individualitou vnímajícího člověka.

11

Chybné výkony kombinované

Dva z posledních příkladů, můj omyl, umísťující Medicejce v Benátkách, a omyl mladého muže, který si vynucuje telefonický hovor s milenkou přes můj zákaz, byly vlastně popsány nepřesně a jeví se při pečlivějším rozboru jako spojení zapomenutí s omylem. Totéž spojení mohu ještě jasněji ukázat na několika jiných příkladech.

1. Jeden přítel mně sděluje svůj zážitek: »Před několika lety jsem přijal volbu do výboru jistého literárního sdružení, poněvadž jsem měl zato, že by mně tato společnost mohla být jednou nápomocna, až budu chtít dosáhnout přijetí svého dramatu na divadle; třebaže jsem neměl velký zájem, účastnil jsem se pravidelně schůzí, konaných každý pátek. Před několika měsíci bylo mně přislíbeno, že se můj kus bude hrát v divadle v F., a od té doby jsem vždy z a p o m n ě l na schůze spolku. Když jsem četl Váš spis o těchto věcech, zastyděl jsem se, vyčítal si, že je přece sprosté, vynechávat schůze nyní, kdy ty lidi už nepotřebuji, a rozhodl jsem se, že příští pátek nesmím zapomenout. Znovu a znovu jsem si toto předsevzetí připomínal, až jsem je konečně vykonal a stál před dveřmi klubovní místnosti. K mému překvapení byly zavřeny, neboť jsem přišel po schůzi; spletl jsem si totiž den; byla už sobota!«

2. Příští příklad je kombinací příznakového jednání se založením; dostal se ke mně delšími oklikami, ale z dobrého pramene.

Jedna dáma cestovala se švagrem, proslulým umělcem, do Říma. Němci, žijící v Římě, velmi ho oslavovali a darovali mu mimo jiné zlatou starověkou medaili. Dámu mrzelo, že si švagr tohoto krásného kusu dostatečně necení. Když se pak, vystřídána sestrou, vrátí domů, zjistí při rozbalování zavazadel, že vzala, neví ani jak, medaili s sebou. Ihned

o tom zpravuje švagra a ohlašuje mu, že unesený předmět příští den zašle do Říma. Ale druhý den je medaile tak obratně založena, že není možno ji nalézti a odeslati, a teď se dámě rozbřeskne, co značí její »roztržitost«: chtěla si medaili ponechati.

3. Několik případů, ve kterých se chybné jednání urputně opakuje a při tom mění své prostředky:

Jones (1. c., str. 483): Z pohnutek jemu neznámých nechal kdysi několik dní ležet na psacím stole dopis a neodeslal jej. Konečně se k tomu odhodlal, ale »Dead letter office« mu jej vrátil, neboť zapomněl napsat adresu. Doplnil tedy adresu, odnesl dopis na poštu, ale beze známky. Nemohl pak nepostřehnout svůj odpor proti jeho odeslání.

4. Velmi působivě popisuje marné úsilí, prosadit jisté jednání proti vnitřnímu odporu, malé sdělení dr. Karla Weisse (Vídeň):

»Jak důsledně se nevědomo dovede uplatňovat, má-li nějakou pohnutku, aby nepřipustilo provedení jistého předsevzetí, a jak je obtížné zajistit se proti takové tendenci, o tom svědčí následující příhoda. Jeden známý mne požádal, abych mu půjčil knihu a přinesl ji příští den. Hned jsem mu to přislíbil, ale měl jsem silně nelibý pocit, který jsem si zprvu nedovedl vysvětlit. Později se mně pocit ujasnil: tento muž je mně několik let dlužen peníze, na jejichž zaplacení, jak se zdá, vůbec nepomýšlí. Dále jsem o tom nepřemýšlel, ale příští den dopoledne jsem si na to vzpomněl s týmž nelibým pocitem a hned jsem si řekl: ‚Tvoje nevědomo bude usilovat o to, abys knihu zapomněl. Ty však nechceš být nelaskavý a proto se vynasnažíš, abys nezapomněl.' Přišel jsem domů, zabalil knihu do papíru a položil ji poblíže na psací stůl a psal dopisy. Brzy potom jsem odešel, ale za chvíli jsem si vzpomněl, že jsem dopisy, které jsem chtěl odeslat, nechal na psacím stole. (Mimochodem podotýkám, že jsem v jednom z těchto dopisů psal něco nepříjemného osobě, která mne měla v jisté záležitosti podpořit.) Vrátil jsem se, sebral dopisy a zase jsem odešel. V elektrice mne napadlo, že jsem manželce přislíbil jistý nákup, a byl jsem dosti spokojen při představě, že to bude jen malý balíček. Zde pojednou vznikla asociace balíček—kniha a teprve teď jsem postihl, že nemám knihu s sebou. Nezapomněl jsem ji tedy

jen po prvé, při odchodu, nýbrž přehlédl jsem ji důsledně také po druhé, když jsem se vrátil pro dopisy, vedle kterých ležela.«

5. Totéž v podrobně analysovaném pozorování Otty Ranka: »Krajně pořádný a pedantsky přesný muž mně vypravuje tento pro něho zcela neobvyklý zážitek. Kdysi odpoledne, chtěje se na ulici podívat, kolik je hodin, zpozoroval, že nechal hodinky doma, což se mu, pokud se pamatuje, ještě nikdy nepřihodilo. Jelikož má večer přesné ujednání a není již času, aby se vrátil pro hodinky domů, využil návštěvy u přítelkyně a vypůjčil si na večer její hodinky; to se hodilo také proto, že měl tuto dámu podle dřívějšího ujednání navštívit příští den dopoledne a mohl tedy přislíbit, že hodinky při té příležitosti vrátí. Ale když chce příští den vrátit vypůjčené hodinky majitelce, pozoruje k svému údivu, že je nechal doma; své vlastní hodinky měl tentokrát v kapse. Pevně si umínil, že dámské hodinky ještě odpoledne vrátí, a předsevzetí provedl. Když se však při odchodu chce podívat na hodinky, zase k svému krajnímu vzteku a podivení pozoruje, že zapomněl vlastní hodinky.

Toto opakování chybného výkonu připadalo pořádku milovnému muži tak pathologické, že by byl rád poznal jeho motivaci. A ta vyšla najevo hned po psychoanalytickém položení otázky, zda v kritický den prvého zapomenutí zažil něco nepříjemného a v jaké souvislosti se to stalo. Nato hned vypravuje, že po obědě, krátce než odešel, hovořil s matkou, která mu vyprávěla, že jeden lehkomyslný příbuzný, který mu způsobil již mnoho žalu a peněžních obětí, zastavil své hodinky; jelikož je však doma potřebují, prosí ho, aby mu dal peníze na vyplacení. Toto téměř vynucené vypůjčení peněz bylo mu velmi trapné a připomnělo mu všechny nepříjemnosti, do kterých ho tento příbuzný po mnoho let uváděl. Jeho příznakové jednání se tudíž jeví determinovaným několikrát. Za prvé vyjadřuje myšlenky, které přibližně praví: tímto způsobem se nedám vydírat a potřebují-li doma hodinky, nechám doma svoje; protože je však večer potřebuje k přesnému dodržení schůzky, může se tento úmysl uplatnit jen nevědomě, v podobě příznakového jednání. Za druhé znamená zapomenutí asi toto: věčné placení za tohoto budižkničemu mne úplně přivede na mizinu, a budu nucen

vydat své poslední věci. Ačkoli vztek, do kterého ho uvedlo toto sdělení, byl podle jeho údajů jen okamžitý, opakování téhož příznakového jednání přece ukazuje, že v nevědomu působí intensivně dále, asi tak jako by si řeklo vědomí: Tato věc mně nemizí z mysli.[95]) Vzhledem k tomuto zaujetí nevědoma nás nepřekvapí, že týž osud jednou také stíhá vypůjčené dámské hodinky. Ale možná že jsou tomuto přenosu na ‚nevinné' dámské hodinky nápomocny ještě zvláštní pohnutky. Nejvíce nasnadě je asi motiv, že by si je byl rád ponechal v náhradu za vlastní obětované hodinky a že je proto zapomněl příští den vrátit; možná také, že by byl ty hodinky rád měl jako vzpomínku na onu dámu. Dále mu zapomenutí dámských hodinek poskytuje příležitost, aby zbožňovanou dámu navštívil po druhé; vždyť ji ráno musil navštívit z jiného důvodu a zapomenutím hodinek jaksi naznačuje, že je této již delší dobu předtím určené návštěvy škoda, aby jí ještě použil k vrácení hodinek. A dvojí zapomenutí vlastních hodinek a tím umožněné vrácení cizích hodinek nasvědčuje tomu, že se nevědomě snaží vystříhat se toho, aby neměl oboje hodinky u sebe současně. Patrně se chce vyhnout tomuto zdání nadbytku, který by byl v nápadném kontrastu s nedostatkem svého příbuzného; a na druhé straně tím odporuje svému patrnému úmyslu, oženit se s touto dámou, jako by si připomínal, že má vůči své rodině (matce) trvalé závazky. Další důvod pro zapomenutí dámských hodinek možno konečně spatřovat v tom, že se večer jakožto mládenec před svými známými styděl dívat se na dámské hodinky a proto se na ně koukal jen kradmo, a že je nechtěl vzít již k sobě, aby se vyhnul opakování této trapné situace. Jelikož je však na druhé straně musil vrátit, je také zde výsledkem nevědomě provedené příznakové jednání, které je výtvorem kompromisu mezi odporujícími si citovými hnutími a těžce vykoupeným vítězstvím nevědomé instance.«
(Zentralblatt für Psychoanalyse, II, 5.)
Trojí pozorování J. Stärcka (l. c.):
6. Založení — rozbití — zapomenutí projevem zapuzené opačné vůle: »Ze sbírky ilustrací

[95]) Toto další působení v nevědomu projevuje se někdy v podobě snu, který následuje po chybném výkonu, někdy opakováním téhož výkonu, nebo opominutím opravy.

pro jednu vědeckou práci měl jsem kdysi půjčit bratrovi několik kusů, které chtěl při jakési přednášce předvésti jako světelné obrazy. Ačkoli jsem na okamžik pocítil myšlenku, že by mně bylo milejší, kdyby reprodukce, které jsem s velikou námahou nasbíral, nebyly předváděny ani uveřejňovány, pokud to nemohu udělat sám, slíbil jsem mu, že vyhledám příslušné negativy a že z nich zhotovím obrazy pro laternu magiku. — Nemohl jsem však tyto negativy nalézti. Prohlížel jsem celou kupu krabic, naplněných negativy, které se týkaly tohoto tématu, bral jsem jistě dvě stě negativů jeden po druhém do rukou, ale hledané negativy mezi nimi nebyly. Tušil jsem sice, že tyto obrázky vlastně bratrovi nepřeji. Když jsem si tuto nepřející myšlenku uvědomil a ji potřel, všiml jsem si, že jsem dal vrchní krabici kupy stranou a vůbec ji neprohlédl, a ta krabice obsahovala hledané negativy. Na jejím víku byl stručný záznam o obsahu a pravděpodobně jsem jej zběžným pohledem spatřil, než jsem dal krabici stranou. Avšak nepřející myšlenka se nezdála ještě zcela potřena, neboť se přihodilo ještě mnohé, než jsem skla odeslal. Jednu z desek jsem zmáčkl a úplně ji zničil při čištění skleněné strany v ruce (tak jsem ještě žádnou desku nerozbil). Když jsem chtěl zhotoviti nový exemplář této desky, vypadla mně z ruky a nerozbila se jen proto, že jsem napjal nohu a zachytil ji. Když jsem desky montoval, spadla celá hromada najednou na zem, na štěstí se nic nerozbilo. A konečně trvalo ještě několik dní, než jsem je skutečně zabalil a odeslal: každý den jsem si to znovu předsevzal a toto předsevzetí jsem vždy znovu zapomněl.«

7. Opětovné zapomenutí — založení při konečném provedení: »Měl jsem kdysi poslat jednomu známému korespondenční lístek, ale několik dní jsem jej odkládal, při čemž jsem silně tušil, že příčina byla asi tato: Tento muž mne v dopise zpravil, že mne během týdne navštíví někdo, jehož návštěva mně nebyla příliš příjemná. Když tento týden uplynul a naděje na nežádoucí návštěvu se velice zmenšila, napsal jsem konečně lístek a uvedl v něm, kdy je možno se mnou mluvit. Při psaní tohoto lístku chtěl jsem nejprve dodat, že jsem neměl čas na psaní pro *druk werk* (mnoho namáhavé práce), ale nakonec jsem to nenapsal, jelikož žádný rozumný člověk této obvyklé výmluvě

již nevěří. Nevím, zda se tato malá nepravda musila projevit přesto, ale když jsem dával lístek do schránky, hodil jsem jej omylem do dolejšího otvoru pro *‚Drukwerk'* (tiskoviny).«

8. Zapomenutí a omyl: »Jedna dívka šla kdysi ráno za velmi krásného počasí do ‚Ryksmusea' kreslit sádrové odlitky. Ačkoli by se při tak krásném počasí raději procházela, odhodlala se, že bude přece jednou pilná. Nejprve si musí koupit papír na kreslení. Šla do obchodu (asi deset minut od musea), koupila tužky a jiné potřeby, ale zapomněla koupit právě papír. Pak šla do musea a když už seděla na židličce a chtěla začít pracovat, chyběl jí papír, a musila se proto vrátit do obchodu. Po koupi papíru skutečně se jala kreslit, práce dobře postupovala a za jistou dobu uslyšela z věže musea velké množství úderů zvonu. Myslila si: ‚To je už asi dvanáct', pokračovala v práci, až zvon zahrál čtvrt hodiny (myslila si: ‚To je asi čtvrt na jednu'), sebrala náčiní a rozhodla se, že půjde ‚Vondelparkem' k sestře a vypije tam kávu (t. j. holandské druhé jídlo). U Suasso-Musea vidí k svému údivu, že je místo půl jedné teprve dvanáct! — Lákavé krásné počasí obelstilo její píli a když na věži tlouklo o půl dvanácté dvanáctkrát, nevzpomněla si, že hodiny na věži odbívají také půli.«

9. Jak ukazují již některá předchozí pozorování, dosahuje nevědomě rušící tendence svého úmyslu někdy také tím, že týž druh chybného výkonu urputně opakuje. Vybírám pro to zábavný příklad z knížky »Frank Wedekind und das Theater«, která vyšla v mnichovském Drei-Masken-Verlag, ale odpovědnost za historku, vyprávěnou po způsobu Marka Twaina, ponechávám autorovi.

»Ve Wedekindově aktovce ‚Censura' vyskytuje se na nejvážnějším místě hry tento výrok: ‚Strach ze smrti je chybou v myšlení' *(Denkfehler)*. Autor, kterému velmi záleželo na tomto místě, žádal při zkoušce herce, aby před slovem *‚Denkfehler'* udělal malou přestávku. Večer — herec se úplně vžil do úlohy, přesně dodržel i přestávku, řekl však bezděčně nejslavnostnějším hlasem: ‚Strach ze smrti je tiskovou chybou *(Druckfehler)*'. Autor po představení ujišťoval umělce, že mu nemá co vytknout, jenže na onom místě nestojí: strach ze smrti je tiskovou chybou,

nýbrž chybou v myšlení. — Příští večer se ‚Censura' opakovala a náš herec řekl na uvedeném místě zase co nejslavnostněji: ‚Strach ze smrti je — p a m ě t n í m l í s t k e m' *(Denkzettel).*[96]) Wedekind opět chválil herce bezmezně, jen mimochodem podotkl, že tam nestojí: ‚Strach ze smrti je pamětním lístkem, nýbrž chybou v myšlení! Další večer zase hráli ‚Censuru' a herec, se kterým se autor mezitím spřátelil a vyměnil názory o umění, řekl, když dospěl k tomuto místu, s nejslavnostnější tváří: ‚Strach ze smrti je — t i s k o v ý m l í s t k e m *(Druckzettel).*'[97]) — Umělec dosáhl bezvýhradného autorova uznání, aktovku opakovaly ještě mnohokrát, ale pojem ‚chyba v myšlení' považoval autor jednou provždy za vyřízený.«

R a n k věnoval pozornost velmi zajímavým vztahům mezi »chybným výkonem a snem«,[98]) ale ty nemůžeme sledovat bez zevrubné analysy snu, který následuje po chybném výkonu. Mně se kdysi v delší souvislosti zdálo, že jsem ztratil peněženku. Ráno při oblékání jsem ji pohřešoval skutečně; zapomněl jsem ji večer před snem vytáhnout z kalhot a položit na obvyklé místo. Toto zapomenutí nebylo mně tedy známo, patrně mělo vyjadřovat nevědomou myšlenku, která byla připravena pro vystoupení ve snovém obsahu.[99])

Netvrdím, že by nás takové případy kombinovaných chybných výkonů mohly poučit o něčem novém, co by nebylo zjevno již z jednotlivých případů, ale toto měnění forem chybného výkonu při zachování téhož výsledku dává nám názornou představu vůle, směřující k určitému cíli, a velmi silně odporuje pojetí, že chybný výkon je něčím náhodným

[96]) *„Jemandem einen Denkzettel geben"* značí: Dáti někomu na pamětnou, co proto. Pozn. překl.

[97]) *Druckzettel* znamená také leták. Pozn. překl.

[98]) Zentralblatt für Psychoanalyse, II, str. 266 a Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, III, str. 158.

[99]) Že sen napravuje ztracení nebo založení tím, že nás zpravuje, kde můžeme pohřešovaný předmět nalézti, nepřihází se ani tak zřídka, ale taková příhoda není vůbec povahy okultní, pokud osoba, ztrativší předmět, a osoba snící je táž. Mladá dáma mně píše: „Před několika týdny ztratila jsem — v bance — velmi krásný prsten. Prohledala jsem každý kout svého pokoje, ale prsten jsem nenašla. Před týdnem se mně ve snu zdálo, že leží vedle skříně v topení. Sen mně ovšem nedal pokoje a druhý den jsem prsten vskutku na tom místě našla." Dáma se nad příhodou pozastavuje, tvrdí, že se její myšlenky a přání zhusta splnívají tímto způsobem, ale opomíjí se tázat, jaká změna nastala v jejím životě v době mezi ztrátou a nálezem.

a nepotřebuje výkladu. Je také nápadné, jak dokonale v těchto příkladech ztroskotává vědomé předsevzetí, zvrátit úspěch chybného výkonu. Mému příteli se přese všecko nepodařilo dostat se na schůzi spolku, a dáma nebyla s to, aby se odloučila od medaile. Byla-li první cesta zatarasena, nalézá ono neznámé, které se vzpírá proti těmto předsevzetím, jiné východisko. K překonání onoho neznámého motivu totiž krom vědomého protichůdného předsevzetí je potřebí ještě něčeho jiného: psychické práce, která obeznamuje naše vědomí s oním neznámým.

12

Determinismus - víra v náhodu a pověra - hlediska

Za všeobecný výsledek jednotlivých předchozích rozborů můžeme považovat tento poznatek: Užijeme-li na jisté nedostatky našich psychických výkonů — jejichž společné vlastnosti hned přesněji vymezíme — a na jisté úkony, které se zdají neúmyslné, psychoanalytického postupu, ukáže se, že jsou přesně motivovány a determinovány pohnutkami, o kterých naše vědomí neví.

Abychom mohli nějaký psychický chybný výkon zařadit do třídy jevů, které takto vysvětlujeme, musí splňovat tyto podmínky.

a) Nesmí vybočovat přes jistou mez, kterou určuje náš odhad a kterou vyznačujeme slovy »v mezích normálnosti«.

b) Musí mít povahu okamžité a dočasné poruchy. Buď jsme týž výkon provedli již předtím korektněji, anebo musíme být přesvědčeni, že bychom jej kdykoli mohli korektněji provésti. Jestliže nás někdo jiný opraví, musíme hned poznat správnost opravy a nesprávnost svého vlastního psychického postupu.

c) Jestliže si vůbec chybného výkonu všimneme, nesmíme pocítit ani sebemenší motivaci, naopak musíme být v pokušení, vysvětlovat jej »nepozorností«, nebo vydávat jej za »náhodu«.

V této skupině tudíž zbývají případy zapomenutí a omyly při lepším vědění, přeřeknutí, chybné čtení, přepsání, přehmátnutí a tak zvaná jednání náhodná.

Stejné složení pomocí předpony »p ř e« naznačuje i jazykově u většiny těchto jevů vnitřní stejnorodost. Na objasnění takto vymezených psychických dějů navazuje však řada poznámek, které mohou zčásti vyvolat širší zájem.

A) Vzdáváme-li se části svých psychických výkonů v domnění, že se nedají objasnit cílovými představami, nechápeme rozsah determinace v duševním životě. Ta sahá zde a také v jiných oborech dále, než tušíme. R. 1900 četl jsem v »Die Zeit« stať literárního historika R. M. Meyera, ve které rozváděl a osvětloval na příkladech, že je nemožné komponovat úmyslně a libovolně nesmysl. Vím delší dobu, že nejsme s to, abychom si dali napadnout nějaké číslo nebo jméno podle své volné vůle. Zkoumáme-li nějaké zdánlivě libovolně utvořené, několikaciferné a jakoby v žertu nebo z bujnosti vyslovené číslo, ukáže se jeho přesná determinace, kterou bychom vskutku nepovažovali za možnou. Nejprve pojednám stručně o příkladě libovolně zvoleného jména rodného a pak podrobněji rozeberu obdobný příklad »bezmyšlenkovitě nadhozeného« čísla.

1. Upravuje chorobopis jedné své pacientky pro uveřejnění, uvažuji, jakým rodným jménem ji mám ve spise označovat. Výběr se zdá velmi veliký; zajisté jsou od počátku vyloučena některá jména, především pravé, pak jména členů mé rodiny, a možná ještě některá ženská jména se zvláštním přízvukem; jinak bych však nemusil být v rozpacích, chci-li najít nějaké jméno. Dalo by se očekávat a také já očekávám, že budu mít po ruce velkou spoustu ženských jmen. Místo toho se vynořuje jediné, žádné jiné vedle něho, jméno Dora. Ptám se po jeho determinaci. Kdopak se jen jmenuje Dora? Nedůvěřivě bych chtěl zamítnout nejbližší nápad, který praví, že se tak jmenuje slečna, kterou má moje sestra k dětem. Ale mám tolik sebekázně a cviku v analysování, že se držím tohoto nápadu a rozvádím jej dále. A hned mě také napadá malá příhoda z včerejšího večera, která dodává hledanou determinaci. Na stole v sestřině jídelně spatřil jsem dopis s adresou: »Slečně Rose W.« S údivem jsem se ptal, kdo se tak jmenuje, a řekli mně, že se domnělá Dora jmenuje vlastně Rosa a musila při nastoupení do této domácnosti odložit své jméno, jelikož by se volání »Rosa« mohlo týkat také mé sestry. Podotkl jsem lítostně: Ubozí lidé, ani své jméno si nemohou ponechat! Pak jsem se, jak se nyní rozpomínám, na okamžik odmlčel a jal se přemítat o některých vážných věcech, které se rozbíhaly do nejasna, ale které bych si nyní mohl snadno uvědomit. Když jsem pak příští

den hledal jméno pro osobu, která si nesměla ponechat své vlastní jméno, nenapadlo mne jiné než »Dora«. Výlučnost se zde zakládá na pevné obsahové spojitosti, neboť ve vývoji mé pacientky vycházel velký a také pro průběh léčby rozhodující vliv od ženy, která sloužila v cizí domácnosti, od vychovatelky.

Po několika letech došlo k pokračování této malé příhody. Když jsem kdysi v jedné přednášce hovořil o dávno uveřejněném chorobopise dívky, nazvané Dorou, napadlo mne, že se jedna z mých dvou posluchaček jmenuje také Dora. Jelikož jsem musil toto jméno vyslovovat v nejrůznějších souvislostech, obrátil jsem se na tuto mladou kolegyni, kterou jsem znal také osobně, a omluvil se jí, že jsem vskutku nepomyslil na to, že se jmenuje také Dora a že toto jméno rád v přednášce nahradím jiným. Nyní jsem musil rychle zvolit jiné jméno a při tom jsem uvažoval, že to nesmí být pouze rodné jméno druhé posluchačky, abych tak nedal špatný příklad kolegům, kteří již byli psychoanalyticky školeni. Byl jsem tudíž velmi spokojen, když mne náhradou za Doru napadlo jméno Erna, jehož jsem pak v přednášce užíval. Po přednášce jsem se tázal, odkud pochází jméno Erna a musil jsem se smát, když jsem zpozoroval, že se obávaná možnost přece jen, aspoň částečně, uplatnila při volbě jména náhradního. Druhá dáma se jmenovala příjmením Lucerna, a Erna je částí tohoto jména.

2. V dopise jednomu příteli ohlašuji, že jsem právě dokončil korektury »Výkladu snů« a že nechci již nic na této knize měnit »i kdyby obsahovala 2467 chyb«. Hned se pokouším objasnit si toto číslo a připojuji malou analysu jako dodatek ještě k dopisu. Nejlépe když uvedu, co jsem tehdy napsal, když jsem se přistihl při činu:

»Ještě rychle příspěvek k psychopathologii všedního života. V dopise nalezneš číslo 2467 jakožto namátkou zvolený odhad chyb, které by se daly najíti v mé knize. Chtěl jsem říci: nějaké velké číslo, a dostavilo se právě toto. Ale v duševnu není nic libovolného, nedeterminovaného. Právem tedy budeš očekávat, že si nevědomo pospíšilo, aby determinovalo číslo, které nebylo určeno vědomem. — Právě předtím jsem četl v novinách, že generál E. M. šel na odpočinek v hodnosti polního zbrojmistra. Abys věděl, ten muž mne

zajímá. Když jsem sloužil na vojně jako lékařský elév, ocitl se, tehdy byl plukovníkem, mezi nemocnými a řekl lékaři: ‚Musíte mne vyléčit za týden, neboť mám jistou práci, na kterou čeká císař.' Tehdy jsem si umínil, že budu sledovat dráhu tohoto muže, a vida, dnes (1899) je na jejím vrcholu, polním zbrojmistrem a už na odpočinku. Chtěl jsem si spočítat, za jakou dobu vykonal tuto cestu, a měl jsem zato, že jsem ho spatřil v nemocnici r. 1882. To by tedy bylo za 17 let. Vyprávěl jsem o tom manželce a ta podotkla: ‚Tak to bys musil být také už na odpočinku?' Já protestoval: ‚Toho nedej Bůh.'

Po tomto hovoru usedl jsem ke stolu a psal jsem Ti. Dřívější pochod myšlenek však pokračuje, a to právem. Počítal jsem nesprávně; mám pro to pevný bod v paměti. Svou plnoletost, tedy 24. narozeniny, slavil jsem ve vojenském vězení (protože jsem bez dovolení opustil kasárny). Bylo to r. 1880; je tomu 19 let. Nuže, zde máš číslo *24* v onom *2467*! Nyní vezmi číslo mého stáří 43, přidej k tomu 24 roky, a máš *67!* Tedy na otázku, zda i já chci jít na odpočinek, přidal jsem si ve svém přání ještě 24 roků práce. Patrně mne mrzí, že jsem to v mezidobí, ve kterém sleduji plukovníka M., nepřivedl dále, a přece je v tom jakýsi triumf, že on je již hotov, zatím co já mám ještě všechno před sebou. Tvrdím tedy právem, že ani neúmyslně nadhozenému číslu 2467 nechybí determinace z nevědoma.

3. Od tohoto prvého příkladu objasnění čísla, zvoleného zdánlivě libovolně, opakoval jsem týž pokus mnohokrát se stejným úspěchem; ale obsah většiny případů je tak intimní, že jej nemohu uveřejnit.

Právě proto neopominu zařadit sem velmi zajímavou analysu čísla, kterou dostal dr. Alfred Adler (Vídeň) od »naprosto zdravého« muže, kterého zná.[100])

»Včera večer« — vypravuje tento muž — »zabral jsem se do »Psychopathologie všedního života« a byl bych tuto knihu přečetl celou, kdyby mně to nebyla překazila podivuhodná příhoda. Když jsem totiž četl, že každé číslo, které si zdánlivě zcela libovolně vyvoláme do vědomí, má určitý smysl, odhodlal jsem se, že udělám pokus. Napadlo mne číslo 1734. Nyní se úžasnou rychlostí dostavily

[100]) Psych-Neur. Wochenschr., čís. 28, 1905.

tyto nápady: 1734:17 = 102; 102:17 = 6. Pak číslo rozděluji na 17 a 34. Mně je 34 let. Považuji, jak jsem Vám již kdysi, soudím, řekl, 34. rok za poslední rok mládí a proto jsem v den svých posledních narozenin měl velmi špatnou náladu. Na konci mého 17. roku začalo velmi krásné a zajímavé období mého vývoje. Rozděluji život na úseky 17 let. Co však znamená to dělení? K číslu 102 mne napadá, že číslo 102 Reclams Universalbibliothek obsahuje Kotzebuovu hru ‚Nenávist k lidem a lítost'.«

»Můj nynější psychický stav je nenávist k lidem a lítost. Čís. 6 U.-B. (znám velké množství čísel zpaměti) je Müllnerova ‚Vina'. Neustále mne trápí myšlenka, že jsem se vlastní vinou nestal tím, čím bych mohl být podle svých schopností. Dále mne napadá, že čís. 34 U.-B. obsahuje povídku téhož Müllnera s názvem *‚Der Kaliber'*. Roztrhávám toto slovo na *‚Ka-lieber'*; dále mne napadá, že obsahuje slova ‚Ali' a ‚Kali'. To mně připomíná, že jsem kdysi se svým (šestiletým) synem Ali dělal rýmy. Řekl jsem mu, aby hledal rým na Ali. Jeho žádný nenapadl a když jej chtěl ode mne, řekl jsem: ‚Ali si čistí ústa nadmanganovým Kali.' Hodně jsme se nasmáli a Ali byl velmi milý. V posledních dnech mne dosti mrzelo, když jsem zjistil, že on není *‚ka (kein) lieber Ali'* (žádný milý Ali).«

»Nyní jsem se tázal: Co je čís. 17 U.-B.?, ale nemohl jsem na to přijít. Dříve jsem to však docela určitě věděl, proto mám zato, že jsem chtěl toto číslo zapomenout. Veškeré přemýšlení je marné. Chtěl jsem pokračovat ve čtení, ale četl jsem jen mechanicky, nerozuměl jsem ani slovu, jelikož mne trápila ta 17. Zhasl jsem světlo a pátral dále. Konečně mne napadlo, že čís. 17 je jistě hra od Shakespeara. Ale která? Napadá mne: ‚Hero a Leander.' To je zřejmě hloupý pokus mé vůle, aby odvrátila mou pozornost. Nakonec vstávám a hledám v seznamu U.-B. Čís. 17 je ‚Macbeth.' Zaráží mne zjištění, že z této hry téměř nic nevím, přesto že jsem se jí nezabýval méně než jinými Shakespearovými dramaty. Nyní mne jen napadá: vrah, lady Macbeth, čarodějnice, ‚Krásné je ošklivé', a že jsem kdysi Schillerovo zpracování Macbetha považoval za velmi krásné. Nepochybně jsem chtěl tuto hru zapomenout. Ještě mne napadá, že 17 a 34 děleno 17 je 1 a 2.

Čís. 1 a 2 U.-B. je Goethův ‚Faust'. Dříve jsem shledával, že mám v sobě velmi mnoho faustovského.«
Musíme litovat, že nám lékařova diskretnost nedopřála poznat význam této řady nápadů. Adler podotýká, že se tomuto muži nepodařilo dosáhnout synthesy rozboru. Tyto nápady by podle našeho soudu nestály za sdělení, kdyby se v jejich pokračování nevyskytovalo něco, co nám poskytuje klíč k pochopení čísla 1734 a celé řady nápadů.
»Dnes ráno jsem měl arci zážitek, který potvrzuje správnost Freudova pojetí. Moje choť, kterou jsem v noci, když jsem vstal, vzbudil, ptala se mne, co jsem dělal se seznamem U.-B. Vyprávěl jsem jí celý příběh. Pravila, že to vše je rabulistika, jenom připustila — a to je velmi zajímavé — Macbetha, proti kterému jsem se tak bránil. Řekla, že ji nic nenapadá, myslí-li si nějaké číslo. Já na to: ‚Udělejme pokus.' Vyslovila číslo 117. Hned jsem odpověděl: ‚17 se vztahuje na to, co jsem ti vyprávěl. A včera jsem ti řekl: Je-li ženě 82 a muži 35, je to zlý nepoměr.' Již několik dní si ji dobírám tvrzením, že je starou 82letou babičkou. 82+35 = 117.«
Muž, který nedovedl determinovat své vlastní číslo, nalezl tedy ihned rozřešení, když domněle libovolné číslo vyřkla jeho manželka. Ve skutečnosti žena výborně pochopila, ze kterého komplexu pocházelo číslo jejího muže, a zvolila vlastní číslo z téhož komplexu, který byl oběma osobám dojista společný, poněvadž v něm šlo o jejich věkový poměr. Nyní je pro nás snadné, přeložit číslo, které napadlo muže. Vyjadřuje, jak Adler naznačuje, potlačené přání muže, které plně rozvedeno praví: »K 34letému muži, jako jsem já, hodí se jen 17letá žena.«
Aby čtenář příliš nepodceňoval takové ‚hraní', podotýkám, že se tento muž dal — jak mně nedávno sdělil dr. Adler — rozvésti jeden rok po uveřejnění hořejší analysy[101]).
4. Podobná objasnění podává Adler pro vznik obsedantních čísel. Ani volba tak zvaných »nejmilejších čísel« není beze vztahu k životu příslušné osoby a je psychologicky za-

[101]) K objasnění „Macbetha" v čís. 17 U.—B. sděluje mně Adler, že tento muž ve svém 17. roce se stal členem anarchistické společnosti, jejímž cílem bylo zavraždění krále. Proto asi propadl obsah „Macbetha" zapomenutí. V téže době vynalezl týž muž tajné písmo, ve kterém byla písmena nahrazena čísly.

jímavá. Muž, který měl zvláštní zálibu v číslech 17 a 19, udal po krátkém rozpomenutí, že v 17 letech dosáhl vytoužené akademické svobody (přišel na universitu), a v 19 letech konal svou prvou velkou cestu a brzy potom učinil první svůj vědecký objev. Fixace této záliby nastala však o dvě pětiletí později, když táž čísla nabyla významu v jeho milostném životě. — Ba, dokonce čísla, kterých zdánlivě libovolně užíváme zvlášť často v jisté souvislosti, lze analysou převésti na jejich netušený smysl. Tak si jeden můj pacient jednou všiml, že v rozmrzelosti zvlášť často říkává: To jsem ti řekl již 17krát a 36krát, a tázal se sebe, zda i to má nějaký motiv. Brzy ho napadlo, že se narodil 27. a jeho mladší bratr 26. a že si důvodně může naříkat, že ho osud obral o mnoho životních statků, které přidělil mladšímu bratrovi. Tuto stranickost osudu znázorňoval tedy tak, že od data svého narození odečetl deset a připočetl je k datu bratrově. »Jsem starší a přesto jsem byl tak zkrácen.«

5. Chci se déle zdržet u analysy čísel, neboť neznám jednotlivých pozorování, která by tak pádně dokazovala existenci velmi složitých myšlenkových pochodů, o kterých vědomí přesto neví, a na druhé straně lepšího příkladu analys, ve kterých je tak dokonale vyloučena lékařova spolupráce (sugesce), které se velmi často přičítává vina. Sdělím (s pacientovým souhlasem) analysu čísla, které napadlo jednoho mého pacienta, a stačí, když podotknu, že je nejmladším dítětem z dlouhé řady dětí a že v mládí ztratil obdivovaného otce. Ve zvlášť dobré náladě dá si napadnout číslo *426718* a klade si otázku: »Co mne k tomu napadá? Nejprve vtip, který jsem kdysi slyšel: ‚Dáme-li lékařsky léčit rýmu, trvá 42 dny, necháme-li ji bez ošetření — 6 neděl.'« To odpovídá prvním cifrám čísla *42* = *6×7*. Když se po tomto prvním rozřešení zarazil, upozorňuji ho, že šesticifrové číslo, které si vybral, obsahuje všechny první cifry s výjimkou 3 a 5. Nyní nalézá hned pokračování výkladu. »Je nás 7 sourozenců, já jsem nejmladší. 3 odpovídá v řadě dětí sestře A., 5 bratrovi L., to byli moji nepřátelé. V dětství jsem se denně modlil k Bohu, aby tyto dva moje trapiče ze života odvolal. Nyní se mně zdá, že si zde sám splňuji toto přání; 3 a 5, zlého bratra a nenáviděnou sestru jsem přešel.« — Jestliže to číslo značí řadu vašich sourozenců, co pak znamená na konci ta

18? Vždyť vás bylo jen 7. — »Hned jsem si myslil, kdyby otec déle žil, nebyl bych zůstal nejmladším. Kdyby bylo přišlo ještě 1 dítě, bylo by nás *8*, a po mně by bylo menší dítě, vůči němuž bych byl starší.«

Objasnil tedy číslo, ale ještě jsme měli vytvořit souvislost mezi prvou a druhou částí výkladu. Ta však vyplynula velmi snadno z podmínky, kterou jsme potřebovali pro poslední cifry: »Kdyby byl otec déle žil.« 42 = 6×7 znamenalo výsměch lékařům, kteří nedovedli otci pomoci, vyjadřovalo tedy přání, aby otec žil. Celé číslo vlastně odpovídalo splnění obou jeho dětských přání vzhledem k členům jeho rodiny: oba zlí sourozenci měli zemřít a po nich měl přijít malinký sourozenec, nebo stručněji řečeno: Jen kdyby raději byli zemřeli ti dva místo milovaného otce![102])

6. Malý příklad z mé korespondence. Telegrafní ředitel v L. mně píše, že jeho 18½letý syn, který chce studovat medicinu, již teď se zabývá psychopathologií všedního života a že se snaží přesvědčit rodiče o správnosti svých tvrzení. Uvedu jeden z jeho pokusů, aniž zaujmu stanovisko k rozpravě, která naň navázala.

»Můj syn rozpráví s mou paní o tak zvané náhodě a vysvětluje jí, že nemůže uvésti žádnou písničku, žádné číslo, které by ji napadly jen ‚náhodou'. Rozpředl se tento hovor: Syn: Řekni nějaké číslo. — Matka: 79. — Syn: Co tě k tomu napadá? — Matka: Myslím na krásný klobouk, který jsem si včera prohlížela. — Syn: Co stál? — Matka: 158 M. — Syn: Zde to máš: 158:*2* = 79. Klobouk ti byl příliš drahý a zajisté sis myslila: ‚Kdyby stál jen polovinu, koupila bych jej.'

Proti těmto synovým vývodům jsem nejprve namítal, že dámy obyčejně zvlášť nepočítávají a že si matka jistě neujasnila, že 79 je polovinou 158. Jeho teorie tedy předpokládá pravdě dost nepodobnou skutečnost, že podvědomí počítá líp než normální vědomí. ‚Naprosto ne', odpověděl; ‚dejme tomu, že matka nepočítala 158:*2* = 79, ale možná že tuto rovnici příležitostně viděla; ba mohla se kloboukem zabývat ve snách a při tom si ujasnit, kolik by stál, kdyby stál jen polovinu.'«

[102]) Za účelem zjednodušení vynechal jsem některé spojující nápady, které se sem méně dobře hodily.

7. Další analysu čísla přejímám od J o n e s e (l. c. str. 478). Jeden známý pán dal si napadnout číslo *986* a vyzval Jonese, aby je uvedl ve spojitost s něčím v jeho mysli. »První asociace pokusné osoby byla vzpomínka na dávno zapomenutý vtip. Před šesti lety přinesly noviny v nejparnější den roku zprávu, že teploměr ukazuje 986° Fahrenheita, patrně groteskní přepjetí skutečného stavu 98.6° F! Za tohoto hovoru jsme seděli u krbu s velkým ohněm; pán se od něho odsunoval, a podotkl, patrně právem, že ho na tuto vzpomínku přivedlo veliké parno. Ale já jsem se tím nespokojil a chtěl jsem vědět, proč právě tato vzpomínka tak pevně utkvěla v jeho mysli. Vyprávěl, že se tomuto vtipu hrozně smál, a kdykoli ho napadl, vždy se znovu výborně bavil. Jelikož jsem nepovažoval vtip za příliš dobrý, zesílilo jen moje očekávání, že za ním vězí tajný smysl. Jeho nejbližší myšlenkou bylo, že teplo vždy proň znamenalo velmi mnoho. Teplo je nejdůležitější věcí na světě, zdrojem všeho života atd. Takové blouznění velmi střízlivého mladého muže bylo povážlivé; prosil jsem, aby pokračoval v asociacích. Další nápad se týkal továrního komínu, který vidí ze své ložnice. Večer často strnule zíral na kouř a oheň, který z něho vycházel, a přemýšlel o politování hodném plýtvání energií. Teplo, oheň, zdroj všeho života, plýtvání energií z vysoké duté roury — nebylo těžké, uhodnout z těchto asociací, že spojoval představu tepla a ohně s představou lásky, jak bývá obvyklé v symbolickém myšlení, a že jeho nápad čísla byl motivován silným masturbačním komplexem. Nezbylo mu leč potvrdit mou domněnku.«

Kdo chce nabýt dobré představy o způsobu, jakým nevědomé myšlení zpracovává číselný materiál, toho odkazuji na stať C. G. J u n g a »Ein Beitrag zur Kenntnis des Zahlentraumes« (Zentralblatt für Psychoanalyse, I., 1912) a na stať E. J o n e s e »Unconscious manipulation of numbers« (tamtéž II., 5, 1912).

Ve vlastních analysách tohoto druhu bylo mně zvlášť nápadné dvojí: Za prvé téměř somnambulní jistota, se kterou směřuji k neznámému cíli, se kterou se pohružuji do počítajících myšlenek, které náhle dospívají k hledanému číslu, a rychlost, se kterou se provádí celá dodatečná práce. Za druhé však okolnost, že čísla jsou tak pohotově k disposici

mému nevědomému myšlení, ačkoli jsem velmi špatným počtářem a velmi špatně si pamatuji letopočty, čísla domů a podobně. V těchto nevědomých myšlenkových úkonech s čísly shledávám ostatně sklon k pověře, jejíž důvod jsem dlouhou dobu neznal.[103])

Nepřekvapí nás, když při analytickém zkoumání zjistíme, že nejen čísla, nýbrž také nápady jiného druhu jsou zpravidla dobře determinovány.

8. Pěkný příklad obsedantního, t. j. pronásledujícího slova uvádí Jung (Diagnost. Assoziationsstudien, IV., str. 215).

»Jedna dáma mně vyprávěla, že má neustále na jazyku zkomoleninu *‚Taganrog'* a nemá ani ponětí, odkud se to slovo bere. Ptal jsem se na její afektivní zážitky a zapuzená přání z poslední doby. Po jistém váhání vyprávěla, že by velmi ráda měla *‚Morgenrock'* (župan), ale její manžel nemá oň žádoucí zájem. *‚Morgenrock'* (ranní kabát): *‚Tagan-rock'* (kabát pro den) — je vidět částečně podobný smysl a zvuk. Ruský tvar slova byl determinován tím, že dáma přibližně v téže době se seznámila s jistým člověkem z Taganrogu.

9. Dr. E. Hitschmannovi děkuji za rozřešení jiného případu, ve kterém se na určitém místě někomu opětovně vnucoval verš, aniž byly jeho původ a vztahy zjevny.

[103]) Pan Rudolf Schneider z Mnichova uvedl zajímavou námitku proti průkaznosti takových analys čísel. (Zu Freuds analytischer Untersuchung des Zahleneinfalles. Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 1920, seš. 1.) Zabýval se odjinud danými čísly, na příklad těmi, kterých si nejprve všiml, když otevřel dějepisné dílo, nebo uložil jiné osobě nějaké číslo a zkoumal, zda se k tomuto zevně danému číslu dostaví zdánlivě determinující nápady. A to se vskutku stalo; v uveřejněném příkladě, který se týká jeho samého, vedly nápady k stejně hojné a smysluplné determinaci jako v našich analysách samovolně se vynořivších čísel, třebaže číslo ve Schneiderově pokusu nepotřebovalo determinace, jelikož bylo dáno zevně. V druhém pokuse s cizí osobou příliš si usnadnil svůj úkol, neboť jí dal číslo 2, jehož determinace nějakým materiálem se musí zdařiti u každého. — R. Schneider usuzuje z těchto zkušeností dvojí, za prvé, že „duševno má k číslům stejné asociační možnosti jako k pojmům", za druhé, že vynoření determinujících nápadů k samovolným nápadům čísel nic nedokazuje o původu těchto čísel z myšlenek, zjištěných při jejich „analyse". První vývod je nesporně správný. K danému číslu možno asociovat něco vhodného stejně snadno jako k danému slovu, ba možná, že ještě snáze, jelikož sdružovací způsobilost těch mála číselných znaků je zvlášť veliká. Pak se prostě ocitáme v situaci tak zvaného asociačního experimentu, jejž Bleuler-Jungova škola studovala nejrozmani-

»Dr. jur. E. vypravuje: Před šesti lety jsem jel z Biaritzu do San Sebestianu. Dráha vede přes Budassou, která zde vyznačuje hranici mezi Francií a Španělskem. S mostu je krásný výhled, na jedné straně na prostorné údolí a Pyreneje, na druhé straně daleko na široké moře. Byl to krásný, jasný letní den, všechno bylo naplněno sluncem a světlem, byl jsem na dovolené a těšil se, že přijíždím do Španělska — a tu mne napadly tyto verše: ‚Svobodná je již duše, koupe se v moři světel.'

Pamatuji se, jak jsem tehdy přemýšlel, odkud tyto verše pocházejí, ale nemohl jsem si vzpomenout; podle rytmu pocházela ta slova z básně, která se mně však úplně vytratila z paměti. Jelikož mně ty verše opětovně přicházely na mysl, ptal jsem se, tuším, ještě několika lidí, ale nic jsem se nedověděl.

Minulý rok jel jsem, vraceje se z cesty Španělskem, touž tratí. Byla úplně tmavá noc a pršelo. Pohleděl jsem z okna, zda už přijíždíme do pohraniční stanice, a zpozoroval jsem, že jsme na bidassoském mostě. Hned mně připadly na mysl shora uvedené verše, ale nemohl jsem se rozpomenout na jejich původ. Za několik měsíců dostaly se mi doma do rukou Uhlandovy básně. Otevřel jsem svazek a četl verše: ‚Svobodná je již duše, koupe se v moři světla.' Byl to konec básně

tějšími směry. V této situaci je nápad (reakce) determinován daným slovem (heslem). Tato reakce může být nejrůznějšího druhu a Jungovy pokusy ukázaly, že také další rozlišování není ponecháno „náhodě", nýbrž že na determinaci mají účast nevědomé „komplexy", jestliže byly vzrušeny heslem. — Druhý Schneiderův vývod zachází příliš daleko. Ze skutečnosti, že se k daným číslům (nebo slovům) vynořují vhodné nápady, neplyne pro odvození samovolně se vynořujících čísel (nebo slov) nic, k čemuž se nemělo přihlížet již před poznáním této skutečnosti. Tyto nápady (slova nebo čísla) by mohly být nedeterminovány nebo determinovány myšlenkami, které se projeví v analyse, nebo myšlenkami, které v analyse najevo nevyšly, v kterémžto případě by nás analysa byla uvedla v omyl. Musíme se jen oprostit od dojmu, že tento problém je pro čísla jiný než pro nápady, obsahující slova. Není účelem této knihy, kriticky přezkoumat tento problém a tudíž ospravedlnit psychoanalytickou techniku, pracující s nápady. V analytické praxi vycházíme z předpokladu, že druhá z uvedených možností se uskutečňuje a že ji můžeme ve většině případů využít. Výzkumy jednoho experimentálního psychologa potvrdily, že je zdaleka nejpravděpodobnější (Poppelreuter). (Srv. ostatně pozoruhodné vývody Bleulerovy v jeho knize: Das autistischundisziplinierte Denken atd., 1919, odst. 9: Von den Wahrscheinlichkeiten der psychologischen Erkenntnis.)

s názvem ‚Poutník'. Četl jsem celou báseň a jen temně jsem se upamatoval, že jsem ji kdysi před mnoha lety četl. Její děj se odehrává ve Španělsku a to byl, jak se mně zdálo, jediný vztah citovaných veršů k vylíčenému místu železniční trati. Můj objev mne uspokojil jen zpola a listoval jsem mechanicky v knize dále. ‚Svobodná je již atd.' byly poslední verše stránky. Když jsem tuto stránku obrátil, nalezl jsem na druhé stránce báseň s nadpisem: ‚Bidassoský most.'
Jen ještě podotýkám, že mně obsah této básně připadal ještě cizejší než obsah prvé a že začínala těmito slovy: ‚Na bidassoském mostě stojí šedivý světec, vpravo žehná španělským horám, vlevo žehná franckému kraji.'«

B) Toto poznání determinace zdánlivě libovolně zvolených jmen a čísel přispěje možná k objasnění jiného problému. Proti předpokladu důsledného determinismu se mnoho lidí, jak známo, odvolává na zvláštní pocit přesvědčenosti o existenci svobodné vůle. Tento pocit přesvědčenosti trvá a neustupuje ani před vírou v determinismus. Jako všechny normální pocity je jistě něčím ospravedlněn. Pokud jsem mohl pozorovat, neprojevuje se však při velkých a důležitých rozhodnutích naší vůle; při takových příležitostech máme naopak pocit psychické nutnosti a rádi se na ni odvoláváme. (»Zde stojím, nemohu ani jinak«). Ale právě při nepatrných, indiferentních rozhodnutích rádi ujišťujeme, že jsme mohli jednat také jinak, že jsme jednali ze svobodné, nemotivované vůle. Po našich analysách nepotřebujeme popírat, že pocit přesvědčenosti o svobodné vůli je oprávněn. Provedeme-li rozlišení mezi motivací vědomou a motivací nevědomou, zpravuje nás ten pocit přesvědčenosti, že se vědomá motivace nevztahuje na všechna naše motorická rozhodnutí. *Minima non curat praetor.* Co zůstalo volné s jedné strany, je motivováno s druhé, a tak je determinace v duševnu přece jen úplná[104]).

[104]) Z těchto názorů o přísné determinaci zdánlivě volných psychických úkonů měla již hojný užitek psychologie — možná že také soudnictví. Bleuler a Jung vyložili v tomto smyslu reakce při tak zvaném asociačním experimentu, při kterém pokusná osoba odpovídá na slovo, které na ni volají, slovem, které ji k tomu napadá (reakce na heslo) a při kterém se měří čas (doba reakce). Jung ve svých „Diagnostische Assoziationsstudien" (1906) ukázal, jak jemným reagens pro psychické stavy je takto vykládaný asoci-

C) Třebaže vědomé myšlení nutně nezná motivaci uvedených chybných výkonů, přece by bylo žádoucí, nalézti psychologický důkaz o její existenci; ba z důvodů, vysvítajících z lepšího poznání nevědoma, se podobá pravdě, že se takové důkazy někde najít dají. Vskutku můžeme ve dvou oblastech prokázat jevy, které, zdá se, odpovídají nevědomé a proto přesunuté znalosti této motivace:

a) Je nápadným a všeobecně pozorovaným rysem v chování paranoiků, že přisuzují malým, námi zanedbávaným drobnostem v chování ostatních lidí největší význam, že je mnohostranně vykládají a dělají z nich dalekosáhlé závěry. Na příklad poslední paranoik, kterého jsem viděl, usuzoval, že se celé jeho okolí nějak shodlo, a to z toho, že lidé při jeho odjezdu z nádraží udělali jistý pohyb rukou. Druhý si zaznamenal způsob, jakým chodí lidé po ulici, házejí holemi a podobně[105]).

Paranoik tedy zavrhuje při posuzování psychických projevů ostatních lidí onu kategorii náhodného, motivace nepotřebného, kterou normální člověk připouští pro část svých psychických a chybných výkonů. Vše, co pozoruje na ostatních lidech, má význam a dá se vyložit. Jak dochází k tomuto názoru? Pravděpodobně — tak jako v mnoha podobných případech — promítá do duševního života ostatních lidí to, co nevědomě existuje v jeho vlastní mysli. V paranoji se protlačuje k vědomí mnohé, jehož existenci v nevědomu musíme u normálních a neurotických lidí dokazovat teprve psychoanalysou[106]). Paranoik má zde v jistém smyslu pravdu, poznává něco, co normálnímu člověku uniká, vidí přesněji než normální myšlenková schopnost, ale přesunováním takto poznaného stavu věcí na jiné lidi odnímá svému poznání cenu. Nikdo nebude ode mne tedy, doufám, očekávat, že ospravedlním jednotlivé paranoické výklady. Část oprávně-

ační experiment. Dva žáci pražského profesora trestního práva H. Grosse, Wertheimer a Klein, vyvodili z těchto pokusů techniku k „diagnostikování skutkové podstaty" v trestních případech a tuto techniku zkoumají psychologové a právníci.

[105]) Toto posuzování nepodstatných a nahodilých projevů bylo s jiného hlediska přičítáno k „vztahovačnosti".

[106]) Na příklad fantasie hysteriků o sexuálním nebo krutém týrání shodují se mnohdy až do drobností s nářky pronásledovaných paranoiků. Je pozoruhodné, nikoli však nepochopitelné, že se týž obsah vyskytuje jako skutečnost v činnosti, jíž ukojují své chtíče lidé perversní.

nosti, kterou přiznáme paranoji, co se týká chápání náhodných jednání, usnadní nám psychologické pochopení onoho přesvědčení, kterým paranoik provází tyto své výklady. J e v t o m p r o s t ě t r o c h u p r a v d y; ani naše omyly v úsudku, které se dají označit za chorobné, nezískávají příslušného pocitu přesvědčenosti jiným způsobem. Tento pocit je oprávněn pro jistou část mylného myšlenkového pochodu nebo pro zdroj, ze kterého prýští, a my jej pak rozšiřujeme na ostatní souvislost.

b) Jiný poukaz na nevědomou a přesunutou znalost motivů náhodného a chybného jednání shledávám v jevech pověry. Objasním svůj názor vylíčením malého zážitku, který byl pro mne východiskem těchto úvah.

Vrátil jsem se z prázdnin a záhy jsem počal myslit na nemocné, kterými se budu v počínajícím pracovním roce zabývat. První svou návštěvu konám u velmi staré dámy, u které mnoho let (viz shora str. 143) provádím dvakrát denně tytéž lékařské úkony. Pro tuto jednotvárnost projevily se velmi často, když jsem k ní šel nebo když jsem se jí zabýval, nevědomé myšlenky. Je jí přes devadesát let; je tudíž nasnadě tázat se na počátku každého roku, jak dlouho ještě bude žít. V den, o kterém vypravuji, jsem spěchal a jel k ní proto drožkou. Každý kočí na stanovišti před mým bytem zná adresu této staré dámy, neboť každý z nich mne tam již mnohokrát vezl. Nuže, dnes nezastavil kočí před jejím bytem, nýbrž před blízkým a vskutku podobným domem stejného čísla v souběžné ulici. Zpozoroval jsem tento omyl, vyčetl jej kočímu a ten se omluvil. Nuže, má to nějaký význam, že mne dovezl před dům, ve kterém jsem starou paní nenalezl? Pro mne to jistě neznamená nic, ale kdybych byl p o v ě r č i v ý, spatřoval bych v této příhodě předzvěst, znamení osudu, že tento rok bude pro starou paní poslední. Mnoho předzvěstí, které nám dochovala historie, nezakládaly se na lepší symbolice. Já ovšem prohlašuji tuto příhodu za náhodu bez jakéhokoli dalšího smyslu.

Zcela jiná by byla situace, kdybych byl šel pěšky a dospěl v »myšlenkách« nebo v »roztržitosti« před dům v souběžné ulici místo ve správné. To bych pak nevydával za náhodu, nýbrž za jednání s nevědomým úmyslem, které potřebuje vysvětlení. Takovou »zacházku« musil bych asi vykládat

tak, že očekávám, že se se starou paní v brzké době vůbec už neshledám.

Liším se tedy od pověrčivého člověka takto:

Nevěřím, že by nějaká událost, jejíhož způsobení se můj duševní život neúčastnil, mohla mne poučit o něčem skrytém, co se týká budoucího utváření vnější reality; ale věřím, že nezamýšlený projev mé vlastní duševní činnosti mně odhaluje něco skrytého, co ovšem náleží jen k mému životu duševnímu; věřím sice ve vnější (reálnou) náhodu, ale nikoli ve vnitřní (psychickou) náhodu. Pověrčivý člověk naopak neví vůbec o motivaci svých náhodných jednání a chybných výkonů, věří, že existují psychické náhody; ale zato má sklon, přisuzovat vnější náhodě význam, který se prý projeví v reálném dění, má sklon spatřovat v náhodě projev něčeho, co je skryto ve vnější realitě. Rozdíl mezi mnou a pověrčivým člověkem je dvojí. Za prvé: on promítá motivaci, kterou já hledám uvnitř, navenek; za druhé náhodu, kterou já převádím na myšlenku, on vykládá děním. Ale co on považuje za skryté, odpovídá tomu, co já mám za nevědomé, a oba máme společnou potřebu, neuznávat náhodu za náhodu, nýbrž ji vykládat[107]).

Mám zato, že tato vědomá neznalost a nevědomá znalost motivace psychických náhod je jedním z psychických zdrojů pověry. Poněvadž pověrčivý člověk vůbec neví o motivaci vlastních náhodných jednání a poněvadž si fakt této

[107]) Připojím sem pěkný příklad, na kterém N. Ossipow ukazuje rozdíl mezi pověrečným, psychoanalytickým a mystickým pojetím. (Psychoanalyse und Aberglauben, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, VIII., 1922). Oženil se v malém ruském městečku a bezprostředně po svatbě odjel s mladou manželkou do Moskvy. Na jedné stanici, dvě hodiny před cílem jízdy, zmocnilo se ho přání, vyjíti z nádraží a pohleděti na město. Očekával, že se vlak zdrží dost dlouho, ale když se po několika minutách vrátil, byl vlak i s mladou paní pryč. Jeho stará Njanja doma se dověděla o této náhodě; povrtěla hlavou a řekla: „Z tohoto manželství nebude nic řádného." Ossipow se jejímu proroctví tehdy smál. Ale poněvadž se dal o pět měsíců později od manželky rozvésti, byl nucen dodatečně chápat své vystoupení z vlaku jako „nevědomý protest" proti sňatku. Místo, ve kterém se tento chybný výkon přihodil, nabyl pro něho o několik let později velikého významu, neboť v něm žila osoba, se kterou ho osud později těsně spjal. Ale tehdy vůbec ani neznal tuto osobu, ani nevěděl, že existuje. Avšak mystické vysvětlení jeho chování by pravilo, že v onom městě opustil vlak a manželku, poněvadž se touto předzvěstí chtěla projevit budoucnost, která ho očekávala vzhledem k oné osobě.

motivace žádá, aby ji nějak uznával, je nucen umístit ji přesunutím do vnějšího světa. Existuje-li taková souvislost, sotva se bude omezovat na tento ojedinělý případ. Skutečně soudím, že velká část mytologického pojímání světa, která sahá daleko do nejmodernějších náboženství, není leč psychologií, promítnutou do vnějšího světa. Temné poznání (abych tak řekl nitroduševní vnímání) psychických činitelů a poměrů[108]) nevědoma — je obtížné říci to jinak, musíme si vypomoci analogií s paranojí — odráží se v konstrukci nadsmyslné skutečnosti, kterou má věda obrátit v její základ, v psychologii nevědoma. Mohli bychom se odvážiti rozřešit takovým způsobem myty o ráji a prvním hříchu, o bohu, o dobru a zlu, o nesmrtelnosti a podobně, obrátit metafysiku v metapsychologii. Rozdíl mezi přesouváním paranoika a člověka pověrčivého je menší, než se zdá na první pohled. Když lidé počali myslit, byli, jak známo, nuceni rozložit vnější svět anthropomorficky v mnohost osob podle své podoby; náhody, které vykládali pověrčivě, byly tedy jednáními, projevy osob, a lidé se tudíž chovali zcela tak jako paranoikové, kteří vyvozují závěry z nepatrných znamení, která jim dávají druzí lidé, a jako všichni zdraví lidé, kteří při odhadování povahy svých bližních vycházejí z jejich náhodných a nezamýšlených jednání. Pověra se jeví tak velice nemístnou jen v našem moderním, přírodovědeckém, ale naprosto ještě nezaokrouhleném světovém názoru; ve světovém názoru předvědeckých dob a národů byla oprávněná a důsledná.

Říman, který se vzdal důležitého jednání, poněvadž spatřil let ptáků, který považoval za zlé znamení, byl tedy relativně v právu; jednal důsledně podle svých zásad. Jestliže však odstoupil od jistého jednání, poněvadž klopýtl před dveřmi domu, ve kterém je měl provésti (*»un Romain retournerait«*), předčil nás nevěrce i absolutně, byl lepším psychologem než se snažíme být my. Neboť toto klopýtnutí mu dokazovalo, že má pochybnosti, že je v jeho nitru protichůdné proudění, jehož síla by v okamžiku provádění mohla snížit sílu jeho úmyslu. Naprostým zdarem jsme si jisti jen tehdy, směřují-li všechny duševní síly svorně k žádoucímu cíli. Jak jen od-

[108]) Které ovšem vůbec nemá povahu poznatku.

povídá Schillerův Tell, který tak dlouho váhal, než sestřelil jablko s hlavy svého hocha, jak odpovídá na otázku fojtovu, proč si připravil druhý šíp?
Tímto šípem prostřelil bych — Vás, kdybych byl zasáhl své milé dítě, a Vás bych se byl věru nechybil.

D) Kdo měl příležitost, studovat skrytá duševní hnutí pomocí psychoanalysy, může říci ledaco nového o kvalitě nevědomých pohnutek, které se projevují pověrou. Nejjasněji vidíme u nervosních, často velmi inteligentních lidí, trpících nutkavým myšlením a nutkavými stavy, že pověra vyvěrá z potlačených hnutí nepřátelských a krutých. Pověra je z největší části očekáváním neštěstí, a kdo druhým lidem často přál něco zlého, ale následkem výchovy k dobrotě zapudil taková přání do nevědoma, ten bude zvlášť snadno očekávat trest za takové nevědomé zlo v podobě neštěstí, které mu hrozí zevně.
Přiznáme-li, že jsme těmito poznámkami zdaleka nevyčerpali psychologii pověry, musíme se na druhé straně aspoň zmínit o otázce, zda máme naprosto popírat reálné základy pověry, zda rozhodně neexistují předtuchy, prorocké sny, telepatické zkušenosti, projevy nadsmyslných sil a podobně. Jsem dalek toho, abych všude krátce odsoudil tyto jevy, o kterých existuje tolik zevrubných pozorování mužů i intelektuálně vynikajících a které si zasluhují dalšího zkoumání. Můžeme dokonce doufat, že část těchto pozorování bude objasněna naším počínajícím poznáním nevědomých duševních dějů, aniž budeme nuceni od základů měnit své dnešní názory[109]). Kdyby se podařilo dokázat některé jevy, na příklad ty, které uvádějí spiritisté, pozměníme své »zákony« podle těchto nových zkušeností, aniž počneme pochybovat o souvislosti věcí na tomto světě.
V rámci této rozpravy nemohu odpovědět na takto nadhozené otázky jinak než subjektivně, t. j. podle své osobní zkušenosti. Musím se bohužel přiznat, že náležím k oněm nehodným individuím, před kterými zastavují svou činnost duchové a ustupuje nadsmyslné, takže jsem nikdy neměl

[109]) E. Hitschmann, Zur Kritik des Hellsehens, Wiener Klinische Rundschau, 1910, čís. 6, a Ein Dichter und sein Vater, Beitrag zur Psychologie religiöser Bekehrung und telepathischer Phänomene, Imago, IV., 1915/16.

příležitost, abych sám zažil něco, co podněcuje k víře v zázraky. Jako všichni lidé měl jsem předtuchy a zakusil neštěstí, ale ty sobě neodpovídaly: po předtuchách nic nenásledovalo a neštěstí mne stíhalo bez předzvěsti. V době, kdy jsem byl mladým mužem a žil sám v cizím městě, mnohdy jsem zaslechl, jak známý, milý hlas volá náhle mé jméno. Zaznamenal jsem si okamžik halucinace a znepokojen tázal jsem se příbuzných doma, co se v onu dobu přihodilo. Neudálo se nic. Náhradou za to mohl jsem později pracovat s pacienty nedojat a bez předtuch, zatím co mé dítě bylo v nebezpečí, že vykrvácí. Ani jsem nemohl uznat za reálný jev žádnou z předtuch, o kterých mně vyprávěli moji pacienti. Ale musím se přiznat, že jsem v posledních letech nabyl několika podivuhodných zkušeností, které by se byly daly snadno objasnit předpokladem telepatického přenášení myšlenek.

Víra v prorocké sny má mnoho stoupenců, poněvadž se může opírat o okolnost, že ledaco se utváří v budoucnu tak, jak to přání snu konstruovalo předem[110]). Ale na tom není nic podivného a mezi snem a splněním lze zpravidla dokázat dalekosáhlé odchylky, které víra účastníků ráda zanedbává. Krásný příklad snu, který lze právem nazvat prorockým, dodala mně kdysi k zevrubné analyse inteligentní a pravdomluvná pacientka. Vyprávěla, že kdysi snila, jak potkává svého dřívějšího přítele a domácího lékaře před určitým obchodem v určité ulici, a když druhý den ráno šla do vnitřního města, potkala ho skutečně na místě, vylíčeném ve snu. Podotýkám, že toto podivuhodné setkání nenabylo významu nijakým následujícím zážitkem a nedalo se tudíž ospravedlnit nijakou budoucí událostí.

Pečlivým zkoumáním jsme zjistili, že nelze vůbec dokázat, že si dáma vybavila sen již ráno, tedy před procházkou a setkáním. Nemohla nic namítat proti takovému vylíčení situace, které zbavuje příhodu všeho podivuhodného a zůstavuje jen zajímavý psychologický problém. Jednou dopoledne šla jistou ulicí, před určitým obchodem potkala svého starého domácího lékaře a při pohledu na něho nabyla přesvědčení, že poslední noc snila o tomto setkání na témž místě. Analysa

[110]) Srv. Freud, Traum und Telepathie (Imago, VIII., 1922. Obsaženo v III. sv. německého souborného vydání.)

naznačila s velikou pravděpodobností, jak dospěla k tomuto přesvědčení, kterému podle všeobecných pravidel nemůžeme upírat jistou věrohodnost. Setkání na určitém místě podle dřívějšího očekávání, toť přece dostaveníčko. Starý domácí lékař vyvolal v ní vzpomínky na dřívější doby, ve kterých jí velice záleželo na schůzkách s jistým t ř e t í m člověkem, který byl také spřátelen s uvedeným lékařem. S oním pánem byla od té doby ve styku a den před domnělým snem marně na něho čekala. Kdybych mohl tyto vztahy uvésti podrobněji, ukázal bych snadno, že se iluse prorockého snu při spatření přítele z dřívější doby rovná asi těmto slovům: »Ach, pane doktore, připomínáte mi minulé doby, kdy jsem nikdy nemusila marně čekat na N—a, jestliže jsme si ujednali schůzku.«

O onom známém »podivuhodném setkání«, při kterém potkáváme člověka, kterým jsme se právě obírali v myšlenkách, pozoroval jsem sám na sobě jednoduchý a snadno vyložitelný příklad, který je patrně dobrým vzorem pro podobné příhody. Několik dní po tom, co se mně dostalo titulu profesora, který v monarchických státech propůjčuje velkou autoritu jeho nositeli, obrátily se za procházky vnitřním městem moje myšlenky pojednou k infantilní fantasii msty, směřující proti jistým rodičům. Ti mne povolali několik měsíců předtím k dcerušce, která dostala zajímavé nutkání v souvislosti s nějakým snem. Měl jsem zato, že jsem seznal genesi tohoto případu a velice mne zajímal. Ale rodiče odmítli mou léčbu a naznačili mně, že se hodlají obrátit na zahraniční autoritu, která léčí hypnosou. Nyní jsem fantasoval, že mne tito rodiče po úplném ztroskotání tohoto pokusu žádají, abych se ujal ošetřování, že mají ke mně nyní úplnou důvěru atd. Já však odpovídám: Hm, nyní, kdy jsem také profesorem, mně důvěřujete. Ale titul na mých schopnostech nic nezměnil; jestliže jste mne nemohli potřebovat, když jsem byl docentem, obejdete se beze mne také nyní, když jsem profesorem.« — Na tomto místě přerušil mou fantasii hlasitý pozdrav »Uctivá poklona, pane profesore« a když jsem vzhlédl, spatřil jsem, jak jdou kolem mne titíž rodiče, kterým jsem se právě pomstil odmítnutím jejich nabídky. Ale nejbližší úvaha odstranila zdání zázraku. Šel jsem rovnou, širokou, téměř liduprázdnou třídou proti

nim, při zběžném vzhlédnutí spatřil jsem a poznal, asi ze vzdálenosti dvaceti kroků, jejich statné postavy, ale tento vjem jsem — podle vzoru negativní halucinace — potlačil z oněch citových pohnutek, které se pak uplatnily ve zdánlivě samovolně se vynořivší fantasii.

Jiné »rozřešení zdánlivé předtuchy« uvádím podle Otty Ranka:

»Nedávno jsem sám zažil zvláštní proměnu onoho »podivuhodného setkání«, při kterém potkáváme člověka, kterým jsme se právě zabývali v myšlenkách. Jdu bezprostředně před vánocemi do Rakouskouherské banky; chci nabýt výměnou desíti nových stříbrných korun[111]). Pohroužen do ctižádostivých fantasií, navazujících na protiklad mezi mou nepatrnou hotovostí a množstvím peněz, nahromaděných v bance, zahýbám do úzké bankovní ulice, ve které leží banka. Před bankou vidím auto a mnoho vcházejících a vycházejících lidí. Myslím si, zrovna pro těch mých několik korun mají mít úředníci čas? Rozhodně budu jednat rychle, předložím bankovku, kterou chci proměnit, úředníkovi a řeknu: Dejte mi, prosím, z l a t o! — Hned si všímám svého omylu — vždyť jsem měl žádat s t ř í b r o — a procítám ze svých fantasií. Jsem jen několik kroků vzdálen od vchodu a vidím, jak proti mně přichází mladý muž, který mně připadá povědomý, kterého však pro krátkozrakost dosud s jistotou nepoznávám. Když se přiblíží, poznám v něm spolužáka svého b r a t r a, který se jmenuje Z l a t o, a od jehož b r a t r a, známého spisovatele, jsem na počátku své literární dráhy očekával dalekosáhlou pomoc. K té však nedošlo a proto ani k očekávanému hmotnému úspěchu, kterým se moje fantasie zabývala na cestě do banky. Nevědomě jsem tudíž postřehl, zabrán do svých fantasií, přiblížení se pana Zlata, což se v mém vědomí, snícím o hmotných úspěších, znázornilo v té podobě, že jsem se odhodlal žádat u pokladny místo meněcenného stříbra zlato. A paradoxní skutečnost, že moje nevědomo je s to, aby postřehlo objekt, který moje oko poznává teprve později, dá se asi zčásti vysvětlit pohotovostí komplexu (B l e u l e r), která směřovala k hmot-

[111]) Tam mně říkají, že se výměna stříbrných a niklových peněz provádí, jak jsem kdysi už věděl, v hlavní zemské pokladně nedaleko bankovní budovy.

ným otázkám a vedla mne proti mému lepšímu vědění od počátku k oné budově, ve které se vyměňují jen peníze papírové a zlaté« (Zentralblatt für Psychoanalyse, II, 5).

Do kategorie zázračného a příšerného náleží také onen zvláštní pocit, který míváme v některých okamžicích a situacích, jako bychom již jednou byli prožili přesně totéž, jako bychom již jednou byli se octli v téže situaci, při čemž se nám nikdy přes veškeré úsilí nedaří vybavit si jasně dřívější zážitek, který se takto ozývá. Vím, že kráčím jen ve stopách nepřesné běžné mluvy, nazývám-li to, co se v nás hýbe v takových okamžicích, pocitem; běží asi o úsudek, a to o úsudek poznávací, ale tyto případy mají přece docela zvláštní povahu a nesmíme opomíjet okolnost, že si nikdy nevybavujeme to, co hledáme. Nevím, zda se jevu »*déjà vu*« vážně kdysi používalo k důkazu dřívější psychické existence jednotlivé bytosti; ale psychologové dojista k němu upínali svůj zájem a snažili se rozřešit tuto záhadu nejrozmanitějšími spekulativními cestami. Žádný z provedených pokusů o výklad se mně nezdá správný, poněvadž se v žádném nepřihlíželo leč k průvodním jevům a k usnadňujícím podmínkám. Ony psychické pochody, které podle mého pozorování jediné nás podněcují k prohlášení »*déjà vu*«, totiž nevědomé fantasie, jsou dodnes pomíjeny všemi psychology.

Soudím, že je nesprávné, označovat pocit, že jsme již jednou něco prožili, za ilusi. V takových okamžicích se vskutku dotýkáme něčeho, co jsme již jednou prožili, jenže si to nemůžeme vybavit, poněvadž to nikdy nebylo vědomé. Krátce, pocit »*déjà vu*« odpovídá vzpomínce na nevědomou fantasii. Existují fantasie (nebo denní sny) nevědomé, stejně jako existují takové výtvory vědomé, které každý zná z vlastní zkušenosti.

Vím, že by tento předmět zasluhoval zevrubnějšího rozboru, ale uvedu zde analysu jen jediného případu »*déjà vu*«, ve kterém tento pocit vynikal zvláštní silou a vytrvalostí. Dáma, které je nyní 37 let, tvrdí, že se velmi přesně pamatuje, jak ve svém půl třináctém roce při první návštěvě spolužaček na venkově, měla, když přišly do zahrady, hned pocit, že tam již kdysi byla; když vešla do bytu, pocit se opakoval, takže se jí zdálo, že ví předem, do kterého pokoje

přijde a jaká je z něho vyhlídka atd. Je však zcela vyloučeno a vyvráceno dotázáním rodičů, že by se tento pocit známosti mohl zakládat na nějaké dřívější návštěvě v tomto domě a v této zahradě, třeba v prvních dětských letech. Dáma, která toto vyprávěla, nehledala psychologického vysvětlení, nýbrž spatřovala ve výskytu tohoto pocitu prorocký poukaz na význam, kterého tyto přítelkyně později nabyly pro její citový život. Ale uvážíme-li okolnosti, za kterých se tento jev u ní vyskytl, najdeme cestu k jinému pojetí. Když jela na tuto návštěvu, věděla, že tyto dívky mají jediného těžce nemocného bratra. Také ho při té návštěvě spatřila, zdálo se jí, že velmi špatně vypadá a myslila si, že brzy zemře. Její vlastní jediný bratr měl o několik měsíců dříve velmi nebezpečný záškrt; za jeho nemoci bydlila několik týdnů mimo domov u příbuzných. Myslí, že se tento bratr účastnil návštěvy na venkově, ba dokonce se domnívá, že to byl jeho první výlet po nemoci; ale její vzpomínka je v těchto bodech pozoruhodně neurčitá, zatím co má všechny ostatní podrobnosti, zejména šaty, které měla tohoto dne na sobě, nadmíru jasné před očima. Pro znalce není obtížné, usoudit z těchto příznaků, že pro ni mělo tehdy veliký význam očekávání, že bratr zemře, a že si toto očekávání buď nikdy neuvědomila, nebo je po šťastném skončení nemoci silně zapudila. V opačném případě by musila mít jiné šaty, smuteční. U přítelkyň se setkala s obdobnou situací: jediný jejich bratr byl v nebezpečí života a skutečně brzy nato skonal. Měla by si bývala vědomě vzpomenout, že tuto situaci sama prožila před několika měsíci; místo tohoto vzpomenutí, kterému bránilo zapuzení, přenesla vzpomínkový pocit na místa, na zahradu a dům, a upadla ve »*fausse reconnaisance*«, že to přesně tak už jednou viděla. Z tohoto zapuzení smíme usuzovat, že její někdejší očekávání, že její bratr zemře, mělo téměř povahu fantasie přání. Pak by byla jediným dítětem. V pozdější neurose velmi silně trpěla úzkostí, že ztratí rodiče, a za touto úzkostí objevila analysa jako obvykle nevědomé přání téhož obsahu.

Své vlastní zběžné zážitky »*déjà vu*« mohl jsem odvodit podobně z citové konstelace okamžiku. »To je asi opět podnět k probuzení oněch (nevědomých a neznámých) fantasií, které se v té a v té době ve mně vynořily jakožto přání po zlepšení

situace.« Toto vysvětlení »*déjà vu*« ocenil dosud jen jediný pozorovatel. Dr. Ferenczi, který dodal velmi cenné příspěvky k třetímu vydání této knihy, mně o tom píše: »Jak u sebe tak u jiných lidí jsem se přesvědčil, že můžeme nevysvětlitelný pocit známosti převésti na nevědomé fantasie, které nám aktuální situace připomíná, aniž o tom víme. U jednoho mého pacienta byl průběh zdánlivě jiný, ve skutečnosti však zcela obdobný. Tento pocit se velmi často opakoval, ale zpravidla se ukazovalo, že pochází ze zapomenuté (zapuzené) části snu. Zdá se tudíž, že »*déjà vu*« může pocházet nejen z denních snů, nýbrž také z nočních.«

Později jsem se dověděl, že r. 1904 podal Grasset vysvětlení tohoto jevu, které se velmi blíží mému názoru.

R. 1913 vylíčil jsem v malé stati[112]) jiný úkaz, který je dosti blízek jevu »*déjà vu*«. Je to ono »*déjà raconté*«, ona iluse, že jsme již něco sdělili, jež je zvlášť zajímavá, vyskytuje-li se během psychoanalytického ošetření. Pacient pak tvrdí se všemi znaky subjektivní jistoty, že určitou vzpomínku již dávno vyprávěl. Ale lékař je si jist opakem a zpravidla může pacientovi dokázat jeho omyl. Tento zajímavý chybný výkon můžeme asi vysvětlovat tak, že pacient měl popud a předsevzetí, učiniti ono sdělení, ale opomněl je provésti a nyní nahrazuje toto, provedení předsevzetí, oním, vzpomínkou na předsevzetí.

Podobné skutkové okolnosti, pravděpodobně také stejný mechanismus, jeví ony výkony, které Ferenczi nazývá »chybnými jednáními domnělými«.[113]) Domníváme se, že jsme nějaký předmět zapomněli, založili, ztratili a přesvědčujeme se, že jsme nic takového neudělali, že je všechno v pořádku. Pacientka se na příklad vrací do lékařova pokoje s odůvodněním, že si jde pro zapomenutý deštník, ale lékař vidí, že pacientka má tento deštník v ruce. Měla tedy popud k takovému chybnému výkonu a ten stačil, aby nahradil provedení. Až na tento rozdíl můžeme postavit chybný výkon domnělý na roveň se skutečným. Jest, abych tak řekl, lacinější.

[112]) Über *fausse reconnaissance („déjà raconté")* während der psychoanalytischen Arbeit. Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse. (I., 1913. Ges. Schriften, sv. VI.)

[113]) Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, III., 1915.

E) Když jsem nedávno filosoficky vzdělanému kolegovi přednesl několik analysovaných příkladů zapomenutí jmen, pospíšil si s touto odpovědí: To je velmi krásné, ale u mne probíhá zapomenutí jmen jinak. Tak si svůj úkol usnadňovat nesmíme; myslím, že kolega předtím ani nepomyslil na analysu zapomenutí jmen; ani nemohl říci, jak jinak u něho probíhá. Ale jeho poznámka se dotýká problému, který budou mnozí lidé klásti do popředí. Platí naše rozřešení chybných a náhodných jednání všeobecně nebo jen pro jednotlivé případy, a jestliže jen pro tyto, za jakých podmínek smíme tohoto rozřešení používat k vysvětlení jinakých jevů? Na zodpovědění této otázky moje zkušenost nestačí. Mohu toliko varovat, abychom ukázanou souvislost nepovažovali za vzácnou, neboť kdykoli jsem u sebe nebo u svých pacientů udělal pokus, mohl jsem onu souvislost prokázat tak jako ve shora sdělených příkladech, anebo jsem ji mohl aspoň důvodně tušit. Není divu, že se vždy nedaří najíti skrytý smysl příznakového jednání, protože velikost vnitřních odporů, které se brání proti rozřešení, je rozhodujícím činitelem. Rovněž nejsme s to, vyložit u sebe nebo u pacienta každý jednotlivý sen; k potvrzení všeobecné platnosti teorie stačí, můžeme-li proniknout do skryté souvislosti jen po určitou mez. Sen, který jsme nemohli rozřešit den po snové noci, dá si často urvat své tajemství o týden nebo měsíc později, jestliže reálná změna, mezitím nastalá, snížila odporující si hodnoty. Totéž platí o rozřešení chybných a příznakových jednání; na příkladě chybného čtení »V sudě Evropou« (str. 95) mohl jsem ukázat, jak se příznak, zprvu nerozřešitelný, stává přístupným pro analysu, jestliže r e á l n ý z á j e m na zapuzených myšlenkách polevil.[114]) Pokud trvala možnost, že můj bratr dostane záviděný titul dříve než já, kladlo uvedené chybné čtení odpor proti všem opětovným

[114]) Zde začínají velmi zajímavé problémy e k o n o m i c k é povahy, otázky, přihlížející k tomu, že psychické průběhy směřují k získání libosti a odstranění nelibosti. Jest již ekonomickým problémem, jak je možné, abychom jméno, zapomenuté z nelibého motivu, získali znovu cestou nahrazujících asociací. Krásná práce T a u s k o v a „Entwertung des Verdrängungsmotivs durch Rekompense", Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, I., 1913) ukazuje na dobrých příkladech, jak se zapomenuté jméno stává opět přístupným, jestliže se podařilo zahrnout je do libé asociace, která může vyvážiti nelibost, očekávanou při reprodukci.

snahám o analysu; když pak vyšlo najevo, že se mu pravděpodobně této přednosti nedostane, náhle se mi ujasnila cesta, vedoucí k rozřešení. Bylo by tedy nesprávné, tvrdit o všech případech, analyse odolávajících, že vznikly jiným psychickým mechanismem než tím, který jsme zde odhalili; tento předpoklad by vyžadoval ještě jiných než záporných důkazů. Rovněž oné asi všeobecné pohotovosti zdravých lidí, věřit v jiné vysvětlení chybných a příznakových jednání, chybí jakákoli průkaznost; jest, což je samozřejmé, projevem týchž duševních sil, které vytvořily tajemství a proto usilují o jeho uchování a brání se proti jeho odhalení.

Na druhé straně nesmíme přehlížet, že se zapuzené myšlenky a hnutí neprojevují v podobě příznakových a chybných jednání bez pomoci. Technická možnost pro takové vykolejení inervace musí existovat nezávisle na nich; té pak rád využívá úmysl zapuzeného, dosáhnout vědomého uplatnění. Které strukturální a funkční vztahy má tento úmysl po ruce, snažili se, pokud se týká chybného výkonu jazykového, zevrubně vyšetřit filosofové a filologové. Jestliže takto rozlišujeme v podmínkách chybného a příznakového jednání nevědomý motiv od fysiologických a psychofysických vztahů jej usnadňujících, zbývá otázka, zda v mezích normálního zdraví existují ještě jiné momenty, které mohou na způsob nevědomého motivu a místo něho vytvořit cestou těchto vztahů příznakové a chybné jednání. Není mým úkolem, odpověděti na tuto otázku.

Ostatně není ani mým úmyslem, ještě přepínat už dost veliký rozdíl mezi psychoanalytickým a běžným pojímáním chybných výkonů. Raději ukáži k případům, ve kterých se tyto rozdíly značně snižují. U nejjednodušších a nejméně nápadných příkladů přeřeknutí a přepsání, při kterých na příklad jen stahujeme slova, nebo vynecháváme slova a písmeny, odpadávají složitější výklady. S hlediska psychoanalysy musíme tvrdit, že se v těchto případech projevilo nějaké rušení úmyslu, ale nemůžeme udati, odkud toto rušení pocházelo a co zamýšlelo. Rušení nedocílilo prostě ničeho jiného než náznaku, že existuje. V těchto příkladech pak vidíme působit ono námi nikdy nepopírané usnadnění chybného výkonu hláskovými hodnotami a blízkými psychologickými asociacemi. Oprávněn je však vědecký požadavek,

abychom takové rudimentární případy přeřeknutí nebo přepsání posuzovali podle případů výraznějších, jejichž zkoumání nám poskytlo tak nesporné objasnění o příčinách chybných výkonů.

F) Od svého rozboru přeřeknutí jsme se spokojili důkazem, že chybné výkony mají skrytou motivaci, a pomocí psychoanalysy jsme pronikli k poznání této motivace. Dosud jsme skoro vůbec nepřihlíželi k všeobecné povaze a zvláštnostem psychických činitelů, projevivších se chybnými výkony, rozhodně jsme se dosud nepokoušeli vymeziti je přesněji a zkoumati jejich zákonitost. Ani nyní se nepokusím o důkladné vyřízení tohoto problému,[115]) neboť první kroky nás poučí, že můžeme do této oblasti lépe proniknout s jiné strany. Zde je možno nadhodit několik otázek, chci je aspoň uvésti a načrtnout jejich rozsah. 1. Jaký obsah a jaký původ mají myšlenky a hnutí, které se projevují chybnými a náhodnými jednáními? 2. Za jakých podmínek jsou myšlenka nebo hnutí nuceny a s to, aby užily těchto příhod jako vyjadřovacích prostředků? 3. Lze dokázat stálé a jednoznačné vztahy mezi druhem chybných výkonů a kvalitami toho, co se jimi projevuje?

Počnu s tím, že snesu trochu materiálu k zodpovědění poslední otázky. Při zkoumání příkladů přeřeknutí považovali jsme za nutné, překročiti obsah zamýšlené řeči, a byli jsme nuceni, hledat příčinu rušení řeči vně úmyslu řeči. V řadě případů byla příčina blízká a vědomí mluvčího ji znalo. Ve zdánlivě nejjednodušších a nejprůhlednějších příkladech bylo to jiné zdánlivě stejně znějící vyjádření téže myšlenky, které rušilo její projev, aniž jsme mohli udati, proč jedno znění podlehlo a druhé proniklo (kontaminace M e r i n g e r a a M a y e r a). V druhé skupině případů bylo podlehnutí jednoho znění motivováno ohledem, který však nebyl dosti silný, aby toto znění zadržel úplně (»objesviňly věci«). Také zadržené znění bylo jasně vědomé. Teprve u třetí skupiny můžeme bez výhrady tvrdit, že se rušící myšlenka lišila od zamýšlené, můžeme, zdá se, stanovit podstatné rozlišení. Ru-

[115]) Tento spis je naprosto populární, chce jen nahromaděním příkladů vyklestit cestu pro nutný předpoklad, že existují n e v ě d o m é a p ř e c e p ů s o b i v é děje duševní, a vyhýbá se všem teoretickým úvahám o povaze nevědoma.

šící myšlenka je spjata s rušenou buď myšlenkovými asociacemi (rušení vnitřním odporem), anebo si jsou v podstatě cizí a právě rušené slovo je překvapující v n ě j š í asociací spjato s rušící myšlenkou, která je č a s t o nevědomá. V příkladech, které jsem uvedl ze svých analys, bývá celá řeč pod vlivem současně aktivovaných, ale naprosto nevědomých myšlenek, které se buď samy prozrazují rušením (K l a p p e r schlange — Kleopatra) nebo vykonávají nepřímý vliv, umožňujíce, aby se jednotlivé části vědomě zamýšlené řeči vzájemně rušily (ý c h a t d ů s t y: za čímž se skrývají H y c h o v a ulice a vzpomínky na Francouzsku). Zadržené nebo nevědomé myšlenky, ze kterých vychází rušení řeči, je nejrozmanitějšího původu. Nějaké zevšeobecnění nemůžeme z tohoto přehledu čerpat v žádném směru.

Srovnávací zkoumání příkladů chybného čtení a přepsání vede k týmž výsledkům. Některé případy jsou, zdá se, způsobeny zhušťovací prací, která není dále motivována (na příklad: o v i c e). Rádi bychom se dověděli, zda není potřebí zvláštních podmínek, aby došlo k takovému zhuštění, které ve snové práci odpovídá pravidlu, ale je chybné v myšlení bdělém; avšak o tom nás příklady nepoučují. Ale odmítl bych závěr, že takových podmínek krom povolení vědomé pozornosti není, jelikož vím odjinud, že se právě automatické úkony vyznačují korektností a spolehlivostí. Spíše bych zdůraznil, že zde, jako velmi často v biologii, jsou normální a normálnosti blízké poměry méně vhodným předmětem bádání než pathologické. Co zůstává při vysvětlování těchto nejlehčích rušení temné, bude podle mého očekávání objasněno vysvětlením těžších poruch.

Také u chybného čtení a přepsání nechybí příklady, ve kterých se projevuje vzdálenější a složitější motivace. »V sudě Evropou« je chybou ve čtení, která se dala objasnit vlivem vzdálené, bytostně cizí myšlenky, pocházející ze zapuzené žárlivosti a ctižádosti a využívající dvojznačnosti slova »*Beförderung*« k spojení s lhostejným a nevinným tématem, o kterém jsem četl. V příkladě B u r c k h a r d je jméno samo dvojznačné a použil jsem ho jako »výhybky«.

Je zřejmo, že rušení mluvy vzniká snáze a vyžaduje od rušících sil méně než rušení jiných psychických výkonů.

Na jiné půdě stojíme, zkoumáme-li zapomenutí ve vlastním

smyslu, t. j. zapomenutí minulých zážitků (od tohoto zapomenutí *sensu strictiori* mohli bychom odlišit zapomenutí vlastních jmen a cizích slov, zkoumané v kapitole I. a II., jako »vytracení z paměti«, a zapomenutí předsevzetí jako »opominutí«). Základní podmínky normálního pochodu zapomenutí nejsou známy.[116]) Naše zkoumání nám připomíná, že není zapomenuto vše, co za zapomenuté považujeme. Zde se pokoušíme vysvětlit jen ony případy, ve kterých nás zapomenutí zaráží, porušujíc pravidlo, že zapomínáme, co je nedůležité, ale uchováme si v paměti, co je důležité. Analysa příkladů zapomenutí, které si žádají zvláštního objasnění, ukazuje, že motivem zapomenutí je vždy nechuť, vybavit si něco, co by mohlo vyvolat trapné pocity. Dospíváme k domněnce, že se tento motiv v psychickém životě snaží uplatnit zcela všeobecně, ale že mu protichůdné síly brání, aby se prosazoval vždy. Rozsah a význam této nechuti, vybavit si trapné dojmy, zasluhují si nejpečlivějšího psychologického rozboru; z této širší souvislosti nelze odloučit ani otázku, jaké zvláštní podmínky v jednotlivých případech umožňují zapomenutí, o které se usiluje všeobecně.

Při zapomínání předsevzetí vstupuje do popředí jiný moment; konflikt, který jsme u zapuzení toho, čehož vybavení by bylo trapné, jen tušili, je zde zjevný a při analyse těchto

[116]) O mechanismu vlastního zapomenutí mohu uvésti tyto náznaky: Vzpomínkový materiál podléhá zpravidla dvěma vlivům, zhuštění a skreslení. Skreslení je způsobeno tendencemi, vládnoucími v duševním životě, a především se obrací proti afektivně ještě působivým stopám vzpomínkovým, které jsou odolnější vůči zhuštění. Stopy, které se staly indiferentními, podléhají zhušťování bez obrany, ale můžeme pozorovat, že se nadto na indiferentním materiálu nasycují skreslovací tendence, které zůstaly neukojeny tam, kde se chtěly projevit. Jelikož tyto pochody zhušťování a skreslování trvají dlouhou dobu, během které působí k přetváření obsahu paměti všechny nové události, domníváme se, že nejistotu a nejasnost vzpomínek způsobuje čas. Velmi se podobá pravdě, že čas při zapomenutí vůbec nemá přímé funkce. — Na zapuzených vzpomínkových stopách můžeme konstatovat, že se po sebedelší dobu vůbec nezměnily. — Nevědomo je vůbec bezčasové. Nejdůležitější a nejvíce zarážející vlastnost psychické fixace je ta, že všechny dojmy jsou zde obsaženy v téže podobě, ve které jsme je apercipovali, a krom toho ještě ve všech podobách, kterých při dalším vývoji nabyly. Tento vztah nelze osvětlit žádným srovnáním z kterékoli jiné oblasti. Teoreticky by se tedy dal každý dřívější stav obsahu paměti vzkřísit pro vzpomínku, i když jeho prvky dávno vyměnily všechny své původní vztahy za nové.

příkladů poznáváme zpravidla protichůdnou vůli, která odporuje předsevzetí, aniž je úplně ruší. Jako u chybných výkonů, projednaných dříve, poznáváme také zde dva typy psychického pochodu; protichůdná vůle se buď obrací přímo proti předsevzetí (při úmyslech poněkud významných), anebo je předsevzetí samému bytostně cizí a spojuje se s ním vnější asociací (při předsevzetích téměř indiferentních).

Týž konflikt ovládá jevy přehmátnutí. Popud, který se projevuje rušením jednání, je často popudem protichůdným, ale ještě častěji popudem naprosto cizím, který jen využívá příležitosti, aby se při provádění akce projevil jejím rušením. Případy, ve kterých je rušitelem odpor vnitřní, jsou významnější a týkají se také úkonů důležitějších.

Vnitřní konflikt ustupuje u jednání náhodných a příznakových stále více do pozadí. Tyto motorické projevy, vědomím velmi nízko ceněné nebo zcela přehlížené, slouží k vyjádření rozmanitých nevědomých nebo zadržených hnutí; většinou symbolicky znázorňují fantasie nebo přání.

K první otázce, jakého původu jsou myšlenky a hnutí, které se projevují chybnými výkony, můžeme říci, že v řadě případů lze snadno prokázat, že rušící myšlenky pocházejí z potlačených hnutí duševního života. Egoistické, žárlivé a nepřátelské city a popudy, na které doléhá tlak mravní výchovy, nezřídka užívají u zdravých lidí cesty chybných výkonů, aby projevily svou nesporně existující, ale vyššími duševními instancemi neuznávanou moc. Ponechávání volného průběhu těmto chybným a náhodným jednáním rovná se velkou měrou pohodlnému trpění nemravného. Mezi těmito potlačenými hnutími hrají nemalou úlohu četná sexuální proudění. Jestliže se právě ona tak zřídka vyskytují mezi myšlenkami, analysou odhalenými v mých příkladech, je to náhoda, záležící v materiálu. Poněvadž jsem převážně analysoval příklady z vlastního duševního života, byl výběr od počátku stranický a směřoval k vyloučení všeho sexuálního. Jindy se zdá, že rušící myšlenky vyvěrají z velmi nevinných námitek a ohledů.

Nyní máme odpovědět na druhou otázku, jaké psychologické podmínky rozhodují o tom, že se nějaká myšlenka neprojevuje v plné podobě, nýbrž, abych tak řekl, v příživnic-

ké, pozměňujíc a rušíc jinou. Podle nejnápadnějších příkladů chybného jednání je nasnadě, hledat tyto podmínky ve vztahu k uvědomitelnosti, ve vyhraněnější nebo méně vyhraněné povaze »zapuzeného«. Ale sledujeme-li tento vztah v řadě příkladů, rozptyluje se nám tato povaha ve stále splývavější náznaky. Sklon, přeskočit něco, poněvadž nám to ubírá čas — úvaha, že příslušná myšlenka nepatří vlastně k zamýšlené věci — hrají, zdá se, jakožto motivy pro zatlačení myšlenky, která je pak ve svém projevení odkázána na rušení jiné, stejnou úlohu jako mravní odsouzení neposlušného citového hnutí nebo původ z docela nevědomých myšlenkových pochodů. Nemůžeme takto proniknout k všeobecné povaze podmíněnosti chybných a náhodných výkonů. Při tomto zkoumání zjišťujeme jednu jedinou významnou skutečnost: čím nevinnější je motivace chybného výkonu, čím méně pohoršlivá a proto spíše uvědomitelná je myšlenka, která se tímto chybným výkonem projevuje, tím snazší bude rozřešení tohoto jevu, jestliže se o ně pokusíme; nejlehčí případy přeřeknutí pozorujeme ihned a samovolně je opravujeme. U případů, motivovaných hnutími vskutku zapuzenými, potřebujeme k rozřešení pečlivé analysy a ta naráží někdy na obtíže nebo se nezdaří.
Je tedy oprávněno, považovat za výsledek našeho posledního šetření poukaz, že uspokojivé objasnění psychologických podmínek chybných a náhodných jednání musíme získat jinou cestou a s jiné strany. Shovívavý čtenář nechť proto spatřuje v těchto vývodech průkaz lomných ploch, podél kterých jsme toto téma dosti uměle vylučovali z širší souvislosti.

G) Několika slovy bych chtěl naznačit aspoň směr k této širší souvislosti. Mechanismus chybných a náhodných jednání, který jsme poznali užitím analysy, jeví v nejpodstatnějších bodech shodu s mechanismem tvorby snu, který jsem vyložil v kapitole o »snové práci« ve svém »Výkladu snů«. Tam i zde se setkáváme se zhuštěním a s výtvory kompromisu (kontaminacemi); situace je táž v tom smyslu, že se nevědomé myšlenky projevují neobvyklými cestami, vnějšími asociacemi, pozměňováním jiných myšlenek. Nesrovnalosti, absurdnosti a omyly snového obsahu, pro které

sen nebývá skoro uznáván za výtvor psychického výkonu, vznikají — arci s volnějším užíváním daných prostředků — týmž způsobem jako obyčejné chyby v našem denním životě; tam i zde se zdání nekorektní funkce rozlušťuje zvláštním křížením dvou nebo několika korektních výkonů. Z této shody můžeme vyvodit důležitý závěr: Zvláštní pracovní způsob, jehož nejnápadnější výkon se projevuje ve snovém obsahu, nesmíme vysvětlovat stavem spaní duševního života, jestliže chybná jednání tak hojně svědčí o jeho působnosti za života bdělého. Táž souvislost nám zakazuje, abychom považovali za podmínku těchto psychických pochodů, které se nám zdají abnormní a cizí, hluboký rozklad duševní činnosti a chorobné stavy funkce.[117])

Tuto podivuhodnou psychickou práci, která tvoří chybné výkony i snové obrazy, můžeme správně posoudit teprve tehdy, když se dovíme, že psychoneurotické příznaky, zvláště psychické výtvory hysterie a nutkavé neurosy, opakují ve svém mechanismu všechny podstatné rysy tohoto pracovního způsobu. Na tomto místě by tedy mohlo počíti pokračování našeho šetření. Ale pro nás je ještě ze zvláštního důvodu zajímavé, nazírat na chybná, náhodná a příznaková jednání ve světle této poslední obdoby. Jestliže je klademe na roveň s výkony psychoneuros, s neurotickými příznaky, dostávají smysl a podklad dvě často se opakující tvrzení, za prvé, že hranice mezi nervosním normálem a abnormitou je plynulá, a za druhé, že jsme všichni poněkud nervosní. Můžeme si před veškerou lékařskou zkušeností konstruovat různé typy takové jen náznakovité nervosy — *formes frustes* neurosy —: případy, ve kterých se vyskytuje jen několik příznaků, nebo ve kterých se vyskytují zřídka a nejsou prudké, tedy hledat oslabení nervosy v počtu, v intensitě, v časovém rozšíření chorobných jevů; ale možná, že bychom takto neuhodli právě onen typ, který je nejčastější a jako takový prostředkuje přechod ze zdraví do choroby. Tento typ, který máme před sebou a jehož chorobnými projevy jsou chybná a příznaková jednání, vyznačuje se totiž tím, že příznaky jsou umístěny v psychických výkonech nejméně důležitých, zatím co vše, co má vyšší psychickou hod-

[117]) Srv. „Výklad snů", str. 235 česk. překl.

notu, probíhá bez rušení. Opačné umístění příznaků, jejich vyskytování v nejdůležitějších individuálních společenských výkonech, takže ruší přijímání potravy a pohlavní styk, práci v povolání a družnost, patří k těžkým případům neurosy a charakterisuje je líp než na příklad rozmanitost nebo prudkost projevů nemoci.

Avšak společný charakter nejlehčích i nejtěžších případů, kterým se vyznačují také jednání chybná a náhodná, záleží v tom, že můžeme tyto jevy převésti na nedostatečně potlačený psychický materiál, který, byv od vědomí odpuzen, přece nebyl zbaven vší schopnosti, aby se projevil.

O psychoanalytických termínech, jejichž český překlad se v této knize vyskytuje po prvé, a o českých přeřeknutích radil jsem se se členy pražské skupiny psychoanalytiků, psychoanalytiky pány MUDr. Emanuelem Windholzem, MUDr. Richardem Karpem a psychoanalytičkou paní Steff Bornsteinovou. Kromě nich účastnili se porad pan PhDr. Jan Pachta, psychiatr pan MUDr. Hugo Bondy a paní PhDr. Terezie Bondyová. Psychoanalytik pan MUDr. Richard Karpe pečlivě přehlédl celý tekst před vytištěním. Děkuji všem za jejich přátelskou pomoc.

Překladatel.

Oprava tiskové chyby

Na straně 53, odst. 2, ř. 4—5 má býti místo *objesviňky: objesviňly.*

Obsah

1. Zapomínání vlastních jmen 7
2. Zapomínání cizích slov 13
3. Zapomínání jmen a sledů slov 19
4. O vzpomínkách krycích a z dětství 43
5. Přeřeknutí 50
6. Chybné čtení a přepsání 94
   a) Chybné čtení 94
   b) Přepsání 102
7. Zapomínání dojmů a předsevzetí 117
   a) Zapomínání dojmů a znalostí 119
   b) Zapomínání předsevzetí 132
8. Přehmátnutí 141
9. Příznaková a náhodná jednání 165
10. Omyly 186
11. Chybné výkony kombinované 196
12. Determinismus — víra v náhodu a pověra — . . . hlediska 204

SIGMUND FREUD: PSYCHOPATHOLOGIE VŠEDNÍHO ŽIVOTA

Z německého originálu „Zur Psychopathologie des Alltagslebens“ přeložil Dr. Ota Friedmann. Vydal Julius Albert v Praze XI. Vytiskli písmem Románská antikva na dřevaprostém perolehkém papíře Müller a spol. v Turnově, v červnu 1938.

Z FREUDOVÝCH DĚL

dosud vyšlo:

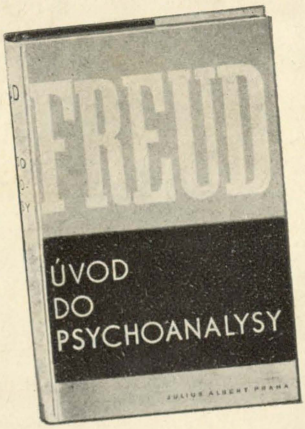

Velmi srozumitelně, přímo populárně psaná kniha, která je pramenem poznání i zásobárnou poznatků.

Prim. Dr. Jar. Stuchlík v Praktickém lékaři

Brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

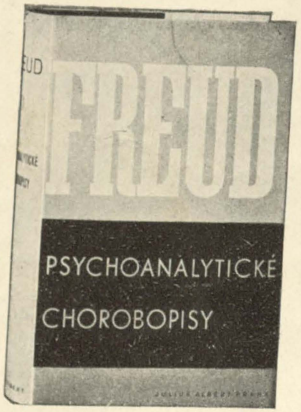

Vidíme tu i onu faustovskou snahu, dobrat se smyslu i ve zjevech zdánlivě bezesmyslných, kolem nichž šla psychologie bez povšimnutí..

Psychologie Brno

Brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

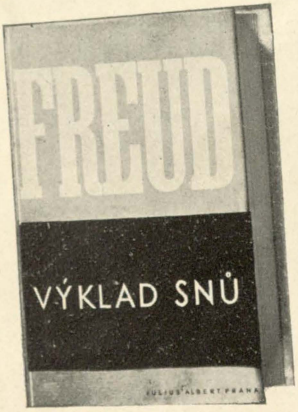

Jeden z nejsilnějších pokusů o proniknutí do psychického temna, jehož probadání prohlašuje Bergton za hlavní úkol našeho století.

Lidové noviny, Brno

Brož. Kč 90·-, váz. Kč 105·-

Obdržíte u všech knihkupců!

~~Kč 45~~

SIGMUND
FREUD

IV

Psycho-
pathologie
všedního
života

ulius Albert

freud

PSYCHOPATHOLOGIE VŠEDNÍHO ŽIVOTA

O zapomínání, přeřeknutí, přehmátnutí, pověře a omylu

JULIUS ALBERT

Vyšlo anglicky, polsky, holandsky, španělsky, francouzsky, portugalsky, maďarsky, rusky, švédsky, japonsky a srbochorvatsky